

**КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КАЛЮГА КАРІНА ВІКТОРІВНА

УДК 343.933

**ДИСЕРТАЦІЯ
ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО
ДОСЛІДЖЕННЯ:
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

К. В. Калюга

Науковий консультант –
Лукашевич Віталій Григорович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Запоріжжя – 2021

АНОТАЦІЯ

Калюга К. В. Особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України. – Дніпро, 2021

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим фактом, що злочинність залишається однією з найгостріших проблем сучасного українського суспільства. Боротьба зі злочинністю – прямий обов'язок держави, правоохоронні органи якої стоять на захисті законних прав і свобод громадян та інтересів суспільства.

Ще на початку двадцятого сторіччя світова спільнота сформувала наступні базові напрямки розвитку людського суспільства, а саме захист життя і здоров'я, майна, честі й гідності, прав і свобод людини. Ці постулати було закріплено у наступних міжнародних нормативно-правових актах: "Загальна декларація прав людини", "Міжнародний пакт про громадянські та політичні права", "Основні принципи, що стосуються ролі юристів", "Основні принципи незалежності судових органів", "Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання", "Конвенція про права дитини", "Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються правосуддя щодо неповнолітніх" («Пекінські правила»), "Правила ООН, що стосуються захисту неповнолітніх, позбавлених волі", "Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою", "Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод" тощо.

Україна, прийнявши Конституцію, закріпила в ній високий правовий

статус людини і громадянина, наблизила нашу державу до світових цінностей – справи захисту прав і свобод людини.

В оптимізації цього процесу важливу роль відіграє повноцінне застосування сучасних досягнень науки і техніки, які становлять зміст категорії спеціальних знань. Доцільність такого підходу до криміналістичної діяльності зумовлена насамперед тим, що застосування сучасних науково-технічних засобів і методів сприяє розширенню спектра носіїв інформації про особу злочинця.

Отже, першочерговим завданням боротьби зі злочинністю є вдосконалення способів і методів правоохоронної (у тому числі криміналістичної) діяльності, забезпечення їх адекватності потребам практики за допомогою застосування сучасних спеціальних знань і навичок.

У цьому плані ми виділяємо проблему дослідження особи злочинця як об'єкта криміналістичного дослідження (сучасний стан та перспективи розвитку) й містить інформацію про: методологічні засади криміналістичного дослідження особи злочинця; наукові основи окремої криміналістичної теорії про особу злочинця; напрями та прийоми криміналістичного дослідження особи злочинця, сучасні можливості та перспективи застосування новітніх наукових знань про особу злочинця тощо.

Це комплексне вивчення людини як об'єкта криміналістичного пізнання, включаючи всі його властивості, ознаки та якості, прояви, важливі для встановлення особи, а також формування єдиного методологічного підходу в теорії криміналістики, як окремого вчення, щодо вивчення людини з урахуванням практики розслідування злочинів.

Різні аспекти проблеми розглядалися багатьма вченими, насамперед Т. В. Авер'яною, В. П. Бахіним, В. Г. Беляєвим, А. П. Гель, І. В. Горою, П. С. Дагель, Є. І. Зуєвим, В. Є. Еміновим, М. І. Єнікєєвим, С. М. Єніколоповим, Г. Х. Єфремовим, В. А. Журавлем, А. В. Іщенко, І. П. Краснюком, В. С. Кузмічовим, Н. С. Лейкіною, В. В. Матвієнко, Е. Б. Мельниковою, Б. В. Романюком, О. Р. Россинською, В. М. Тertiшником, І. Н. Якимовим та

іншими.

Дослідження проблеми особи злочинця завжди викликало підвищений інтерес з боку правників-науковців (Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, С. М. Богомолова, А. І. Долгова, В. Є. Емінов, М. І. Єнікєєв, С. М. Єніколопов, Г. Х. Єфремова, В. А. Журавель, О. М. Зінін, А. Ф. Зелінський, К. Є. Ігошев, І. І. Карпець, В. О. Коновалова, В. Н. Кудрявцев, Г. Міньковський, В. О. Образцов, В. Ф. Пірожков, С. В. Познишев, О. О. Протасевич, О. Р. Ратінов, М. В. Салтєвський, О. Б. Столяренко, В. Ю. Шепітько, А. М. Яковлев та інші).

У той же час недостатня розробленість проблеми в умовах кардинального реформування всієї системи судових і правоохоронних органів, істотних змін в кримінальному процесуальному законодавстві, потребує розширення та поглиблення знань про особу злочинця, що дозволило б забезпечити необхідний рівень конкретності і продуктивності відповідних криміналістичних рекомендацій.

Проблемами криміналістичного моделювання займалися відомі вітчизняні та зарубіжні науковці: Р. С. Белкін, А. А. Бухаченко, Т. С. Волчецька, Г. А. Густов, А. В. Дулов, В. А. Журавель, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, І. М. Лузгін, В. Г. Лукашевич, В. О. Образцов, О. Р. Ратінов, В. Ю. Шепітько.

Складанням криміналістичних портретів, психологічних профілів, суб'єктивних портретів тощо, займалися: С. М. Богомолова, О. М. Зінін, О. О. Протасевич, В. О. Образцов, М. В. Салтєвський, А. М. Столяренко.

Особистість злочинця також привертала увагу вітчизняних дослідників з різних областей юридичної науки: кримінального права, кримінології, юридичної психології, криміналістики, пенітенціарної теорії і тому подібне. Серед них Ю. М. Антонян, Р. С. Белкін, Ю. Д. Блувштейн, І. В. Борисенко, В. Л. Васильєв, І. А. Возгрін, В. К. Гавло, Я. І. Гишинський, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. Г. Гончаренко, І. Н. Даньшин, А. І. Дворкін, В. Є. Емінов, Д. В. Жмуров, В. А. Журавель, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, А. В.

Іщенко, І. І. Карпець, А. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. Н. Кудрявцев, С. І. Курганов, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, С. П. Митричев, В. О. Образцов, І. Ф. Пантелєєв, І. В. Пиріг, О. Р. Ратінов, О. С. Саїнчин, М. В. Салтєвський, А. Б. Сахаров, Л. А. Сергєєв, В. Г. Танасевич, В. М. Тертишник, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, В. І. Шиканов, М. Г. Щербаковський, М. П. Яблоков та ін.

Однак складність і багатоаспектність зазначеної проблеми зумовлюють необхідність подальшої розробки наукових основ криміналістичної діяльності відповідно до потреб практики.

Сьогодні у ході провадження слідчих (негласних) розшукових дій використання інформації про якості та ознаки особи правопорушника відбувається дуже обмежено, як суб'єктивне відображення спогадів очевидця, яке дає можливість лише орієнтовно скласти словесний портрет.

Через те розробка окремої інтегративної теорії про особу злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження, яка включатиме відповідні прийоми роботи з криміналістичною інформацією (що відповідатимуть потребам сучасної практики), надасть дієвий інструмент для розкриття та розслідування злочинів.

На основі зазначеного в роботі здійснено комплексне системне узагальнення та нове вирішення конкретної наукової проблеми, яка полягає в обґрунтуванні та розробці теоретико-методологічних і методично-прикладних засад дослідження особи злочинця на підґрунті розробленої окремої криміналістичної теорії.

Визначено методологічне підґрунтя та обґрунтовано вибір системи пізнавальних засобів дослідження наукових основ окремої інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця.

Виокремлено вихідні засади розбудови такої теорії зміст якої становлять системи відповідних знань (учень), що відбивають окремі елементи предмета криміналістики, нерозривно пов'язані між собою та створюють нове (інтегральне) знання. Сформульовано та обґрунтовано

авторську концепцію подальшого криміналістичного дослідження особи злочинця як сукупності його соціальних, фізико-біологічних, психологічних якостей і властивостей.

Запропоновано авторське визначення поняття «криміналістичний портрет» як методу моделювання особи злочинця, визначено його структуру та складові елементи. Узагальнено типові криміналістичні портрети окремих видів злочинців. Визначено особливості дослідження кореляційного зв'язку особи злочинця та потерпілого.

З'ясовано сучасний стан та перспективи застосування новітніх наукових знань про особу злочинця. Розглянуто можливості «нетрадиційних вчень» або «нетрадиційних напрямів» використання відомих криміналістичних методів у дослідженні особи злочинця: фізіогноміки, френології, дактилоскопії, хіромантії (хірогномії, хірології), габітології, локомоції, одорології, скриберології (почеркознавства), графології, фоноскопії тощо.

Приділено увагу питанням використання кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації стосовно особи злочинця та запропоновано конкретні шляхи вдосконалення існуючої системи кримінальної реєстрації особи злочинця. Зокрема, обґрунтовано необхідність створення нового криміналістичного обліку - картотеки типізованих «криміналістичних портретів» особи невідомого злочинця по особливостям способу і специфіці обставин їх вчинення.

Такі фактори, як виховання в сім'ї, спадковість і освіта, чисто зовнішні особливості суб'єкта злочинної поведінки, властивості його особистості в поєднанні з ім'ям і навіть зі знаком Зодіаку, під яким він народжений, в комплексі і певної пропорційності цих складових допомагають розгадати таємниці анатомії злочинності.

Викладене свідчить про наявність наукової проблеми, яка полягає в недостатній розробленості у вітчизняній юридичній доктрині особи злочинця

як об'єкта криміналістичного дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку.

Ключові слова: особа злочинця, криміналістична характеристика особи злочинця, криміналістичний портрет особи злочинця, кримінальна реєстрація, криміналістичні обліки, інформаційно-пошукові системи.

SUMMARY

Kaljuga K. V. The personality of a criminal as an object of forensic research: current state and development prospects. – Qualifying scientific work as a manuscript.

The dissertation for a Doctor's of law degree by specialty 12.00.09 "Criminal process and criminology; forensic examination; operational and investigative activities". – Classic Private University, Zaporozhye, 2021 Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, Ministry of Internal Affairs of Ukraine. – Dnipro 2021.

The relevance of the research topic is due to the fact that crime remains one of the most acute problems of modern Ukrainian society. The fight against crime is a direct duty of the state, whose law enforcement agencies protect the legitimate rights and freedoms of citizens and the interests of society.

The world community has determined in the last century that the main direction of development of human society is primarily the protection of man, his life and health, property, honor and dignity of his rights and freedoms. This is reflected in such important international legal instruments as the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Basic Principles on the Role of Lawyers, the Basic Principles on the Independence of the Judiciary, the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Degrading Treatment, Punishment and Punishment, Convention on the Rights of the Child, UN Standard

Minimum Rules Concerning Juvenile Justice ("Beijing Rules"), UN Rules Concerning the Protection of Juveniles Deprived of Their Liberty, Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and abuse of power, the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, etc.

By adopting the Constitution, Ukraine has enshrined in it a high legal status of a person and a citizen, has brought our state closer to world values - the protection of human rights and freedoms.

In the optimization of this process an important role is played by the full application of modern advances in science and technology, which constitute the content of the category of special knowledge. The expediency of such an approach to forensic activity is primarily due to the fact that the use of modern scientific and technical means and methods contributes to the expansion of the range of media about the identity of the offender.

Thus, the primary task of the fight against crime is to improve the methods and techniques of law enforcement (including forensic), ensuring their adequacy to the needs of practice through the use of modern specialized knowledge and skills.

In this regard, we highlight the problem of investigating the identity of the offender as an object of forensic investigation (current status and prospects for development) and contains information on: methodological principles of forensic investigation of the offender; scientific bases of a separate forensic theory about the identity of the criminal; directions and methods of forensic investigation of the person of the criminal, modern possibilities and prospects of application of the newest scientific knowledge about the person of the criminal, etc.

It is a comprehensive study of man as an object of forensic knowledge, including all its properties, features and qualities, manifestations important for identification, as well as the formation of a unified methodological approach in forensic theory, as a separate doctrine of human investigation.

Various aspects of the problem have been considered by many scientists, first of all T.V. Averyanov, V.P. Bakhina, V.G. Belyaev, A.P. Gel, I.V. Gora, P.S. Dagel, E.I. Zueva, V.E. Eminov, M.I. Yenikeev, S.M. Yenikolopov, G.H.

Efremov, V.A. Zhuravl, A.V. Ishchenko, I.P. Krasnyuk, V.S. Kuzmichova, N.S. Leikina, V.V. Matvienko, E.B. Melnikova, B.V. Romanyuk, O.R. Rossinskaya, V.M. Tertyshnik, I.N. Yakimov and others.

The study of the problem of the identity of the offender has always aroused increased interest from lawyers-scientists (G.A. Avanesov, Y.M. Antonyan, S.M. Bogomolov, A.I. Dolgov, V.E. Eminov, M.I. Yenikeev, S.M. Yenikolopov, G.H. Efremova, V.A. Zhuravel, O.M. Zinin, A.F. Zelinsky, K.E. Igoshev, I.I. Karpets, V.E. Konovalova, V.N. Kudryavtsev, G.I. Minkovsky, V.O. Obraztsov, V.F. Irozhkov, S.V. Poznyshev, O.O. Protasevich, A.R. Ratinov, M.V. Saltevsky, O.B. Stolyarenko, V.Y. Shepitko, A.M. Yakovlev and others).

At the same time, the lack of elaboration of the problem in terms of radical reform of the entire judicial and law enforcement system, significant changes in criminal procedure legislation, requires expansion and deepening of knowledge about the identity of the offender, which would ensure the necessary level of specificity and effectiveness of relevant recommendations.

Well-known domestic and foreign scientists dealt with the problems of forensic modeling: R.S. Belkin, A.A. Bukhachenko, T.S. Volchetska, G.A. Gustov, A.V. Dulov, V.A. Zhuravel, V.P. Kolmakov, V.O. Konovalova, I.M. Luzgin, V.G. Lukashevich, V.A. Obraztsov, O.R. Ratinov, V. Y. Shepitko.

S.M. Bogomolova, O.M. Zinin, O.O. Protasevich, V.O. Obraztsov, M.V. Saltevsky, A.M. Stolyarenko were engaged in compiling forensic portraits, psychological profiles, subjective portraits, etc.

The personality of the criminal also attracted the attention of domestic researchers in various fields of law: criminal law, criminology, legal psychology, forensics, penitentiary theory and the like. Among them are Y.M. Antonyan, R.S. Belkin, Y.D. Bluvshstein, I.V. Borisenko, V.L. Vasiliev, I.A. Vozgrin, V.K. Gavlo, J.I. Gilinsky, V.V. Golina, B.M. Golovkin, V.G. Goncharenko, I.N. Danshin, A.I. Dvorkin, V.E. Eminov, D.V. Zhmurov, V.A. Zhuravel, A.P. Zakalyuk, A.F. Zelinsky, A.V. Ishchenko, I.I. Karpets, A.N. Kolesnichenko, V.E. Konovalova, V.N. Kudryavtsev, S.I. Kurganov, V.G. Lukashevich, E.D. Lukyanchikov, S.P.

Mitrichev, V.A. Obraztsov, I.F. Panteleev, I.V. Pirig, A.R. Ratinov, O.S. Sainchin, M.V. Saltevsky, A.B. Sakharov, L.A. Sergeev, V.G. Tanasevich, V.M. Tertyshnik, K.O. Chaplinsky, V.Y. Shepitko, V.I. Shikanov, M.G. Shcherbakovsky, M.P. Yablokov and others.

However, the complexity and multifaceted nature of this problem necessitate further development of the scientific basis of forensic science in accordance with the needs of practice.

In forensics, information about the properties and characteristics of the offender is still used very limited, only as indicative information when compiling a verbal portrait, during investigative (covert) investigative actions in the form of subjective reflections of an eyewitness, ie an imaginary image.

Therefore, solving this situation by developing a separate forensic study of human characteristics and traits, using technical means and methods of their study to identify forensic information that is informative, individual, dynamic, variable, and that can be used in criminal investigations.

On the basis of the specified in the dissertation carried out a complex systemic generalization and a new solution to a specific scientific problem, which consists in substantiating and developing the theoretical-methodological and methodological-applied foundations for studying the personality of a criminal based on the developed private forensic theory.

The complex analysis of legal, theoretical and applied problems of the theory and practice of establishment and determination of the perpetrator's identity by means of criminalistics is carried out in the dissertation. Methodological basis as well as the choice of a system of cognitive means aimed at the research of criminalistics theory's scientific foundations concerning external characteristics and features of the criminal's personality is determined and justified. The concept of «perpetrator's identity» has been studied from different perspectives throughout the entire science development, however, there is still no generally accepted definition of this concept that would provide a comprehensive personality description. The initial principles of the integrative criminalistics theory

development concerning perpetrator identity's external features and characteristics, the contents of which are relevant knowledge systems reflecting criminalistics subject's separate elements that are inseparably linked together creating a new (integral) knowledge. The author's conception of further criminalistic investigation of the perpetrator identity as a summation of his social, physico-biological, psychological qualities and characteristics is formulated and justified. The author's definition of the concept of «criminalistic portrait» is suggested as a method of modeling the perpetrator's identity; its structure and constituent elements are determined. The similarities and differences between the concepts of «criminal's profile», «psychological portrait», «psychological profile» are specified; furthermore, it is justified that the term «criminalistic portrait» transmits the required content more accurately. Criminalistic portrait of an armed perpetrator is distinguished together with generalization of typical criminalistic portraits of certain types of perpetrators including various types of murderers, rapists, «addicts», «computer criminal» and others. Specifics of the process of investigating correlation between the perpetrator's identity and the victim are defined. The present state and prospects of applying the latest scientific knowledge concerning perpetrator's identity are clarified. The possibilities of «unconventional teachings» or «unconventional course» usage of well-known criminalistics methods in studying the perpetrator's identity are considered: physiognomy, phrenology, dactyloscopy, chiromancy (chirognomy, chirology), habitology, locomotion, odorology, scriberology, graphology, phonoscopy. Attention is paid to the issues of the use of criminal registration, criminalistic accounting and information retrieval systems as the basic sources of information on the perpetrator's identity; specific ways of evaluating the existing system of criminal registration of the perpetrator's identity are suggested. In particular, the need for the creation of a new criminal registration is justified – the file of the typed «criminalistic portraits» of the unknown perpetrator's identity according to the peculiarities of the method and specifics of the circumstances of its commitment.

Factors such as family upbringing, heredity and education, purely external

features of the subject of criminal behavior, the properties of his personality in combination with the name and even with the zodiac sign under which he was born, in the complex and a certain proportionality of these components help unravel the mysteries of the anatomy of crime.

The above indicates the existence of a scientific problem, which is the lack of elaboration in the domestic legal doctrine of the identity of the offender as an object of forensic research: the current state and prospects for development.

Key words: the identity of the perpetrator, criminalistic characteristics of the criminal's personality, criminalistic portrait of the criminal's personality, criminal registration, criminalistic accounting, information retrieval systems.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:

Монографії:

1. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину : монографія ; під наук. ред. В. Г. Лукашевича. Запоріжжя : «Дніпровський металург». 2012. 352 с.

2. Калюга К. В. Окрема криміналістична теорія про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс. 2017. 296 с.

3. Калюга К. В. Мистецтво здобувати та використовувати інформацію щодо особи злочинця : монографія. Харків : Право, 2019. 256 с.

Статті у періодичних фахових виданнях України:

4. Калюга К. В. До проблеми складання «криміналістичного портрету» злочинця та його використання на початковому етапі розслідування. Держава та регіони. Серія : Право. 2011. № 4. С. 164–167.

5. Калюга К. В. Татуювання – як криміналістична ознака особи злочинця. Право та державне управління. 2014. № 1–2. С. 78–83.

6. Калюга К. В., Узунова О. В. Деякі проблемні питання почеркознавчих досліджень в сучасних умовах нового процесуального законодавства. Вісник Запорізького національного університету. 2014. № 1. С. 215–219.

7. Калюга К. В. Нетрадиційність криміналістичного методу діагностики ознак і властивостей людини. Підприємство, господарство і право. 2015. № 7 (235). С. 53–57.

8. Калюга К. В. До використання нетрадиційних методів дактилоскопії. Держава та регіони. Серія: Право. 2016. № 1. С. 64–68.

9. Калюга К. В. Щодо побудови типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів. Вісник Запорізького національного університету. 2016. № 4. С. 122–128.

10. Калюга К. В. До проблеми моделювання типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. № 5 (14). С. 110–114.

11. Калюга К. В. Щодо взаємозв'язку особливостей особи злочинця і специфіки її протиправної поведінки (в екологічних злочинах). Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. С. 75–79.

12. Калюга К. В. Деякі можливості використання слідів локомотиву для встановлення особи невідомого злочинця. Судова та слідча практика в Україні. 2017. № 4. С. 43–47.

13. Калюга К. В. Криміналістичний портрет озброєного злочинця. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. 2017. № 78. С. 68–74.

14. Калюга К. В. Використання одорології в отриманні інформації щодо

особи злочинця. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 1. С. 236–238.

15. Калюга К. В. Габітологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. № 1(15). С. 146–151.

16. Калюга К. В. Скриберологія (почеркознавство), авторознавство та графологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. Актуальні питання публічного та приватного права. 2017. № 1(15). С. 84–87.

17. Калюга К. В. Сучасний стан проблеми встановлення та ототожнення особи злочинця. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2017. № 2. С. 123–125.

18. Калюга К. В. Фоноскопія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (2017. № 25). С. 102-105.

19. Калюга К. В. Современные возможности моделирования личности неизвестного преступника на ранних стадиях расследования преступлений (Современное состояние и перспективы работы с информацией о личности преступника). Юридична наука. Juridical science. 2016. № 11 (65). С. 125–134.

20. Калюга К. В. Криміналістичний аналіз особи злочинця, як елемента криміналістичної характеристики злочинів. Право України. 2016. № 12. С. 132–139.

21. Калюга К. В. Установлення кореляційного взаємозв'язку між особою злочинця та потерпілого – перспективний напрям удосконалення криміналістичної характеристики злочину. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. № 6. С. 118–121.

22. Калюга К. В. Історія походження криміналістичного поняття особи злочинця. Підприємство, господарство і право. 2016. № 12. С. 249–253.

23. Калюга К. В. Профайлінг як сучасний засіб встановлення особи злочинця. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. №1-2 (Том 2). С. 156-159.

24. Калюга К. В., Узунова О. В. Дослідження взаємозв'язків на шляху пошуку дієвих методів установлення закономірностей розкриття злочинів. *Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Юридичні науки. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2020. № 1. С. 245-251.*

25. Калюга К. В. Окремі аспекти історії практики застосування методу профайлінга. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ Судових експертиз ; редкол. : Д. В. Журавльов (голов. ред.) та ін. Київ, 2020. вип. 65. С. 308-316.*

26. Калюга К. В. Інформація про особу злочинця "політика" в криміналістиці. *Науково-практичний господарсько-правовий журнал. Підприємство, господарство і право. 2020. № 7. С. 352-358.*

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях:

27. Калюга К. В. A brief review of studying the problems of examining the scene of an incident in criminalistics» (Краткий обзор исследований проблем осмотра места происшествия в криминалистике). *Scientific letters of Academic of Michal Baludansky. 2013. № 1 (1). С. 38–39.*

28. Калюга К. В. До проблеми використання окремих «нетрадиційних» теорій, що відображають криміналістичну інформацію щодо особи злочинця. *European Reforms Bulletin. 2016. № 2. Р. 25–28.*

29. Калюга К. В. К вопросу формирования частого криминалистического учения о личности пре ступника. *The scientific heritage. 2016. Р. 1. № 7 (7). С. 89–92.*

30. Калюга К. В. Сучасні підходи до моделювання невідомого злочинця. *Visegrad Journal on Human Rights. 2017. № 1/2. С. 80–83.*

31. Калюга К. В. Физиогномика и френология как отражение криминалистической информации о личности пре ступника. *Legeas i viata. 2017. № 5. С. 52–55.*

32. Калюга К. В., Лукашевич В. Г., Дєєв М. В., Узунова О. В., Рудь Д.

O. Modern Law enforcement agencies of Ukraine: reform problems and development prospects (Сучасні правоохоронні органи України: проблеми реформування та перспективи розвитку). *Revista Género & Direito's Edition in August 2020 with the link: <http://periodicos.ufpb.br/ojs2/index.php/ged/index>*.

33. Калюга К. В., Покатаєв П. С., Лукашевич В. Г., Гришина Т. А., Павленко І. О. On the development of the socio-psychological (forensic) portrait of the "Quarantine" criminal (До розробки соціально-психологічного (криміналістичного) портрету "карантинного" злочинця). *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*. Vol. 17 No.7. 2020. P. 1-11: <https://archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/967/959>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

34. Калюга К. В. Напрями використання «криміналістичного портрету» на початковому етапі розслідування. Інформатизація судово-експертної діяльності: матеріали Круглого столу / Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ (29 березня 2012 р., м. Київ). Київ: ННПСК НАВС, 2012. С. 126–131.

35. Калюга К. В. Щодо вдосконалення організаційно-тактичної діяльності з огляду місця події з метою отримання інформації стосовно особи злочинця. Запорізькі правові читання: матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції (17–18 травня 2012 р., м. Запоріжжя): Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2012. С. 154–156.

36. Калюга К. В. Щодо криміналістичної практики в умовах реформування системи кримінальної юстиції. Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до 95-річчя Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (18–19 квітня 2013 р., м. Алушта). Алушта, 2013. С. 66–68.

37. Калюга К. В. Щодо розроблення комплексної експертної методики визначення «віку» виконання документа. Актуальні питання судової

експертизи та криміналістики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (7–8 листопада 2013 р., м. Харків). Харків, 2013. С. 120–121.

38. Калюга К. В. Щодо актуальності окремих психодіагностичних криміналістичних вчень у нових реаліях дії чинного Кримінального процесуального кодексу України. Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки : матеріали Круглого столу (12 вересня 2014 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2014. С. 13–16.

39. Калюга К. В. До проблем вивчення особи злочинця криміналістичною наукою в сучасних реаліях. Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17 листопада 2014 р.) ; за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. С. 106–107.

40. Калюга К. В. Перспективи реформування експертної служби в Україні. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : матеріали Першої міжнародної мультидисциплінарної конференції Міжнародного гуманітарного університету (15 травня 2015 р., м. Одеса). Одеса, 2015. С. 55–56.

41. Калюга К. В. Хіромантія як нетрадиційний криміналістичний метод діагностики ознак і властивостей людини. Запорізькі правові читання : матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2015 р., м. Запоріжжя) ; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2015. С. 243–245.

42. Калюга К. В. Інформаційно-методичне забезпечення наукових досліджень. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали міжнародного круглого столу (29 травня 2015 р., м. Одеса). Одеса, 2015. С. 132–135.

43. Калюга К. В. Щодо сучасних можливостей моделювання особистості невідомого злочинця на ранніх стадіях розшукової діяльності.

Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (09–10 жовтня 2015 р., м. Херсон). Херсон, 2015. С. 180–183.

44. Калюга К. В. Про методологію науки в особливих умовах (нового покоління правознавців): філософський аспект. «Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13 травня 2016 р., м. Кривий Ріг). Кривий Ріг, 2016. С. 267–269.

45. Калюга К. В. Деякі перспективні напрями інформаційного забезпечення боротьби зі злочинністю. Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14 квітня 2016 р., м. Одеса). Одеса, 2016. С. 61–63.

46. Калюга К. В. Щодо актуальності використання окремих «нетрадиційних» вчень, які відображають криміналістичну інформацію. Інформаційне та науково-методичне забезпечення досудового розслідування та судового провадження: матеріали Круглого столу (21 квітня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 75–78.

47. Калюга К. В. Деякі особливості криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля. Юридичні науки: проблеми та перспективи: матеріали науково-практичної конференції (24–25 червня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 122–124.

48. Калюга К. В. Щодо криміналістичного аналізу особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів. Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: матеріали Науково-практичної конференції (26–27 серпня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 91–95.

49. Калюга К. В. Деякі проблемні питання застосування логіко-психологічних методів на досудовому розслідуванні». Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (05 жовтня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 79–81.

50. Калюга К. В. Питання встановлення закономірностей, що лежать в

основі утворення криміналістично значущої інформації. Кібернетика в Україні: правові та організаційні питання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (21 жовтня 2016 р., м. Одеса). Одеса, 2016. С. 202–204.

51. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Сучасні підходи до криміналістичного дослідження особи злочинця. Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 р.). Івано-Франківськ, 2016. С. 120–125.

52. Калюга К. В. Тлумачення значення поняття особа злочинця. Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності (25 листопада 2016 р.): зб. матеріалів конференції; редкол.: Кобилянський О. Л., Комаринська Ю. Б., Свобода Є. Ю. Київ: Навчально-науковий інститут № 2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 122–126.

53. Калюга К. В. До виокремлення основних ознак особи злочинця: доктринальний підхід. Круглий стіл, присвячений 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини: збірник тез (08 грудня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 54–55.

54. Калюга К. В. Щодо сучасних тенденцій дослідження особи злочинця. Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції: матеріали Першого Харківського кримінального процесуального полілогу, присвяченого 50-річчю кафедри кримінального процесу та 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України Ю. М. Грошевого (16 грудня 2016 р., м. Харків). Харків, 2016 р. С. 283–287.

55. Калюга К. В. Щодо особливостей кореляційного взаємозв'язку між особами злочинця та потерпілого. Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 січня 2017 р., м. Сандомир, Польща).

Сандомир, 2017. С. 192–195.

56. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Щодо витоків та розвитку криміналістичного поняття особи злочинця. Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення прав та свобод людини і громадянина: матеріали Круглого столу (10 березня 2017 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2017. С. 62–66.

57. Калюга К. В. Визначення основних напрямів дослідження теоретичних та практичних проблем встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики. Процесуальні аспекти досудового розслідування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю створення кафедри кримінального процесу та 95-річчю Одеського державного університету внутрішніх справ (07 квітня 2017 р., м. Одеса). Одеса, 2017. С. 76–78.

58. Калюга К. В. Щодо сучасного стану практики встановлення та ототожнення особи злочинця. Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: матеріали XI Міжвідомчої науково-практичної конференції (20 квітня 2017 р. м. Київ). Київ, 2017. С. 144–146.

59. Калюга К. В. До проблеми використання інформації про особу злочинця. *Science and education: trends and prospects* : Collection of scientific articles. Ascona Publishing, New York, United States of America, 2018. P. 230-232. (t. New York, 368 p.).

60. Калюга К. В. Інформація про особу злочинця в сучасному освітньому просторі. *Європейські перспективи сенсу життя* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 11 травня 2018 року). Запоріжжя, 2018. С. 191-192.

61. Калюга К. В. Інформація про особу «політичного» злочинця в криміналістиці. *Протидія злочинності: теорія і практика* : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 жовтня 2018 року). Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 186-188.

62. Калюга К. В. Щодо особи злочинця у сфері інформаційних

технологій і технологій зв'язку. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали II-ої науково-практичної конференції (м. Київ, м. Маріуполь, 27 лютого 2019 року). Київ-Маріуполь. С. 50-53.

63. Калюга К. В. Феномен та детермінація поняття особи сучасного злочинця. *Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 16 квітня 2019 року). Київ : Національна академія прокуратури України. 2019. С. 91-92.

64. Калюга К. В. Щодо особливостей профайлінгу особи злочинця. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу (м. Запоріжжя, 31 травня 2019). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. С. 75-78.

65. Калюга К. В. Щодо нової генерації (покоління осіб Z) українських злочинців та факторів їхньої діяльності. The 12th International youth conference "Perspectives of science and education" (September 27, 2019) SLOVO\WORD, New York, USA. 2019. P. 347-350.

66. Калюга К. В. Щодо нової генерації (покоління осіб z) українських злочинців та факторів їхньої діяльності (частина II. Загрози майбутнього, комп'ютерні злочини (кіберсталкінг, інтернет-травля), кібертероризм і мережева зброя, тотальний контроль і загроза приватному життю особи, кіберпанк тощо). Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали Міжнародної науково практичної конференції (м. Київ, 05 листопада 2019 р.) ; за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор; уклад. О. І. Жеребко, А. О. Полтавський, О. В. Юдіна. Київ : КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 221-225.

67. Калюга К. В., Деєв М. В. Щодо впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність. Сорок треті економіко-правові дискусії (юридичне спрямування) : матеріали Міжнародної науково-прикладної інтернет-конференції. Львів, 2019. С. 61-63.

68. Калюга К. В. Щодо особи "карантинного" злочинця. «Азовські правові читання» : матеріали Міжнародної науково-практичної Конференції. м.

Бердянськ, 14-15 травня 2020 р. Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2020. С. 31-36.

69. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Щодо особи злочинця в нових умовах вчинення та розслідування злочинів із застосуванням інформаційних технологій : матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму : «Концептуальні проблеми розвитку сучасної та прикладної науки». м. Івано-Франківськ. 15 травня 2020 р. С. 202-206.

70. Калюга К. В., Узунова О. В. Щодо аналогії причинного зв'язку між діями і суспільно-небезпечними наслідками та взаємозв'язку між точками доступу на мапі за допомогою пристроїв. Запорізькі правові читання : матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року ; за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 232-234.

71. Калюга К. В. Щодо становлення особи "політичного" злочинця в криміналістиці. Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26-27 червня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет. 2020.С. 134-136.

72. Калюга К. В. Щодо особи злочинця, учасника збройних конфліктів. Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 18 вересня 2020 року : тези доповіді. Київ. 2020. С. 70-74.

73. Калюга К. В. Щодо найбільш затребуваних ІТ-професій сьогодні. Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів : зб. матеріалів круглого столу (09 грудня 2020 р., м. Харків) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. С. 41-44.

Праці, які додатково демонструють результати дослідження:

74. Калюга К. В. Збирання, обробка та використання початкової інформації про злочин і особу злочинця : навчально-методичний посібник ; за наук. ред. В. Г. Лукашевича. Запоріжжя : КПУ. 2014. 204 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	25
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ	
1.1. Історичні витoki представлення особи злочинця в традиційних кримінально-правових і психологічних дослідженнях	37
1.2. Узагальнення типологічних (визначальних) характеристик рис і особливостей особи злочинця в криміналістиці	44
1.3. Сучасні наукові підходи к дослідженню особи злочинця....	55
Висновки до розділу 1.....	98
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ОКРЕМОЇ ІНТЕГРАТИВНОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ	
2.1. Вихідні наукові засади розбудови окремої інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця	100
2.2. Доктринальне уявлення щодо окремої криміналістичної теорії про особу злочинця.....	105
2.3. Критичний аналіз окремих наукових підходів к дослідженню особи злочинця	111
Висновки до розділу 2.....	126
РОЗДІЛ 3. ПІЗНАВАЛЬНІ ЗАСОБИ ОКРЕМОЇ ІНТЕГРАТИВНОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ	
3.1. Встановлення особи невідомого злочинця: проблеми та можливості.....	127

3.2. Криміналістичний портрет злочинця: поняття та методика його складання	157
3.3. Розробка типових криміналістичних портретів окремих видів злочинців	180
3.4. Напрями встановлення кореляційних зв'язків особи злочинця та потерпілого.....	238
Висновки до розділу 3.....	257
РОЗДІЛ 4. СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ НАУКОВИХ ЗНАНЬ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ	259
4.1. Сучасний стан та перспективи використання інформації щодо особи злочинця	259
4.2. Узагальнення практики й перспективи використання «нетрадиційних методів» у дослідженні особи злочинця	271
Висновки до розділу 4.....	366
ВИСНОВКИ.....	368
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	372
ДОДАТКИ.....	442

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Наразі сучасний етап розвитку держави супроводжується складними соціально-політичними та економічними процесами, що відбуваються, враховуючи складну епідеміологічну ситуацію, викликаною пандемією коронавіруса. Усе це загострює загальну криміногенну ситуацію, що призводить до відповідного зростання злочинів нового кримінального забарвлення. Зазначене потребує необхідності сучасних узагальнень, розробки принципово нових, у тому числі «нетрадиційних», теоретичних доктрин і практичних рекомендацій застосування набутих знань щодо особи злочинця.

Зокрема, комплексне вивчення людини як об'єкта криміналістичного пізнання, включаючи всі його властивості, ознаки та якості, прояви, важливі для виокремлення визначальних ознак особи злочинця, дозволить сформувати єдиний методологічний підхід у теорії криміналістики – окреме інтегративне вчення про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця.

Дослідження проблеми особи злочинця завжди викликало підвищений інтерес з боку правників-науковців: Г. А. Аванесов, Ю. М. Антонян, Р. С. Белкін, Ю. Д. Блувштейн, С. М. Богомолова, І. В. Борисенко, А. А. Бухаченко, В. Л. Васильєв, І. А. Возгрін, А. І. Долгова, А. В. Дулов, В. Є. Емінов, М. І. Єнікєєв, С. М. Єніколопов, Г. Х. Єфремова, О. М. Зінін, В. А. Журавель, О. М. Зінін, А. Ф. Зелінський, К. Є. Ігошев, І. І. Карпець, В. О. Коновалова, В. Н. Кудрявцев, І. М. Лузгін, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, С. П. Митричев, Г. Ф. Міньковський, В. О. Образцов, В. Ф. Пірожков, С. В. Познишев, О. О. Протасевич, О. Р. Ратінов, О. С. Саїнчин, М. В. Салтєвський, О. Б. Столяренко, В. Г. Танасевич, В. М. Тertiшник, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, В. І. Шиканов, М. П. Яблоков, І. М. Якімов, А. М. Яковлев та ін.

У працях цих дослідників закладено методологічне та методичне

підґрунтя для подальшого комплексного дослідження теоретичних і прикладних проблем особи сучасного злочинця. У криміналістиці інформація про властивості та ознаки злочинця наразі використовується дуже обмежено, лише як орієнтуюча інформація при складанні словесного портрета, під час проведення слідчих (негласних) і розшукових дій.

На основі зазначеного в роботі запропоновано підходи до формування сучасної методології криміналістичного дослідження – окремої інтегративної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця.

Викладене свідчить про наявність наукової проблеми, яка полягає в недостатній розробленості у вітчизняній юридичній доктрині особи злочинця як об'єкта криміналістичного дослідження. У сучасній криміналістиці особа злочинця як відкрита соціальна, фізико-біологічна та психологічна система у доктрині окремої інтегративної теорії не досліджувалася. Окремі сторони особи злочинця розглядалися в роботах: О. П. Вашук «Поліграфологічна та психофізіологічна діагностика особистості» (м. Одеса, 2016), О. В. Мальцев, О. С. Саїнчин, О. С. Сотула, «Теоретичні основи розслідування умисних убивств. Психологічний аспект серійного вбивці: кримінально-правові, криміналістичні та психологічні аспекти» (м. Оттава, 2019), С. А. Шалгунова «Особа насильницького злочинця» (м. Дніпропетровськ, 2012), Ю. В. Руль, Т. О. Мартинова «Психологія профайлінгу» (м. Київ, 2018), Р. І. Благута, А. В. Мовчан «Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання» (м. Львів, 2020) – і які не можуть претендувати на всеохоплююче (комплексне) висвітлення анонсованої проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертація виконана відповідно до Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схваленої указом Президента України № 276/2015 від 20 травня 2015 р.; Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр.; Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої указом Президента України № 5 від 12 січня 2015 р.; Плану законодавчого

забезпечення реформ в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України № 509-VIII від 4 червня 2015 р., та в межах теми науково-дослідної роботи Класичного приватного університету «Організаційно-правове, науково-методичне й інформаційне забезпечення досудового слідства та судового провадження» (державний реєстраційний номер 0111U008727).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження у сучасному вимірі та перспективи його розвитку на основі їх комплексного аналізу.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі *задачі*:

- визначити історичні витoki представлення особи злочинця в традиційних кримінально-правових і психологічних дослідженнях;
- узагальнити типологічні (визначальні) характерні риси і особливості особи злочинця в криміналістиці;
- проаналізувати та узагальнити сучасні наукові підходи к дослідженню особи злочинця;
- визначити вихідні наукові засади розбудови інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця;
- критично проаналізувати окремі наукові підходи к дослідженню особи злочинця;
- викласти доктринальне уявлення щодо окремої криміналістичної теорії про особу злочинця;
- визначити сучасні проблеми та можливості встановлення особи невідомого злочинця;
- сформулювати визначення поняття «криміналістичний портрет» злочинця та запропонувати методики його складання;
- розробити типові криміналістичні портрети окремих видів злочинців;
- виокремити окремі напрями встановлення кореляційних зв'язків особи злочинця та потерпілого;
- визначити сучасний стан та перспективи використання інформації щодо особи злочинця;

– узагальнити практику й перспективи використання «нетрадиційних методів» у дослідженні особи злочинця.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з формуванням та розвитком окремого інтегративного криміналістичного вчення (теорії).

Предмет дослідження – особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети й забезпечення наукової об'єктивності отриманих результатів дослідження використано комплекс сучасних загальнонаукових і спеціальних методів, що ними оперують у правовій науці, а саме: *логіко-семантичний, сходження від абстрактного до конкретного та історико-правовий* – для аналізу історичних витоків представлення особи злочинця в традиційних кримінально-правових і психологічних дослідженнях (підрозділ 1.1); *догматичний* – для узагальнення типологічних (визначальних) характерних рис і особливостей особи злочинця в криміналістиці та з'ясування сучасних наукових підходів к дослідженню особи злочинця (підрозділи 1.2, 1.3); *системно-структурного аналізу* – для узагальнення вихідних наукові засади розбудови окремої інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця (підрозділ 2.1); *структурно-функціонального аналізу* – для обґрунтування доктринального уявлення щодо окремої криміналістичної теорії про особу злочинця та критичного аналізу окремих наукових підходів к дослідженню особи злочинця (підрозділи 2.2, 2.3); *формально-юридичний* – для формулювання пропозицій щодо встановлення особи невідомого злочинця (підрозділ 3.1); *моделювання* – для формулювання поняття «криміналістичного портрету» злочинця та методики його складання, розробки типових криміналістичних портретів окремих видів злочинців (підрозділи 3.2, 3.3); *соціологічний, системний підхід та статистичні методи* – для узагальнення напрямів встановлення кореляційних зв'язків особи злочинця та потерпілого на основі думок фахівців з відповідних

проблемних питань, отриманих під час опитування, керуючись компаративно-правовим методом (підрозділ 3.4); *психологічні (спостереження, експеримент, опитування, бесіди тощо), соціологічний та порівняльно-правовий* – для встановлення сучасного стану та перспектив використання інформації щодо особи злочинця (підрозділ 4.1); *методи формальної логіки (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, аналогії, моделювання й екстраполяції, висунення наукових гіпотез, попереднього пояснення тощо) та структурно-функціональний діалектичної логіки (принципи та закономірності формування, зміни й розвитку знання, засобів і методів їх отримання та перевірки методів)* – для узагальнення практики й перспектив використання «нетрадиційних методів» у дослідженні особи злочинця (підрозділ 4.2).

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні та статистичні матеріали Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції України, Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру за 2014–2019 рр., результати анкетувань суддів, слідчих суддів, прокурорів, експертів (спеціалістів) та слідчих Дніпропетровської, Запорізької, Київської, Львівської, Одеської, Херсонської, Чернівецької, Чернігівської областей тощо (вибірка – 375 фахівців), думок науковців – викладачів вищих навчальних закладів юридичного профілю (97 фахівців) стосовно особи злочинця як об'єкта криміналістичного дослідження: щодо сучасного стану та перспектив розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням особи злочинця як об'єкта криміналістичного дослідження. Найістотнішими результатами дослідження, що зумовлюють його наукову новизну та визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики, є такі положення й висновки:

уперше:

– сформовано наукові основи окремої криміналістичної теорії про

зовнішні ознаки й властивості особи злочинця, що спираються на доктринальний аналіз і узагальнення сучасного стану дослідження особи злочинця; визначено основні напрями та методи дослідження; узагальнено та класифіковано комплекс ознак і властивостей особи (соціальних, фізико-біологічних, психологічних), що відображаються в матеріальному середовищі під час вчинення злочину;

– визначено вихідні наукові засади розбудови інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки й властивості особи злочинця, зміст якої становлять системи відповідних знань (учень), що відбивають окремі елементи предмета криміналістики, нерозривно пов'язані між собою та створюють нове (інтегральне) знання; обґрунтовано основні напрями подальшого криміналістичного дослідження особи злочинця як сукупності його соціальних, фізико-біологічних, психологічних якостей і властивостей;

– виокремлено сучасні проблеми й можливості встановлення особи невідомого злочинця, зокрема, можливості використання криміналістичної гомології, ідентифікації людини за ознаками її голосу та іншими компонентами усного мовлення, використання інших джерел інформації про особу (письмова мова; вираз обличчя та очей, вигляд і стан зачіски, ступінь її ускладнення, чистота рук, тіла, запахові сліди, манери, жести, татуювання, інші зовнішні ознаки й аксесуари тощо);

– обґрунтовано авторське визначення поняття «криміналістичний портрет» як методу моделювання особи злочинця; визначено його структуру та складові елементи, відмінність і схожість з поняттями «психологічний портрет», «психологічний профіль», що вживають у науковій літературі; узагальнено типові криміналістичні портрети окремих видів злочинців, зокрема, озброєного злочинця, убивць, гвалтівника, осіб, які публічно вживають чи розповсюджують наркотичні речовини, «комп'ютерного злочинця» тощо, які до цього часу не розроблялися.

– запропоновано конкретні шляхи вдосконалення системи кримінальної реєстрації особи злочинця, зокрема, обґрунтовано необхідність створення

нового криміналістичного обліку – картотеки типізованих «криміналістичних портретів» особи невідомого злочинця за особливостями способу та специфіки обставин їх вчинення;

удосконалено:

– розуміння сучасного стану й перспектив роботи з інформацією про особу злочинця, використовуючи сучасні можливості кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації щодо особи злочинця;

– наукові підходи до розуміння можливостей використання «нетрадиційних вчень» у дослідженні особи злочинця, а саме: фізіогноміки та френології; дактилоскопії та хіромантії (хірогномії, хірології); габітології; локомоції; одорології; скриберології (почеркознавства) та графології; фоноскопії;

набуло подальшого розвитку:

– визначення сучасного стану дослідження проблеми криміналістичного поняття особи злочинця;

– узагальнення особливостей вивчення особи злочинця в традиційних кримінально-правових, психологічних і криміналістичних дослідженнях;

– узагальнення в нових правових реаліях сьогодення особливостей дослідження кореляційних взаємозв'язків особи злочинця та потерпілого з метою встановлення особи невідомого злочинця шляхом визначення його можливих мотивів, особливостей зародження злочинного наміру тощо.

Особистий внесок здобувача. Роботу виконано дисертанткою самостійно. Положення та висновки, що викладені в дисертації та складають її наукову новизну, розроблені авторкою особисто. У співавторстві із В. Г. Лукашевичем опубліковано монографію «Мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину», у якій дисертанткою розроблено загальну концепцію, дослідила

мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочин. У співавторстві із О. В. Узуною опубліковано наукову статтю «Деякі проблемні питання почеркознавчих досліджень в сучасних умовах нового процесуального законодавства», у якій дисертантка також розробила загальну концепцію статті, дослідила проблемні питання почеркознавчих досліджень у сучасних умовах нового процесуального законодавства. У співавторстві із О. В. Узуною написана стаття «Дослідження взаємозв'язків на шляху пошуку дієвих методів установлення закономірностей розкриття злочинів» дисертанткою розроблена концепція статті, дослідила проблеми взаємозв'язків на шляху пошуку дієвих методів установлення закономірностей розкриття злочинів. У співавторстві із В. Г. Лукашевич, М. В. Деєв, О. В. Узунова, Д. О. Рудь написана стаття «Modern Law enforcement agencies of Ukraine: reform problems and development prospects», у якій дисертанткою розроблено загальну концепцію, дослідила проблеми реформування та перспективи розвитку сучасних правоохоронних органів України. У співавторстві із П. С. Покатаєв, В. Г. Лукашевич, Т. А. Гришина, І. О. Павленко опубліковано наукову статтю «On the development of the socio-psychological (forensic) portrait of the "Quarantine" criminal», у якій дисертантка також розробила загальну концепцію статті, дослідила проблеми розробки соціально-психологічного (криміналістичного) портрету "карантинного" злочинця. У співавторстві із В. Г. Лукашевич видані тези «Сучасні підходи до криміналістичного дослідження особи злочинця», в яких дисертантці належить авторство щодо висвітлення проблем у сфері використання застосування сучасних підходів до криміналістичного дослідження особи злочинця. У співавторстві із В. Г. Лукашевич видані тези «Щодо витоків та розвитку криміналістичного поняття особи злочинця», в яких дисертантці належить авторство щодо висвітлення проблем у сфері дослідження витоків та розвитку криміналістичного поняття особи злочинця.

У співавторстві із М. В. Деєв видані тези «Щодо впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність», в яких дисертантці належить авторство щодо встановлення шляхів впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність». У співавторстві із В. Г. Лукашевич видані тези «Щодо особи злочинця в нових умовах вчинення та розслідування злочинів із застосуванням інформаційних технологій», в яких дисертантці належить авторство щодо дослідження особи злочинця в нових умовах вчинення та розслідування злочинів із застосуванням інформаційних технологій. У співавторстві із О. В. Узуною «Щодо аналогії причинного зв'язку між діями і суспільно-небезпечними наслідками та взаємозв'язку між точками доступу на мапі за допомогою пристроїв», в яких дисертантці належить авторство щодо встановлення аналогії причинного зв'язку між діями і суспільно-небезпечними наслідками та взаємозв'язку між точками доступу на мапі за допомогою пристроїв. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використовувалися. Наукові положення та результати, які виносилися на захист у кандидатській дисертації здобувачки, повторно на захист не виносяться.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути реалізовані у:

– *правозастосуванні* – практичній діяльності при розгляді кримінальних справ (проваджень), що пов'язані зі встановленням та ототожненням особи злочинця (із використанням нових теоретичних положень та практичних рекомендацій) під час вирішення завдань судового провадження (акт впровадження в діяльність Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 25 травня 2017 р.);

– *науково-дослідній роботі* – як теоретичне підґрунтя для подальших досліджень проблем підвищення ефективності діяльності експертної служби: формуванню нових підходів до огляду місця події, роботи з обліковою інформацією, висування та виведення наслідків експертних версій (акт впровадження в діяльність НДЕКЦ при УМВС України в Херсонській

області від 10 вересня 2016 р.);

– *навчальному процесі* – під час викладання навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Кримінально-процесуальне право» (акт впровадження в діяльність Національної академії прокуратури України від 22 травня 2017 р.); в Університеті митної справи та фінансів (акт впровадження від 30 травня 2017 р.); у Запорізькому національному університеті (акт впровадження від 26 травня 2017 р.); в Інституті права ім. Володимира Сташиса Класичного приватного університету (довідка від 15 вересня 2020 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, симпозіумах, круглих столах, інтернет-конференціях, науково-практичних семінарах, полі лозі, а саме: «Інформатизація судово-експертної діяльності» (м. Київ, 2012 р.); «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 2012 р.); «Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики» (м. Алушта, 2013 р.); «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики» (м. Харків, 2013 р.); «Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки» (м. Запоріжжя, 2014 р.); «Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів» (м. Запоріжжя, 2014 р.); «Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету» (м. Одеса, 2015 р.); «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 2015 р.); «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів» (м. Одеса, 2015 р.); «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 2015 р.); «Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки» (м. Кривий Ріг, 2016 р.); «Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування» (м. Одеса, 2016 р.); «Інформаційне та науково-методичне забезпечення досудового розслідування та судового провадження» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Інтеграція

юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Кібернетика в Україні: правові та організаційні питання» (м. Одеса, 2016 р.); «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (м. Івано-Франківськ, 2016 р.); «Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності» (м. Київ, 2016 р.); (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції» (м. Харків, 2016 р.); «Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України» (м. Сандомир, Польща, 2017 р.); «Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення прав та свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 2017 р.); (м. Одеса, 2017 р.); «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (м. Київ, 2017 р.); «Science and education: trends and prospects : Collection of scientific articles» (t. New York, 2018); «Європейські перспективи сенсу життя» (м. Запоріжжя, 2018 року); «Протидія злочинності: теорія і практика» (м. Київ, 2018 року); «Теорія і практика судової експертизи і криміналістики» (м. Київ, м. Маріуполь, 2019 року); «Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку» (м. Київ, 2019 року); «Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи» (м. Запоріжжя, 2019); «The 12th International youth conference “Perspectives of science and education”» (t. New York, 2019); «Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу» (м. Київ, 2019 р.); «Сорок треті економіко-правові дискусії (юридичне спрямування)» (м. Львів, 2019); «Азовські правові читання» (м. Бердянськ, 14-15 травня 2020 р.); «Концептуальні проблеми розвитку сучасної та прикладної науки» (м. Івано-Франківськ. 15 травня 2020 р.); (м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року); «Юридичні науки : проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 26-27 червня 2020 р.); «Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення

доступу до правосуддя» (м. Київ, 18 вересня 2020 р.); «Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів» (м. Харків, 09 грудня 2020 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із основної частини (вступу, чотирьох розділів, які містять дванадцять підрозділів, та висновків), списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 474 сторінки, з яких основного тексту – 347 сторінок. Список використаних джерел налічує 750 найменувань на 74-х сторінках, 11 додатків викладено на 33-х сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИ ЗЛОЧИНЦЯ

1.1. Історичні витоки представлення особи злочинця в традиційних кримінально-правових і психологічних дослідженнях

У підрозділі проаналізовано етимологію основних термінів, що вживаються в дослідженні.

Докладно розглянемо основні історичні етапи становлення та розвитку теорії й практики встановлення особи невідомого злочинця в різні періоди розвитку людства як складової знань стосовно злочинів, що вчинялися, та тодішніх знань щодо засобів боротьби із цим антисоціальним явищем, які в подальшому сформували систему криміналістичних знань.

Почнемо з аналізу етимології термінів, що вживаються в дослідженні.

Так, ще у Давній Греції, термін «особистість» спочатку означав маску (личину), яку надягав актор театру, потім самого актора та його роль. У римлян це слово використовувалося з указівкою на соціальні функції або ролі: особа батька, особа обвинувача, особа судді, особа захисника тощо. Тож, під час уживання слова "особистість" повсюдно стали мати на увазі "роль", яку відіграє в суспільстві та чи інша людина [668].

Й сьогодні застосування терміну «особистість» до окремого індивідуума підкреслює його роль у суспільному житті, у суспільстві [368]. Особа – це насамперед суб'єкт певних соціальних відносин і свідомої діяльності, людина, яка має соціальні, фізико-біологічні і психологічні особливості [682].

Ми вважаємо, що сьогодні вчення про неї є одним із центральних складових предмета науки криміналістики. Без нього неможливо до кінця з'ясувати всі інші наукові та практичні проблеми, що торкаються розробки

рекомендацій криміналістичної тактики та методики розслідування злочинів. Установлено, що впродовж усього розвитку науки дослідники вкладали різне значення в поняття «особа злочинця». Її розглядали в теологічному значенні й з позиції класичного марксизму, заборони й обмеження за радянських часів; були перекося в біологічний напрям (З. Фрейд) і соціальний (неофрейдизм) [635, с. 428-439].

Не дивлячись на те, що опубліковано багато праць на тему особи [35; 43; 79; 197; 336, с. 270; 413, с. 58-65; 414; 453, с. 258; 462, с. 188-190; 484; 527; 660; 689, с. 74-83], існує багато описових, поведінкових, структурних і морально-юридичних його визначень, досі немає однозначного визначення поняття особистості, яке б претендувало на всебічну характеристику особи [228]. Відомо, що особа є відкритою соціальною, фізико-біологічною та психологічною системою найвищого рівня складності, здатну на малоймовірні реакції на зовнішні подразники і в цьому сенсі від них незалежну. Поведінка індивіда важко прогнозується; "Людина – істота несподівана" (Франс А.) [446].

Враховуючи, що сьогодні немає окремої узагальнюючої роботи з дослідження історії розвитку вчень про особу злочинця, в той час як його адекватне розуміння сприятиме швидкому встановленню особи невідомого злочинця, його ідентифікації, пізнання природи мотивів поведінки з метою застосування відповідних тактичних засобів тощо, таке дослідження стає особливо актуальним. Наприклад, у кримінології, за концепцією кримінальної субкультури (на відміну від другорядної ролі порівняно зі злочином, злочинністю, діянням) людина стає на чільне місце пояснення причин злочинності, пошуку закономірностей правослухняної та протиправної поведінки в глобальній системі "особистість - спільність - суспільство" [400].

Серед криміналістичних вчень, що використовуються в практиці розслідування злочинів, рекомендації габітології, а вірніше емпіричні, накопичені досвідом знання застосовувалися з незапам'ятних часів. Так, в

одному з документів, що відносяться до 9 року I століття н.е., виявлено запис про розшук раба втікача з описом прикмет його зовнішності: “Молодий раб Арістогена, сина Хрізіпп, представник від Алабанди, втік в Олександрію; ім’я його Герман, на прізвище також Нейлос; він уродженець Сирії, з Бамбіко, приблизно 18 років від роду, середнього зросту, безбородий, з прямими ногами, з ямкою на підборідді, з бородавкою на лівій стороні носа, з рубцем через лівий кут рота, татуйований варварськими літерами на правому зап’ясті” [489, с. 743-754].

Німецький криміналіст Р. Гейндль відзначав, що ще за 300 років до н. е., в Єгипті були розроблені і використовувалися для розшуку рабів дві системи опису ознак зовнішності людини. Одна з них застосовувалася для фіксації зовнішності (створення портрета), визначала ім’я, вік, особливості фігури, зріст, колір шкіри і очей, форму обличчя і носа, розміри окремих частин тіла, інша називалася “Кулай-пулу” і використовувалася для короткого опису ознак зовнішності [3; 483].

Окремі дослідники (Жолнович І. В.) також зазначали, що давніми методами ідентифікації особи були калічення і таврування [213, с. 20].

Викладені посилання свідчать, що діяльності з встановлення особи злочинця були актуальні та практично значимі у різні історичні періоди та епохи [587, с. 260-265].

Розглянемо основні історичні етапи становлення та розвитку теорії та практики встановлення особи невстановленого злочинця.

Особа, як об’єкт криміналістичного дослідження, пов’язана з подією злочину, тому поняття "особа злочинця" – умовне і розглядається як сукупність відомостей, що мають значення для розслідування стосовно осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Становлення вчення про особу злочинця нами прослідковується в різні періоди розвитку людства як складової частини знань стосовно злочинів, що вчинялися, та тодішніх знань щодо засобів боротьби з цим антисоціальним явищем, які у подальшому склали систему криміналістичних знань.

Основними віхами становлення поняття особи невідомого злочинця є вчення: італійського лікаря-психіатра та кримінолога Ч. Ломбразо (1835–1909 рр.), австрійського професора Г. Гроса (1847–1915 рр.); французького вченого А. Бертільона (1853–1914 рр.); радянських учених: судового медика та криміналіста М. С. Бокаріуса (його головна наукова праця «Довідковий підручний альбом для працівників карного розшуку і міліції при складанні словесного портрета», 1924 р.), І. М. Якімова (1912–1982 рр.) та І. П. Крилова (1906–1996 рр.), а також окремі дослідження Р. С. Белкіна (1922–2001 рр.), Т. В. Варфоломєєвої (1942 р.), А. І. Вінберга (1908–1989 рр.), І. А. Возгриня (1929–2005 рр.), Ю. Г. Корухова (1929 р.), М. І. Порубова (1932 р.), М. П. Яблокова (1925 р.). На сучасному етапі проблемам ототожнення особи приділяли увагу такі українські вчені, як: В. Д. Басай, В. П. Бахін, В. Г. Гончаренко, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Кліменко, О. А. Кіріченко, В. С. Кузьмічов, В. Т. Нор, М. В. Салтєвський, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаковський. Деякі засоби та прийоми криміналістичної спрямованості знайшли своє відображення у правових актах Київської Русі, а саме - у «Руській правді». Літописи XV-XVI ст. свідчать про використання криміналістичних знань, зокрема, при порівнянні підписів у рукописах, виявленні підробок документів тощо [85, с. 160].

У 1805 р. вийшла в світ перша в Росії історична правова пам'ятка - "Зерцало правосуддя", що містила загальні правила і тактичні прийоми розслідування злочинів, визначено кілька напрямів викриття винного: "від імені" (потерпілого), "від причини", "від справи" (тобто події), "від місця", "від способу", "від знарядь", "від часу" тощо [535, с. 103].

Характерним прикладом також може слугувати праця А. А. Квачевського "Про кримінальне переслідування, дізнання та попереднє дослідження злочинів за судовими статутами 1864 року" [340]. У ній аналізувалися способи вчинення окремих видів злочинів, підкреслювалася роль слідів у встановленні і викритті злочинця, докладно розглядалися порядок вивчення документів, упаковки речових доказів, інші прийоми

збирання судових доказів. Автор зазначав, що одним із кращих указівників на відоме обличчя слугують сліди його перебування на місці злочину, вони бувають дуже різні: сліди ніг, рук, пальців, чобіт, черевиків, кінських копит, різних дрібних речей, що належать відомій особі; сліди бувають тим кращими, чим більш дають певних указівок, чому відмітні вони, чим більш в них чого-небудь особливого, наприклад, відбитків різного ґатунку цвяхів на підшвах, слід копита коня, кованого на одну ногу; тут точне вимірювання, тобто визначення тотожності речей з тотожністю особи, може повести до багатьох указівок [562, с. 8].

Ганс Гросс у своїх роботах [720; 721; 722; 723; 724; 725; 726; 727; 728] систематизував усі відомі на той час засоби і прийоми роботи з доказами, розробив низку оригінальних рекомендацій з виявлення, вилучення і дослідження слідів та інших речових доказів, описав побут і жаргон професійних злочинців, найбільш розповсюджені в практиці способи вчинення і приховування злочинів і сформулював основи методики розкриття та розслідування низки небезпечних злочинів.

Тенденція консолідації цих знань проявилася наприкінці XIX і на початку XX ст. Одні з перших її напрямів були представлені переважно дослідженнями в галузі антропометрії, дактилоскопії, опису зовнішності людини, фотографії [251, с. 344].

Так, у 1882 р. А. Бертільйон запропонував метод антропометричної реєстрації й ототожнення злочинців (бертільйонаж), розробив методи сигналітичної та метричної фотозйомки, принципи словесного портрета [72].

Дещо пізніше виникає дактилоскопічний метод реєстрації злочинців: Вільям Гершель (1877 р.) [447], Генрі Фолдс (1879-1880 рр.) [448], Френсіс Гальтон [450], Едвард Генрі [449]тощо.

У розвитку вітчизняної криміналістики, умовно, можна виділити такі етапи: становлення і накопичення емпіричного матеріалу (кінець XIX ст. - 1930-і роки); формування окремих криміналістичних теорій (кінець 1930-х - кінець 1960-х років), саме тут прослідковується формування окремих

криміналістичних теорій і вчень у яких досліджуються різні аспекти поняття особи злочинця. У цей період виходить фундаментальна праця П. С. Семеновського «Дактилоскопія як метод реєстрації» (1923) [571, с. 67].

У 1935-36 рр. вийшов у світ перший вітчизняний підручник з криміналістики, в якому були розділи з кримінальної техніці і тактиці, а також методики розслідування злочинів. У ньому був сконцентрований і узагальнено досягнутий на той час рівень розвитку науки. У 1938-39 рр. його перевидали з деякими виправленнями і доповненнями. Слід зазначити, що автори підручника включали в розділ тактики вчення про професійного злочинця, його звички, забобони і жаргони, а також інші дані [395, с. 116].

А у 1940 р. видана монографія А. І. Вінберга «Криміналістична експертиза письма» [139, с. 207].

У 1941 р. було видано перекладену з французької ґрунтовну працю Е. Локара "Керівництво з криміналістики", в якій докладно розглядалися питання дактилоскопії, пальмоскопії, плантоскопії, графометрії, а також інші моменти, пов'язані з особою злочинця [426, с. 308].

У 1946 р. була видана робота С. М. Потапова «Вступ до криміналістики»; у 1947 р. - робота Б. І. Шевченко «Наукові основи трасології»; у 1949 р. - книга М. В. Терзієва «Вступ до криміналістичного дослідження документів»; 1958 р. - монографія Р. С. Белкіна «Теорія і практика слідчого експерименту»; 1965 р. - монографія Я. Пещака «Слідчі версії» та інші [67; 509, с. 118; 516, с. 16; 612, с. 124; 675, с. 50].

Для вітчизняної криміналістики, починаючи з 1960-х років, характерно формування загальної теорії криміналістики та подальший розвиток її окремих теорій – глибока розробка загальнотеоретичних і методологічних питань науки, яка збагачувалася завдяки зверненню до соціології, психології, прогностиці, теорії ймовірності, математики, логіки, кібернетики, інформатики, моделювання, іншим передовим напрямом наукової думки. На цьому етапі виходять праці з теорії криміналістичної тактики (Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, А. В. Дулов, В. О. Коновалова, М. І. Порубов, О. Р. Ратінов) [64,

с. 142; 119, с. 113; 120, с. 126; 121, с. 68; 201, с. 116; 365, с. 202; 515, с. 265; 540, с. 101], наукових основ судової експертизи (Л. Ю. Ароцкер, О. Р. Шляхов, О. О. Ейсман) [40, с. 20; 358, с. 21; 686, с. 94; 695, с. 86], праці з методологічних проблем криміналістики С. П. Митричева «Теоретичні основи радянської криміналістики» (1965); Р. С. Белкіна і А. І. Вінберга «Криміналістика і доказування» (1969); О. М. Васильєва і М. П. Яблокова «Предмет, система і теоретичні основи криміналістики» (1984); Р. С. Белкіна «Криміналістика: проблеми, тенденції, перспективи» у двох частинах (1987, 1988) [57; 65; 122; 460, с. 24] та інші [59; 61; 63]. Окремо зазначимо, що значним досягненням у розвитку криміналістичної наукової думки було видання Р. С. Белкіним «Курсу криміналістики в 3-х томах». Москва, 1997 [74; 235, с. 10; 236; 434; 561; 570; 703].

На основі розробки загальної теорії сформувалися нові напрями дослідження особи злочинця – вчення про навички (Г. А. Самойлов), вчення про способи вчинення злочинів і приховування слідів (Г. Г. Зуйков, І. М. Лузгін, В. П. Лавров), криміналістичну характеристику злочину (Р. С. Белкін, В. О. Образцов, М. О. Селіванов, М. П. Яблоков) та інші [64].

У криміналістичній методиці були сформульовані концептуальні основи цього розділу науки (О. М. Колісніченко, І. М. Возгрін, В. О. Образцов), продовжилась розробка проблем особи обвинуваченого і потерпілого в процесі розслідування (Ф. В. Глазирін, П. П. Цветков, В. В. Вандишев та ін.) тощо [118; 133; 134, с. 36; 140; 141; 164; 355, с. 15; 651].

Таким чином, традиційно, наука криміналістика вивчає особу злочинця з різних позицій, а саме: як елемент криміналістичної характеристики злочину [23, с. 76]; об'єкт і суб'єкт тактичної взаємодії під час розслідування злочинів [31]; поведінку злочинця під час вчиненні злочину (механізм і спосіб вчинення), який містить органічно взаємопов'язані елементи внутрішньої (психічної) та зовнішньої (фізичної) діяльності [361, с. 194].

Такі знання особливостей особи злочинця "дозволяють слідчому так спланувати й організувати розслідування, що всі дії, які будуть проводитися в

його межах, будуть максимально ефективними, а розслідування в цілому буде успішним" [512, с. 31-34].

Сьогодні значна увага приділяється розробці інформаційних моделей злочинів та типових програм їх розслідування на основі алгоритмізації слідчої діяльності із застосуванням комп'ютерних технологій. Активно розроблюються типові криміналістичні портрети (психологічні профілі) різних категорій злочинців тощо [279, с. 249-253; 315, с. 62-66].

1.2. Сучасні наукові підходи к дослідженню особи злочинця

Частіше всього в криміналістичних дослідженнях особа злочинця розглядається як складова елемента типової криміналістичної характеристики злочину. Традиційно, створення нових методик розслідування злочинів ґрунтується, перш за все, на криміналістичній характеристиці певного виду злочину [365, с. 224]. У свою чергу, криміналістична характеристика не буде повною без різнопланового вивчення особи злочинця. Без такого пізнання неможливе успішне вирішення ані будь-яких теоретично важливих, ані практично значущих криміналістичних проблем [337, с. 277-285].

У сучасних умовах, проблема особи злочинця знаходиться у центрі уваги різних наук. Її досліджувало багато науковців (кожний у певному контексті) у таких наукових галузях знань, як кримінальне право, кримінальний процес, криміналістика, кримінологія, психологія, психіатрія. Серед них: Т. В. Авер'янова, Ю. М. Антонян, О. Я. Баєв, О. В. Батюк, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, І. А. Возгрін, В. К. Гавло, В. Г. Гончаренко, А. В. Дулов, В. Є. Емінов, Є. П. Іщенко, Н. С. Карпов, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В. Н. Кудрявцев, В. С. Кузьмічов, В. Г. Лукашевич, Г. А. Матусовський, В. О. Образцов, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков

та ін.

У роботі критично проаналізовані та узагальнені різні підходи до вивчення особи злочинця в окремих науках, що мають свої цілі й завдання. На цій основі зроблено методологічно важливий висновок, що, досліджуючи вчення про особу злочинця, криміналістика змушена спиратися на теоретичні і практичні положення широкого спектра наук.

Так, у філософії – це особа, яка наділена унікальними ознаками і якостями, які відображають індивідуальний життєвий досвід людини, її буття, обумовлені конкретним змістом її сімейних, виробничих, побутових та інших відносин і зв'язків, того мікросередовища, в якому вона живе [508, с. 97].

У соціології – родоначальником соціологічних теорій злочинності є французький математик і астроном Адольф Кетле. Він писав, що суспільство містить в собі зародок всіх злочинів тому, що в ньому полягають умови, що відповідають їх розвитку. За Кетле, людські дії підкоряються певним законам, а вчинення злочинів залежить від віку людей, їх статі, професії, освіти, клімату, пір року і т. ін. [403, с. 47]

У педагогіці – людина розглядається як істота, якій притаманне мислення, мова, здатність трудитися і пізнавати; як особистість – суб'єкт і об'єкт суспільних відносин, що усвідомлює своє ставлення до навколишнього і наділений індивідуально-психологічними особливостями [239].

У біології – розвиток суспільних наук і наук про природу в ХХ столітті не міг не вплинути на розвиток вчень про злочинну особистість. Зокрема, розвиток генетики викликав до життя досить велике число досліджень, автори яких спробували обґрунтувати біологічну теорію особистості злочинця на основі новітніх наукових методів; в генетичному коді людини запрограмовано інформацію, яка обумовлює її тілесну організацію і т.д. [567, с. 23].

У психології і психопатології – під психічною складовою особи розуміється її душевно-внутрішній світ: свідомі і несвідомі процеси,

відчуття, сприйняття, переживання, вольові, інтелектуальні та емоційні особливості, темперамент і характер. Психологічні теорії злочинності - є позитивістськими (засновник - Зигмунд Фрейд) [160]. Зокрема, Фрейд припускав, що будь-які вчинки людей - це зовнішній прояв несвідомих інстинктів або потягів [635, с. 428-439]. Коли контролюючий вольовий фактор не здатний придушити її природний інстинкт – виникає конфлікт, що породжує злочин [404, с. 331]. В інших психологічних теоріях вважалося, що вчинення злочинів є ознакою психічної хвороби або інших психопатологічних розладів [47; 650, с. 367; 749].

Психологічна характеристика особи злочинця включає дослідження його внутрішнього світу, потреб, мотивів поведінки, загальної структури і окремих рис характеру, емоційно-вольової сфери, здібностей, індивідуальних особливостей інтелектуальної діяльності (сприйняття, мислення, пам'яті та інших пізнавальних процесів [510, с. 236].

В юридичній психології особистість злочинця – це носій правосвідомості (з її дефектами), здатності повністю усвідомлювати знання своїх дій, особливостей характеру і особистості особи, з патологіями потреб сфери людини, дефектами в особистісних установках, що сприяють вчиненню протиправних дій, з іншою формою поведінки (особистість принижена суспільством), негативною соціальною ідентифікацією в емоційній, інтелектуальній і вольовій сферах і т. д. [29; 125; 203, с. 407].

У психіатрії – виходять з того, що при різних захворюваннях можуть бути різні поєднання окремих складових юридичного критерію, їх взаємодія і взаємовплив. Інтелектуальний і вольовий компоненти складають єдиний ланцюг в обґрунтуванні осудності чи неосудності особи, яка вчинила протиправні порушення [418, с. 216].

У теорії кримінального права розрізняють два терміни: «суб'єкт злочину» та «особа злочинця». Термін «суб'єкт злочину» широко застосовується в науці кримінального права, оскільки є одним з елементів складу злочину. Поняття «особа злочинця» застосовується в кримінальному

праві при призначенні покарання у суді. Поняття особи злочинця значно ширше за поняття суб'єкта злочину. Кримінально-правова характеристика особи злочинця – це дані не лише про склад вчиненого злочину, але й спрямованість і мотивацію злочинної поведінки, одноосібний або груповий характер злочинної діяльності, форму співучасті (виконавець, організатор, підмовник, пособник), інтенсивність кримінальної діяльності, досягнення певного віку, наявність судимостей тощо [247, с. 98].

У кримінологічній науці злочинець розглядається як людина, що вчинила злочин внаслідок властивих їй психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного відношення до морально-етичних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб, або не прояву необхідної активності у запобіганні негативному результату [36, с. 88]. Таким чином, кримінологічна характеристика особи злочинця нерозривно пов'язана з генезою особи злочинця, тобто процесом її становлення та розвитку, що розкриває детермінанти її формування [247, с. 99].

Кримінологи до вивчення особи злочинця включають дослідження широкого діапазону складових людської діяльності: соціально-демографічних, взаємозв'язку причин і наслідків протиправної поведінки, внутрішніх факторів мотивації кримінальної поведінки, ціннісних орієнтацій особи, типології злочинців, інфраструктури злочинних груп тощо, тобто даних, які необхідні для попередження злочинів [4].

Під криміналістичним дослідженням особи варто розуміти пошук криміналістично значущої інформації про невідомого злочинця та оцінку даних про осіб, які потрапили у межі кримінального провадження. Отже, з криміналістичної точки зору слід збирати й аналізувати, в першу чергу, інформацію, що дозволить визначити напрям і способи пошуку особи, яка вчинила злочин, обрати найоптимальніші методи розслідування злочинів, спрогнозувати поведінку особи у тій чи іншій ситуації, встановити кореляційний зв'язок між даними про особу злочинця та іншими елементами

криміналістичної характеристики (способом вчинення, "слідовою картиною", потерпілим тощо), схему чи технологію злочинного збагачення та обставинами вчинення нею злочину, отримати дані про тих, хто найчастіше вчиняє злочини такого виду [374, с. 98-102; 454].

Дані про типові ознаки поведінки суб'єктів злочинів дозволяють слідчому чи судді виявити схильних до протиправної поведінки осіб, значно звужити коло підозрюваних, з'ясувати ціль та мотив вчинення злочину, побудувати версії та спланувати тактичні операції, а після того, як підозрюваний стане відомим, – визначити лінію поведінки відносно нього [374, с. 98-102].

Психологічна характеристика особистості злочинця включає дослідження його внутрішнього світу, потреб, мотивів поведінки, загальної структури і окремих рис характеру, емоційно-вольової сфери, здібностей, індивідуальних особливостей інтелектуальної діяльності (сприйняття, мислення, пам'яті та інших пізнавальних процесів [124].

У пенітенціарній теорії це особа з відхиленнями від соціально усталених норм (частковими або глобальними), засуджена і звільнена [96, с. 221]; з подальшою ієрархією ціннісних орієнтацій: свобода, справедливість, минуле і майбутнє життя (тобто життя після звільнення з місць позбавлення волі), «Я» (тобто власна особистість), сім'я (дружина, діти, батьки), друзі (подруги), праця і навчання, режим (як умова відбування покарання), адміністрація місць позбавлення волі (як уособлення умов відбування покарання), матеріальні блага (саме в такій послідовності, що говорить про своєрідність середовища, де вони сформувалися) [35, с. 118; 91].

Інформація про особу підозрюваного у кримінальному провадженні міститься(отримується) у переліку таких типових відомостей (обставин) і даних, які стосуються соціальних, професійних, індивідуальних, біологічних, психологічних, медичних, біографічних його характеристик, до яких належать: прізвище, ім'я, по батькові, дата і місце народження; громадянство та національність; місце проживання; місце роботи (навчання), ставлення до

роботи, службові обов'язки; освіта; сімейний стан, наявність дітей, стосунки в сім'ї; побутові умови; стан здоров'я, біометричні дані (фізіологічні та біологічні властивості); родинні зв'язки; факти біографії, що характеризують особу (погляди та мотивації); професійна підготовка, відомості про підвищення кваліфікації; попередня трудова занятість (місце роботи, розмір заробітку); судимість; факти притягнення до відповідальності (кримінальної, адміністративної) у минулому; служба у Збройних силах; робота на виборних посадах, на державній службі; релігійні та політичні вподобання, належність до релігійних конфесій, членство в політичних партіях, участь у громадських об'єднаннях, профспілках; фінансовий стан (прибутки, борги, володіння майном, грошові внески); ділові та інші особисті якості; звички та захоплення; знання мов тощо [284, с. 20].

У західноєвропейських країнах обставини, які характеризують особу обвинуваченого, визначаються в обов'язі, необхідному для обрання запобіжних заходів та індивідуалізації покарання (Австрія, ФРН, Швейцарія). До законодавчо закріпленого переліку таких обставин у зазначених країнах належать умови життя обвинуваченого, наявність постійного місця проживання, стосунки в сім'ї, притягнення в минулому до кримінальної відповідальності [106; 397; 750].

У кримінальному процесі США матеріали, які характеризують обвинуваченого, стосуються тривалого періоду його життя. Обов'язково з'ясовують рівень освіти, стаж роботи, наявність професійних навичок, стан здоров'я, відомості про платоспроможність [183; 184].

В англійському праві такі обставини не належать до предмета доказування, оскільки вважається, що їх дослідження до вирішення питання про винуватість обвинуваченого може вплинути на неупередженість суду [586, с. 467].

У більшості країн пострадянського простору (Білорусь, Казахстан, Туркменістан) норми, у яких визначено предмет доказування, у тому числі ті, що характеризують обвинуваченого (підозрюваного), мають подібну

конструкцію, зміст таких обставин тотожний [338, с. 20; 398; 399; 581], результатом дослідження яких стає розробка моделі особи злочинця (окремого виду злочину).

Все перераховане розмаїття властивостей особи в різних галузях знань створює передумови їх певного узагальнення й типології для використання у визначенні характерних рис і особливостей особи злочинця. Проте сьогодні простежується помітна тенденція розглядати особу злочинця в криміналістичних дослідженнях переважно крізь призму напрацювань кримінології.

У цьому аспекті ми підтримуємо думку науковців [566, с. 657-662], що у характеристиці особи злочинця, як елемента криміналістичної характеристики злочинів, відображається комплекс відомостей, у тому числі, відображених у кримінально-правовій, кримінологічній, психологічній його характеристиках. Специфікою криміналістичної характеристики злочинів є відображення кореляційних зв'язків між окремими її елементами: «особа злочинця – спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину», «особа злочинця – предмет злочину», «особа злочинця – предмет злочину», «особа злочинця – типові сліди злочину» тощо.

Недостатність інформації про осіб, які вчинили злочин, на момент виявлення ознак злочину та початкового етапу розслідування компенсується наявністю узагальнених даних про потенційні типи можливих злочинців, що відповідають обставинам розслідуваного діяння. Ці відомості дають змогу висувати версії про безпосередніх виконавців і співучасників злочину, механізм вчинення злочину, можливі місця їхнього перебування, збереження знарядь і предметів злочину, дії з приховування слідів злочину тощо [566, с. 657-662].

Особа злочинця як складовий елемент предмета пізнання стала обов'язковою в криміналістичних дослідженнях.

Виокремимо та узагальнимо визначальні риси найбільш типових криміналістичних досліджень, які були встановлені попередниками.

Так, на думку Н. І. Клименко (1972 р.), поняття особи як об'єкта криміналістичної ідентифікації відрізняється від загального поняття особи в кримінології та соціології. До ідентифікаційної структури особи злочинця вона включає такі сторони як: соціальна спрямованість, психічний склад, тілесна організація та мовний апарат. Інформативну структуру особи можуть доповнювати різного роду відхилення у її розвитку та стані (як психічних властивостей, так і соматичної організації) [350, с. 216-219].

В. Г. Лукашевич та М. В. Салтевський (1994 р.) пропонували особу злочинця описувати як соціально-біологічну систему, властивості і ознаки якої відображаються в матеріальному середовищі та використовуються для розкриття та розслідування злочинів. До таких властивостей автори відносили: фізичні, біологічні та соціальні [560].

Під час вчинення злочину всі ці три види властивостей відображаються матеріально, в навколишньому середовищі, і суб'єктивно - в пам'яті людей і стають джерелом інформації, яка сприяє виділенню кола осіб, причетних до цього злочину.

У набір біологічних якостей, властивостей і особливостей людини включаються анатоμο-фізіологічні, генетичні, нервово-мозкові та інші явища і процеси організму людини, а також прояви складного механізму спадковості. У генетичному коді людини запрограмовано інформацію, яка обумовлює його тілесну організацію (зростання, зовнішня будова, хода, колір очей, волосся і т. д.), будова його внутрішніх органів, мозку і нервової системи, навіть певною мірою його здатності. Зрозуміло, тут мова може йти не про конкретних специфічних здібностях, а лише про певні тенденції до формування цих здібностей. Такі особистісні дані, приховані в слідах-речовинах, отримують шляхом застосування цитологічних, імунологічних, медико-криміналістичних, спектрографічних методів дослідження об'єктів органічного походження, які (методи) дозволяють встановити достатній обсяг інформації про особу, що вчинила злочин [268, с. 122-124].

Великий обсяг орієнтовної інформації про злочинну подію можна

отримати безпосередньо під час огляду місця події за допомогою попереднього дослідження виявлених і вилучених слідів і об'єктів злочину. Сучасні досягнення та розробки науки і техніки (криміналістики, судової медицини, фізики, хімії тощо) помітно розширюють коло інформації, одержуваної під час дослідження матеріальних слідів і об'єктів вчиненого злочину. Аналізуючи значення цієї інформації для встановлення особи, яка вчинила злочин, під час огляду місця події можна зробити імовірнісний висновок про статеву приналежність, вік, зріст, комплекцію, анатомічні особливості і дефекти особи, її функціональні ознаки і психічний стан під час вчинення злочину [374, с. 98-102].

Під психічною складовою особи розуміється її душевно-внутрішній світ: свідомі і несвідомі процеси, відчуття, сприйняття, переживання, волюві, інтелектуальні та емоційні особливості, темперамент і характер. Деякі з цих якостей і властивостей мають природну основу. Всі вони відносно стійкі і індивідуальні, що не виключає їх розвитку і при біологічної зміни людини протягом всього його життя, і під впливом конкретних життєвих умов (ситуацій), як наслідок захворювань тощо. Але найбільше вони змінюються під впливом виховання і перевиховання. Ось чому дана складова особистості є, по суті, не чисто психічний початок, а розвиток його психосоціальних властивостей. Тут слід зауважити, що психічна діяльність людини в повному обсязі можлива лише за умови активного її спілкування з іншими людьми і соціальними групами [431].

Проведений А. В. Старушкевичем (1998 р.) аналіз кримінальних справ дав змогу виділити три основні напрями дослідження соціобіопсихологічних властивостей особи злочинця, а саме, які: 1) можуть використовуватися з метою розшуку злочинця; 2) проявляються в матеріальних слідах злочину; 3) проявляються у способі вчинення злочину [596, с. 18].

Можна погодитися з думкою О. Н. Колесніченка (1988 р.), який вважав, що до комплексу ознак особи, як елементу криміналістичної характеристики, включаються всі ознаки, які можуть слугувати визначенню ефективних

шляхів та методів встановлення, розшуку і викриття злочинця. Частина з них має не тільки криміналістичне значення (наприклад, попередні судимості), але й важливі для розкриття злочину (наприклад, хитрощі злочинця). Зміст даного елементу криміналістичної характеристики визначається набором ознак особи, специфічних для осіб, які вчиняють злочини даного виду, і суттєвих для їх успішного розслідування. Система ознак особи злочинця включає ознаки демографічні, а також ознаки, які відображають окремі моральні, психологічні особливості (наприклад, риси характеру) тощо [356, с. 93; 454].

Розглянуті нами ознаки, що характеризують особу злочинця, перебувають у взаємозв'язку і взаємозалежності, певною мірою визначають її соціальні ролі і разом з іншими є вирішальним фактором у формуванні моральних і психологічних якостей особистості. Також, треба відмітити, що під час дослідження характеристики особи злочинця має значення виділення особливостей, які притаманні різним видам злочинів. Як приклад можна навести певні особливості характеристики особи: в злочинах проти безпеки виробництва; самовільного залишення військової частини або місця служби; контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; злочинів у сфері банківської діяльності, вимагання, пов'язане із застосуванням насильства над потерпілим тощо [454; 469; 500; 501].

Для криміналістичної характеристики осіб, які вчиняють різні види злочинів, важливе значення мають дані, що стосуються структури особистості злочинця (соціальних, фізичних, біологічних та психологічних якостей) [501].

Під час вивчення матеріалів практики з'ясовується, що врахування ознак злочинців різних видів злочинів та злочинних угруповань різної формації дозволяє з'ясувати кореляційні зв'язки їх діяльності з ознаками певних способів вчинення діянь, ознаками предметів злочину, а також можливими слідами злочинної діяльності і відповідно висувати обґрунтовані слідчі та оперативно-розшукові версії, особливо в умовах неочевидності

вчинення аналізованих злочинів. Уже стало аксіомою, що характеристика особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів включає сукупність відомостей про певні його криміналістично значимі ознаки, які знаходяться у тісному взаємозв'язку (кореляційному) з іншими елементами криміналістичної характеристики – способом підготовки, вчинення і приховування злочину, його предметом, знаряддями і типовими слідами, обстановкою вчинення тощо. Зокрема, наявність та вид співучасті значною мірою обумовлюють способи, знаряддя, сліди вчинення злочинів, особливості конкретного виду злочину, а також вчинення інших злочинів, взаємопов'язаних з розслідуванням [374, с. 98-102].

Досліджуючи ці відомості, можна отримати інформацію про зв'язки між окремими елементами криміналістичної характеристики окремих видів злочинів. У результаті вивчення матеріалів кримінальних проваджень у діях злочинців вбачається, інколи, склад не одного, а кількох злочинів. У ланцюгу злочинної поведінки вони утворюють відповідні сукупності (комплекси) у структурі технологій злочинної діяльності, які складаються з основних та підпорядкованих злочинних елементів (стадій, етапів, операцій тощо). Дані про такі діяльні сні технології включають у себе відомості про типові ознаки кримінальної поведінки суб'єктів до, під час та після вчинення злочину. Це має бути обов'язково враховано під час планування та здійснення попередження, виявлення та розслідування злочинів, дозволяє слідчому виявити схильних до протиправної поведінки осіб, значно звузити коло підозрюваних у вчиненні злочину, з'ясувати його мету і мотив, побудувати версії та спланувати тактичні операції, а після того, як підозрювана особа стане відома, – визначити необхідний об'єм слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, щодо неї [374, с. 98-102].

Наявність узагальненої інформації про суб'єктів вчинення злочинів та її використання є важливими умовами для з'ясування механізму вчинення злочину чи окремої групи злочинів, для виявлення осіб, причетних до нього, також для встановлення їх рольових функцій у злочинній групі. Таким

чином, відомості про особу злочинця знаходять широке застосування й у розділі криміналістичної тактики, для планування тактики взаємодії при підготовці та провадженні окремих слідчих (розшукових) дій, встановлення з ним психологічного контакту і т.п. Узагальнюючи, слід зазначити, що дані про особу злочинця використовуються також для прийняття обґрунтованих процесуальних рішень, наприклад, застосування належних засобів забезпечення кримінального провадження (Розділ II КПК); повідомлення про підозру (Гл. 22 КПК); розшук підозрюваного (ст. 281 КПК); звільнення особи від кримінальної відповідальності (ст.285-289 КПК) тощо [171, с. 143; 390, с. 417].

Таким чином, комплексне вивчення особи злочинця має не обмежуватися встановленням окремих (традиційних) ознак, які не повно характеризують особу, а проводиться з необхідною глибиною, що є гарантією розробки більш повних і ефективних тактичних і методичних рекомендацій по якісному розслідуванню злочинів [262, с. 79-81; 267, с. 106-107; 282, с. 132-139; 303, с. 122-126; 317, с. 91-95].

1.3. Сучасні наукові підходи к дослідженню особи злочинця

За умов сучасного розвитку науки криміналістики та інтенсивного залучення та інтегрування в її теорію нових знань із суміжних наук, все ще не існує однозначного підходу к сучасному дослідженню особи злочинця, не дивлячись на те, що опубліковано багато праць на тему особи злочинця. Існує багато описових, поведінкових, структурних і морально-юридичних його визначень, але досі не має загальноприйнятого визначення поняття особистості, яке б претендувало на всебічну характеристику особи.

На сьогодні, особа злочинця не розглядається як центральний елемент в криміналістичних вченнях. Хоча, традиційно важливе (визначальне) місце в криміналістичних рекомендаціях з розслідування окремих видів злочинів

займають їх типізовані криміналістичні характеристики, складовою частиною яких є характеристики особи злочинця та потерпілого.

Чинне кримінальне процесуальне законодавство, існуючі нормативні документи безпосередньо не регламентують діяльність зі складання криміналістичних портретів та їх використання в правоохоронній діяльності.

Тому комплексне дослідження теоретичних і прикладних проблем встановлення та ототожнення особи злочинця є актуальним, таким, що відповідає сучасним викликам практики.

Анонсоване дослідження здійснювалося за такими основними напрямками:

- з'ясування історичних витоків представлення особи злочинця в традиційних кримінально-правових і психологічних дослідженнях;
- виокремлення концептуальних засад стану дослідження проблеми криміналістичного поняття особи злочинця;
- визначення сучасних наукових підходів к дослідженню особи злочинця;
- виокремлення й певним чином упорядкування вихідних наукових засад розбудови інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця;
- узагальнення окремих наукових підходів к дослідженню особи злочинця;
- розробка доктринального уявлення щодо окремої криміналістичної теорії про особу злочинця;
- аналіз сучасних проблем та можливостей встановлення особи невідомого злочинця;
- формулювання авторського визначення поняття «криміналістичний портрет» злочинця та методики його складання;
- розробка типових криміналістичних портретів окремих видів злочинців;
- окреслення напрямів встановлення кореляційних зв'язків особи

злочинця та потерпілого;

- критичний аналіз сучасного стану та перспектив використання інформації щодо особи злочинця;

- узагальнення практики й перспективи використання «нетрадиційних методів» у дослідженні особи злочинця.

Перелічені напрями досліджувалися низкою сучасного наукового інструментарію, що обирався виходячи з визначення об'єкта і предмета дослідження з урахуванням поставлених у роботі мети та завдань.

Зокрема, загальнонауковими методами, що відображають найбільш загальні закони пізнання і розвитку природи та суспільства – матеріалістична діалектика; сучасна теорія наукового пізнання соціальних і правових явищ. Передусімцепринципи: об'єктивності та всебічного розгляду, протиріччя, сходження від абстрактного до конкретного, єдності логічного й історичного. Діалектичні закони: єдності і боротьби протилежностей, взаємного переходу кількісних змін в якісні, що охоплюють комплекс загальнонаукових методів – визначає передумови для аналізу всіх процесів; дає правильне розуміння того, як відбуваються в природних і суспільних процесах поступові, безперервні зміни; показує, як одне залежить від іншого; допомагає поглибитися в сутність; розглядати предмет дослідження як «ціле»; разом з тим, розглядати протиріччя єдності і боротьби протилежностей у всякому процесі розвитку тощо.

Так, наприклад, для з'ясування історичних витоків представлення особи злочинця в традиційних кримінально-правових і психологічних дослідженнях, виокремлення концептуальних засад стану дослідження проблеми криміналістичного поняття особи злочинця та визначення сучасних наукових підходів к дослідженню особи злочинця – використовувалися логіко-семантичний метод та метод сходження від абстрактного до конкретного; для розробки перспективних напрямів використання інформації щодо особи злочинця застосовувалися методи діалектичної логіки, що засновані на принципах і закономірностях

формування, зміни і розвитку знання, засобів і методів їх отримання та перевірки); історико-правовий – застосовувався під час розгляду поняття особи злочинця у різноманітних досліджувальних поняттях з огляду на їхнє зародження та розвиток; структурно-функціональний метод аналізу – використовувався з метою уточнення об'єкту і предмету теми анонсованого дослідження та обґрунтування ролі та значення в ньому криміналістичної характеристики особи злочинця; системно-структурний – для узагальнення окремих наукових підходів к дослідженню особи злочинця та розробка доктринального уявлення щодо окремої криміналістичної теорії про особу злочинця; крім того, методом структурного аналізу було охарактеризовано особу злочинця у різних видах злочину, а за допомогою методу системного підходу було розроблено авторську типологію особи злочинця; компаративно-правовий – для дослідження та визначення особливостей сучасного стану досліджуваних проблемних питань, узагальнення зарубіжного досвіду складання психологічних профілів (портретів) злочинців; формально-юридичний (догматичний) – для дослідження виокремлення й певним чином упорядкування вихідних наукових засад розбудови інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця; соціологічні – застосовувалися під час визначення особливостей предмету дослідження; психологічні – для визначення прийомів роботи під час виявлення зовнішніх ознак і властивостей особи злочинця та окреслення напрямів встановлення кореляційних зв'язків особи злочинця та потерпілого; статистичні – з метою аналізу та узагальнення сучасного стану, виявлення проблем дослідження особи злочинця в криміналістиці, визначення перспектив розвитку, виявлення особливостей та визначення напрямів удосконалення теоретико-правових засад й аналізу сучасних проблем та можливостей встановлення особи невідомого злочинця практики аналізу наукової інформації та обґрунтування припущень; логічні прийоми мислення (аналізу, синтезу, індукції, дедукції, порівняння, аналогії, методу екстраполяції, висунення наукових гіпотез, попереднього пояснення тощо) –

використовувалися під час аналізу понятійного апарату, його поглиблення, визначення сутності й особливостей об'єктів, що досліджуються, розробки (та вдосконалення) криміналістичних рекомендацій щодо засобів (форм, методів і прийомів) використання ознак зовнішності злочинця в розслідуванні, узагальнення практики й перспективи використання «нетрадиційних методів» у дослідженні особи злочинця; за допомогою методу моделювання формулювалося авторське визначення поняття «криміналістичного портрета злочинця» та інші методи [60; 123, с. 96; 151; 200; 214; 249; 364; 539, с. 14-21; 558, с. 44; 583, с. 36; 678, с. 39].

Під іншими методами ми використовували біографічний та психографічний методи, фізіогномічний та графологічний аналізи, психогеометричний та цвітові тести, морфологічні та хірологічні аналізи, серологічні тести, "тілесні" й інші візуальні проби тощо [332, с. 283-287].

З метою збору емпіричного матеріалу для дослідження застосовувались методи конкретно-соціологічних досліджень – анкетування слідчих, прокурорів, суддів, слідчих суддів, експертів (спеціалістів), поліцейських, викладачів вищих навчальних закладів та адвокатів з десяти областей України, на підставі можна зробити певні узагальнення. Для цього було розроблено відповідні цільові анкети (Додатки А, В), за якими, на базі Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, за темами: «Теорія та практика встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики» та «Щодо впровадження профайлінга в адвокатську діяльність» було проведено опитування [332, с. 283-287].

Анкетування проводилися в письмовій формі за допомогою попередньо підготовлених бланків з питаннями.

Для емпіричного підтвердження деяких робочих гіпотез дослідження в програмі анкетування було включено низку ключових запитань:

«Яким чином Ви застосовуєте знання про криміналістичну характеристику особи злочинця?»;

«Які концептуальні засади дослідження особи злочинця та тлумачення його значення ви використовуєте в своїй практиці?»;

«Чи використовуєте досвід зарубіжних країн при вивченні особи злочинця?»;

«Чи відомі Вам сучасні проблеми вивчення особи злочинця в криміналістичній науці і які?»;

«Якою типологією особи злочинця Ви користуєтеся на практиці?»;

«Яким чином Ви проводите криміналістичний аналіз особи злочинця?»;

«Які джерела криміналістичної інформації про зовнішні ознаки людини та механізми утворення слідів Ви знаєте, назвіть будь-ласка найприоритетніші?»;

«Назвіть шляхи удосконалення форм і методів застосування ознак зовнішності в розслідуванні на практиці?»;

«Положення яких окремих вчень, що відображують криміналістичну інформацію стосовно зовнішніх ознак і властивостей людини, Ви знаєте?»;

«Чи застосовуєте на практиці вчення про фізіогноміку, анатомічну будову шкірного покриву голови людини та зубів людини (дерматогліфіка); френологія, краніоскопія?»;

«Чи застосовуєте на практиці вчення про дактилоскопію та хіромантію (хірогномія, хірологія) Чи застосовуєте на практиці вчення про габітології?»;

«Чи застосовуєте на практиці вчення про локомоцію?»;

«Чи застосовуєте на практиці вчення про одорологію?»;

«Чи застосовуєте на практиці вчення про скриберологію (почеркознавство), авторознавство та графологію?»;

«Чи застосовуєте на практиці вчення про фоноскопію?»;

«Які форми отримання інформації про особу злочинця Ви застосовуєте на практиці і які б рекомендували удосконалити чи запровадити?»;

«Яке значення мають відомості про особливості зв'язку особи злочинця та особи потерпілого?»;

«Які на Ваш погляд існують напрямки удосконалення використання інформації про особу злочинця?»;

«Який сучасний стан та Ваші пропозиції щодо перспектив роботи з інформацією щодо особи злочинця?»;

«Які особливості має особа злочинця в різних видах злочинів?»;

«Чи знайомі Ви із зарубіжним досвідом складання психологічних профілів (портретів) злочинців і яке вони мають значення для вітчизняного досудового розслідування кримінальних проваджень?»;

«Чи відомі Вам будь-які Національні (загальнодержавні та відомчі) програми/напрямки діяльності роботи з інформацією про особу злочинця?».

За результатами першого опитування, отримані результати були узагальнені щодо висвітлення наявного стану справ з упровадження знань про особу злочинця в правоохоронній діяльності, в тому числі зарубіжного досвіду, особливостей роботи з такою інформацією на практиці, пропозицій щодо шляхів удосконалення використання цієї інформації, стан наукових розробок та загальна обізнаність особового складу служб правоохоронних органів із заданою проблематикою тощо [323, с. 283-287].

У програмі другого опитування було включено наступні питання: «Чи відомий Вам метод профайлінга?», «Якщо відомий, то яким чином Ви його застосовуєте?», «Чи відомі Вам результати сучасних вітчизняних досліджень з профайлінга?», «Чи відомі Вам результати сучасних зарубіжних досліджень з профайлінга?», «Чи вважаєте Ви прийнятним використання профайлінгових методик як додаткового інструменту сторони захисту?», «Які процесуальні можливості дають результати застосування профайлінга?», «Назвіть, будь ласка, Ваші пропозиції щодо подальшого застосування профайлінга?», «Які Ви можете виділити особливості адвокатського профайлінга?», «В яких галузях юридичного процесу можливо результативно та ефективно використовувати метод профайлінга?», «Чи потребує використання адвокатом профайлінга наявності у нього вищої психологічної освіти?», «Які, на Вашу думку, перспективи профайлінга в діяльності адвокатів?» [190, С.

61-6 ; 316, с. 61-63].

В опитуванні взяли участь 35 адвокатів з 5 регіонів України, з яких 24 (69 %) здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, 7 (20 %) – створили адвокатське бюро і 4 (11 %) є членами адвокатського об'єднання. Стаж роботи адвокатом від 1 до 3 років мають 17 адвокатів (49 %), від 4 до 7 – 13 (37 %), та 8 і більше років – 5 (14 %). До адвокатури 5 осіб (14 %) працювали слідчими, 3 (9 %) – державними виконавцями, 11 (31 %) – юрисконсультами, ще 11 (31 %) мають викладацький/науковий стаж [190, С. 61-6 ; 316, с. 61-63].

За результатами опитування встановлено, що лише 5 адвокатів (14 %) нічого не знають про профайлінг, іншим 30 (86 %) він відомий у тій чи іншій мірі. При цьому застосовують цей метод 26 адвокатів (74 %), 9 (26 %) не застосовують.

З вітчизняними дослідженнями про метод профайлінга знайомі 11 адвокатів (31 %), а із зарубіжними роботами лише 4 (11 %).

Прийнятним використання профайлінгових методик як додатковий інструмент сторони захисту вважає переважна більшість – 32 адвокати (91 %), а неприйнятним лише 3 (9 %).

Серед галузей юридичного процесу, в яких можливо результативно та ефективно використовувати метод профайлінга було названо:

- кримінальний – 17 адвокатів (49 %);
- адміністративний – 9 (26 %);
- цивільний – 8 (29 %);
- господарський – 1 (3 %).

Більшість – 28 адвокатів (80 %) вважає, що використання адвокатом профайлінга не вимагає наявності у нього вищої психологічної освіти, і тільки 7 (20 %) має протилежну думку. Щодо перспектив профайлінга в діяльності адвокатів, то лише 18 осіб (51 %) вважає, що вони є, а 17 (49 %) їх не вбачає. Таким чином, не зважаючи на доволі високу обізнаність адвокатської спільноти про метод профайлінга (86 %) та його застосування на практиці (74 %), лише тільки половина опитаних адвокатів (51 %) бачить

перспективи розвитку методу профайлінга в адвокатській діяльності в Україні [190, С. 61-6 ; 316, с. 61-63].

Аналіз та узагальнення отриманих результатів дозволив у подальшому уточнити висунуті пізнавальні гіпотези, побудувати та наповнити відповідним змістом структуру дослідницької роботи [265, с. 54-55; 275, с. 132-135; 294, с. 267-269; 332, с. 283-287].

Феномен від грецького φαινόμενον – є, має місце, явище – явище, яке важко збагнути та досягається на чуттєвому рівні й може бути пізнане на основі досвіду [625].

Детермінація від латинського *determinatio* – межа, висновок, визначення, в широкому сенсі – визначення перспективи об'єкта детермінації, що розташовуються уявленнями про його комплектації, нинішніми параметрами і складовими, притаманними тій чи іншій категорії або зразку [189].

Особа – це насамперед суб'єкт певних соціальних відносин і свідомої діяльності, людина, яка має соціальні, фізико-біологічні і психологічні особливості.

Особа, як об'єкт криміналістичного дослідження, пов'язана з подією злочину, тому поняття «особа злочинця» – умовне і розглядається як сукупність відомостей, що мають значення для розслідування стосовно осіб, які вчинили кримінальне правопорушення.

Визначившись з приблизним сенсом необхідних понять, хотілося б розібратися з суттю особи, яка представляє зараз серйозну загрозу для охоронюваних законом прав, свобод та інтересів суспільства [305, с. 91-92].

Вбачається, що найсумнішим виглядає те, що ми не часто можемо взагалі збагнути, що вчинено злочин і вчинено його щодо нас. Про це свідчить відсоток латентності сучасної злочинності.

З розвитком науки і техніки, і не за прогнозованими наукою напрямками, а у сфері швидше модернізації вже існуючих гаджетів і додатків та через лінощі у кращому випадку і злочинним наміром у гіршому випадку.

Наприклад, прохання про незначну суму коштів (як правило, за допомогою соціальних мереж чи приватної пошти) на якийсь особистий інтерес від особи, яка або не знайома вам, або мало знайома. Чи не шахрайство? Шахрайство. Та «маленьке». Далі, репости/перепости якихось нещасних випадків, жалісливих історій про хвороби і подібне зі зрозумілими проханнями про допомогу. Ще хтось втирається до вас у довіру і, як результат, отримує доступ до певних ваших особистих даних, з якими у них відкривається досить широкий спектр злочинних можливостей (аж до шантажу викриттям цих даних тощо) [305, с. 91-92].

Вимушені та невимушені політичні злочини на ґрунті «пустого шлунку»; на зомбування релігією, культом, поклонінням; злочини в ім'я «блогера» – як героя і прикладу для наслідування молоді та підлітків. Стають частим явищем відкриття все нових і нових притулків: для захисту дітей, для жінок, для жертв насильства різного характеру тощо. Тобто для людей з тимчасовою віктимною поведінкою стає благодатним розсадником для різного роду навіювань, а також зручним місцем для неявного, прихованого усунення негодних. У досить закритому соціумі з особами, які займаються оздоровленням своїх душ і не схильні помічати навколишній світ, і при цьому потребують конфіденційності та завуальованості багатьох дій/подій, виникають відповідні умови для подібної злочинної дії [305, с. 91-92].

Війна, як спосіб багатих людей захистити свої інтереси, посилаючи дітей середнього і бідного класів на смерть. А тут «дрібніші» - злочини «посередників», які завербовують воїнів, наприклад, під більш-менш пристойними, патріотичними тощо приводами, мотивами.

Злочинна хитрість «священників» – використовувати досягнення науки для вербування інтелектуальних особистостей.

Черствість до оточуючого нас світу і неосвіченість в сфері екології призводять до вирубки лісів, осушення річок і озер, викачування нафти, створенню атомних станцій, як прояв тяги до руйнування.

І так, це особа, яка може ще багато чого... [305, с. 91-92].

З метою вивчення людини як об'єкта криміналістичного пізнання, включаючи всі його властивості, ознаки та якості, прояви, важливі для встановлення особи, які об'єктивно реалізуються у конкретному вчинку (вчиненому злочині; надають вчиненому діянню характеру суспільної небезпечності), а ця особа набуває додаткових особливих ознак і властивостей. Виходячи з аксіоми про те, що ознаки і властивості особи – безпосередньо пов'язані зі злочином, що вчинено, то нас цікавить інформація про особу злочинця.

Зріст, зокрема, та не досить зрозуміла ситуація зі злочинністю в країні, привертає увагу не тільки спеціалістів-юристів, але й найширших верств громадськості. Пошук дієвих методів попередження та протидії злочинності передбачає досконале вивчення всіх чинників, в тому числі теоретичного та практичного підґрунтя вироблення напрямів та прийомів дослідження особи злочинця відповідно до сучасних викликів практики і перспектив застосування наукових знань про особу злочинця тощо.

Ще відносно недавно знання про особу виділяли в небагатьох вченнях, хіба що у філософії та літературі. І то, це вчення не виділялося окремо. Але поступово отримані знання (пізнавальна інформація) трансформувалася у площину вивчення особи злочинця, як повноцінного розділу науки психології, юридичної психології тощо. І не знайшло ще свого так би мовити «законного» місця серед складових криміналістичної характеристики злочинів, як ключовий її елемент.

Як під час дослідження перебігу процесу розслідування кожного окремого випадку, так і під час розгляду статистичних та аналітичних даних поліцейських зведень, ми намагаємося узагальнити тлумачення властивостей, ознак та якостей, проявів, важливих для встановлення особи.

Дослідженням цих проблем займалися такі вітчизняні правники науковці (Г. Аванесов, Ю. Александров, Ю. Антонян, І. Багатириков, М. Бажанов, О. Бандурка, О. Бобильов, С. Богомолова, М. Валуйська, В. Василевич, В. Голіна, В. Глушков, В. Грищук, О. Гумін, І. Даньшин, О.

Джу́жа, А. Долго́ва, В. Еміно́в, М. Єнікеє́в, С. Єніколо́пов, Г. Єфре́мова, В. Жураве́ль, А. Закалю́к, А. Зелі́нський, О. Зіні́н, О. Зелі́нський, О. Ігна́тов, К. Ігоше́в, А. Йо́сипов, В. Ковале́нко, І. Карпе́ць, В. Коно́валова, В. Корочинський, О. Косте́нко, В. Кудрявце́в, І. Ланове́нко, П. Матише́вський, Г. Мі́ньковський, В. Обра́зцов, М. Пано́в, В. Піро́жков, С. Позни́шев, О. Протасе́віч, О. Ра́тінов, М. Салте́вський, О. Сі́тковська, О. Столя́ренко, А. Тузо́в, В. Туляко́в, І. Турке́вич, В. Шепі́тько, А. Яковле́в та зарубі́жні: Ф. Вуазе́н, Ф. Гафлль, М. Герне́т, О. Герце́нзон, Д. Дри́ль, В. Куфає́в, І. Лафате́р, Ч. Ломбро́зо, Е. Феррі́, З. Фре́йд й інші.

Виходячи зі специфічності ідеологічних установок соціалізму, заперечувалася можливість соціальних причин для породження злочинності. Виходячи з цього, злочинець розглядався або як декласований і асоціальний елемент, або як патологічне явище з медичної точки зору. Така установка і визначила той факт, що в перші роки радянської влади проблемами особи злочинця займалися переважно або лікарі психіатри, або юристи, які в своїх дослідженнях використовували дані медиків [185, с. 169-172].

На початку 30-х років ХХ століття взагалі були закриті Кабінети з вивчення злочинності і особи злочинця. Вони стали займатися виключно питаннями виправно-трудової і кримінальної політики. А в 1933 році були ліквідовані біопсихологічна і криміналістична секції і всі дослідження особи злочинця були остаточно згорнуті [185, с. 169-172].

В той же час, у інших країнах продовжували розвиватися різні теорії про особу злочинця, начало багатьом з яких було покладено ще у ХІХ столітті (вченнями Ч. Дарвіна про схожість людини та тварини, Р. Берона про агресію, або переваги на генетичному рівні, З. Фрейда та А. Аллера, Е. Фромма, К. Хорні, У. Шутца й ін. про психоаналіз, Г. Айзенка і Г. Транслера про злочинну поведінку, що спирається на умовні рефлекси тощо) [10].

У криміналістиці інформація про властивості та ознаки злочинця й зараз використовується дуже обмежено, лише як орієнтуюча інформація при складанні словесного портрета, під час проведення слідчих (негласних)

розшукових дій у вигляді суб'єктивних відображень очевидця, тобто уявного образу [278, с. 191-192].

Тому вирішення такої ситуації за допомогою розробки окремого криміналістичного дослідження властивостей та ознак людини, з використанням технічних засобів і методик їхнього дослідження для виявлення криміналістично значимої інформації, що є інформативною, індивідуальною, динамічною, мінливою, і яка може бути використана при розслідуванні злочинів [194; 195, с. 117-143; 606] та під час навчального процесу відповідних фахівців – є нашою метою.

Будь-який злочин як суспільно небезпечне явище можна розглядати з різних боків. Так, одним із найважливіших структурних елементів злочину є особа злочинця. Серед наукових проблем, що викликають значний інтерес у представників правової науки, питанню вивчення особи злочинця належить одне із центральних місць. Її дослідженню приділяють увагу науковці різних галузей знань: філософи, соціологи, кримінологи, спеціалісти у сфері кримінального права та кримінального процесу, криміналісти тощо.

Перед останніми сьогодні актуальне завдання розробки й застосування принципово нових теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо встановлення та ототожнення особи злочинця у тому числі «нетрадиційними», на сьогодні ще мало розробленими засобами, проте перспективними й дієвими на досудовому розслідуванні.

У криміналістиці, слідчій і судовій практиці відомості про властивості та ознаки злочинця наразі використовуються дуже обмежено, лише як орієнтуючу інформацію, під час складання словесного портрета для отримання суб'єктивних відображень спогадів свідків-очевидців, визначення тактики проведення слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій.

Недостатність інформації про особу злочинця на момент виявлення ознак злочину на початковому етапі розслідування компенсується розробленими криміналістикою узагальненими даними про "типових

злочинців", які включають у себе відомості про типові ознаки їхньої кримінальної поведінки до, під час та після вчинення злочину.

Ці узагальнені відомості, якщо вони відповідають обставинам розслідуваного діяння (її "слідовій картині"), дають змогу висувати версії про безпосередніх виконавців і співучасників злочину, механізм вчинення злочину, можливі місця їхнього перебування, збереження знарядь і предметів злочину, дії з приховування слідів злочину тощо. Вони дають змогу слідчому виявити схильних до протиправної поведінки осіб, значно звужити коло підозрюваних у вчиненні злочину, з'ясувати його мету й мотив, спланувати тактичні операції, а після того, як підозрювана особа стане відома, – визначити необхідний перелік слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, щодо неї.

Однак слід констатувати, що, на жаль, дотепер в Україні відсутня єдина комплексна інформаційна система накопичення результатів криміналістичних узагальнень ознак і властивостей осіб, які вчинили злочини. Загальновідомо, що в Україні немає налагодженої та чіткої системи обміну інформацією стосовно індивідуальних властивостей осіб, які вчинили злочини, як між різними правоохоронними органами, так і між окремими службами та підрозділами одного правоохоронного органу [421].

Наявні криміналістичні обліки щодо осіб, які вчинили злочини, в основному містять констатацію окремих відомостей ідентифікаційного, демографічного та персонографічного характеру, а інформація, отримана слідчим, суддею та працівниками кримінально-виконавчої системи під час розслідування, судового розгляду та виконання покарання, що характеризує особу злочинця як неповторну особистість з її особливими рисами характеру та схильностями, навичками, ставленням до суспільства, закону, загальноновизнаних людських цінностей тощо, не відображається і не фіксується, внаслідок чого не виправдано втрачається можливість її подальшого використання [421].

Отже, потреби практики ставлять на порядок денний питання про

необхідність удосконалення наявних форм криміналістичного обліку шляхом відображення в них інформації про індивідуальні ознаки, риси та властивості особи злочинця з метою її подальшого використання для виконання завдань кримінального провадження, виправлення й ресоціалізації засуджених, їх адаптації після звільнення, запобігання злочинам [11].

Цими питаннями майже ніхто з вітчизняних науковців не займається.

Виключеннями можуть бути тільки праці В. В. Бірюкова [86, с. 241-248] та Н. І. Клименко [351, с. 93-103].

На нашу думку, актуальними завданнями стосовно подальшого дослідження особи злочинця в межах криміналістики є:

- систематизація історії становлення й розвитку використання кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків, інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації стосовно особи злочинця та існуючої системи кримінальної реєстрації особи злочинця для забезпечення розслідування злочинів;

- узагальнення організаційно-методичних засад застосування в Україні криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем у розслідуванні злочинів;

- розробка нових організаційних підходів до використання кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків, інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації стосовно особи злочинця та існуючої системи кримінальної реєстрації особи злочинця для забезпечення розслідування злочинів;

- розробка рекомендації з модернізації існуючих експертних служб;

- дослідження та узагальнення сучасної практики й перспектив застосування новітніх наукових знань про особу злочинця для розроблення й удосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів і проведення криміналістичних експертиз;

- залучення зарубіжного досвіду, використання банків даних Інтерполу (Міжнародна організація кримінальної поліції), Європолу (поліцейська

служба Європейського союзу), використання інформації про особу злочинця шляхом зіставлення різних банків даних;

– використання сучасних можливостей комп'ютерних технологій роботи з інформацією про особу злочинця тощо [268, с. 230-232].

Розроблюючи вирішення цих завдань, ми надалі розглянемо побудову низки моделей особи злочинця. Наприклад, зробимо спробу дослідити інформацію про особу «політичного» злочинця в криміналістиці, зважаючи на ключові постулати про те, що криміналістика – це юридична наука про закономірності вчинення, розслідування та розкриття злочинів та про те, що політик – це особа, яка професійно займається політичною діяльністю, а злочинець в політичній діяльності – політичний терорист, «продажний» політик, тощо, керуючись нормами Кримінального кодексу України (ст.ст. 11, 114-1, 157–161, 170–175, 206, 209–212, 238, 255–263, 294, 328, 330, 338, 340–400, 436–447 та ін.) [7; 471].

Такі фактори, як виховання в сім'ї, спадковість і освіта, впливовість у суспільстві, статус, власне зовнішні особливості суб'єкта поведінки (в тому числі злочинної), властивості його особистості в поєднанні з ім'ям і навіть знаком Зодіаку, під яким він народжений, в комплексі й певної пропорційності цих складових, дають змогу розгадати таємниці анатомії злочинності.

Ріст зокрема та загалом не досить зрозуміла ситуація зі злочинністю в країні привертають увагу не тільки спеціалістів-юристів, але й найширших верств гродмадськості.

Проте пошук дієвих методів попередження та протидії злочинності передбачає досконале вивчення всіх чинників, в тому числі теоретичного та практичного підґрунтя вироблення напрямів та прийомів дослідження особи злочинця відповідно до сучасних викликів практики і перспектив застосування наукових знань про особу злочинця тощо.

Фундаментальні зміни в суспільстві і посилення впливу нових інформаційних і комунікаційних технологій, безсумнівно, впливають на

процес політичної комунікації. Зміни стосуються насамперед складу аудиторії та характеру надання інформації. Дослідники з цієї тематики відзначають, що впровадження і використання нових медіатехнологій призводять до появи нової форми політичної комунікації, яка стає більш керованою громадянином. Характеристика сучасного суспільства як «інформаційного суспільства» стала можливою, оскільки всі соціальні процеси здійснюються шляхом обміну інформацією. Виборці повинні бути поінформовані про політичні програми, стратегії та політичні альтернативи (представлених кандидатів і (або) політичні партії), водночас представники влади повинні знати побажання і вимоги своїх громадян [495].

Поява нових способів і засобів зв'язку торкнулася, серед іншого, прискорення в новинних циклах обробки та підготовки інформації взагалі і політичної зокрема. Крім того, сучасні інформаційні та комунікаційні технології створили глобальне охоплення, яке додало нову форму, характер і динаміку політичним і суспільним процесам. У зв'язку з цим необхідно розглянути різні напрямки використання інтернет-технологій в політико-комунікативній сфері, а також виділити можливості їх застосування з метою запобігання та розкриття, розслідування цих досить специфічних злочинних проявів [172; 495].

Разом з тим поява Інтернету створила у сфері політичних комунікацій якісно нову ситуацію. З розвитком інформаційно-комунікаційних технологій розширилася можливість демократизації процесу узгодження політичних рішень шляхом включення до нього різних верств населення. Це зрушення в політичній комунікації несе глибокі політичні та соціологічні зміни, зокрема розширення участі населення у процесах прийняття рішень [172].

Вдалими прикладами можуть слугувати такі факти. На сайті Президента України з'явилася перша петиція, яка набрала необхідну кількість голосів. Станом на момент публікації новини петиція про вільне володіння зброєю в Україні, зареєстрована 29 серпня, набрала 25 024 підписи [495].

Розпочав роботу сервіс електронних петицій на сайті Адміністрації Президента в серпні 2015 року [177].

Відповідь Президента України на електронну петицію № 22/000040-еп щодо закріплення у ст. 27 Конституції України права громадянина України вільно володіти вогнепальною зброєю та негайного ухвалення Закону України «Про цивільну зброю і боєприпаси» (реєстр. № 1135-1 від 5 лютого 2015 року), розміщену 29 серпня 2015 року на веб-сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України головою наглядової ради ВГО «Українська асоціація власників зброї» Г. М. Чайкіним: «Відповідно до статті 40 Конституції України та статті 231 Закону України «Про звернення громадян» мною розглянуто розміщену на веб-сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України 29 серпня 2015 року головою наглядової ради ВГО «Українська асоціація власників зброї» Г. М. Учайкіним електронну петицію щодо закріплення у статті 27 Конституції України права громадянина України вільно володіти вогнепальною зброєю та негайного ухвалення Закону України «Про цивільну зброю і боєприпаси» (реєстр. № 1135-1 від 5 лютого 2015 року), яку підписали понад 36 000 громадян. Указом Президента України від 3 березня 2015 року № 119 утворено Конституційну Комісію, яка працює у складі трьох робочих груп, що розробляють зміни до Конституції України за пріоритетними напрямками реформування – децентралізація, удосконалення конституційних засад правосуддя та конституційне регулювання прав, свобод і обов'язків людини та громадянина. Для забезпечення ґрунтовного та всебічного розгляду відповідної конституційної пропозиції я звернувся до Голови Конституційної Комісії, Голови Верховної Ради України В. Б. Гройсмана ініціювати скликання засідання робочої групи Конституційної Комісії з прав, свобод та обов'язків людини і громадянина із залученням до цієї роботи автора електронної петиції, представників різних політичних сил, державних органів, інститутів громадянського суспільства, вчених-правознавців, експертів. Стосовно вимоги щодо негайного ухвалення Закону України «Про

цивільну зброю і боєприпаси» (реєстр. № 1135-1 від 5 лютого 2015 року) повідомляю, що прийняття законів належить до повноважень Верховної Ради України (пункт 3 частини першої статті 85 Конституції України)» [224; 619; 620].

Ось така ілюстрація.

Нові технології зв'язку дають змогу менш спритним акторамо бійти існуючі бар'єри і безпосередньо спілкуватися з іншими акторами політики і широкою громадськістю. Завдяки Інтернету можна отримати швидкий доступ до необхідної політичної інформації через портали, каталоги, пошукові системи. Інтернет як публічний простір без кордонів дає уряду підстави озвучити, впровадити та оцінити результат прийнятих рішень, спираючись на громадську думку. Представникам опозиції інтернет-простір також допомагає просувати ідеї в маси і знаходити прихильників для підтримки і реалізації своїх політичних установок. Як під час дослідження перебігу політичних процесів розслідування кожного окремого випадку, так і під час розгляду дії політичних технологій та окремих персоналій (осіб, «політичних фігур») ми намагаємося узагальнити тлумачення властивостей, ознак та якостей, проявів, важливих для встановлення такої особи. У криміналістиці інформація про властивості та ознаки злочинця й зараз використовується дуже обмежено, лише як орієнтуюча інформація під час складання словесного портрета, проведення негласних слідчих (розшукових) дій у вигляді суб'єктивних відображень очевидця, тобто уявного образу [276, с. 186-188].

Тому вирішення таких питань за допомогою криміналістичного дослідження властивостей та ознак людини (політичної особи), з використанням інформаційних і комунікаційних технологій, технічних засобів і методик їхнього дослідження для виявлення криміналістично значимої інформації, що є інформативною, індивідуальною, динамічною, мінливою і яка може бути використана при розслідуванні злочинів, є нашою метою [276, с. 186-188].

Далі, ми проаналізуємо осіб покоління 2000-х та спрогнозуємо їхню участь у сучасній злочинності; проаналізуємо вплив технологій на наш світ та прогнозування участі осіб покоління 2000-х у сучасній злочинності; розглянемо наступні значущі чинники діяльності нової генерації (покоління осіб Z) українських злочинців та умови такої діяльності (Інтернет міняє все), які слід приймати до уваги під час розробки відповідних рекомендацій практичним працівникам.

За офіційною статистикою МВС України: злочинність стрімко молодшає; найбільше молоді особи вчиняють майнові злочини; випадків, коли підлітки беруть до рук зброю – більшає. Це статистика лише про ті справи, які передали до суду. Адже більшість підліткових правопорушень вирішується мирно – батьки просто відшкодовують потерпілим збитки [599].

Таке покоління називають покоління Z. Покоління Z [694]– це діти, що народилися після 2000-го року. Це перше покоління, яке народилося у цифровому світі і вже не може уявити собі життя без мобільного Інтернету та гаджетів. Вони від народження живуть у світі без меж [513].

Це особи, які прагнуть розваг та самореалізації. Їм притаманні: риси Юлія Цезаря (коли мозок дуже швидко переключається з одного завдання на інше і має ефект виконання декількох завдань одночасно); вирішують питання без допомоги сторонніх осіб, відразу отримують відповідь і передбачають наслідки (у тому числі, можливі наслідки) будь-яких подій. Це тренує їхню здатність «бачити» одночасно декілька екранів та сприймати багато інформації; підвищеному почуттю відповідальності, причому не тільки за себе, але і за навколишній світ; вони багато чого вміють і можуть; вражають глибиною сприйняття світу. Завдяки Інтернету їм доступна можливість заробляти гроші у підлітковому віці. Такі здібності дають їм широкі можливості самореалізації в інших сферах: навчанні науці, вивченні новітніх технологій.

Вчені вважають, що дане покоління і слабе, і сильне.

Якщо виходити з того, що вони дуже зрілі в своїх реакціях, в своїх

оцінках, вони дуже сильно відрізняються від попередніх поколінь; ретельно слухають, шукають інформацію в Інтернеті, читають, порівнюють, роблять свої висновки і тільки після цього приймають рішення (вчиняють з розрахунком, як зрілі користувачі)

Для них немає кордонів, вони легко знаходять спільну мову та розуміння один одного, сприймають все простіше і глобальніше, відчувають потребу зближення.

Сам Інтернет призводить до глобалізації.

У сучасної молоді більші можливості (матеріальні, інформаційні) в порівнянні з попередніми поколіннями. Вони менше знаходяться під наглядом батьків і більше під впливом однолітків; виховуються способом життя батьків. Від того, до якого покоління відносяться батьки, залежать їхні навички. У «молодих» батьків – у дітей зовсім інші взаємовідносини з технікою; розвинутий підприємницьких дух і вміння діяти в колективі; зовсім інша соціалізація. Відчувають на собі відсутність світоглядних підходів на всіх етапах навчання. Відповідно змінюється і їх ціннісні орієнтації. У мережі все відбувається миттєво: якісно новими темпами, що робить відсилання до зовсім іншим мемам.

Разом з тим, вони беззбройні, якщо відключаються комунікації, залежні від кліпового мислення. Такі фактори роблять їх егоїстичними, зарозумілими, повними самолюбства, залежними від гаджетів, ледачими, нетерплячими, імпульсивними, надмірно чутливими, слабовільними, список цих негативних чеснот можна продовжувати. А в сучасних умовах тотальної демонізації, активного створення злочинних об'єднань, організацій, банд, терористичних об'єднань, непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань, з огляду на складну криміногенну ситуацію: вбивства, терористичні акти, викрадення людей, розбої, зґвалтування, трафіки зброї та наркотиків, наркозлочини, обіг нелегальної зброї та боєприпасів, підпали, грабежі та корупційні дії, комп'ютерні злочини, інші майнові злочини та криваві події на фоні розвитку корупційної діяльності й агресивних дій

відносно України – з'являється нове поле їх злочинної діяльності. З розвитком комп'ютерних технологій – з'являються також злочини нової формації. Це економічне, політичне шпигунство; злом особистих профілів, сторінок, серверів підприємств, організацій, установ, відомих і не бідних людей будь-якої країни світу. Продвинуті користувачі знають і розуміють як працюють комп'ютери; купують собі техніку, яка не поступається оснащенню космічного агентства НАСА і постійно її удосконалюють. За допомогою мінімальних маніпуляцій з мишею вони можуть проникнути в будь-який секретний чат, зламати найхитріший код; створити віруси. З метою протидії вчиняємих ними злочинів слід розробляти й нові методи протидії їхнім злочинним проявам [320, с. 347-350].

Особливої уваги слід приділяти, коли молодий злочинець - це терорист, який захоплює полонених чи цілі міста та селища; який допитує полонених; бойовик, який викрадає транспортні засоби (в тому числі військову техніку); закладає вибухівку; розшук безвісті зниклих осіб на лінії розмежування окупованих територій та складних регіонах. Складнощі з потерпілими таких злочинів. Через постійні бойові дії люди закрились, не завжди йдуть на контакт. На таких територіях «працюють», нерідко, особи, які вже мали судимості, злочинний досвід.

Ще одна реалія сьогодення. Все частіше фіксуються випадки встановлення діагнозу аутизм у сучасного молодого покоління. У свою чергу, відомі випадки використання аутистів під час процедури розслідування «складних» злочинів та встановлення особи невідомого злочинця. Виходячи з їх здатностей до чудової механічної пам'яті, відтерміновані ехолалії (здатність відтворювати фрази, які вони не використовували), хороші когнітивні завдатки (надзвичайна пам'ять, моторна спритність, високий інтелект) здібності з рахування, рішення головоломок, музики чи малювання та, як правило, належність до високоосвічених (високоінтелектуальних) батьків тощо. За дослідженнями в Амстердамі та Единбурзі, вони набагато краще проходять тести на інтелект. Тобто з

однакової кількості досліджуваних здорових і хворих, серед аутистів більша кількість геніїв. І вже є випадки застосування таких нестандартних «експертів» в практиці розслідування та розкриття злочинів.

Сучасна молодь не вся складається з прогресивних фоловеров, юзверів, грохакерів або комп'ютерних геніїв, і залишається загроза нізкоінтелектуальних злочинців і професійної військової злочинності [320, с. 347-350].

Глобальне село Маршалла Маклюєна стало реальністю, і цифрова доба в розквіті. У світі зараз є приблизно 5-7 млрд. користувачів Інтернету. За оцінками Internet World Stats чи Cisco Systems, відповідно. Зараз працює приблизно 50 млрд. пристроїв, приєднаних до Інтернету. Згодом 99% фізичних об'єктів стануть частиною мережі. Звичайно, час покаже, наскільки цей прогноз занадто оптимістичний або реальний.

Ці речі тим часом набувають різноманітних форм. Тепер до Інтернету можна під'єднати не лише комп'ютери і смартфони. До переліку входять паркомати, термостати, монітори стану здоров'я, пристрої для фітнесу, відеокамери на дорогах, шини, дороги, замки, полиці в супермаркетах, сенсори стану доквілля і навіть сенсори стану великої рогатої худоби й дерев. Кількість можливостей зростає по експоненту в міру того, як перетинаються одна з одною цифрові технології, падають ціни на апаратне і програмне забезпечення, стійкий зв'язок стає швидшим і надійнішим, а розробники вчать краще інтегрувати пристрої, за стосунки, платформи тощо.

Значний вплив технологій на наш світ дуже просто охопити неозброєним оком. Комп'ютер відкрив нам цифровий світ, у якому повному можна зберігати дані та ділитися ними. Унаслідок цього змінилися дії та взаємодії людей.

Технологічні винаходи стали складовими життя суспільства і спричинили масштабні політичні, соціальні та практичні зміни.

У 1957 році Джо Болен, Джордж Біл і Еверет Роджерс з Університету штату Айова запровадили поширене тепер поняття кривої впровадження

нових технологій. За їхньою концепцією, новий продукт або рішення адаптується за відносно передбачуваною траєкторією, що апроксимується до нормального розподілу. Першим упроваджувачів називають новаторами, на другому етапі їх називають першопрохідниками, потім ідуть масові користувачі, а за ними ті, що пасуть задніх. Така модель працює й досі, хоч за останні десятиріччя терміни цих етапів почали скорочуватись із шаленою швидкістю. Нині така модель іноді стискає роки або десятиріччя до місяців. Ідея планетарного зв'язку почала формуватися лише з появою Інтернету. У 90-х роках ХХ ст. дослідники висували теорії про те, як люди й машини витворять цілком нову форму комунікації і взаємодії за допомогою різних пристроїв. Зараз це реальність (стає реальністю) [321, с. 221-225].

Можна сказати, що цю революцію (революція мікрокомп'ютерів, революція персональних комп'ютерів, цифрова революція), як одну із складових науково-технологічної революції другої половини ХХ ст.) започаткувало їхнє широке застосування в обіходь, з'явлення інформаційного суспільства, розробка штучного інтелекту тощо. Як результат усіх революцій, отримуємо багатьох переможців і переможених. Технологія ліквідує робочі місця і водночас створює нові напрями роботи (звільнені) особи не гарантовано знайдуть своє місце «під сонцем» - потенційні безробітні. Що може призвести до масового безробіття і зниження соціального статусу колишніх співробітників. Під'єднанні системи структурно ввійдуть до освіти. Технологія вплине абсолютно на все [321, с. 221-225].

Проте потенційна користь пов'язана з великою морокою і силою-силенною непередбачених наслідків. У майбутньому можуть з'явитися нові види злочинів, зброї й методів ведення війни. Можуть постати серйозні політичні й соціальні проблеми, зокрема через втрату зв'язків між людьми. Суспільству, безперечно, доведеться переглянути поняття приватності й безпеки.

Разом з тим, що Інтернет створює високу ефективність, зумовлену

масштабом. Автоматизація та аналітика на основі сенсорів створює потенціал істотної економії коштів. Він може призвести до зростання злочинності, появи нових видів тероризму і методів ведення війни, зміни правової системи, відволікання уваги на цифрові пристрої; що буде з безпекою і приватністю, коли майже кожен рух і будь-яка діяльність будуть зафіксовані та зареєстровані?

Інтернет здатний проникати в усі закутки, шпари, дірки й червотики, які є в недоступному для сприйняття і часто невидимому світі, що виходить далеко за межі дії органів зору, слуху, нюху і свідомості. Він створює нові типи мереж і систем, цілком відмінні маршрути для даних, інформації та знань. При цьому, використовуючи правильне введення і аналіз даних, комп'ютери і людина можуть розшифровувати коди, що визначають фізику нашої планети й різних явищ. Проте сучасні інформаційні технології поки що настільки залежні від даних, які створюють люди, що комп'ютери більше знають про ідеї, ніж про речі. Ідеї обмежуються лише уявою людини і креативністю.

Одночасно з тим, що Інтернет перейшов у світ, де новини, інформація, транзакції і соціальна взаємодія рухаються із швидкістю світла, - у багатьох випадках заощаджуючи час і витрати, - стає очевидним те, що створюється розсадник для хакерства, витоку інформації, написання шкідливих програм, кібератак, стеження та безлічі інших проблем. Витоки даних ставлять під загрозу особисті і фінансові дані мільйонів користувачів та спричиняють епідемію крадіжки особистих даних і шахрайства.

Крім так званих офіційних хакерів (вони покликані знаходити вразливі місця програмного забезпечення, щоб його поліпшити, а не використати собі для зиску), існують хакери які здатні захопити відеокамеру, спричиняючи перелік і страх, то перепрограмування гальм автомобіля на аварію або кардіостимулятора на зупинку може мати жахливі наслідки. Інженери, проектувальники, розробники і фахівці із безпеки мають проаналізувати цілу низку проблем, перш ніж дати своє схвалення пристроям і з'єднуваності в

Інтернеті. Особисто гостро постає питання в галузі промислового устаткування, охорони здоров'я й транспорту, де на кону життя, здоров'я і добробут людей [321, с. 221-225].

Інтернет продовжує розвиватися. Нові можливості і функціонал з'являються завдяки поліпшенню напівпровідників, мікроелектроніки, конструкції комп'ютерів, накопичувачів, хмарної архітектури тощо.

Зрештою, масштаби Інтернету виходять далеко за межі участі людини і взаємодії з ним. Цифрові технології на основі інтернет-протоколу щодня зачіпають наше життя, а хмарні технології, мобільні за стосунки, краудсорсинг, соціальні медіа і великі дані критично впливають на поведінку людей і визначають їхні взаємодії. Інтернет речей починає панувати й дедалі глибше проникати в наше життя.

...Надалі і надалі, Інтернет буде зачіпати майже всі сфери життя...

Сучасність диктує нам перехід від фізичних дій людини до робіт, що виконуються за допомогою машин і роботехніки. Такі масштабні зміни безпосередньо зв'язані з технологічними досягненнями сьогодення: комп'ютерними технологіями, що постійно удосконалюються; штучним інтелектом; нанотехнологіями; розвитком віртуальної реальності та генної інженерії тощо. З кожним роком економіка та всі види промисловості все більше залежать від ІТ-сектора.

Почнемо дослідження з аналізу сучасних комп'ютерних професій: прогнозування та передбачення можливих наслідків, застосування цих технічних досягнень під кутом зору їх використання окремими особами у власних цілях чи на замовлення [387].

Front-end розробник і UX / UI-дизайнер. Так, UX / UI-дизайнер проектує і визначає, як буде виглядати, реагувати та взаємодіяти з користувачем інтерфейс. А Front-end розробник реалізує його на практиці, за допомогою написання коду. Тут можливе, корпоративне шпигунство.

Blockchain-фахівець (технологія блокчейн - вибудований за певними правилами безперервний послідовний ланцюжок блоків, що містять

інформацію. Найчастіше копії ланцюжків блоків зберігаються на багатьох різних комп'ютерах незалежно один від одного) [731]. Бізнес і банківський сектор зараз виявляють велику зацікавленість в блокчейн-технологіях. Тут потрібні професіонали різних напрямків, від розробників до фахівців у сфері безпеки і криптографії. Більшою мірою blockchain-фахівця, визначають навички в програмуванні. Наприклад, деякі з них написані на мовах. C/C/C#, Java, Python. Інші напрямки також швидко розвиваються, що створює потенційні можливі крадіжки з банківських рахунків тощо.

IoT-інженер – їх сфера це Internet Of Things – Інтернет речей. До неї відносяться розповсюджені так звані «розумні» колонки, будинки та інша побутова техніка, а також системи автопілотів і хмарні сховища. У цій сфері затребувані і фахівці в софті, здатні все це об'єднати у доцільну (грамотну) мережу, і майстри по роботі з «залізом». Тут створюються потенційні можливості втручання в особисте життя особи чи навіть підміна гаджетів людським ресурсом тощо.

SEO-спеціаліст. З тих пір, як Інтернет став ефективним інструментом для заробітку приватних осіб і бізнесу, SEO-оптимізація була і залишається затребуваною. Істотних змін у цьому питанні чекати не варто. Це фрілансери, завдання яких встигати підлаштовуватися під зміни в конкретній сфері. Тут можливі випадки протиправного маніпулювання з платіжними картками тощо.

Спеціаліст з віртуальних систем. Віртуалізація і технології автоматизації безпосередньо пов'язані з глобальною мережею. Віртуальні сервери є складовою обчислювального середовища, а автоматизація відповідає за моніторинг, управління, безпеку та відповідність глобальної мережі. Це створює потенційну можливість створення злочинних організацій безпосередньо спрямованих на шахрайства з обслуговуванням цих систем.

Спеціаліст з кібербезпеки. Постійно відбуваються різні вірусні атаки і зломи від хакерів. Усе це робить проблему кіберзагроз, як ніколи актуальною і для простих користувачів, і для бізнесу. Фахівці здатні протистояти цим

загрозам зараз особливо потрібні практично усім навіть державним структурам [387].

Сучасний приклад: Нідерландський журналіст Даніель Верлаан зміг під'єднатися до таємної відеоконференції міністрів оборони країн Євросоюзу, побачивши на одному з фото в соцмережах логін і частину пін-коду. Одна з учасниць цієї Zoom конференції опублікувала зображення, на якому було видно пароль ідентифікатор конференції Zoom без останньої цифри. Так, журналіст нідерландського RTL Nieuws Даніель Верлаан підібрав останню (невідому) цифру та під'єднався до таємної відеоконференції, яку проводили глави міноборони країн Європейського союзу. І тільки через деякий час його виявили. Про це 20 листопада у Twitter повідомив представник антикорупційного підрозділу ЄС Міхіль ван Гултен. Після цього, RTL Nieuws пояснив, що доступ до таємного заходу було отримано після того, як у Twitter-акаунті міністерки оборони Нідерландів Анк Бейлевелд "на короткий час" з'явилася фотографія з логіном і п'ятьма із шести цифр пін-коду для входу на відеоконференцію. Виявилось, що додаткового кіберзахисту немає. Верлаан відрекомендувався міністрам як журналіст із Нідерландів. Оскільки конфіденційність зустрічі було порушено, відеоконференцію припинили. У міноборони Нідерландів заявили, що публікація фотографії з даними для входу була "дурною помилкою", її вже видалили [216].

Розробник мобільних додатків. Поширення мобільних засобів зв'язку і зростання їх продуктивності, відкрив нові можливості для розробників. Ігри, всілякі корисні додатки і банківські операції з телефону – це і багато іншого стали незамінним атрибутом користувачів цих гаджетів. Тут спостерігаються не поодинокі випадки створення «фірм-замінників», які мімікують (маскуються) під офіційні бренди. З огляду на попереднє, наявна беззаперечна потреба в аналітиках у сфері ІТ. Стрибкоподібний розвиток і зростання попиту на фахівців в ІТ-сфері, вивели на новий рівень аналітику. Тепер спеціалісти здатні розбиратися у всіх цих поняттях і працювати з

масивами даних, зіставляючи різні фактори для розробки організаційно-тактичних і технічних рішень, стали незамінними. За нашими спостереженнями, тут практично не вирішеною проблемою є недостатня фінансова забезпеченість державних органів (у тому числі правоохоронних) для утримання відповідних фахівців [387].

Мережний інженер. Зростаючий інтерес до мереж і технологій передачі голосових повідомлень і даних свідчить за те, що в майбутньому фахівці в цій галузі також будуть затребувані. Перспектива ІТ і висока конкурентоспроможність вимагають, в свою чергу, розвитку соціальної взаємодії, що підвищує значущість комп'ютерних мереж. Сьогодні світова економіка, уряди, військові та правоохоронні відомства тощо вже не можуть працювати без обчислювальної техніки та відповідних комунікаційних мереж [168, с. 8].

Спеціаліст з вільного програмного забезпечення. Організації та підприємства, які намагаються зберегти ІТ-бюджети в досить урізаному стані, але при цьому сподіваються збільшити список послуг, які надаються, і допомогти бізнесу повернутися до зростання, повинні брати до уваги і програмне забезпечення з відкритим вихідним кодом. І хоча кілька виробників такого програмного забезпечення пропонують пакети послуг з підтримки, ІТ-менеджери, на думку експертів, цілком можливо, теж захочуть мати кілька таких фахівців у себе в команді. Можлива небезпека залучання таких осіб полягає в тому, що їх буде складно в подальшому притягнути до відповідальності за вчиненні злочинні дії [387].

Менеджер із забезпечення послугами. Ідея забезпечення гарантованої якості ІТ-послуг зовсім не нова. До недавнього часу вона, як правило, лягала на плечі провайдерів послуг. Але ІТ-відділи у провідних компаніях уже самі почали перетворюватися на подібних провайдерів. Вони прагнуть виконувати функції провайдерів внутрішніх послуг. Це означає, що "айтішники" стали більш виважено підходити до цього питання і можуть відстежувати послуги з початку їх надання та до кінця, особливо в умовах

високої кон'юнктури. За допомогою роботи таких менеджерів із забезпечення послугами і завдяки результатам їхньої діяльності ІТ зможе унебезпечити самостійну діяльність організацій та підприємств [168, с. 9].

Адміністратор системи електронного медичного архіву. Завдяки урядовим планам економічних стимулів певний внесок у поповнення списку ІТ-вакансій можуть внести фахівці з охорони здоров'я. Через зростання попиту на адміністраторів систем електронних медичних архівів, організації будуть мати потребу в навчанні своїх ІТ-співробітників для опанування даною спеціальністю. Це досить нова галузь, яка відповідно може містити певні підводні камені [387].

Спеціаліст з підбору постачальників. Експерти впевнені, що здібні ІТ-менеджери самі стануть вивчати різні варіанти аутсорсингу, щоб допомогти своїм роботодавцям розвивати бізнес і далі. Аутсорсинг як і раніше лідирує в цій галузі, і вміння управляти відносинами з постачальником і виконання контракту буде цінуватися дуже високо. Організації і підприємства будуть прагнути консолідувати постачальників, укладати більш вигідні угоди з існуючими постачальниками, розбиратися у вартості і виконанні своїх контрактів і переглядати контракти в пошуку найбільш оптимальних варіантів. Як будь-яка нова технологія вона породжує нові види злочинної діяльності, так кожен новий тип злочинів вимагає нових заходів захисту і методів роботи правоохоронних органів [168, с. 10].

Менеджер службових каталогів. Оскільки ІТ-департаменти прагнуть стати провайдерами послуг усередині своїх організацій і підприємств, вони будуть удосконалювати підхід до забезпечення потреб клієнтів. Тому поява сервісного ІТ-каталогу передбачає появу посади менеджера, відповідального за цей каталог. До його компетенції входить створення та підтримка службових каталогів. Його обов'язки можна умовно розділити на три категорії: планування та впровадження сервісного каталогу, аспекти його фінансового управління, а також його випуск і підтримка. Менеджер службових каталогів може відіграти велику роль як керівник організаційних

змін при перетворенні просто корисної ІТ-організації в ІТ-компанію, сфокусовану на наданні послуг.

Інженер бізнес-процесів. Попит на технічних фахівців, які розуміються у бізнесі, буде визначальним фактором при прийнятті рішення про прийом на роботу, оскільки провідні організації і підприємства прагнуть розвивати технології, які б відповідали урізаним бюджетам і більшій раціоналізації виробництва. Вони завжди будуть прагнути залучати до своїх лав інженерів бізнес-процесів для здійснення подальших проектів з реструктуризації [563].

Спеціаліст в області SEM-маркетингу. Іноді цей напрям маркетингу включають в сферу SEO-оптимізації. Насправді ситуація з точністю до навпаки і головний виконавчий директор підприємства є частиною SEM-комплексу. Люди в цій галузі займаються, в тому числі націлених (виділення цільової аудиторії з усього потоку користувачів) і контекстною рекламою (показ оголошення на сторінках з відповідним контекстом сторінки). Тобто успіх того чи іншого інтернет-ресурсу багато в чому визначається не тільки якістю самого контенту, але і діями такого фахівця. Завдяки цьому професіонали в галузі SEM-маркетингу користуються популярністю у великих організаціях, підприємствах і аутсорсингових агенціях.

SMM-спеціалісти. Це досить новий вид діяльності, який зараз стає особливо популярним. Кожна успішна організація, підприємство набирає в штат працівників сфери SMM (писати пости і статті в соцмережах) для просування свого продукту через соціальні мережі. І як показує практика ця стратегія працює, якщо людина дійсно фахівець своєї справи.

Менеджер з планування пропускної спроможності ресурсів. Організації, підприємства, що не знають, які ресурси затребувані, можуть втратити гроші або просто не зможуть правильно і вчасно зреагувати на свої потреби. Тому, зважаючи на поганий стан економіки, зараз є затребуваними фахівці у галузі планування обчислювальної потужності. Ця посада актуальна в організаціях і підприємствах, які прагнуть оптимізувати ресурси і ретельно звіряють фінансову цінність та технічні можливості. На думку

окремих фахівців, експерти з планування ІТ-ресурсів повинні допомагати ІТ-відділам розбиратися в питаннях споживання послуг і ресурсів для того, щоб ті оперативно реагували на їхні потреби. Планування обчислювальних потужностей сьогодні зводиться до спроб переконатися, що у вас достатньо можливостей для забезпечення вимог робочого навантаження. Але віртуалізація зумовлює появу нових параметрів, які теж необхідно брати до уваги, і енерговитрати – лише один з них. У плануванні ІТ-ресурсів необхідно враховувати набагато більше елементів, а сам цей процес в організаціях і підприємствах повинен мати стратегічну спрямованість [563].

Окреслимо ще три галузі, які потребують певної уваги.

Архітектор Інтернету промов. Інтернет промов (коли побутові пристрої, підключені до Інтернету; наприклад: холодильники, можуть самі замовляти їжу, чи кросівки з wi-fi). В світі вона стрімко розвивається, і люди бізнесу намагаються інтегрувати її можливості у свої проекти. Також з'явилися посади архітекторів віртуальної реальності, проектувальників нейроінтерфейсів, дизайнерів аватарів й тестувальників нових технологій.

Аналітики BigData. BigData означає «великі дані», а сама спеціальність - на стику інформаційних технологій та соціології. Аналітики BigData - універсальні спеціалісти з добрими математичними, статистичними, комп'ютерними, економічними та бізнес-знаннями. Вони вивчають великі масиви даних, які містять розрізнену інформацію (результати досліджень, тенденції ринку, клієнтські смаки), що допомагає в результаті приймати важливі управлінські рішення. Найважливіше вміння таких спеціалістів - бачити логічні зв'язки в системі зібраної інформації та на основі цього розробляти бізнес-рішення, моделі.

Біотехнології та медицина. Вже зараз у містах України починають тестувати спеціальність сіті-фермерів, які вирощують продукти в межах міста з використанням сучасних технологій (на дахах хмарочосів, наприклад). Це знизить ціну на доставку товарів з регіонів. Матимуть попит ГМО-агрономи, які займатимуться втіленням біодосягнень та отриманням

продуктів із заданими якостями. Відповідно, можливі злочинні підміни чи недобросовісні виробники, зловживання монополій на виробництво тих чи інших продуктів (в тому числі соціальних) тощо.

У медичній сфері будуть затребуваними спеціалісти, які створюватимуть штучні органи на 3D-принтерах для заміни пошкоджених. Люди житимуть довше, а отже будуть потрібні геронтологи. Матимуть попит і розробники кіберпротезів та імплантів, які вживлятимуться в тіло людини і сприйматимуться ним як власні [387]. Що, в свою чергу тягне за собою цілу низку відповідних ймовірних зловживань.

Чого нам очікувати від кіберзлочинності сьогодні та завтра?

Свого часу комп'ютерна ера відкрила нові можливості для злочинного світу. Кількість подібних фахівців буде тільки рости.

Особа комп'ютерного злочинця (у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку) - це беззаперечно відмінний психолог. У ньому повинні поєднуватися високі показники емоційного та соціального інтелекту, знання тонкощів людської душі, життєвий досвід, хороші комунікативні здібності і глибокі знання в галузі ІТ: крос-функціональність та міждисциплінарність, знання в області віртуалізації, обчислень, мережевої безпеки та соціальних мереж, ІТ-професіонали, які здатні застосовувати гнучкі методи роботи тощо.

Майже кожного дня з'являються нові тривожні факти та цифри про фізичних та юридичних осіб, які стали жертвами хакерів і пережили порушення систем безпеки і даних. Не відомі масштаби комп'ютерної злочинності, проте, за неформальними оцінками вони сягають мільярдів доларів. Ця ситуація поки що не зміниться і в 2021 році [319, с. 41-44].

Революційні зрушення у сфері інформаційних технологій і технологій зв'язку, які відбуваються сьогодні, радикально змінює суспільство та взаємозв'язки між його суб'єктами, воно (суспільство) набуває в певному сенсі нових якостей, що впливають, певним чином, і на якісні

характеристики осіб, які вчиняють злочини у цій сфері. Сформувався відносно новий вид злочинця – ІТ-фахівця, зі специфічним "криміналістичним портретом".

Серед науковців, які вивчали питання таких злочинів, займалися: Азаров Д. С., Антощук В. В., Баранов О. А., Біленчук П. Д., Вехов В. В., Гавловський В. Д., Голубєв В. О., Гриців М. І., Гуцалюк М. В., Карчевський М. В., Корягін М. В., Музика А. А., Цимбалюк В. С. та ін.

Так, ще у кінці ХХ – століття дослідники зазначали, що "... людство переживає бурхливий розвиток комп'ютеризації всіх сфер життя. Крім того, що комп'ютерні злочини наносять великі економічні збитки, суспільство стає все більш і більш залежним від роботи комп'ютеризованих систем у різноманітних сферах суспільного життя. Іноді, навіть невеличкий збій у функціонуванні таких систем може привести до реальної загрози життю людей. Стрімке зростання глобальних комп'ютерних мереж, а також можливість підключення до них через звичайні телефонні лінії посилюють можливості їх використання для кримінальної діяльності тощо" [78].

Тоді також зазначалося, що "... у порівнянні з США, національна безпека України поки що залежить від комп'ютерних мереж значно менше. На сьогодні, ми стикаємось з комп'ютерними злочинами, в основному, у фінансово-кредитній сфері", але "...у недалекому майбутньому такі злочини можуть привести до глобальних катастроф – екологічних, транспортних тощо. Введення сучасної системи управління повітряним рухом, поширення телекомунікаційної мережі, впровадження системи електронних платежів, використання комп'ютерів у діяльності правоохоронних органів та керуванні військами значно розширили сферу діяльності для хакерів" [131, с. 101-103].

Ці застереження актуальні й зараз, коли розвиток технологій – визначає, багато нових сфер злочинних посягань, динамічний "розвиток" яких набирає обертів у прогресуючому інформаційному суспільстві сьогодення.

Характеризуючи цей вид злочину, слід зазначити, що його вчинення не

вимагає фізичного контакту чи зближення між жертвою та суб'єктом злочину в процесі злочинної діяльності. Стислі строки, безконтактність (між злочинець-жертва), територіальна невизначеність, можливість вчинити одночасно низку чи цикл злочинів тощо. У цих злочинах так званий "комп'ютерний злочинець" – це особа з явними технічними навичками, якій, як правило, притаманні такі якості, як зосередженість на комп'ютерній техніці; витривалість; часто недостатній рівень комунікабельності; схильність до лінощів; нетерплячість та гордовитість; навички розуміння бізнес-процесів, мають свій жаргонний словник тощо. Усі ці особливості спостерігаються у злочинах у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку.

Проведені дослідження дозволили приблизно окреслити сфери злочинної діяльності у напрямку порушення захисту інформації та роботи ЕОМ, АС, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку від несанкціонованого втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або створення з метою використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут; також несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації; несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї; порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них оброблюється та перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів),

автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку. Рівень правопорушень у цій сфері залишається дуже високим [307, с. 102-105].

Перелік злочинних посягань не вичерпується зазначеними вище видами кримінальних злочинів.

Зараз злочинці почали широко використовувати відомі послуги мобільних операторів та internet можливості, наприклад, як:

1) отримання інформації про абонентів мобільного та стаціонарного зв'язку:

- отримання інформації за номером телефону, включаючи анкетні дані власника;

- деталізація дзвінків та СМС без тексту;

- деталізація дзвінків та СМС з можливістю побачити текст повідомлень;

- встановлення ІМЕІ кода мобільного пристрою або встановлення СІМ-карт, які використовувалися в телефоні за вказаним ІМЕІ;

- отримання паролю від власного кабінету абонента;

- визначення місцезнаходження СІМ-карти;

- визначення місцезнаходження певного пристрою за ІМЕІ;

- послуга з контролю мобільного телефону, включаючи в себе "прослуховування", запис розмов, перегляд повідомлень й інформацію про місцезнаходження у режимі реального часу;

2) послуги з отримання інформації з (запароленого) мобільного пристрою (який було вкрадено у власника та ін.) - який "зламається" за допомогою спеціального програмного забезпечення та/або апаратних пристроїв;

3) отримання інформації або доступу до сайтів, аккаунтів соціальних мереж або електронної пошти, у тому разі:

- послуга відправлення "підробленого" електронного листа;

- встановлення абонента за відомою ІР-адресою;

- отримання повних реєстраційних даних про власника будь-якого сайту;

- встановлення даних за обліковими записами в соціальних мережах, включаючи ПБ, дату народження, електронну пошту, телефон, IP-адреси, які використовують для авторизації;

- отримання історії електронного листування користувача [307, с. 102-105];

4) інформація, яка незаконно отримується з баз даних (будь-яких) організацій:

- інформація за номером автомобіля, а також його історія;

- перевірка посвідчення водія;

- перевірка реєстрації людини;

- перевірка особи на розшук та на судимість;

- отримання паспортних даних особи;

- отримання даних про майно особи (нерухомість, автотранспорт і т.ін.);

- отримання даних про перетин кордонів;

- отримання банківських даних особи (залишки та рух коштів на рахунках і т.ін.);

5) можливість придбання різного роду спеціальних технічних пристроїв, обіг яких у країні не дозволяється законодавством, наприклад:

- електронні брелоки, які відчиняють шлагбауми або ворота з електронними замками;

- універсальні брелоки до сигналізації, які дозволяють відчинити/зачинити будь-який автомобіль;

- приховані "жучки" з с GPS-координатами;

- приховані відеокамери в спеціальних окулярах;

- приховані камери з мікрофонами, виконані у вигляді лампи або інших побутових пристроїв, з функцією передачі даних через Wi-Fi ;

- пристрій "клавіатурний шпигун" на комп'ютер;

- пристрої для злому Wi-Fi, віддаленого доступу;
- пристрої для кардінга;
- і т.ін. [307, с. 102-105].

Опубліковані статистичні показники МВС (прокуратури) (<https://www.segodnya.ua/ukraine/kriminalnaya-statistika-2018-goda-stalo-bolshe-ubiystv-i-atak-hakerov-1205078.html>; <https://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>), свідчать за те, що в порівнянні з 2017 роком, стало в 10 разів більше кіберзлочинів. У ГПУ уточнюють – йдеться про Такерів, які створюють комп'ютерні віруси – кримінальні зведення кіберполіції рясніють повідомленнями, що хакери з різних регіонів інфікують чужі комп'ютери, з метою отримати до них доступ і заволодіти інформацією, що там зберігається, а також перехоплювати дані з мікрофонів і відеокамер ноутбуків. Проти закономірностей використання такої могутньої зброї, треба використовувати потенціал не менш могутньої – комп'ютерів та фахівців, відповідно [307, с. 102-105; 324, с. 50-53].

У попередніх підрозділах роботи було з'ясовано, що у криміналістиці проблемі встановлення особи злочинця належить одне із центральних місць, вона відноситься до числа багатоаспектних, включає різні питання.

Критичний аналіз традиційних криміналістичних здобутків і сучасного стану анонсованої проблеми дозволив зробити певні попередні висновки.

Так, традиційні методи розслідування вже не відповідають сучасним способам вчинення й приховування злочинів, що потребує нових узагальнень, для розробки дієвих криміналістичних рекомендацій.

У криміналістиці, слідчій та судовій практиці відомості про властивості та ознаки злочинця зараз використовуються дуже обмежено, лише як орієнтуюча інформація, при складанні словесного портрета, та проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій для отримання суб'єктивних відображень і спогадів свідків-очевидців. Разом з тим, ефективність системного реформування судових і правоохоронних органів України в нових умовах неможлива без їх всебічного та ґрунтовного

науково-методичного забезпечення. Одним із його провідних напрямів є криміналістичне забезпечення, у якому відповідна роль відводиться дослідженню особи злочинця. Із часу отримання незалежності правова система України перебуває в стані реформування, зумовленому побудовою в суспільстві демократичної, соціальної, правової держави, яка б існувала для захисту людини, її загально визнаних прав і свобод, установа європейського типу публічного правопорядку і законності. Цілком зрозуміло, що мета такого реформування національної правової системи досягається узгодженою системою правових заходів і є тривали процесом [301].

Зазначене обумовило необхідність переосмислення та відповідного реформування усіх органів державної влади у тому числі тих, які традиційно відносяться до правоохоронних.

Зрозуміло, що існуюча в Україні система правоохоронних органів потребувала певної реорганізації. На нашу думку, її слід було б здійснювати на підставі науково обґрунтованої Державної концепції або програми судово-правової реформи [16, с. 486].

У межах цього документу (програми або концепції), як нам здається, мало б бути визначене відповідне коло питань, пов'язаних з перебудовою системи правоохоронних органів в процесі державотворення, а саме: поняття правоохоронної діяльності та її місце в системі державної влади та місцевого самоврядування; визначення системи правоохоронних органів та основних критеріїв, за якими той чи інший державний орган (установа) має відноситись до цієї категорії; основні засади правоохоронної діяльності та її рівні, коло суб'єктів та об'єктів впливу; засади, на яких здійснюється залучення до цієї діяльності недержавних органів, громадських формувань і окремих осіб; засади, на яких здійснюється взаємодія та координація правоохоронних органів; правове, організаційне, методичне та матеріальне забезпечення діяльності правоохоронних органів, включаючи підготовку кадрів та підвищення їх кваліфікації [301].

Особливу увагу слід було б приділити реорганізації діяльності органів

внутрішніх справ, як найчисельнішої ланки в системі правоохоронних органів. Вони не тільки в організаційному, але і в функціональному плані посідають найважливіше місце в системі правоохоронних органів. Існуюча ж система органів внутрішніх справ і структура Міністерства внутрішніх справ України вже давно потребувала суттєвих змін, які випливали із змісту нової Конституції та обумовлювалися прийняттям низки законів України, в тому числі – Закону про місцеве самоврядування [218, с. 372-378].

Організаційна побудова правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ, мала б залежати, на нашу думку, від розподілу функцій та повноважень між різними рівнями управління. За світовою практикою вони поділяються на централізовані, напів централізовані та децентралізовані системи управління.

На нашу думку, рівнева система органів внутрішніх справ мала би такий вигляд.

На першому рівні функціонували б підрозділи муніципальної міліції (поліції), які б утворювалися відповідними місцевими радами. До них доцільно було б відносити районні відділи міліції та міські управління внутрішніх справ. Ці підрозділи утримувалися би за рахунок місцевого бюджету і створювалися за такою схемою: районні відділи міліції (поліції) у містах і міські управління внутрішніх справ створюються рішеннями відповідної міської ради за погодженням з управлінням внутрішніх справ області та безпосередньо підпорядковуються виконавчому органу місцевої ради. При цьому з районних відділів міліції мали б бути вилучені і передані до обласних управлінь внутрішніх справ підрозділи попереднього слідства, карного розшуку, боротьби з економічною злочинністю та низки інших. На рівні району доцільно було б залишити лише ті підрозділи, діяльність яких безпосередньо пов'язана з забезпеченням функціонування органів місцевого самоврядування. Районні відділи (відділення) міліції (поліції) у сільській місцевості створювалися б за рішенням відповідної ради за поданням голови державної адміністрації, яке погоджується з управлінням внутрішніх справ

області [301].

Основні зусилля муніципальних підрозділів міліції (поліції) мали б бути спрямовані на виконання таких основних функцій, як: забезпечення правопорядку в громадських місцях; здійснення адміністративно-правової юрисдикції; організація та здійснення профілактичної, правовиховної та правороз'яснювальної роботи; забезпечення безпеки дорожнього руху; охорона об'єктів муніципальної власності та житла громадян; паспортизація об'єктів муніципальної власності і ведення наглядних справ; забезпечення правил паспортного режиму; здійснення контролю за додержанням порядку придбання та зберігання зброї; прийом населення, ведення реєстраційно-облікової роботи, та ряд інших, які функціонально забезпечують діяльність виконавчих органів місцевого самоврядування. Муніципальною міліцією мали б розслідуватися (у формі провадження дізнання) лише ті злочини, які не складають великої суспільної небезпеки [16, с. 486].

На другому рівні функціонували б підрозділи органів внутрішніх справ: управління (головні управління) областей, АРК, міст Києва та Севастополя, які належали б до органів державної виконавчої влади і фінансувались би із державного бюджету. Ці підрозділи мали б функціонувати за принципом подвійного підпорядкування – відповідній державній адміністрації області та Міністерству внутрішніх справ України. Саме на цьому рівні мала б здійснюватися основна боротьба зі злочинами та провадитись попереднє (досудове) слідство. Крім цього, в системі Міністерства внутрішніх справ України доцільним було б функціонування територіальних підрозділів прямого підпорядкування. Вони мали б носити міжрегіональний характер і бути підзвітними тільки центральним органам виконавчої влади. До таких органів слід було б віднести підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю, по боротьбі з нелегальною міграцією, підрозділи ОВС на транспорті, вищі заклади освіти, що підпорядковані Міністерству внутрішніх справ і т.ін. [301]. Незважаючи на постійну риторику щодо проведення судово-правової реформи та затвердження низки

концепцій такого реформування у 1992, 2008, 2016 роках, на прямі вимоги Конституції, в Україні до цього часу діють застарілі за своєю суттю закони та нормативні акти [16, с. 486].

Хоча слід зазначити, що важливим, на нашу думку, переломним моментом у "неспішно протікаючому" реформування правової системи України стало прийняття (зараз незаслужено забутої) Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року. У ній визнавалося, що існуюча на той час система кримінальної юстиції не узгоджується з новими суспільними відносинами, що склалися в Україні, не забезпечує належного стану правопорядку, ефективного захисту громадян, суспільства та держави від небезпечних посягань. Вона є громіздкою, внутрішньо суперечливою, не завжди науково обґрунтованою і надмірно ускладненою. Діяльність її суб'єктів характеризувалася дублюванням повноважень, відсутністю чіткого визначення та розмежування компетенції, наданням пріоритету другорядним завданням, застосуванням невиправдано ускладнених формальних процедур, які мають недосконалу функціональну спроможність [16, с. 486].

Тобто в Україні того часу виникла об'єктивна необхідність у реформуванні системи кримінальної юстиції. Продовж останнього часу можна спостерігати численні зміни, що відбуваються у всіх правових галузях, але вони не маючи системного характеру, переважно спрямовані на задоволення відомчих інтересів, а не на забезпечення створення оптимальної правової системи в державі. Сьогодні частіше за все посиляються на перелік правоохоронних органів закріплений у Законі України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів". За яким до правоохоронних органів відносять: органи прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, органи охорони державного кордону, органи доходів і зборів, органи і установи виконання покарань, слідчі ізолятори, органи державного фінансового контролю, рибоохорони, державної лісової охорони, інші

органи, які здійснюють правозастосовні або правоохоронні функції [3].

Такий широкий перелік правоохоронних органів, без урахування конституційних ознак правоохоронної діяльності вважаємо достатньо спірним. Він дозволяє за аналогією створювати різні підрозділи під гаслом правоохоронних органів.

Наприклад, урядом (Постановою Кабінету Міністрів України) від 25.09.2019 року № 846 [15] прийнято рішення щодо розділення сервісної та правоохоронної функції Державної податкової служби. Податкова міліція буде функціонувати у складі "старої" Державної фіскальної служби до створення нового органу з розслідування фін злочинів – Бюро фінансових розслідувань. А "нова" Державна податкова служба буде займатись сервісними функціями. Що, суперечить Податковому кодексу України [14], де податкової міліції немає.

Все ще перебувають у стадії реформування такі органи, як: антикорупційні органи України, прокуратура України, судова система, а у процесі становлення знаходяться: Державне бюро розслідувань та органи поліції; інститут приватних виконавців. Несформованність системи управління сектора безпеки і оборони України все ще має місце. Не прийнято закон про зброю (не врегульовано питання застосування вогнепальної зброї). Не задоволені потреби правозастосовної практики в інституті приватних експертів, приватних детективів тощо [301].

Спираючись на проведені дослідження, враховуючи думки науковців з анонсованої проблематики, вважаємо доцільним підвести деякі підсумки.

1. Орієнтовний перелік основних ознак, характерних для правоохоронних органів: державно-владна специфіка; законність; правозастосовний характер рішень, що приймаються; застосування примусу.

2. Діяльність правоохоронних органів традиційно охоплює такі напрями: виявлення, запобігання й розслідування злочинів та інших правопорушень; захист державної (національної) безпеки, державного кордону та правопорядку в Україні; забезпечення безпеки учасників

кримінального судочинства тощо.

3. До сучасних правоохоронних органів умовно можна віднести: органи прокуратури; Національна поліція; Служба безпеки України; Управління державної охорони України; Національна гвардія; Військова служба правопорядку у Збройних Силах України; Національне антикорупційне бюро України; Державна прикордонна служба України; Державна митна служба України; Державна податкова служба України; органи і установи Державної кримінально-виконавчої служби України (установи виконання покарань, слідчі ізолятори, воєнізовані формування, підприємства установ виконання покарань, інші підприємства, установи і організації, створені для забезпечення виконання завдань ДКВС); органи державного фінансового контролю; працівники Антимонопольного комітету України та уповноважені особи Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, тощо.

4. У відповідному правовому документі (законі) слід визначити поняття правоохоронної діяльності як виду державної діяльності, яка здійснюється з метою охорони права, спеціально уповноваженими державними органами шляхом застосування юридичних заходів впливу в точній відповідності із законом і за неухильного дотримання встановленого (публічного) порядку.

5. Окремо слід законодавчо закріпити перелік правоохоронних органів – мету та порядок їхнього створення та функціонування.

Висновки до розділу 1

1. Установлено, що поняття «особа злочинця» впродовж усього розвитку науки досліджувалася з різних позицій, проте досі немає загальноприйнятого його визначення, яке б претендувало на всебічну характеристику особи. Виявлено, що відомості про особу злочинця широко застосовують і в розділах криміналістики для планування організації розслідування злочинів, тактики взаємодії при підготовці та провадженні

окремих слідчих (розшукових) дій, негласних (розшукових) слідчих дій, встановлення психологічного контакту тощо.

2. Проаналізовано та узагальнено особливості пізнання особи злочинця в традиційних кримінально-правових, психологічних і криміналістичних дослідженнях. Зроблено висновок, що, розглядаючи вчення про особу злочинця, криміналістика змушена спиратися на теоретичні й практичні положення широкого спектра наук: філософії, соціології, педагогіки, біології, психології, юридичної психології, психіатрії, кримінального права, кримінології, кримінального процесу тощо. Ці знання властивостей особи в різних науках створюють передумови їх певного узагальнення та типології для використання у визначенні характерних рис і особливостей особи злочинця в криміналістиці. Тому недостатність інформації про осіб, які вчинили злочин, на початковому етапі розслідування компенсується наявністю узагальнених даних про потенційні типи можливих злочинців, що відповідають обставинам розслідуваного діяння. Ці відомості дають змогу висувати версії про безпосередніх виконавців і співучасників злочину, механізм вчинення злочину, можливі місця їхнього перебування, збереження знарядь і предметів злочину, дії з приховування слідів злочину тощо. Дані про діяльні сні технології включають у себе відомості про типові ознаки кримінальної поведінки суб'єктів до, під час та після вчинення злочину.

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ОКРЕМОЇ ІНТЕГРАТИВНОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ

2.1. Вихідні наукові засади розбудови інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця

Актуалізовано проблему доцільності та можливості в сучасних умовах розвитку науки криміналістики застосування «нетрадиційних» підходів і методів дослідження особи злочинця в розслідуванні злочинів.

Відомо, що з найдавніших часів люди прагнули за зовнішнім виглядом та діями людини визначити її характер, почуття і здібності. Їх довгий пошук залишив нащадкам криміналістичні теорії на кшталт габітології, графології, дерматогліфіки, френології, фізіогноміки, хіромантії, хірософії тощо.

Позначені методи не завжди сприймає традиційна наука, але при цьому вони дають змогу за зовнішнім виглядом та діями людини визначити її характер, почуття й здібності. Установлено, що в криміналістиці та слідчій практиці відомості про властивості й ознаки злочинця зараз використовують дуже обмежено.

Тому перспективним є вдосконалення зазначених «нетрадиційних» знань, учень і методів дослідження властивостей та ознак особи злочинця з використанням сучасних технічних засобів і методик виявлення криміналістично значущих відомостей, які будуть інформативними, індивідуальними, динамічними і можуть бути використані при розслідуванні злочинів та встановленні особи злочинця.

Такий стан справ спонукав розробити окрему теорію та методику криміналістичного дослідження властивостей та ознак людини для встановлення ідентифікаційної значущості кожної з властивостей і ознак

людини, виявлення кореляційних залежностей між ними, у тому числі на основі використання «нетрадиційних» для класичної науки криміналістики теорій тощо.

А в перспективі запропоновано створення відповідної бази криміналістичних обліків і забезпечення накопичення в них даних для постійного функціонування комп'ютерної системи підтримки дослідження властивостей та ознак осіб, причетних до вчинення злочинів, у тому числі, виявлених за допомогою нового "нетрадиційного" інструментарію.

У науці існує великий пласт знань, які заслуговують серйозної уваги, але виходять за межі класичної науки криміналістики. Проте вони можуть відіграти певну роль – умовної "відправної точки" під час висунення й розробки криміналістичних версій, побудови психологічної моделі («криміналістичного портрета») особи невідомого злочинця та його пошуку під час початкового етапу кримінального провадження.

Тому підготовка та становлення професійних фахівців нової формації вже не може спиратися лише на ще донедавна звичну "спадкоємність поколінь", навпаки, можна почути, що молоді співробітники, не завжди бажають прислуховуватися до "застарілих рекомендацій" більш "досвідчених" колег.

За таких умов, розробка та застосування нових наукових, дієвих підходів до розслідування злочинів буде відповідати викликам слідчої практики, новій філософії кримінального процесу та оновленій методології сучасної криміналістики.

Реалізуючи цей підхід і не заперечуючи традиційного розуміння криміналістичної діяльності, яка вже вийшла за межі «поліцейської науки», у межах обслуговування сучасного кримінального провадження, як одне із своїх завдань наука криміналістика розглядає розробку нових та вдосконалення традиційних рекомендацій з розслідування злочинів, враховуючи динамічну природу науки криміналістики та її зв'язок з природничими та технічними науками, й циклом правничих наук.

Подальше дослідження ґрунтується на усталеній методологічній основі, що криміналістика – це інтегративна наука, виникнення якої зумовлено впровадженням досягнень природничо-технічних наук у практику боротьби зі злочинністю. Методи таких наук як фізика, хімія, біологія, психологія, медицина, генетика, антропологія, математика, кібернетика, менеджмент, логіка, соціологія, педагогіка тощо, уже пристосовано до виявлення слідів злочину й отримання інформації з метою кримінального судочинства [681, с. 148].

На сьогодні науковцями виявлено відмітні риси інтеграції сучасної науки, що притаманні й криміналістиці. По-перше, взаємопроникнення структурних елементів різних галузей знання, що супроводжується зростанням їх узагальненості та комплексності, ущільнення організованості. По-друге, розширення евристичних і ґносеологічних можливостей знання, коли взаємодія різних наукових дисциплін здатна дати несподівані результати, наштотвхнути на принципово нові ідеї. По-третє, підвищення рівня теоретичного знання і внутрішньо пов'язана з ним його діалектизація. Вони проявляються в зростанні абстрактності теорій і наукових понять, пов'язаних найчастіше з втратою наочності багатьох досліджуваних об'єктів, формуванням безлічі загальнонаукових понять, що аж ніяк не є свідченням відриву їх від дійсності, від проникнення в сутність об'єктів, навпаки, сучасний понятійний апарат наук, що відрізняється дедалі більшим ступенем абстрактності, дає змогу відображати дійсність повніше і глибше. По-четверте, в процес інтеграції наукового знання все активніше залучаються соціальні та гуманітарні науки, тоді як у минулому сфера прояву відповідних тенденцій обмежувалася майже виключно природничими науками [436, с. 39-43; 437, с. 19-24; 438, с. 171-175].

Для прикладу наведемо низку окремих вчень, що вдало виконують свої функції в певних галузях знань та мають перспективу подальшого розвитку й вдосконалення для вирішення завдань, які стоять перед криміналістикою.

Зокрема, криміналістична інформація про особу невідомого злочинця

може бути отримана з використанням таких учень, що традиційно належать до розділів криміналістичної техніки: гомеоскопії (або гомології) [390], дактилоскопії [491], дерматогліфіці (досліджує сліди пальців, долонь й боку кистей рук і стоп людини) [244]; габітології (або габітоскопії) (вивчає зовнішні ознаки людини та сукупність методів і науково-технічних засобів їх дослідження і використання для ототожнення особи) [407]; скриберології (почеркознавства) (досліджує закономірності формування письмової мови і почерку та розроблює методики їх дослідження, як носіїв інформації, про індивідуальність людини) [465]; авторознавства (вивчає умови і закономірності мовної поведінки людини, що обумовлює індивідуальність її письмового та усного мовлення, розроблює методи встановлення їх автора) [679]; криміналістичної одорології (розрізняють також за напрямками: медичну та психологічну одорологію) (система знань про запахи і носіїв запаху, а також науково обґрунтованих прийомів, технічних засобів, рекомендацій з виявлення, аналізу, вилучення і зберігання запахових слідів з метою подальшого їх використання в кримінальному провадженні) [557].

Окремі вчення, зокрема, графологія (згідно з якою існує стійкий зв'язок між почерком і індивідуальними рисами особистості) [354, с. 1-16]; фізіогноміка (визначення типу особистості людини, його душевних якостей, властивостей і стану здоров'я, виходячи з аналізу зовнішніх рис обличчя і його виразу) [626; 627]; френологія (установлюється зв'язок психіки людини і будови поверхні її черепа) [636]; хірософія (хіромантія або хірогномія, чи хорологія, чи пальмістрія) (яка вивчає зв'язок форми рук і папілярних та особливо флексорних ліній, а також горбків на долоні з характером, фізичними даними і людською долею, а також з тілесними і душевними якостями людини) [658].

Ці вчення офіційна криміналістика на сучасному етапі її розвитку не завжди схвалює. Проте й серйозних наукових досліджень стосовно спростування науковості (ненауковості) їхніх підходів, вітчизняні криміналісти не проводили. Водночас їх критичне переосмислення та

застосування разом із уже достатньо апробованими рекомендаціями науки криміналістики допоможе виявити та дослідити, крім традиційних "слідів злочину", особливі індивідуальні прикмети (ознаки) невідомого злочинця, адекватно їх описати з метою звуження кола розшукуваних осіб і їхньої ідентифікації в подальшому. У цьому напрямі доцільно переглянути усталені криміналістичні рекомендації початку досудового розслідування, коли за браком вихідної інформації про вчинений злочин і особу невідомого злочинця, потрібен новий інструментарій (методики та технології) дослідження місця події, роботи з джерелами вербальної й невербальної інформації [269, с. 25-28; 286, с. 352; 289, с. 53-57; 310, с. 75-78; 311, с. 13-16].

Саме ці вчення можуть "підказати" на що треба звертати увагу (ознаки, їхнє розташування); зв'язки між внутрішніми ознаками та зовнішнім їх проявом. Володіючи такими новими знаннями, слідчий (прокурор) більш обізнано буде підходити к дослідженню механізму вчинення злочину, точніше (адекватніше) зчитувати інформацію зі слідових носіїв; більш предметно проводити діагностику зовнішності розшукуваної особи. Отримані таким чином нові знання, дадуть "ключ" до ефективної реалізації пошукової моделі, яка залежить не стільки від повноти її інформаційного масиву, кількості відображених у ній ознак, скільки від пошукової, зокрема розпізнавальної, значущості її елементів. Нерідкі ситуації ефективності "спрацювання" моделі навіть тоді, коли до неї включені знання про вельми обмежене коло ознак шуканої особи, але дуже істотні з погляду її відмінності від інших людей, розпізнавання та ідентифікації (в першу чергу це стосується особливих, помітних прикмет). Чим індивідуальніша, унікальніша, виразніша ознака, чим рідше вона зустрічається, швидше вирізняється, надійніше запам'ятовується й упізнається, тим швидше та легше виявити й ідентифікувати злочинця [681, с. 214].

Таким чином, інтеграція нових знань відповідає загальній тенденції пристосування криміналістикою для потреб кримінального провадження

даних різних наукових теорій (учень), які «в перетвореному вигляді» стають частиною змісту криміналістичної науки [269, с. 25-28; 286, с. 352; 289, с. 53-57; 310, с. 75-78; 311, с. 13-16].

У подальшому, ці знання можуть слугувати підґрунтям побудови нових наукових теорій.

За своїм характером вони будуть дещо відрізнятися від традиційних, що відображає одну з відмінних рис будь якої справжньої наукової теорії – постійно розвиватися, змінюватися, уточнюватися й оновлюватися якісно та кількісно під впливом науково-технічної революції й інтеграційних процесів, які відбуваються в суміжних галузях знань.

Прикладом такої нової криміналістичної теорії може слугувати розроблена автором – окрема інтегративна криміналістична теорія про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця.

2.2. Доктринальне уявлення щодо окремої криміналістичної теорії про особу злочинця

У підрозділі анонсовано доцільність та можливість узагальнення раніше проведених досліджень зовнішніх ознак та властивостей особи злочинця за єдиною методологічною основою «окремої криміналістичної теорії», що запропонована.

Презентоване дослідження будувалося на узагальненні ґрунтовної теоретичної та фактологічної основи напрацювань попередників у формуванні самостійного (окремого) «криміналістичного вчення про особу злочинця».

Так, зокрема, зовнішні ознаки та властивості злочинця: соматичні (біологічні) – прикмети зовнішності, папілярні візерунки, відображення різних частин тіла людини, його функціональні ознаки та психологічні особливості особи – віддавна були у центрі уваги науковців криміналістів і

практиків, які розслідували злочини [178, с. 76; 705].

Окремі науковці на цій базі намагалися створити окремі криміналістичні теорії, наприклад, "криміналістичне вчення про навички" [529], або "криміналістичне вчення про спосіб вчинення злочину" [234, с. 38].

Також були спроби певного узагальнення напрацювань попередників і формування самостійного (окремого) "криміналістичного вчення про особу злочинця", у якому мова йшла, в першу чергу, стосовно обвинуваченого на попередньому слідстві [378, с. 76].

У подальшому вивчення особи обвинуваченого здійснювалося за двома основними напрямками.

Перший – акцентував увагу на практичному аспекті комплексного використання даних про його особу (як людини й особистості) у діяльності з розкриття та розслідування злочинів [386, с. 79; 651, с. 44].

Другий напрямок – пов'язувався з певним обґрунтуванням теоретичних засад "криміналістичного вчення про особу злочинця", яке, на думку автора, яку ми підтримуємо, базується на теорії відображення та системах філософських, соціологічних, психологічних і правових знань про особу [164, с. 37; 165, с. 38].

У той же час, Р. С. Белкін заперечував доцільність й можливість формування окремої криміналістичної теорії – "криміналістичного вчення про особу злочинця". Але він визнавав, що криміналістика має досліджувати: соматичні й психофізіологічні властивості особи, що визначають і виявляються в способі вчинення злочину, й такі, що використовуються з метою розшуку та ідентифікації злочинця. Разом із тим, вважав, що вони не мають окремого криміналістичного значення й повинні розроблюватися в "криміналістичному вченні про навички", "криміналістичному вченні про способи вчинення злочину" і "вченні про криміналістичну реєстрацію" тощо [60, с. 370].

У цілому, з окремими міркуваннями Р. С. Белкіна можна було б погодитися. Разом із тим, по-перше, багато даних про особу злочинця

досліджуються в суміжних з криміналістикою науках: кримінології та судовій (юридичній) психології, але природа криміналістики, яка визначально була спрямована на залучення даних інших наук в сферу судочинства, саме через формування власних окремих теорій. Тому інтегрування у ці теорії даних кримінології та юридичної психології, вважаємо, цілком виправдано, що відповідає сучасним уявленням про розвиток наук. По-друге, позначені Р. С. Белкіним вчення, на нашу думку, мають більш узагальнюючий характер і не можуть до кінця методологічно задовільнити виклики часу. На жаль, прийняття його далеко не безперечних висновків як аксіом, певним чином загальмувало подальший розвиток досліджень в анонсованому нами напрямку. Хоча вони не припинились, про що свідчать дослідження М. М. Герасимова, В. О. Снеткова, І. Козлової, О. М. Зініна та І. М. Подволоцького [156, с. 296-320; 231, с. 43; 354, с. 1-16; 582, с. 28].

Окремо варто відзначити харківську криміналістичну школу, у якій під проводом академіків В. О. Коновалової та В. Ю. Шепітько останнім часом були здійснені цікаві дослідження та захищені кандидатські дисертації, спрямовані на висвітлення окремих сторін цієї багатогранної проблематики [158, с. 20; 159, с. 173-180; 170, с. 20; 678, с. 112; 683, с. 548-556].

Зазначено, що традиційно окрема галузь криміналістичної техніки (габітоскопія) досліджує систему теоретичних положень про зовнішні ознаки людини та сукупність методів, і науково-технічних засобів, що забезпечують збирання, дослідження і використання цих ознак для ототожнення особистості [20].

Звідси в навчальній літературі відповідна галузь криміналістичної техніки отримала назву: "Ідентифікація людини за ознаками зовнішності". Відповідно термін «габітологія» став тлумачитися як певні знання, що характеризують лише зовнішній вигляд людини, та використовуються з метою її розшуку й ототожнення. А словосполучення «криміналістична габітоскопія», по суті став вживатися як синонім «ідентифікації людини за

ознаками зовнішності» [677, с. 192; 680, с. 111].

Термін «гомеоскопія» інколи вживається як частина трасології, що вивчає методи дослідження та ідентифікації слідів людини [681, с. 61].

Тобто, акцентувалася увага на суто практичному аспекті застосування цих знань, що відображається у посиланні на латинське та грецьке походження терміну "габітоскопія" (від лат. *habitus* – зовнішній вигляд людини, її конституція, статура і греч. *skoreo* – розглядати) – зовнішність вивчаю [451].

І, мабуть головне, до уваги бралися лише ознаки зовнішності людини, її зовнішній вигляд, який сприймається візуально.

Але такий підхід, хоча й має значущу методичну (практичну) спрямованість, на нашу думку, дещо обмежує можливості застосування сучасної методології до певного переосмислення і розвитку відомих і свого часу критикованих (часто огульно й не завжди обґрунтовано) як "ненаукових" або "псевдонаукових" методів на кшталт: хіромантії, фізіогноміки, графології тощо.

Поділяючи та розвиваючи думку, висловлену свого часу професором М. В. Салтєвським, який проблему розглядав у дещо ширшому аспекті, за якою особа як об'єкт взаємодії та слідоутворення під час вчинення злочину залишає велику кількість відображень своїх властивостей, якостей і ознак, які відображуються в матеріальному середовищі та слідах пам'яті людей («ідеальних» слідах), які певним чином стикалися з подією злочину (потерпілі, очевидці, свідки, співучасники тощо) [589].

Звідси він пропонував розділ науки криміналістики, який займався вивченням закономірностей утворення й використання слідів людини для розслідування злочинів, називати криміналістичною гомеоскопією (від лат. *homo* – людина, *skoreo* – слід) [589].

Відповідно було побудовано викладання спеціалізованого курсу криміналістики як навчальної дисципліни (за свідченням професора Лукашевича В. Г., на той час доцента кафедри криміналістики КВШ МВС

СРСР). Для допомоги слухачам, вивчаючим криміналістику на базі середньої спеціальної юридичної освіти, було розроблено низку дидактичних матеріалів. Стосовно проблематики нашого дослідження було видано дидактичний матеріал, розроблений професором М. В. Салтєвським [191, с. 64].

Так, перший розділ курсу криміналістики «Джерела криміналістичної інформації» складався з визначення поняття, видів і структури криміналістичної інформації. У цьому аспекті визначалося поняття та методологічна роль категорій «відображення» й «взаємодії» в утворенні джерел криміналістичної інформації; виокремлювалися види джерел криміналістичної інформації, приводилася їх класифікація та характеристика; докладно аналізувався механізм взаємодії під час утворення джерел криміналістичної інформації, а також механізм слідоутворення (відображення) під час різних видів взаємодії в механізмі вчинення злочину. Окремо розглядалося питання щодо методологічних основ збирання криміналістичної інформації під час розслідування як специфічної пізнавальної діяльності. Другий розділ Дидактичних матеріалів: «Засоби і методи збирання криміналістичної інформації» було присвячено, на думку професора М. В. Салтєвського, центральній темі курсу – «Сліди людини і методи використання їх для отримання криміналістичної інформації о злочинці й обставинах злочину». Саме тут професор висловив зауваження, що у базових підручниках матеріали стосовно слідів людини – її рук, ніг, зубів тощо, подаються і вивчаються розрізнено, без прив'язки до єдиного джерела інформації, яким є людина в події злочину, що пізнається. Крім того, у базових підручниках не всі властивості та ознаки людини досліджуються в плані можливості їх відображення у матеріальному середовищі як слідів, котрі можна використовувати для встановлення людини, його розшуку й ототожнення [191, с. 64].

У відміченому плані у дидактичних матеріалах розглядаються властивості людини, що відображуються у матеріальному середовищі під час

вчинення злочину; прийоми роботи з матеріальними слідами, що відображують зовнішні ознаки людини; прийоми видобування інформації із ідеальних відображень – слідів пам'яті; сліди папілярних візерунків рук і ніг людини та деякі прийоми використання їх з метою отримання інформації для розшуку злочинців і їх ототожнення; матеріальні сліди, що нанесені іншими частинами тіла людини, та методи використання їх з метою отримання інформації щодо злочинця й обставинах злочину; прийоми використання слідів рук, ніг і слідів-речовин людини для отримання інформації щодо злочинця й обставинах злочину; прийоми розшуку злочинця по слідах пальців рук, що містяться у криміналістичних дактилоскопічних обліках; сліди біологічних властивостей людини і прийоми використання їх для отримання інформації щодо злочинця й обставин злочину; звукові сліди і використання їх для отримання інформації щодо злочинця й обставин злочину; запахові сліди людини, засоби та прийоми їх фіксації, способи використання їх для отримання інформації щодо злочинця й обставин злочину [256, с.76-78; 280, с. 89-92].

Позначені вище зауваження та приклад змістовної побудови курсу криміналістики є ключовими в сприйманні розроблюваної нами окремої інтегративної криміналістичної теорії.

Тому, розвиваючи цю плідну ідею, ми вважаємо, що результатом комплексного узагальнення досліджень раніше отриманих напрацювань у цій галузі за єдиними методологічними засадами, створюваної окремої криміналістичної теорії, має стати доктринальне окреслення можливих напрямів і методів сучасного дослідження та розбудови на цій основі «окремої криміналістичної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця».

Об'єктом створюваної теорії є об'єктивні закономірності, що пов'язані з утворенням (виникненням) відображень, які містять інформацію стосовно зовнішніх ознак і властивостей особи злочинця та закономірності виявлення, збирання, оцінювання й використання цієї інформації в практиці

розслідування злочинів [256, с.76-78; 280, с. 89-92].

Тому це має бути виражена інтегративна теорія, що об'єднує, узагальнює (синтезує) та систематизує на основі криміналістичної методології дані різних суміжних наукових дисциплін: соціології, статистики, соціальної та юридичної психології, кримінології тощо, – встановлює між ними причинні, наслідкові, субординаційні та інші зв'язки, визначає загальні (узагальнені) підходи до їх тлумачення й застосування.

Саме в її межах мають бути переглянуті, набути нового інтегрального значення й по-новому інтерпретовані окремі відомі як традиційні, так і «нетрадиційні вчення (знання)», що відображують криміналістичну інформацію щодо зовнішніх ознак і властивостей людини зокрема, габітологія, локомоція, скриберологія, судове почеркознавство, авторознавство, графологія, фоноскопія, одорологія, дактилоскопія, хіромантія, фізіогноміка, краніоскопія, френологія тощо. Саме вони становлять предметну область цієї окремої криміналістичної теорії.

Таким чином, зміст інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця становлять системи відповідних знань (учень), що відбивають окремі елементи предмета криміналістики, які нерозривно пов'язані між собою та створюють нове (інтегральне) знання.

2.3. Критичний аналіз окремих наукових підходів к дослідженню особи злочинця

Розглянуто та критично проаналізовано окремі підходи до наукових досліджень особи злочинця, які спираються на здобутки в різноманітних галузях людських знань, особливу увагу приділяючи дослідженням в галузі правових наук і юридичної практики.

На сучасному етапі особливу актуальність у забезпеченні діяльності правоохоронних органів отримують питання криміналістичних обліків,

обліків допоміжної інформації, кримінальної реєстрації та в цілому організації інформаційно-довідкового забезпечення діяльності правоохоронних органів з виявлення та розслідування злочинів.

Інформаційно-довідкове забезпечення діяльності щодо виявлення та розслідування злочинів тісно пов'язано із криміналістичною характеристикою злочинців та, в цілому, із інформаційною моделлю злочинного діяння (його криміналістичною характеристикою).

Криміналістична характеристика злочинів у такому сенсі є джерелом даних для автоматизованих інформаційно-пошукових систем, криміналістичних обліків тощо. Зазначене також сприяє визначенню відповідних напрямів діяльності правоохоронних органів у зборі необхідної інформації про сліди злочину та особу злочинця [488, с. 304].

Ефективність інформації збільшується у разі використання у цьому процесі автоматизованих систем, які дозволяють збільшити швидкість пошуку необхідної інформації та встановити кореляційні залежності між об'єктами реєстрації [172].

Таким чином, типова криміналістична характеристика особи як носія і джерела значущої для кримінального провадження інформації орієнтує практиків на необхідність застосування при її вивченні системного підходу, аналізу в комплексі найрізноманітніших аспектів, сторін, ознак даного суб'єкта за вербальною та невербальною комунікацією.

Звідси доречним буде спинитися на криміналістичній гомології – як галузі криміналістики (за визначенням В. О. Образцова), що пов'язана з вивченням людей як структурних елементів системи реалізації та відображення досліджуваних у кримінальному судочинстві подій. У першу чергу, береться до уваги активність і ключова роль учасників відображених процесів у межах розслідуваних подій, що містять ознаки кримінального правопорушення. Поряд із цим у криміналістичній гомології вивчаються учасники інших подій, що мають правове та криміналістичне значення. В основній своїй масі ці події так чи інакше пов'язані з кримінальним

правопорушенням або мають якість відношення до його окремих елементів (наприклад, до умов життя, виховання осіб, які його вчинили, до обставин придбання власником якої-небудь речі, яка потім була у нього викрадена тощо). Зазначено, що криміналістична гомологія рекомендує підходити до кожної людини, від якої можуть бути отримані корисні відомості, розглядаючи її з трьох позицій. По-перше, як особистості; по-друге, як елемента системи досліджуваної події й процесу її відображення; по-третє, як слідоутворюючого й одночасно слідосприймаючого об'єкта [390, с. 127].

Це дає змогу зробити важливий методологічний висновок, що в людині інформативно все: думки, душевні спонуки, тіло, супутні речі, форми, особливості прояву активності та багато іншого, що пов'язано з її сутністю, сферами, видами, напрямками її реалізації.

Як зазначалося вище, особистість будь-якої людини представляє собою складну, динамічну інформаційну систему, яка складається з множини зовнішніх і внутрішніх якостей, зв'язків відношень різного порядку (фізичних, соціальних, психічних, психологічних, морально-етичних, біологічних).

У розшуковій, слідчій, експертній, прокурорській, судовій практиці вивчаються найрізноманітніші сторони, риси, аспекти особистості потерпілих, підозрюваних, обвинувачених, свідків. Встановлення одних з них носить суворо обов'язковий характер (наприклад, встановлення вікової приналежності, психічної спроможності). Інші з'ясовуються факультативно, в залежності від цілей, виду, етапу та інших особливостей пошуково-пізнавальної діяльності й ситуаційних потреб.

Отримання знання про однакісні ознаки дозволяє з тою або іншою мірою достовірності робити висновок про інші, невідомі у даний момент сторони особистості, що знаходяться у взаємозв'язку та взаємообумовленості з першими, а також про обставини досліджуваної поведінки (діяльності) в умовах вчинення злочину та поза них.

Важливим джерелом відомостей про особу як об'єкта гомологічного

дослідження, про те, хто вона, що собою представляє, яка вона, яке її минуле, сьогодення та ймовірно майбутнє, вчинені заплановані нею дії, її поведінка, діяльність, найближче оточення та інші обставини, є сама ця особа.

Для особи, яка є учасником правовідношень у кримінальному провадженні, первинним є слово й те, що закладено в його зміст. Проте, він є й носієм не менше значущої інформації іншого типу – невербальної. Тому спостереження за невербальними комунікаціями учасників слідчої дії є елементом тактичного завдання слідчого [286, с. 352].

Психологами встановлено, що в процесі мовного спілкування лише 7 % інформації передається безпосередньо словами. В той же час звуками та інтонацією передається до 38 %, а жестами, позою, тілорухами, переміщенням у просторі до 55 % корисної інформації [605, с. 267].

Невербальна інформація важлива й сама собою, й як засіб забезпечення продуктивного обміну вербальною інформацією, як засіб належного ініціювання та управління мовною комунікацією. Інформація, що надходить невербальним шляхом, особливо на рівні підсвідомих реакцій, що не контролюються свідомістю, є важливим орієнтиром (показником, критерієм) для адекватного сприйняття, правильного розшифрування, оцінки та використання слідчим вербальної інформації. Джерелом невербальної інформації є найрізноманітніші компоненти системи людини. Відомо більше тисячі невербальних знаків, які дають ті або інші сигнали іншим людям. Навіть усне мовлення як унікальний інструментарій вербального способу інформаційної взаємодії несе в собі не тільки вербальні, але й невербальні сигнали [493, с. 212].

Даний вид комунікації з фізичної точки зору представляє собою акустичний сигнал, який базується в результаті функціонування складної анатомо-фізіологічної діяльності людини, що включає центральну нервову систему та мовний апарат. Усному мовленню людини притаманний стійкий набір акустичних, стилістичних, лексичних, фразеологічних ознак (метафор, інверсій, кліше і тому подібне), характеризується певним рівнем

експресивності, емоційності та іншими особливостями, які властиві кожній людині. Вони набуваються в ході формування особистості, навчання, професійної діяльності, повсякденного спілкування та практики, ознаки мови індивідуальні, відносно стійкі, повторюються [690, с. 314].

Звідси й випливає можливість, що практикується у кримінальному судочинстві, – ідентифікації людини за ознаками її голосу та іншим компонентам усного мовлення, а також можливість розпізнавання тих чи інших сторін і цілісної характеристики її внутрішнього світу [481, с. 38].

У цьому процесі суттєво все: дикція, акцент, тембр голосу, смислова (змістовна) частина мовлення, його словесне оформлення, структура, логіка висловлювання тощо. За акустичними, смисловими, стилістичними, лексичними ознаками, граматичній будові та іншими особливостями усного мовлення в процесі його сприйняття розпізнаються національна, статева, професійна приналежність і низка інших ознак особи, суттєвих для її розшуку, а в подальшому – ототожнення [488, с. с. 301].

Спостерігаючи за своїм процесуальним співрозмовником до та під час допиту, слідчий, на підставі сприйняття та осмислення його мовної комунікації, збирає не тільки дані для нотування в протоколі, але й певну орієнтуючу інформацію як про самого допитуваного, предмет допиту та інші обставини, які залишаються за межами процесуального документа, такі, що мають значення для визначення, коректування тактики подовження допиту і провадження інших процесуальних дій [499].

Корисними з цієї точки зору можуть виявитися підмічені психологами закономірні зв'язки якостей особистості з особливостями голосу, форми, будови й змісту усного мовлення.

Так, на думку німецького психолога Штангля, швидкість мовлення відповідає переважному стану темпераменту. Жвава, кваплива манера розмовляти частіше за все свідчить про темпераментну, впевнену в собі людину. Якщо мовлення людини, що розмовляє занадто квапливе (таке, що "перекидається", це вказує на непостійність і некерованість комунікатора.

Тихе мовлення може бути ознакою спокою. Разом з тим у поєднанні з іншими ознаками мовленевої поведінки воно може свідчити про пригніченість людини, що розмовляє. Надто гучний голос потерпілого, свідка, обвинуваченого може виявитися над компенсацією, здійсненою для прикриття слабкості. (У схожому стані знаходиться подорожній, який з метою приховати випробовуваний вночі в лісі страх раптово починає голосно співати). Надмірно тихий голос при загальній напруженості індивідуума може бути ознакою його невпевненості в собі або "камуфляжом для досягнення мети". Коливання гучності мовлення свідчать про інтенсивне переживання. Ясна, чітка, чеканна вимова слів, навмисне акцентування уваги на звукові закінчення звичайно свідчать про внутрішню мобілізованість особи – її впевненість у собі. Та навпаки, неясна, невиразна мова може вказувати на поступливість, хвилювання, невпевненість в собі [488, с. 302; 688, с. 89].

Психологи вважають, що в даних випадках мова йде про підсвідомий самозахист людини, з його прагненням до зміцнення свого положення, до уникнення однозначної позиції доти, поки це можливо. Інакше кажучи, з тим, що називається "несвідомим прагненням завжди мати позаду себе двері для втечі" [26, с. 8-14; 73; 104, с. 143; 146, с. 67; 175; 176, с. 142; 474, с. 213; 649, с. 294; 697, с. 189].

У контексті досліджуваної проблеми зацікавленість виявляє вміння слідчого розпізнавати, чи є мовлення співрозмовника спонтанним або інсталяційним. Спонтанне мовлення у осіб, які не володіють ораторським мистецтвом, зазвичай сполучено з паузами напруженого обмірковування, невпевненістю в голосі, повторами, самоперебиваннями, деколи з відмовою від продовження розмови в силу ускладнень у побудові мовних конструкцій [149, с. 96; 198, с. 116; 405, с. 136; 482, с. 56].

Що ж стосується установчої (репродукованої) мови, то вона є витвором завчасно підготовленого письмового або усного аналогу а тому є, в порівнянні зі спонтанною, більш рівною, гладкою, "причесаною", логічною

[518, с. 316].

Підмічено, що деякі лжесвідки, які завчасно готуються дати неправдиві свідчення, ще до виклику їх на допит розробляють письмовий варіант майбутніх показань, проговорюють, іноді навіть заучують їх. У підсумку їхні показання можуть бути неприродно стрункими: чіткими, з елементами книжкового стилю, що особливо кидається в очі на фоні недостатнього загального рівня мовленевої культури допитуваного, який виявлено [27; 488, с. 304; 492, с. 188].

Поряд з усною мовою не менш важливим джерелом інформації про людину і те, що пов'язано з її особистістю та поведінкою, є її письмова мова. Письмова мова не є простим перекладом усної мови в письмові знаки і позначення, а представляє собою свідому цілеспрямовану діяльність, тісно пов'язану з наміром і мотивацією. Тому-то письмова мова й має назву своєрідної алгебри мовної активності, є найбільш важкою і складною формою свідомої психофізіологічної діяльності [174, с. 74; 640, с. 46].

Досліджуючи письмові тексти, слідчий за змістовними (смысловими), графічними й топографічними ознаками може встановити особистість автора, виконавця тексту, розпізнати його різноманітні якості, стани, відношення. Це пояснюється тим, що відображувані у письмовій мові найрізноманітніші риси особистості, так саме індивідуальні, так саме не схожі в різних людей, як і відбитки їхніх пальців [92, с. 123].

Розпізнавання характеру й інших властивостей особи злочинця (підозрюваного) можливо за виразом його обличчя та очей, виду і стану зачіски, ступеня її ускладнення, чистоті рук, тіла, запаховим слідам, носієм яких є допитуваний, його манерам, жестах, татуванням, іншим зовнішнім ознакам і аксесуарам. У системі засобів невербального спілкування на рівні свідомості суттєву роль відіграє одяг людини. Він може багато про що розповісти, наприклад, рівень матеріального статку співрозмовника, його смак, коло спілкування, соціальну та вікову приналежність тощо. Одяг людини відноситься до психологічних категорій, що визначається як сигнал

особистості. Під даного роду сигналами розуміються ті інформаційні знаки, символи, які використовуються людиною, з метою дати зрозуміти оточуючим, якого типу особистістю він є чи бажає виглядати, до якого кола осіб зараховує себе. Цю функцію, зокрема, виконують вид, модель, крій, вартісний показник одягу та інші її ознаки [577, с. 378, 413, 506].

Інформацію, що корелюється свідомістю, несуть в собі й інші знаки з числа супутніх людині речей, характерні як для найрізноманітніших верств населення, так і властиві окремим групам, спільнотам людей. Втім, до розшифрування подібних та інших знаків-символів, пов'язаних зі свідомою психологічною діяльністю, з метою не помилитися в діагностиці особистості, належить відноситися зі звісною мірою обережно. Практика показує, що все, що виходить від людини на рівні її свідомості, може виявитися помилковою демонстрацією, грою, наміром удаватися не тим, ким вона є в дійсності, а тим, ким хотіла б виглядати в очах оточуючих. Образ, який навмисно демонструється та не відповідає дійсності, може бути повністю хибним або бути частково зміненим (прикрашений чи погіршений) реальний сутнісний вигляд людини [100, с. 314].

Більш точно особистість розпізнається на підставі розшифрування невербальних комунікацій підсвідомого характеру, тих джерел інформації, які існують незалежно від волі і бажання людини. У цьому зв'язку особливої уваги заслуговує так звана мова підсвідомих жестів. Вітчизняні та зарубіжні літературні джерела в галузі психології переконливо свідчать на користь того, наскільки різноманітна інформація "що читається", яка об'єктивно закладена в найрізноманітніші жести людей. Деякі жести людини є культурно набутими продуктами соціалізації особистості. Кількість їхня не велика, вони контролюються свідомістю та представляють для суб'єктів криміналістичного спостереження меншу пізнавальну цінність [488, с. 447].

Інша справа – генетично вроджені жести – біологічна спадщина людини. Хоча у сучасних людей ці жести багато в чому втратили своє початкове значення, вони тим не менш збереглися як такі, що передаються з

покоління в покоління інформативні стереотипи поведінки, котрі відображають той або інший психологічний стан їхніх носіїв [700, с. 28].

Проаналізуємо деякі з них.

Долоні людини. З давніх часів та по сей день відкрита долоня людини традиційно асоціюється зі щирістю, чесністю, непідкупністю. До сих пір, коли даються показання в судових засіданнях багатьох країн ліва рука свідка покоїться на Біблії, а права долоня звернена до суду. Психологи вважають, що якщо людина говорить відверто, то вона повністю або частково розкриває перед співрозмовником долоні. Якщо ж людина при спілкуванні ховає долоні, це може вказувати на те, що вона не зовсім відверта [690, с. 349].

Сигнальні значення мають і різновиди командних жестів долоні. Таких жестів декілька. Положення відкритої долоні уверх трактується як довірчий жест, котрий нагадує, як вважає Аллан Піз, "жест жебрака на вулиці, що просить". Положення відкритої долоні униз – знак загрози, придушення, команди. У людини, в бік якої спрямовано цей жест, може виникнути підсвідоме відчуття, що вона отримує наказ. Зчеплені пальці рук ("замки"). На перший погляд, цей жест може здатися довірчим. Проте дослідження, проведені психологами Ніренбергом та Калеро, показали, що цей жест означає розчарування та бажання людини приховати свій стан. Психологи радять з метою нейтралізації цього негативного жесту вжити низку заходів, які дозволять "розімкнути замок" [692, с. 98].

Положення голови. Психологи виділяють декілька положень голови людини, що відображують той або інший психологічний стан. Так, О. Панасюк розглядає такі різновиди цього жесту. Голова пряма та трохи нахилена вперед ("голова агресора"). Подібне положення голови людини пов'язано з агресивним настроєм у відношенні до іншої особи. Жест відображає підсвідоме прагнення людини підборіддям захистити найвразливіше місце – гортань від можливого на нього нападу. Голова прямо відкинута назад ("голова володаря"). За думкою психологів, таке положення голови свідчить про надмірне самовдоволення людини та його упевненості в

собі. Голова трохи відхилена набік і вниз ("голова президента"). Цей жест свідчить про поважне відношення до співрозмовника, про значущість інформації, що повідомляється [615, с. 103].

Положення корпусу тіла. Психологічні дослідження показують, що якщо в слухача корпус розвернутий в бік комунікатора та трохи нахилено до нього, це свідчить про інтерес к повідомленню. У тому випадку, коли слухач відкидає назад (збільшує дистанцію), він демонструє своє негативне відношення до людини, що говорить і само повідомлення викликає в нього негативні емоції [693, с. 82].

Особливу значущість має розшифровка підсвідомих жестів для виявлення брехні. Вельми інформативні в цьому сенсі різноманітні стереотипні жести рук. Жести, пов'язані з дотиками рук до різних частин обличчя. За думкою більшості авторів, ця група жестів частіш за все свідчить про хибність повідомлення, невпевненості, похмуре передчуття особи. Ці жести визиваються підсвідомим намаганням людини вирватися, піти з неприємної ситуації, пов'язаної з необхідністю брехати (людина наче закриває собі рукою рот, очі, вуха). Це підсвідоме стримування брехливих вербальних висловлювань, які мають негативне емоційне забарвлення. Жест має такі різновиди [154, с. 47].

Захист рота рукою, коли цей жест використовується в момент мови, свідчить проте, що людина говорить неправду. У тому випадку, коли співрозмовник прикриває рот під час промови іншої людини, це значить, що він не довіряє людині, що говорить. Дотик до носа представляє собою завуальований варіант попереднього жесту. Потирання вуха – жест, котрий відображає підсвідоме бажання особи відгородитися від неприємних слів людини, що говорить [21].

Відтягування комірця характерно для людей, які брешуть і підозрюють, що їхню брехню розкрито. Стрес викликає неприємні відчуття в області шиї [25].

Руки як бар'єри ("схрещення рук"). Укриття за будь якою перегородкою є природною реакцією самозбереження будь якої людини.

Поміщаючи одну або обидві руки на грудях за наявності ознак небезпеки, людина тим самим підсвідомо як би створює своєрідний бар'єр, який демонструє спробу відгородитися від загрози, що наближується, чи небажаних обставин. Спостерігаючи за людиною, котра тримає руки в такому положенні, можна зробити висновок про те, що в неї негативне відношення до особи, що говорить, вона не вникає в те, що їй кажуть [22].

Якщо ж жест доповнено стисканням рук в кулаки, це може свідчити про наступальну і ворожу позицію опонента. В тому випадку, коли схрещення рук пов'язане з захопленням кистями рук протилежних плечей, це слід трактувати як ознаку стримування негативних емоцій особою [374, с. 20; 384, с. 226; 488, с. 308; 531, с. 279].

Віддаючи належне значущості результатів такого спостереження за окремими видами вербальних і невербальних комунікацій, необхідно підкреслити, щодо розшифровки і аналізу отриманої таким чином інформації слід підходити з позиції суворого дотримання низки принципово важливих правил, що впливають зі світового психологічного та слідчого досвіду. Так, визначальними серед таких правил є положення про необхідність, по-перше, розглядати різні види інформаційних сигналів у комплексі та взаємозв'язку; по-друге, враховувати особливості ситуації, в якій реалізується активність партнера з інформаційного спілкування. При всій важливості будь якого сигналу того чи іншого виду і навіть комплексу сигналів одного виду, їх отримання не гарантує від помилки в діагностиці та прийнятті рішення. Ризик помилки може бути зведений до мінімуму лише на основі порівняльного аналізу результатів спостереження за різними видами комунікації, пов'язаних між собою, які утворюють цілісний розпізнавальний або ідентифікаційний комплекс. При цьому також виникає необхідність поправки на специфіку ситуацій, своєрідність об'єктивних і суб'єктивних факторів, що детермінують ті чи інші відхилення від звичайних проявів активності, включаючи вплив на неї стану носія та умов передачі інформації (стан здоров'я особи, ступінь його тривожності від очікуваних несприятливих

перспектив та інші фактори) [464, с. 109-115; 486, с. 7-15].

Таким чином, узагальнюючи розглянуте вище, джерелами невербальної інформації, що дозволяють діагностувати властивості і стан особи, розпізнавати його справжні цілі, задумки та інші обставини, є:

- зовнішність, одяг, інші супутні речі, предмети матеріального мікросередовища за місцем проживання, роботи, дозвілля;
- паралінгвістична поведінка (тон, тембр, сила голосу, мовні паузи тощо);
- інші невербальні прояви (переміщення в просторі, зміни положення, пози тіла, міміка, жести і т.п.);
- дії, вчинки офіційних і неофіційних, у формальних і не формальних умовах; у кримінальних, криміналістичних та інших ситуаціях;
- об'єкти, засоби, продукти трудової та іншої діяльності;
- графічна, топографічна і змістовна сторони писемного мовлення [488, с. 447].

У тому випадку, коли людина розглядається не тільки з точки зору отримання від неї інформації, що зберігається в її пам'яті, але і як носій матеріально фіксованих слідів, вона (і сліди на ній) досліджуються як шляхом мовного пособу зняття речової інформації, так і іншими способами (шляхом огляду одягу, освідкування особи тощо) [488, с. 447].

При цьому до уваги приймаються такі обставини:

- тимчасові, просторові, ситуаційні характеристики слідів (коли, де, в яких умовах, за яких обставин утворилися);
- особливості слідів, механізму їх утворення, розташування (їх характер, вид, кількість, будова, стан, локалізація, співвідношення з іншими видами слідів і т.д.);
- період часу, що пройшов з моменту утворення слідів до їх виявлення, дослідження; ступінь збереження; фактори, що обумовлюють їх пост кримінальні зміни;
- обставини, шляхи, засоби виявлення слідів і включення їх в орбіту

пізнання, дотримання правових умові порядку їх виявлення, фіксації, вилучення, дослідження;

- ступінь повноти, достовірності, одержуваної при їх дослідженні інформації; правомірність її отримання; пошукова, ідентифікаційна та інша значущість інформації; чи не суперечить вона іншими даними, зібраним у кримінальному провадженні [488, с. 447].

Значний обсяг невербальної інформації містять матеріально фіксовані сліди гомологічної групи (сліди рук, ніг, взуття, зубів людини, кров, слина, сперма та ін.).

Ця інформація, отримана шляхом огляду, попереднього і експертного дослідження подібних "німих свідків", може "розповісти" про: самі сліди (давність їхнього утворення, форму, розміри тощо); носіїв слідів, механізми слідоутворення, слідоутворюючі об'єкти, а також обставини події, з якою пов'язано походження і видозміна слідів [299, с. 120-125].

Залежно від можливості її сприйняття, дана інформація поділяється на такі групи:

- така що знаходиться на поверхні, доступна безпосередньому сприйняттю одержувача;

- потенційно доступна для безпосереднього сприйняття, хоча і неочевидна на перший погляд, потребує певних зусиль від одержувача для її вилучення і розшифрування;

- недоступна безпосередньому сприйняттю через обмежені можливості органів чуття людини і тому вимагає для її отримання залучення спеціальних знань, криміналістичних технічних засобів і технологій;

- недоступна безпосередньому сприйняттю й іншим способам пізнання через відсутність адекватних можливостей її отримання на даному етапі розвитку науково-технічних засобів [488, с. 447].

Викладене дозволяє зробити такі узагальнення.

Перше. У предмет традиційного криміналістичного пізнання, аналізу та оцінки при гомологічних дослідженнях включаються криміналістично і

юридично значущі:

- ознаки людини як особистості та об'єкта взаємодії (соціальний статус, спосіб життя, матеріальний, інтелектуальний рівні, статеві, вікова, професійна приналежність, зовнішній вигляд, чинники, що зумовили досліджувану поведінку, роль у вчиненому тощо);

- особливості її поведінки і діяльності до, під час і після досліджуваної у кримінальному провадженні події;

- переслідувані при цьому цілі, реалізовані мотиви;

- вчинені дії, об'єкти, способи, знаряддя, засоби, результати дій, поведінки, діяльності;

- механізми взаємодії з іншими матеріальними об'єктами і їх відображеннями в межах події, що пізнається;

- сліди, які утворюються на цих об'єктах, а також сліди, які утворюються на тілі, одязі, інших супутніх речах;

- наявність, характер зв'язку з місцем події, з місцем іншої події що пізнається, предметом злочинного посягання, іншими матеріально фіксованими об'єктами, які брали участь у процесі слідоутворення;

- рівень інформованості щодо встановлюваної події, факту, предмета, іншої обставини; значимість отриманих відомостей для виявлення, розкриття злочину і вирішення інших завдань пошуково-пізнавальної діяльності;

- обставини й умови сприйняття та фіксації інформації, що передається (очікуваної), її зміст та обсяг;

- обсяг, зміст, характер, рівень повноти, об'єктивності, якості переданої суб'єкту пошуково-пізнавальної діяльності інформації;

- рівень стабільності, міцності, перспективності зайнятої підозрюваними, обвинуваченими, потерпілими, свідками позиції;

- особи, яким указаними носіями було передано інформацію, обставини, спосіб її передачі, реакція на неї;

- особи та їх дії, яким незалежно від підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків-очевидців відомі, що мають значення для кримінального

судочинства, обставини;

- документи, інші матеріально фіксовані носії, що містять інформацію з приводу розслідуваних обставин;

- те, наскільки органічно ця інформація вписується в систему зібраних даних, стикується з даними отриманими з інших джерел, не суперечить їм (а якщо суперечить, то чому) [435, с. 171-175].

Друге узагальнення. Певна частина інформації, носієм якої є підозрювані, обвинувачені, потерпілі, свідки, може бути отримана безпосередньо від самої людини мовним чи у інший спосіб. Поряд із цим, у кримінальному провадженні реалізуються й інші шляхи збирання гомологічної інформації [488, с. 447].

Вона може бути отримана суб'єктами пошуково-пізнавальної діяльності в результаті безпосереднього сприйняття вчинених її носієм дій, вчинків; спостереженням за її поведінкою та діяльністю, а також шляхом вивчення її минулого, способу життя, інтересів, намірів, захоплень, формальних і не формальних контактів з іншими особами, поведінки і діяльності осіб її найближчого оточення за даними, отриманими з інших джерел. Оволодінню криміналістично і юридично значущим інформаційним потенціалом зазначених категорій осіб сприяють огляд, попередні експертні дослідження їхнього майна, об'єктів, засобів і результатів кримінальної та не кримінальної діяльності, а також аналогічних об'єктів, осіб їх найближчого оточення [299, с.120-125].

Для досягнення цієї мети обстежуються місця події, житла, робочі місця, відшуковуються й оглядаються предмети, що знаходяться в цих сферах, і матеріальні сліди, проводяться освідування живих людей, обшук і огляд одягу і супутніх речей носіїв особистісної та матеріально фіксованої (мовної) інформації. У необхідних випадках підозрювані, обвинувачені, потерпілі, а іноді і свідки можуть стати об'єктом вивчення медичної, психіатричної, психологічної та інших судових експертиз [435, с. 171-175].

При цьому реалізуються найрізноманітніші методи і прийоми пошуку

носіїв інформації, отримання, фіксації, аналізу, оцінки, передачі і використання отриманих даних. У їх коло входять як традиційні (спостереження, ідентифікація, моделювання, розпитування і т.д.), так і нові прийоми і методи, що представляють собою більш ефективнішими модифікаціями методів, котрі раніше застосовувалися, або які відображають принципово новий рівень знання і невідомі можливості [390, с. 379].

Про нові, такі що знаходять в стані розробки та вдосконалення, а також які вже дуже добре себе зарекомендували, окремі вчення ми розглянемо нижче.

Висновки до розділу 2

1. Проведено доктринальний аналіз та визначено сучасні наукові підходи до дослідження особи злочинця. Критичний аналіз традиційних криміналістичних здобутків і сучасного стану досліджуваної проблеми дав змогу зробити висновок, що традиційні методи розслідування вже не відповідають існуючим способам вчинення й приховування злочинів, що потребує нових узагальнень, для розробки дієвих криміналістичних рекомендацій. У цьому плані визначено основні напрями та методи дослідження. Узагальнено й класифіковано комплекс ознак і властивостей особи: соціальних, фізико-біологічних, психологічних, – що відображаються в матеріальному середовищі під час вчинення злочину.

2. Визначено вихідні наукові засади розбудови інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця, зміст якої становлять системи відповідних знань (учень), що відбивають окремі елементи предмета криміналістики, нерозривно пов'язані між собою та створюють нове (інтегральне) знання.

3. Критично проаналізовано та узагальнено окремі напрями дослідження особи злочинця, у тому числі можливості використання криміналістичної гомології.

РОЗДІЛ 3

ПІЗНАВАЛЬНІ ЗАСОБИ ОКРЕМОЇ ІНТЕГРАТИВНОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ

3.1. Встановлення особи невідомого злочинця: проблеми та можливості

Проаналізовано та визначено проблеми й можливості застосування сучасних науково-технічних засобів у встановленні особи невідомого (невстановленого) злочинця, що відповідає викликам практики розслідування кримінальних правопорушень і перспективним напрямам роботи з криміналістично значущою інформацією.

Почнемо з визначення можливих напрямків і методів використання сучасних можливостей моделювання особи невідомого злочинця на ранніх стадіях кримінального провадження.

Для досягнення поставленої мети було поставлено такі взаємопов'язані завдання:

- 1) провести огляд сучасного стану роботи з інформацією про особу невідомого злочинця і виокремити наявні проблеми;
- 2) запропонувати перспективний криміналістичний напрямок дослідження властивостей і ознак людини, з використанням сучасних науково-технічних засобів (технологій і методик);
- 3) позначити деякі можливості використання методу моделювання на досудовому розслідуванні;
- 4) проаналізувати метод моделювання особи невідомого злочинця на ранніх стадіях розслідування злочинів, як ефективного способу роботи з інформацією про особу злочинця;
- 5) узагальнити особливості використання методу моделювання особи невідомого злочинця на ранніх стадіях розслідування злочинів.

Незважаючи на накопичений значний потенціал і обсяг криміналістичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення досудового розслідування, їх результативність за різними напрямками не задовольняє сучасні вимоги слідчої практики.

Одним з аспектів підвищення ефективності розслідування, є встановлення особи невідомого злочинця на ранніх його стадіях, що завжди було складним і багатогранним завданням [271, с. 164-167].

Тому, розвиток і впровадження новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологій вимагає перегляду усталених підходів і методик до його вирішення.

Позначеної проблематикою протягом певного часу займалися відомі вітчизняні та зарубіжні вчені Р. С. Белкін [66], А. А. Бухаченко [108, с. 61-66], Т. С. Волчецька [145, с. 32], Г. А. Густов [182, с. 121], А. В. Дулов [201, с. 113], В. А. Журавель [215, с. 148], В. П. Колмаков [357, с. 178], В. О Коновалова [367, с. 37-47], І. М. Лузгін [433, с. 89], В. Г. Лукашевич [439, с. 65], В. А. Образцов [490, с. 143], О. Р. Ратінов [539, с. 14-21], В. Ю. Шепітько [678, с. 67] та ін.

Їх роботи слугують теоретичною та методологічною основою сучасного аналізу можливостей моделювання особи невідомого злочинця на ранніх стадіях розслідування злочинів.

За нашими спостереженнями сьогодні інформація про властивості і ознаки злочинця у вигляді суб'єктивних відображень (уявного образу) – словесного портрета, складеного зі слів свідка-очевидця, використовується дуже обмежено, переважно як орієнтуюча інформація при проведенні слідчих (пошукових) і негласних слідчих (пошукових) дій.

Вихід з цієї ситуації можливий за допомогою наукових досліджень в межах окремого криміналістичного вчення про зовнішні ознаки і властивості особи злочинця, з використанням сучасних науково-технічних засобів і методик виділення значущої інформації, яку допустимо використовувати при розслідуванні злочинів.

На основі вищезазначеного потрібно розробити (удосконалити) методику вивчення властивостей і зовнішніх ознак людини для встановлення ідентифікаційної значущості кожного з них і знаходження кореляційних залежностей між ними. Створити відповідну базу криміналістичних обліків фіксації властивостей, ознак і якостей осіб, причетних до вчинення злочинів, забезпечити накопичення та узагальнення таких даних для сталого функціонування комп'ютерної системи подальшої підтримки дослідження властивостей і ознак особи злочинця.

У криміналістиці, використовуючи словосполучення "особистість злочинця", включають в неї всю сукупність криміналістично значущих людських якостей: морфологічних, фізіологічних, психічних, соціальних. Звідси під "встановленням особи злочинця" розуміється процес виявлення і використання сукупності властивостей різного рівня [20].

Можливості використання інформації про властивості людини в організаційних, пошукових, пізнавальних, правових і профілактичних цілях безмежні.

З урахуванням даних, отриманих від підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків, визначаються обставини, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України), будуються розшукові, слідчі, експертні версії, розробляються і реалізуються програми підготовки та проведення окремих процесуальних (слідчих і розшукових) дій, тактичних комплексів (операцій) і комбінацій на стадії досудового розслідування. Відомості, що містяться в показаннях осіб зазначених категорій, дозволяють вирішувати розшукові та ідентифікаційні завдання кримінального провадження. Особа, що вчинила злочин, як криміналістична категорія розглядається в науці як певна сукупність соціальних, фізико-біологічних і психологічних властивостей, що відрізняє її від усіх інших (В. Г. Лукашевич, М. В. Салтевський). На відміну від зовнішніх факторів, які можуть змінюватися в період формування навику або звички, ці властивості особи є факторами відносно стійкими [662, с. 45].

Соціальні властивості характеризують людину як особистість на рівні індивідуальної і суспільної свідомості, її ставлення до закону, суспільства, моральних і етичних цінностей. Людина – це особистість, яка проявляє себе в суспільній, економічній, духовній та іншій діяльності як громадянин України. Тому необхідно, щоб усі засоби і методи одержання інформації про людину і від людини відповідали принципам гуманності, а діяльність осіб, що займаються збиранням доказів, повинна носити законний характер. Тому таку інформацію у вузькому криміналістичному аспекті можна називати соціальною, або особистісною. Фізико-біологічні властивості характеризують людину як фізичне тіло, його зовнішню та внутрішню будову, інформацію про такі властивості допустимо називати структурною, бо вона визначає структурну організацію та відображають функціональну діяльність людини, тому інформацію про них слід називати функціональною. Психофізіологічні і психологічні властивості відображають стан людини: пригніченість, веселість, збудженість; характеризують тип нервової діяльності: сангвінік, жвавий, рухливий, емоційний, чуйний; холерик – бурхливий, рвйний, гарячий, різкий; флегматик – спокійний, млявий, повільний, стійкий; меланхолік – сумний, понурений, нерішучий, боязкий. Сюди ж треба відносити і фізичні недоліки: глухоту, сліпоту, недоумство, різні каліцтва [555, с. 56].

Ці властивості відносно стійкі показники, що відображують своєрідність фізичної особи, специфічність умов, у яких проходив її розвиток тощо. Вони є об'єктами оперативно-пошукових систем і криміналістичних обліків, які дозволяють ідентифікувати особу, що вчинила злочин (В. П. Сабадаш, М. О. Ларкін) [551]. Побудова цих оперативно-пошукових систем і криміналістичних обліків ґрунтується на науково встановлених закономірностях впливу певних властивостей особи, що вчинила злочин, на обрання ним способу його вчинення. Питання щодо значення способу вчинення злочину, залежності та повторюваності його ознак у діях, що вчиняються однією й тією ж особою, розглядалося в криміналістиці

неодноразово. Зокрема, на думку Г. Г. Зуйкова й інших науковців, повторюваність способу вчинення злочину однієї особи залежить від зберігання змісту й сили впливу факторів, що його детермінують, але при цьому їхня абсолютна повторюваність є малоюмовірною (М. С. Уткін) [233, с. 3-12].

Дослідники в галузі юридичної психології доходять висновку, що осудна особа здатна керувати своїми діями, але ця здатність може варіюватися у досить широких межах. Звуження її може виникати через нерозвиненість соціальних якостей особистості або деформацію та формування антисуспільної спрямованості її поведінки. Поведінка людини неминуче відображується в навколишньому середовищі у вигляді комплексного особистісно-регуляційного «сліду». Цей слід не менш придатний для ідентифікації особистості злочинця, чим слід його пальця. Але на відміну від сліду пальця, слід поводження завжди є на місці події й несе невимірно більший об'єм криміналістично значимої інформації про особу злочинця [37, с. 150].

«Слідова картина» - це криміналістична характеристика злочину, тобто комплекс слідів, які відображують картину події злочину. На першочерговому етапі розслідування способу вчинення злочину як такого немає, а є тільки сліди, характер яких не визначено та він невідомий, а в окремих випадках потребує консультації спеціаліста в тій або іншій області знання. Обставини розслідування злочинів, вчинених в умовах неочевидності, переконують в тому, що не спосіб, який невідомий на час виявлення будь якого злочину, а комплекс слідів чи навіть один слід дають ключ до розслідування. Саме тому орієнтація на криміналістично важливі сліди, іншими словами, важливі для розслідування злочинів, є особливо необхідною в системі елементів криміналістичної характеристики злочинів. Дійсно, від аналізу окремих слідів – до їхнього комплексу, у співвідношенні з обстановкою події, дозволяють висунуть найбільш обґрунтовані версії про вчинення злочинів. Висування останніх є результатом не тільки аналізу, але й

синтезу інформації, яка міститься у слідовій картині. Сліди надають уяву про подію злочину, саме тому у криміналістиці прийняті такі визначення, як «сліди підпалу», «сліди вибуху», «сліди крадіжки» і т.п. Типовість таких слідів дозволяє їх співвідносити з подією злочину та визначати відповідним образом [255, с. 38-38].

Початок розслідування завжди пов'язано з наявністю тієї або іншої інформації, об'єм якої може бути різноманітним. Проте навіть мінімальний об'єм стає комплексом даних для побудови версій про подію злочину. Версія є розумовою моделлю вчиненого злочину, побудованою слідчим на підставі вихідних даних, власних теоретичних уявлень і практичного досвіду. У подальшому фрагменти слідової картини можуть бути інтерпретовані по-новому, маючи на увазі встановлення їх причинно-наслідкових зв'язків, але у всіх випадках вони є тією реальністю, яка може бути джерелом уявлень, міркувань і, на кінець, висновків про характер злочину та особу, яка його вчинила. Такого роду динамічна модель, що доповнюється та змінюється, і є основою для версії, що відрізняється від останньої різноманітністю фрагментів, які формуються внаслідок в версію в її лаконічній формі [365, с. 25-27].

Розповсюдженою є точка зору, за якої найбільше криміналістичне значення, серед інших ознак, мають навички особи, оскільки їм притаманні такі властивості як індивідуальність, відносна стійкість, варіативність, здатність до матеріальної фіксації тощо. Аналогічне значення мають також звички, але їхній зв'язок із способом вчинення злочину має певну особливість. Тому під час огляду місця події необхідно враховувати, що особа скоріше за все буде діяти звичним способом, не може змінити свою поведінку у певних ситуаціях, тому це також допомагає індивідуалізувати її в подальшому. Ці звички (способи поведінки) багато в чому залежать від рівня й якості освіти особи. Знання, що вона здобуває під час навчання, відкривають перед нею можливості застосування певних засобів та приладів (знарядь), використання під час вчинення та приховування злочинів певних

природних явищ та методів. Вікові особливості також є одним із чинників, що впливає на обрання способу вчинення та приховування злочину [29, с. 352].

Так, для вчинення злочинів неповнолітніми, характерними рисами є поспішність, непродуманість, брак життєвого досвіду, схильність до повторення побачених дій (наприклад, у детективних фільмах), а також висока здатність піддаватись впливу дорослих. Уплив на обрання певного способу вчинення злочину мають також фізичні та фізіологічні особливості окремої особи. До них відносяться зріст, вага, фізична сила, функціональні особливості організму, розвиток окремих частин тіла. Особливості вчинення злочину значною мірою залежать від статевої належності особи. Це пов'язано з їхніми фізичними та психофізіологічними особливостями, відмінностями у поведінці. Чоловік, як правило, обирає складний, агресивний спосіб вчинення злочину, пов'язаний із застосуванням певних фізичних зусиль. Жінки ж вдаються, як правило, до допомоги інших осіб. Способи вчинення ними злочинів відрізняються ретельністю, продуманістю, оригінальністю з мінімальним ризиком [402, с. 47].

Аналізуючи спосіб вчинення злочину, може виникнути питання щодо психічного стану особи. Так, зокрема, коли обрано явно безглуздий спосіб, який легко викрити або, навпаки, спосіб приховування занадто жорстокий та агресивний, можна зробити висновок стосовно наявності певних психічних відхилень особистості. Певний емоційний або патопсихологічний стан злочинця прослідковується також із загальних реакцій його поведінки. Приміром, про певні відхилення у стані психіки можна робити висновки на підставі наявності невмотивованих поранень на тілі жертви, при розчленуванні трупа без намагання його приховати, демонстративності залишення відбитків пальців, написів, надзвичайній витонченості дій в поєднанні з наявними прорахунками та відсутністю маскуванню [533].

Певний висновок про види діяльності, психічний стан, а також функціональні властивості особи, що вчинила злочин, можна зробити на

основі вивчення слідів ніг (взуття), особливостей доріжки слідів ніг на місці злочину, глибини та профілю відбитків слідів (кульгавість, використання тростини тощо). Зокрема, відомо, що у більшості людей, які займаються перенесенням вантажів, виробляється спосіб ходіння, що забезпечує рівновагу, стійкість. Це досягається скороченням довжини кроку, ширшою розстановкою ніг та паралельним розміщенням обох ступній на поверхні ґрунту. Така хода типова також для моряків-професіоналів. Паралельне розміщення ступній при скороченому кроці може свідчити про те, що сліди залишені робітником-висотником, муляром, покрівельником. Скорочений крок спостерігається у мисливців. Особи, що давно служать у Збройних силах, займаються землеустроєм, залізничники звичайно мають широкий крок. Відомо, що особи – вихідці з гористих, пересічених місцевостей мають скорочений крок, а ті, що живуть на рівнині, – вільні, широкі кроки. Спортсменам, танцюристам притаманний крок, який починається з упору на носок з подальшим перенесенням ваги тіла на п'яту. Але якщо ми спостерігаємо слідові відбитки, що відповідають скороченому кроку із вираженою носовою частиною, можна припустити обережне підкладання [25, с. 352; 533].

Для стійкого емоційного стану характерні зберігання загального напрямку руху, подолання перешкод. У схвильованому емоційному стані людина йде, не вибираючи дороги, відстань між кроками нерівна, напрям руху не витримується. Особа лівша – відображається у слідах рук, слідах застосування знарядь та інструментів, в особливостях почерку, яким виконано письмові документи. Розчленовуючи труп убитої особи, патологоанатом залишив на одному з внутрішніх органів позначку, яку зазвичай ставив у морзі під час дослідження трупів, щоб удруге не оглядати те ж саме [533].

На думку Н. Майліса, особливої уваги заслуговує відображення у слідах на місці події манери паління. Великий інформаційний потенціал міститься у недопалку сигарети, на якому залишилися сліди прикусу зубів на

фільтрі. Дослідження зазначеного об'єкта дозволяє діагностувати манеру паління; за способом утримання сигарети в роті – по відображенню ікла (тип зуба) – встановити з якого боку рота людина тримає сигарету; тривалість тримання сигарети в роті тощо [444, с. 33-35].

Так, особа розкрадача характеризується специфічним комплексом ознак. Їхній склад, як і всіх інших елементів криміналістичної характеристики, має особливості, обумовлені формою розкрадання та криміналістичними ознаками (розкрадання в окремих галузях промисловості, сільського господарства та інше) [471].

Особа вбивці також володіє комплексом ознак, специфічних для кожного виду вбивств, тому що відображує мотиви скоєння злочину, спосіб здійснення, особливості характеру й темпераменту, навички, які використовує в повсякденному житті (педантичність, охайність, неохайність) та професійні навички (лікаря, м'ясника, фельдшера, хіміка – при розчиненні частин трупу; електрика, підривника при використанні в цілях вбивства електричних приладів і вибухових пристроїв і таке інше) [471].

Ознаки темпераменту та характеру, що знайшли своє відображення в способах скоєння й приховування вбивства, також представляють собою криміналістично важливі, тобто важливі для розслідування злочинів дані, які сприяють висуванню слідчих, експертних і розшукових версій. До таких ознак можуть бути віднесені: жорстокість, що знаходить своє відображення в катуванні жертви, що передує вбивству, численності заподіяних пошкоджень; загранична кількість поранень, що супроводжують вбивство та не викликані необхідністю, але одночасно свідчить про стан психіки вбивці, про мотиви помсти, ревнощів та інше.; нанесення пошкоджень так званого дефензивного (захисного) характеру, пов'язаних зі знівеченням до невпізнанності зовнішності жертви, як способу приховування своєї причетності до злочину; інсценування вбивства під самогубство, нещасний випадок, автокатастрофу, як прояв зв'язку злочинця з жертвою та характеристики в певній мірі інтелектуальних даних злочинця, які свідчать

про його хитрість, розважливість, обачність, здатності до рефлексивного мислення й управління інтелектом інших осіб, окремо тих, хто здійснює розслідування [366, с. 46-47].

Якщо кримінологічні ознаки особи злочинця дозволяють виявити певну типологію в класифікації останніх, то криміналістичні ознаки більш всього тяжіють до практичного використання їх в розслідуванні злочинів. В системі криміналістичної характеристики злочинів особа злочинця з властивими їй ознаками займає таке місце, яке дозволяє з'ясувати сутність кожної ознаки та їхнього комплексу для рішення задач, що відносяться до залежностей (закономірним зв'язкам) її з іншими елементами цієї характеристики. Комплекс ознак, які характеризують особу злочинця, може бути різним, в залежності від його цільового призначення та відповідно включає ознаки різної природи. Як елемент криміналістичної характеристики комплекс складається з таких ознак, які можуть слугувати визначенню ефективних шляхів і методів встановлення, розшуку та виявлення винного. Частина їх має не тільки криміналістичне значення (наприклад, попередні судимості), інші важливі переважно для розкриття злочину (наприклад, способи вчинення злочину, навички приховування, способи інсценування та інше). Конкретний склад даного елемента криміналістичної характеристики визначається тим набором ознак особи, який специфічний для злочинців, що вчиняють злочини даного виду та суттєвий для успішного розслідування [365, с. 45-46].

Таким чином, вивчення ознак особи дозволяє діагностувати стійку групову ознаку, що характеризує особу, яка вчинила злочин (наприклад, лівша), а у обмеженому колі підозрюваних така ознака може бути умовно індивідуалізуючою. Отже, дослідження властивостей особи забезпечує системний підхід до вивчення притаманних людині властивостей і ознак, який забезпечує ефективність процесу встановлення особи, що вчинила злочин [232, с. 25].

Відомо, що вся розмаїтість способів вчинення й приховування

злочинів, їх мотивів і цілей, специфічність використовуваних знарядь і засобів, особливості місця й часу, обумовлюються різними властивостями злочинців. Так, на вибір злочинцем способу приховування злочину впливає характер зв'язку винного з жертвою й місцем злочину. Зміст і послідовність вчинених при цьому дій визначається особистими даними злочинця й обстановкою вчинення злочину. У випадках, коли злочинець і його жертва не були знайомі між собою або їхнє знайомство мало випадковий характер, а саме місце злочину не має безпосереднього відношення до особи злочинця, останній, реалізувавши злочинний задум, прагне якомога швидше зникнути з місця події. Для створення резерву часу, що забезпечує йому можливість безперешкодно покинути це місце, жертва насильства нерідко приводиться в безпорадний стан [471].

Поза межами криміналістичного дослідження не повинні залишатися певні "професійні" навички, наприклад – володіння зброєю. Ці навички проявляються в певних способах та прийомах вчинення злочинів, залишають на місці вчинення злочину відповідний "почерк" злочинця. Тому якісний огляд місця події дозволяє отримати дані, щодо "професійних" навичок особи, котра вчинила злочин, але й на інші його особистісні якості. Це спостерігається, наприклад, у випадках, коли вона застосовує особливо жорстокі способи вчинення злочину [656, с. 185-188].

Особа планує злочин, обирає знаряддя та засоби, діє на місці події виходячи з наявних у неї навичок і вмінь: влучно стріляти – обирає вогнепальну зброю; користуватися газозварювальним апаратом – використовує його під час взлому металевих сховищ тощо. Якщо ж звички на місці події не проявилися, то, напевно, їх у злочинця немає, що з криміналістичних позицій теж має неабияке значення [667, с. 9-10].

Проаналізовані властивості розглядаються нами як відносно стійкі показники, що відображують своєрідність фізичної особи, специфічність умов, у яких відбувається її розвиток тощо. Вони є об'єктами оперативно-пошукових систем і криміналістичних обліків, які дозволяють

ідентифікувати особу, що вчинила злочин.

Необхідно зазначити, що робота над встановленням властивостей людини починається з вивчення матеріальної обстановки місця події, прилеглої території та стану жертви (наявність ран на тілі) як безпосередньо на місці події, так і за певними протоколами, схемами, планами, фотографіями. У процесі такої ознайомлювальної, орієнтуючої стадії слід пам'ятати, що певне значення мають усі, навіть незначні деталі. Після вивчення базової інформації проводиться реконструкція злочинної події і відновлення поведінки злочинця після вчинення злочину. Саме такий криміналістичний аналіз місця вчинення злочину і залишених слідів, як на місці події, так і на прилеглий території, дозволяє скласти повну картину того, що трапалося. Необхідність такої реконструкції пояснюється ще й тим, що іноді саме особливості матеріальної обстановки місця вчинення злочину впливають на вибір особи знарядь і засобів його вчинення [143, с. 236].

Поряд з необхідністю встановити зовнішні ознаки людини О. М. Зінін, В.О. Образцов наголошують на необхідності складання «психологічного портрета» або «психологічного профілю» злочинця [232, с. 25; 484, с. 254-258]. Складання психологічного портрета злочинця найбільш доцільне в розслідуванні тяжких злочинів, у випадках, коли матеріальна обстановка місця злочину (стан жертви) указують на можливу наявність відхилень у поведінці і психіці злочинця.

Складаючи психологічний профіль злочинця, необхідно ретельно вивчити особу жертви, її соціальні й антропометричні характеристики, поведінковий аспект та ін. [56, с. 27].

Відомості про потерпілого, як справедливо зазначає О. Р. Россинська, допомагають більш повно охарактеризувати особистість злочинця і мотиви вчинення злочину: тому що між ними (потерпілим і злочинцем) найчастіше простежується певний взаємозв'язок, адже злочинець, як правило, не випадково обирає жертву [392, с. 10].

Повертаючись до особи потерпілого, слід зазначити, що ретельне

вивчення її соціальних, психологічних та інших характеристик, особливостей її життєдіяльності значно оптимізує пошук злочинця [56, с. 28]. Наприклад, у процесі розслідування вбивства було встановлено, що загибла неодноразово проходила лікування в шкірно-венеричному диспансері. У зв'язку з цим було висунуто версію про вбивство її особою, яку вона заразила венеричною хворобою. Злочинця було виявлено серед осіб, що зверталися до шкірно-венеричного диспансеру [55, с. 46; 143, с. 236].

Важливим орієнтиром для складання психологічного портрета особи, що вчинила злочин є матеріали судово-медичного розтину трупа, тому що загальна картина ушкоджень (тілесних та пошкодження одягу) дозволяє ймовірно встановити його психічний стан у момент вчинення злочину. Крім того, за характером і локалізацією ушкоджень на тілі жертви можна зробити ймовірнісний висновок щодо раптовості їхнього нанесення, боротьби, що цьому передувала, можливості нанесення ушкоджень після настання смерті тощо [53, с. 359].

Для встановлення повної картини "внутрішніх" якостей особи П. С. Кузнецов також пропонує особливу увагу приділяти морально-психічним якостям злочинця, що простежуються за залишеними слідами [408, с. 93]. Зокрема, це приводить фахівців до важливих висновків: якщо жертву знаходять прикритою цілком або, принаймні, прикрито голову трупа, це свідчить за те, що злочинцем була жінка [704, с. 96]. Така інформація зменшить коло підозрюваних, що позитивно вплине на якість процесу встановлення особи, що вчинила злочин.

Криміналістичні рекомендації приписують, що вагоме значення у встановленні даних щодо особи, котра вчинила злочин, має загальний аналіз матеріальної обстановки місця події (включаючи й слідову картину), мета якого не конкретизація окремих моментів, а встановлення особливостей перебування такої особи на місці події (за наявності вільного доступу до відкритих входних дверей злочинець поліз через вікно тощо). Зокрема, сліди спроб підпалу трупа негідними засобами, втеча з місця події стрибками або

через вікна за відкритих дверей, відчленування у трупа статевих органів, переміщення трупа з одного видного місця на інше, не менш видне, за наявності поруч більш зручних для приховання трупа місць, свідчить за те, що злочин вчинила можливо розумово відстала особа, або така, що страждає психічним захворюванням [152, с. 468].

Як показує практика, особи, що вчиняють злочини, спеціалізуються на одному або декількох видах правопорушень, причому діють більш-менш типово. У досвідчених злочинців, що неодноразово вчиняли одним способом злочин, виробляється специфічна схема дій, виконуваних ними під час підготовки, вчинення та приховування злочинного діяння. Це пов'язано з тим, що під час кількаразового вчинення однакових дій в аналогічних умовах у нервовій системі людини формуються стійкі, налагоджені й автоматизовані системи зв'язків (динамічний стереотип) [507, с. 121-131; 624, с. 39].

У цьому сенсі є перспективним пророцтво окремих науковців, які стверджують, що видно не далекий той день, коли поліція за психологічними петлями і завитками, що залишені на місці злочину, зможе розпізнавати злочинця настільки ж швидко та надійно, якби він укрив усю стіну відбитками пальців [494, с. 116].

Таким чином, якщо розуміти злочин, як сукупність об'єктивних і суб'єктивних елементів, що відображуються в навколишньому середовищі через спосіб його підготовки, вчинення, приховування. Тому встановлення якомога більшої кількості відомостей як об'єктивного (місце, час, умови доступу на об'єкт, якості предмета злочинного посягання тощо), так і суб'єктивного характеру, що відносяться до особи злочинця (стать, вік, фізичні можливості, навички, схильності тощо), у сукупності з ознаками способу вчинення злочину (наприклад, дії з проникнення на об'єкт, застосування певних хитрощів, знарядь, транспортних засобів тощо), дозволяє його максимально індивідуалізувати та використовувати отриманий результат для оптимального застосування існуючих оперативно-пошукових систем та криміналістичних обліків.

Людина за своєю суттю створіння біосоціальне. Вона частина природи і разом з тим нерозривно зв'язана з суспільством.

Питання щодо значення способу вчинення злочину, залежності та повторюваності його ознак у діях, що чиняться однією й тією ж особою, розглядалося неодноразово. На думку Г. Г. Зуйкова й інших учених, повторюваність способу вчинення злочину в однієї особи залежить від зберігання змісту й сили впливу факторів, що його детермінують, але при цьому їх абсолютна повторюваність є мало ймовірною [233, с. 3-12].

У процесі ідентифікації об'єкта істотне значення має достатня кількість виявлених ідентифікуючих ознак. Злочин, як сукупність об'єктивних і суб'єктивних елементів, відображається в об'єктах навколишнього оточення через спосіб його підготовки, вчинення, приховування [445, с. 69].

Тому виділення більшої кількості характеристик як об'єктивного (місце, час, умови доступу на об'єкт, якості предмета злочинного посягання тощо), так і суб'єктивного характеру (стать, вік правопорушника, його фізичні можливості, навички, схильності тощо), у сукупності з ознаками способу вчинення злочину (наприклад, дії з проникнення на об'єкт, застосування певних хитрощів, знарядь, транспортних засобів), дозволяє його максимально індивідуалізувати та використовувати отриманий результат для порівняння зі способами вчинення інших діянь.

Ще на початку 20 сторіччя англієць Л. Етчерлі й американець А. Фолмер самостійно створили системи розкриття крадіжок із застосуванням десятиох “модусів” – ознак способу вчинення злочину, використовуваних для виявлення подібних способів, властивих відомим або невідомим особам [614, с. 68].

У соціальній діяльності, в тому числі й злочинній, людина є взаємодіючим елементом, який відображає свою зовнішню будову і внутрішню фізіобіологічну сутність у вигляді ідеальних і матеріальних слідів. Матеріальні відображення – це копії зовнішніх ознак, що

утворюються внаслідок контактної взаємодії й елементарного відображення. Ідеальні сліди відображення – це уявні образи, сліди пам'яті, що виникають у свідомості людини після сприйняття ознаки. Отже, джерелами матеріальних слідів є люди і речі (предмети), а джерелами ідеальних – тільки люди. Оскільки в слідоутворенні при відображенні ознак беруть участь тільки два елементи – слідоутворюючий і слідосприймаючий, то можливі такі матеріальні джерела – системи: людина – людина, людина – предмет, предмет – предмет, (знак «→» позначає відображення і взаємодію) [554, с. 150].

Перша взаємодіюча система людина – людина – найпоширеніше джерело криміналістичної інформації, оскільки люди – найбільш часті учасники не тільки злочинів проти особи, а й багатьох інших. Люди відображають один одного і стають джерелами фактичних даних, у тому числі й про зовнішність людини. Взаємодіюча система людина – людина є активною; крім психічного відображення, паралельно може існувати елементарне відображення-створення матеріальних слідів. Злочинець і потерпілий є джерелами як ідеальних, так і матеріальних відображень, тоді як свідок найчастіше слугує джерелом ідеальних відображень. Ідеальними відображеннями є сліди пам'яті, а матеріальними – сліди-предмети, сліди-відображення і сліди-речовини [555, с. 58].

Друга взаємодіюча система людина – предмет є менш активною, але досить поширеною взаємодією вчинення злочину. В ній активними елементом виступає людина, яка відображає взаємодіючий об'єкт як ідеально, так і матеріально. Потерпілий запам'ятав ніж, яким погрожував злочинець, це слід пам'яті; на одязі і тілі потерпілого є ушкодження, завдані ножом злочинця, - це сліди матеріальні. «Предмет» у розглядуваній системі відображає зовнішність людини тільки елементарно, як фізичне тіло. Тому на предметах матеріальної обстановки треба шукати сліди рук, ніг, зубів, крові, волосся, запаху, часток тканин і виділень організму людини.

Третя взаємодіюча система предмет – предмет є типовою для механізму слідоутворення в трасології і слідознавстві. Система інертна і не

типова для відображення ознак зовнішності. Вона виступає як джерело лише у разі взаємодії трупа або його частин з матеріальними об'єктами, наприклад, вологим ґрунтом, сипучими тілами. Відтак можуть виникати матеріальні сліди, що відображають зовнішні ознаки людини. Так, ложе трупа відображає приблизний зріст, статуру, анатомічні аномалії, наприклад, відсутність руки, ноги. У виняткових випадках можуть відобразитися й окремі зовнішні ознаки обличчя, рук і підшов ніг, посмертна маска обличчя [555, с. 58].

Розглянуті джерела інформації про зовнішні ознаки людини являють собою сліди безпосередньої взаємодії. Разом з тим вони можуть виникати і при опосередкованій взаємодії в ході використання технічних засобів, наприклад, фотографії, кінозйомки, малювання і письма. Звідси ознаки зовнішності людини можуть знаходитися у фото-кіно-відео-документах, письмових матеріалах, наприклад, у криміналістичних обліках, базах даних, спортивних, лікувальних, військових і особистих справах відділів кадрів, архівах тощо [554, с. 112].

Нами виявлені, досліджені та піддані авторській класифікації різні властивості людини, що відображуються у матеріальному середовищі під час вчинення злочину фізико-біологічні – 27 категорій, соціальні – 42 категорій, які дозволяють максимально індивідуалізувати та використовувати отриманий результат для оптимального використання існуючих оперативно-пошукових систем та криміналістичних обліків (Таблиця І).

Таблиця І

Перелік властивостей, якостей та ознак особи

Фізико-біологічні ознаки людини:	Соціальні ознаки людини:
жива істота	1) індивід ХХ сторіччя;
специфічна тілесна будова:	2) представник певної країни, культури;
- зовнішні або анатомічні, які характеризують будову людини (стать, зріст, статура, фігура, постава, голова, обличчя, брови, очі, шия, плечі, корпус, кінцівки, зуби, щоки, лоб, кінчик носа, вушна раковина, губи, підборіддя, волосяний покрив, шкіряні покрови, сліди травм, шрами, опіки,	

татуювання);

- внутрішні або структурні, які характеризують будову окремих органів, склад різних виділень організму людини у процесі його фізіологічної діяльності (кров, піт, сеча, слина, сперма, ознаки рельєфу шкіри, письма, голосу, складу шлунку, інші навички і т.д.) що розподіляються по групам, типам та інших показниках [669, с. 34];

3) людина належить до вищих ссавців, утворюючи особливий вид *homo sapiens*;

4) етнічна група;

5) нація;

6) раса;

7) членоподільна мова;

8) голос;

9) спадковість;

10) інстинкт;

3) етнічна група;

4) прізвище, ім'я, по батькові;

5) час народження;

6) місце народження;

7) національність або тип обличчя;

8) громадянство;

9) мова;

10) особистість:

- свідомість та самосвідомість (мовлення, говоріння, досвід, пізнання, переживання, активні відносини, самооцінка людини – «я»: агресивність, злість, пихатість, комплекс неповноцінності, невпевненість, психічні переживання);

- активність (особливий спосіб взаємодії): потреби (органічно і соціальні, матеріальні і духовні), психічні стани (пригніченість, веселість, збудження), емоції, почуття;

- особистісні відношення до оточуючого світу та людей;

- рольова поведінка (соціальна функція), скрізь суб'єктивного розуміння (соціальні ролі: соціально-демографічні (стать, вік, сімейний стан, шлюбний стан); професійні (індивідуалізм, колективізм, працелюбність, діловитість, старанність, бережливість, лінощі, безхазяйність); неофіційні (внутрішньо групові) (гуманізм, совіслівість, правдивість, чесність, скромність, ввічливість, благородність, відлюдність, черствість, брехливість, зарозумілість, цинізм, жорстокість); стихійно-ситуативні (свідок події);

- структура якостей;

- темперамент (психологічні властивості, система природних властивостей): холерик, сангвінік, флегматик, меланхолік;

- характер (сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості): властивості, що відображують ставлення до окремих людей і колективу (доброта, злість, чуйність, вимогливість, принциповість, зарозумілість); властивості, що

- відображають ставлення до праці (працьовитість, лінощі, сумлінність, відповідальність); властивості, що відображують ставлення до речей (акуратність, неохайність, недбалість); властивості, що відображають ставлення до самого себе (гордість, самолюбство, скромність, марнолюбство);
- спрямованість (система потреб, бажання, інтереси, потяги, ідеали, переконання, світогляд);
  - здібності (потенційні можливості людини, ступінь пристосованості до вимог певної діяльності):
  - обдарованість, талант, геніальність;
  - психічні процеси (воля, емоції, почуття, відчуття сприймання, пам'ять, мислення, увага);
  - досвід;
  - патології;
- 11) виключно висока організація мозку з притаманним йому (у відмінність від мозку тварин) неспеціалізованістю;
- 12) розвиток інтелекту;
- 13) здібності;
- 14) рухові навички (звична поза, хода, міміка, жестикуляція, голос, навички письма, малювання, певного фаху);
- 15) нахили;
- 16) комунікабельність;
- 17) емоції;
- 18) темперамент;
- 19) воля;
- 20) рефлексії;
- 21) схильності;
- 22) фізичний розвиток;
- 23) стан здоров'я;
- 24) фізичні недоліки (глухість, сліпота, недоумство, різні потворства);
- 25) аномалії (горб, заяча губа, зрослі лі пальці, родимі плями);
- 26) прикмети;
- 11) світогляд;
- 12) ціннісні орієнтації;
- 13) соціальні відносини;
- 14) дані про злочинну діяльність (судимість, виконання покарання, піднадзорність, перебування на обліку, прізвисько);
- 15) автономність;
- 16) внутрішня духовна структура (потреби, інтереси, цінності, мотиви, соціальні норми, переконання, світоглядні принципи, смаки, звички);
- 17) пам'ять;
- 18) Діяльність;
- 19) соціальний статус особистості:
- професія;
  - кваліфікація;
  - освіта;
  - характер виконуваної праці;
  - посада;
  - матеріальне становище;
  - наявність влади;
  - партійна і профспілкова належність;
  - ділові відносини;
  - релігійність;
- 20) соціальна роль;
- 21) біполярізація відчуттів;
- 22) здібність виготовляти засоби виробництва;
- 23) творча діяльність;
- 24) цілеспрямованість (свідомо-вольовий характер);
- 25) перетворює навколишню дійсність (матеріальні і духовні блага та цінності);
- 26) високорозвинений мозок;

27) краса;	27) мислення;
28)	28) культура;
29)	29) виховання;
30)	30) навчання;
31)	31) сфера діяльності;
32)	32) авторитет;
33)	33) духовність;
34)	34) світогляд;
35)	35) політична діяльність;
36)	36) мораль;
37)	37) свідомість (рівень знань, емоції, воля);
38)	38) самореалізація;
39)	39) допитливість;
40)	40) самопостереження;
41)	41) схильності (алкоголік, наркоман, педераст, садист, жінка легкої поведінки, курець);
42)	42) смаки [29; 66; 68; 165, с. 9-15; 199; 366, с. 46; 367; 412, с. 58-65; 422; 442; 480; 488; 544; 553; 572; 584; 588; 589; 655, с. 198-204; 663; 664, с. 30-33; 665, с. 80-89; 666, с. 62-69; 670; 707].

Криміналістичне дослідження зовнішніх ознак та їх джерел провадиться з метою розшуку безвісті зниклих осіб, злочинців, що ховаються, встановлення осіб невідомих трупів, ідентифікації людини, створення автоматизованих банків даних, організації оперативних і криміналістичних обліків [347, с. 40].

Матеріальні джерела, що цілісно відображають зовнішній вигляд людини чи окремі його частини, зустрічаються рідко з ряду причин: сліди дії апарату газокисневої різьби; борозна странгуляційна; мотузка, джгут; речовини вибухівки, їхні сліди та залишки після вибуху; речовини, що клеять; речовина мозку; речовини та рідини невідомі; волокна тканини та інших матеріалів; волосся; вирва вибуху; виділення піхви; гільза; гроші, документи; ємкості з під пальних рідин; жувальна гумка, замазка, крейда, борошно, пластилін; тварини; замки, засувні приладі, їхні частини; ключі, відмички; кляп; обгоріла шкіра, обвуглена; конус вогнища; кіптява, обпалювання; кров; лакофарбові покриття, фарба, лак, їхні частки; сеча; матеріал пакувальний; місце події; мікрооб'єкти; пожежне сміття; надписи на пакувальному матеріалі; наркотичні речовини, сильнодіючі та отруйні

речовини; засмалення предметів інтер'єру, будівельних конструкцій; взуття, одяг; недокурки; ошурки металеві; тирса, відщепи деревини, стружка; знаряддя взламу (інструменти, інші предмети); знаряддя злочину; зброя вогнепальна; холодна зброя; осколки скла; осип ґрунту; патрон; петля; пошкодження дорожніх знаків, бордюрів, огорожень, стовпів; пошкодження на тілі (синці, рани, сліди нігтів, садни); пошкодження взуття, одягу, їхніх частин; пошкодження підлоги, стелі, стін; пошкодження предметів обстановки; пошкодження ґрат; пошкодження скла; пошкодження будівельних конструкцій; пошкодження частин транспортного засобу; піднігтьовий зміст; посуд аптечний; піт; ґрунт; предмети не обгорілі; предмети обгорілі; предмети, припустимо залишені злочинцем; прилади, засоби нагрівальні, опалювальні, їхні залишки, фрагменти; предмети й матеріали зі слідами горючих рідин; перекладка, пиж; гудзики (інша фурнітура); куля, дріб, картеч; сліди волочіння; сліди пострілу (рикошету, пороху); сліди горюче-мастильних матеріалів; сліди губ; сліди губної помади; сліди домкрату; сліди запаху людини; сліди звуку; сліди зубів; сліди ін'єкцій; сліди навиків; сліди несправної роботи електрообладнання; сліди ніг (взуття); сліди зброї; сліди пам'яті; сліди газокисневої різки; сліди прогару; сліди розпилу; сліди рук; сліди рукавичок; сліди спеціальної хімічної речовини; сліди засобів здійснення злочину; сліди теплового впливу; сліди тканини на різноманітних поверхнях; сліди гальмування транспортного засобу; сліди транспортного засобу (коліс, протекторів); слина, блювотні маси; змиви з рук; сперма; сірники; труп, або його частини; вузол; ущільнювач резиновий; вибухові прилади, їхні осколки і фрагменти; частки речовини для засипання стелі, сейфу; частки оплавленого металу; частки будівельних матеріалів; частки рослин; шприці, голки медичні; електрообладнання (його стан); електропроводка (проводи замку запалювання, сигналізації) та інші: сліди розрізування, розрубів; сліди приладів для відкривання пробок; сліди інструментів на пломбах; сліди коліс гужового транспорту та треків гусеничного транспорту, сліди тачок, сліди

полоз саней; сліди лиж злочинця; рукописні записи, виконані злочинцями (на інших предметах); сліди харчових продуктів (горілчаних напоїв); предмети, що є об'єктами експертизи матеріалів і речовин; сліди куріння, сліди на сірникових коробках; відрізки лейкопластиру або липкої стрічки; сліди речовин, що ускладнюють застосування службово-розшукової собаки; сліди губної помади [359; 373, с. 15; 497; 536; 557; 578, с. 93; 601; 696, с. 35-40].

Свого часу А. Ф. Коні в напутньому слові присяжним – засідателям по справі Маргарити Ж., яка обвинувачувалася у вбивстві, говорив: «Закон потребує, щоб милість була заснована на обставинах справи. Але з цих обставин справи, звичайно, найбільш головне – сам винний» [362, с. 214].

Врахування особи винного нарівні з врахуванням тяжкості злочину та обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, складають загальні засади призначення науки [565, с. 46].

Діяння, за які карають, скоюють чоловіки і жінки, молоді та люди похилого віку, цивільні і військові, розумні та не дуже, за що вони у якості правопорушників підозрюються, стають об'єктами оперативно-розшукової діяльності, відпрацьовуються, караються та ресоціалізуються. З ними має справу жертва та негласний співробітник, співробітники правоохоронних органів держави, представники суспільних об'єднань і релігійних організацій [440, с. 127].

Так само особливе місце у встановленні особистісних даних невідомого злочинця посідає загальний аналіз матеріальної обстановки місця події (включаючи й слідову картину), мета якого – не конкретизація окремих моментів, а встановлення особливостей [56, с. 28].

Результатом робіт із джерелами інформації про особу злочинця є побудова моделі особи злочинця [350, с. 216].

Максимальна наближеність до оригіналу залежить, на думку М. Я. Сегає, від ряду умов. Об'єктивними умовами є повнота відображень властивостей особи в сліді, що дозволяє відтворити її образ, а суб'єктивними – особистий досвід фахівця, його вміння більш повно використовувати інформацію, що

міститься у відображеннях, а також відомості, здобуті в процесі розслідування справи з інших джерел [568, с. 203-204].

Зазначені вище ознаки і властивості людини (особи злочинця) в теорії та практиці розслідування злочинів розглядаються спочатку як об'єкти пошуку, а потім – об'єкти і засоби пізнання.

Орієнтуюче значення для побудови моделі злочинця має типовий образ - уявлення про те, як виглядає сучасна людина. Конкретизація, структурування, визначення елементного складу окремих блоків ознак здійснюються на підставі криміналістичних описів і узагальнень, типових характеристик злочинця (словесний, психологічний портрет тощо), розглядають його з точки зору зовнішніх ознак і внутрішнього змісту, як матеріальний елемент навколишнього світу, особистість, слідоутворюючий і слідосприймаючий об'єкт [195, с. 117-143; 335; 547].

Ефективність реалізації пошукової моделі залежить не стільки від повноти її інформаційного наповнення (кількості відображених у ній ознак), скільки від пошукової, відмінної (унікальної), значущості її окремих ознак. Нерідкі ситуації ефективності "спрацьовування" моделі навіть тоді, коли в неї включені знання про дуже обмежене коло ознак шуканої особи, але дуже істотних з точки зору її відмінності від інших людей, вирізнявання, розпізнавання та ідентифікації (в першу чергу це стосується особливих прикмет). Чим більш індивідуальна, більш унікальна, виразна ознака, чим рідше вона зустрічається, швидше, виділяється, надійніше запам'ятовується і упізнається, тим швидше і легше виявити і ідентифікувати злочинця [390, с. 289].

Далі розглянемо можливості застосування методу моделювання як ефективного способу складання криміналістичного портрета невідомого злочинця.

Ставлячи перед собою мету обґрунтувати низку нових концептуальних у теоретичному плані і важливих для практичної діяльності з розслідування кримінальних злочинів положень, звернемося до історії цієї проблеми.

Зокрема, ще в кінці минулого століття була відома роль методу моделювання, як одного з найважливіших серед інших методів дослідження. Який може бути застосований у випадках, коли використання інших методів практично неможливо або коли об'єкт, процес або подія не можуть бути досліджені в їх натуральному вигляді, так як не завжди існує фізична можливість сприйняти і зафіксувати їх властивості безпосередньо або за допомогою спеціальних пристроїв [648, с. 58].

Так, в подальшому, ми будемо спиратися на методологічні міркування академіка В. О. Коновалової про використання моделей, яка зазначає, що в історії моделювання з самого початку намітилося дві тенденції, одна з яких була пов'язана з технічною реалізацією моделі події, дії, способу, друга – з свідомою ідеєю, яка відноситься до більш широкого кола проблем – події злочину, способів його вчинення, особу злочинця, мотивів злочину та інших даних, які можуть мати місце тільки в ідеальному відображенні, за винятком технічної конструкції [363, с. 76].

Крім того, будемо орієнтуватися також на методологічні вказівки професора І. М. Лузгіна, який до основних напрямів реалізації методу моделювання, відносив: пояснення фактів, що мають ознаки злочину; встановлення походження і зв'язки між фактами, їх тимчасової послідовності (розумова реконструкція події); пошук злочинця; пошук і дослідження слідів злочину та інших матеріальних джерел інформації; пошук свідків (іноді постраждалих); усунення протиріч між фактами; визначення напрямку розслідування, рішення загальних і окремих тактичних завдань [433, с. 13].

У криміналістиці існує досить багато визначень методу моделювання. Різні науковці його по-різному інтерпретують, поєднують з іншими прийомами і навіть підміняють іншими розумовими операціями [416, с. 67].

У межах проведеного дослідження, за основу, нами прийнято поняття моделювання як загальнонаукового методу, який використовується в криміналістиці для вивчення окремих матеріальних об'єктів, наприклад, предметів зі слідами, спеціально виготовленими для цієї мети, а також для

вивчення процесів різної складності, зокрема від механізму слідоутворення в різних технологічних процесах тощо [62].

У подальшому ми також будемо спиратися на висновки авторів, які, досліджуючи загальні питання моделювання в криміналістиці, виділили так зване адаптивне моделювання, яке доповнює наукове уявлення, виходячи з розуміння адаптації як пристосування умов зовнішнього середовища, моделювання в цьому контексті розглядається: по-перше, до нинішньої або майбутньої слідчої ситуації – сприймаються у вигляді ідеальних моделей; по-друге, до оптимальних умов сприйняття слідчим вихідної інформації [439, с. 83].

Технологію (алгоритм) створення і використання моделі особи невідомого злочинця, вже під час огляду місця події, пропонуємо розглядати у вигляді послідовно виконуваних 7 етапів:

- 1) підбір і перевірка необхідних науково-технічних засобів, запрошення відповідного фахівця;
- 2) виявлення матеріальних джерел інформації про особу невідомого злочинця;
- 3) виявлення "ідеальних" джерела інформації про особу невідомого злочинця – опитування свідків, очевидців, потерпілих;
- 4) отримання з виявленого – матеріальних і "ідеальних" слідів (джерел) -якісно-кількісної інформації;
- 5) фіксування відповідним чином виявлених слідів і отриманої інформації;
- 6) складання криміналістичного портрета особи невідомого злочинця;
- 7) заповнення відповідних форм (з реквізитами ідентичними існуючої інформаційно-аналітичної системи) і відправлення до НДЕКЦ (інформаційний центр) для аналітичної обробки, дослідження й оцінювання зібраної інформації, уточнення (поповнення) інформаційної моделі особи невідомого злочинця.

Така модель, будучи процесом відбору, аналізу і узагальнення в одне

ціле необхідної, ситуаційно розрізненої інформації, покликана сприяти встановленню особи невідомого злочинця на ранніх стадіях досудового розслідування. На що вказують і сучасні дослідники проблеми [157, с. 1-8].

Необхідність накопичення і обробки інформації для одноразового використання в майбутньому, ініціювала створення величезної кількості інформаційних систем різного призначення, а в правоохоронних органах - криміналістичних. Отримання інформації про об'єкти і явища різними суб'єктами, що здійснюють їх пізнання, призводить до розсіювання (розпорошення) інформації з різних інформаційних систем [87; 88].

Цілком очевидно, що ступінь реалістичності та відповідності інформаційної моделі факту або події безпосередньо залежить від якості і кількості зібраної про них інформації. Це, в свою чергу, ініціює слідчих і працівників оперативних підрозділів у процесі розслідування звертатися не тільки в спеціально створені для сприяння розслідуванню інформаційні системи, але і в інші, що містять інформацію, яка може отримати криміналістичне значення в певній ситуації. Так, заповнити гострий дефіцит інформації і активізувати слідчо-оперативну роботу по розкриттю і розслідуванню злочинів, як слушно зазначають окремі автори, – можна за рахунок використання нових інформаційних технологій: шляхом своєчасного використання інформації, накопиченої в криміналістичних обліках, банках даних, інших відомчих обліках, узагальнення і аналізу відомостей з "відкритих" джерел, застосування додаткових інформаційних ресурсів інших власників, які потрапили в "орбіту розслідування" [245, с. 3-12].

У цьому плані, досить часто працівники правоохоронних органів користуються обліками адресного бюро, автомобілів, зброї тощо.

Останнім часом особливого значення для встановлення окремих обставин розслідуваних злочинів набувають дані, отримані з інформаційних систем з автоматичною реєстрацією інформації, з баз даних накопичувального характеру. До них відносяться бази даних систем контролю і обліку робочого часу, доступу працівника до будь-якої

інформаційної системи, бази даних відеореєстраторів, сеансів телефонного мобільного зв'язку, надання послуг Інтернету та інших.

Зауважимо, що розкриття злочинів, вчинених з використанням сучасних комп'ютерних і телекомунікаційних технологій практично неможливо без застосування даних, що містяться в певних інформаційних системах, які не мають ніякого відношення до криміналістики. Мета їх створення жодним чином не пов'язана з боротьбою із злочинністю. Але саме з них можна отримати дані, які б сприяли розкриттю даної категорії злочинів [187].

У перспективі вирішення означених завдань має призвести до створення єдиної інформаційної системи, яка щороку збиратиме, узагальнюватиме (оброблятиме) і зберігатиме дані з усіх доступних джерел, з подальшим складанням, на підставі цих даних, криміналістичних портретів розшукуваних злочинців [281, с. 38-39; 298, с. 123-125; 313, с. 154-156].

З метою краще зрозуміти особу, яка застосовує інформаційні та комп'ютерні технології зі злочинним наміром, та розробки нових відповідних підходів (прийомів, методів) до розслідування злочинів із застосуванням інформаційних технологій тощо, ми розглянули природу формування сучасної особи (в тому числі) і її інформаційного оточення.

Науковці, які досліджували окремі аспекти цих питань: А. Фейербах, М. Бурі, І. Кріс, Ф. Ліст, М. С. Таганцев, М. Д. Сергієвський, Н. М. Ярмиш, С. Р. Багіров, Д. В. Дударець, О. О. Дудоров, О. Л. Тимчук, І. В. Церетелі, А. А. Піонтковський, А. Н. Трайнін, М. Д. Шаргородський, В. М. Кудрявцев, В. Б. Малінін, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Я. М. Брайнін, Є. В. Фесенко, Ю. М. Батурич, А. М. Жодзишский, П. Д. Біленчук, М. А. Зубань, В. О. Голубев, О. М. Юрченко, І. К. Туркевич та інші.

Щоб зрозуміти нинішню природу злочинності, потрібно дослідити особу злочинця наших предків. Зазначимо, що протягом майже всієї історії нашого виду розумні самі знаходили собі харчування. Останні 200 років, коли дедалі більше розумних стали заробляти собі на хліб міськими та

офісними професіями, та й попередні 10 тисяч років, коли більшість розумних жили як скотарі та землероби, є лише миттю порівняно з десятками тисяч років, протягом яких наші предки полювали та збирали [523; 524].

Еволюція була на боці здатних сформулювати міцні соціальні зв'язки. Крім того, оскільки люди народжуються недорозвиненими, вони здатні навчатися та соціалізуватися значно більше, ніж будь-які інші тварини. Більшість ссавців виходять з утроби матері, неначе глиняний посуд з печі, - будь-яка спроба щось у них змінити псує їх або руйнує. Люди ж виходили з утроби, неначе розплавлене скло з горну. Їх можна було вільно формувати та ліпити на власний розсуд. Ось чому сьогодні ми можемо виховати дітей християнами або буддистами, капіталістами або соціалістами, войовничими або миролюбними [721; 722].

Погоджуємося, що у майбутньому можуть з'явитися нові види злочинів, зброї, методів ведення війни, вигоди, ризику і проблеми світу, об'єднаного зв'язком. Можуть постати серйозні політичні й соціальні проблеми, зокрема через втрату зв'язків між людьми (чи його переформатування). Суспільству, безперечно, доведеться переглянути поняття привабливості й безпеки.

Немає злочину - значить, не буде розслідування. За старими справами "було за що зачепитися": були захвати, тиск на власників чи адміністрацію, перестрілки, тощо, а зараз всі злочини вчиняються на папері (а точніше в мережі чи за допомогою мережі).

Сучасна злочинність – це "тихі" паперові (мереживі) дії – вони не залишають слідів. Чи явних слідів. Тобто, формально, все відбувається за законом. Раніше, особа злочинця – це "злочинці громили", а зараз там інтелект (в тому числі з залученням штучного інтелекту). І вони значно ефективніші. Тому і підходи (прийоми, методи) до розкриття та розслідування таких злочинів повинні бути зовсім інші. Справи треба по іншому вивчати, залучати відповідних фахівців, застосовувати інші криміналістичні методи.

Чим відрізняється законна діяльність від незаконної: вона відбувається у чужих інтересах. Це може слугувати відправною точкою у пошуку шляхів, прийомів і методів розслідування злочинів та встановлення особи злочинця.

Із появою мобільних пристроїв і широкосмислової мережі стільникового зв'язку постала ціла культура "завжди увімкнений, завжди на зв'язку". Завдяки випуску 2008 року айфона і 2010 року айпеда змінилися передумови появи нині Інтернету.

Сьогодні кожний під'єднаний пристрій отримує *IP*-адресу, і ця адреса дає змогу під'єднувати його до інших пристроїв, зокрема й до супутників, айфонів, планшетних комп'ютерів, медіаплеєрів, домашньої автоматики, ігрових приставок, автомобілів, пристроїв автоматичного стягування оплати у транспортних засобах, паркоматів, бензоколонок, торгових автоматів, відео карт на дорогах, шин, доріг, рефрижераторів, пральних машин, термостатів, телевізорів, іншої побутової техніки, моніторів стану здоров'я, пристроїв для фітнесу, систем та вимикачів освітлення, замків на входних дверях, убиральні й полиць в супермаркетах, пакування харчів, платіжних терміналів, сенсорів стану докільця і навіть сенсорів стану великої рогатої худоби й дерев тощо – усього, що може передавати дані до хмар і аналітичних систем у реальному часі. Останніми роками на основі *IP* з'явилося чимало систем і платформ, тривимірний друк, цифровий запах і смак, роботи і дрони. Тепер Інтернет – стандартний засіб для комунікацій, розваг, шопінгу, бізнесових транзакцій, злочинних дій та розслідування злочинів тощо.

Нині користувачеві не потрібні знання в галузі комп'ютерної техніки, щоб нею користуватись і виконувати чимало нібито складних завдань.

Хакери вже зламали чимало пристроїв Інтернету, із-поміж яких автомобілі, відеокамери і дитячі монітори. Крім того, так звані офіційні хакери (вони покликані знаходити вразливі місця програмного забезпечення, щоб його поліпшити, а не використати собі для зиску) виявили вразливість медичного устаткування, під'єданого до Інтернету, зокрема й інсулінових помп, апаратів штучної вентиляції легень і дефібриляторів.

Якщо хакер, який захоплює відеокамеру, спричиняє переляк і страх, то перепрограмування гальм автомобіля на аварію або кардіостимулятора на зупинку може мати жахливі наслідки.

Технічно, відбувся перехід від штрих-кодів і ручного обліку записів до радіочастотної ідентифікації, тегування і відстежування палет, транспортних засобів, устаткування, інструментів тощо. Тому, можливість надавати фізичним об'єктам теги і перетворювати власника смартфона на потенційну інформаційну точку має важливе і перспективне значення.

Особа стає центром уваги. Соціальні медіа переростають з новаторського задуму в явище мейнстріму. На початку 2014 року "Фейсбуком" щомісяця користувалися 1,3 млрд осіб, і 680000 із них робили це, принаймні періодично, за допомогою мобільних пристроїв. Водночас "Твітер" заявляє про майже 675 млн користувачів і приблизно 58 млн твітів щодня.

Ці та низка інших сайтів – не просто набір випадкових постів. Вони дають змогу в реальному часі знайомитись із трендами, поглядами людей у різних сферах життя. А використання цих даних створює сполучений світ цілком іншого характеру. Таким чином, завдяки соціальному моніторингу можна виокремити патерни, які раніше проходили повз увагу [323, с. 202-206].

Застосунки для аналізу соціальних медіа використовують алгоритми для налаштування на зростаючий усесвіт чинників, серед яких кількість кліків і відвідувань сторінки чи сайта, кількість унікальних відвідувачів, тон коментарів, ранжування звернень до пошуковика, дані про переходи кліками, он-лайн репости, кількість впливових друзів і відстежувачів на сторінці, зміна настроїв і ставлень на стіні акаунту тощо [227].

Тепер сайти об'єднують дані, уведені людиною, із даними телефона. Програми використовують зафіксований час, дані чекінгу, геолокаційні відомості тощо, за допомогою використання дронів, чипів (та мікрочипів й інших способів аналізу даних), смартфонів і планшетів, оснащених

сенсорами (в тому числі контекстних сенсорів, складних сенсорів та біосенсорів, розташованих у тілі (наприклад, умонтовані в одяг, взуття та інші матеріальні об'єкти, здатні вимірювати пульс, рівень потовиділення тощо) й іншими засобами зв'язку в реальному часі.

Таким чином, зазначимо, що доступ до конфіденційних записів (даних), інформації чи знань може бути використано як в ході розслідування злочинів, так і для втілення злочинних намірів (хакерства, шпигунства, нападів тощо). Тому досягнення розробки та удосконалення системи, що працює на упередження злочину і дій злочинця, повинні мати захист від "злочинного умислу".

3.2. Криміналістичний портрет злочинця: поняття та методика його складання

Проаналізовано засадничі передумови формування поняття «криміналістичний портрет особи злочинця» й розроблено на цій основі методики його складання, а в кінцевому результаті – вдосконалено організаційно-методичні та тактичні основи огляду місця події.

Наразі в криміналістиці одне з найбільш повних викладень вчення стосовно психологічного портрета злочинця міститься в працях В. О. Образцова [488], який під психологічним портретом розуміє систему відомостей про психологічні та інші ознаки особи, суттєві з точки зору її виявлення та розшуку, яка складається з трьох типів інформаційних моделей [460].

Інтерпретуючи їх, на нашу думку, доцільно говорити не про три типи інформаційних моделей “психологічного портрета”, а про певні стадії або етапи його формування залежно від джерел і повноти інформації, що отримується.

Так, на першому етапі інформаційна модель “психологічного портрета”

складається з передбачуваної (прогнозованої) інформації, що потребує перевірки. На другому етапі ця модель доповнюється достовірними (позитивними) знаннями про ознаки шуканого суб'єкта. Вона формується на підставі показань потерпілих, очевидців злочину, інших даних. На третьому етапі формується комбінована модель, яка містить у собі вже отримані достовірні дані (інформацію) щодо одних і передбачуване знання стосовно інших властивостей та прикмет злочинця [90, с. 133-145; 524].

Зарубіжні автори в основному використовують термін “профіль злочинця”, під яким розуміють сукупність ознак, більш або менш точний опис ще невідомого злочинця, якого за допомогою цього профілю можна встановити [712, с. 533-540; 717, с. 297-305; 737; 744].

В. О. Образцов вважає, що “психологічний портрет” злочинця та “профіль злочинця” – це одне й те саме, два різних варіанти однієї назви. Тому в його працях зустрічаються ці два терміни одночасно, наприклад, у такому варіанті “психологічний профіль (портрет)” [487, с. 107].

О. М. Зінін у зв'язку з цим справедливо зауважує, що криміналістична складова “психологічного портрета” злочинця поки що не так суттєво виписана, як доцільно було б. Тому останнім часом з'явилося поняття “криміналістичного портрета”, яке дає змогу більш повно подати всі значущі для розкриття й розслідування злочину ознаки особи людини, включаючи і його “психологічний профіль” [229, с. 32].

Таким чином, назва “криміналістичний портрет” точніше передає його зміст, ніж “психологічний профіль” або “психологічний портрет”. Тим більше, що структура “психологічного портрета” виходить за межі “внутрішніх психологічних властивостей, а також поведінкових ознак людини”, про які зазначав В. О. Образцов [489, с. 743-754].

Кримінально-процесуальне законодавство України безпосередньо не регламентує діяльність зі складання й використання портретів злочинців. Але було б помилкою відмовлятися від їх використання у правоохоронній діяльності, обґрунтовуючи це складністю самої процедури і браком фахівців.

Незважаючи на те, що портрети не є доказами в кримінальних провадженнях, їх можна застосовувати при пошуку доказів, а також при здійсненні оперативних і слідчих дій щодо встановлення винних. В умовах відсутності достатньої інформації з його допомогою можна уточнити, звузити коло підозрюваних, висунути і здійснити перевірку версій, які виникають тільки при його використанні [600, с. 209].

Практика боротьби зі злочинністю знає багато прикладів ефективної взаємодії оперативних і слідчих працівників з фахівцями в різних галузях науки. Останнім часом у слідчій практиці постає необхідність і можливість (за сучасних умов розвитку криміналістичних науково-технічних засобів) використання системи моделювання і діагностування злочинної поведінки особи (невідомого злочинця) через складання її криміналістичного портрета.

Умовно в літературі його називають “психологічний портрет” злочинця, ми наполягаємо на терміні “криміналістичний портрет особи злочинця”, виходячи з використання засобів криміналістики при аналізі місця події, за результатами якого він складається [487, с. 107].

При побудові криміналістичного (психологічного) портрета використовується загальнонауковий метод моделювання; а сам портрет є моделлю особи невстановленого злочинця.

Джерелами побудови “криміналістичного портрета” на етапі проведення першочергових слідчих та оперативно-розшукових дій за відсутності підозрюваного для визначення кола осіб, причетних до їх вчинення, можуть бути будь-які матеріально-фіксовані чи ідеальні сліди-відображення, а також інформація, яка отримана при дослідженні жертви, за умови її наявності.

Особливості людини, які дадуть змогу ідентифікувати її чи окреслити групову належність, в будь-якому віці великою мірою становлять продукт її онтологічного розвитку.

Відмінні риси особистості – результат життєвого досвіду людини, яка вчинила злочин, що є інтегральним результатом усієї сукупності умов,

способу життя, власної активності. Тому дослідження та інтерпретація всіх джерел інформації (матеріально-фіксованих та ідеальних) у поєднанні з дослідженням жертви (потерпілого), навіть в умовах відсутності підозрюваного, допоможе зі значною часткою ймовірності ідентифікувати розшукувану особу.

Складання “криміналістичних портретів” доцільно проводити не хаотично, а за чітким алгоритмом, який дає змогу, насамперед, систематизувати одержану інформацію для досягнення ефективності та послідовності у проведенні роботи.

Успіхи методики зі складання “криміналістичного портрета” зумовлені переважно професійною підготовкою осіб, що виконують це завдання.

З криміналістичної точки зору, портрет – це сукупність зовнішніх і поведінкових ознак, які формують характерний спосіб дій або емоційні реакції, що вказують на психологічні стани індивіда. Отже, структурно-логічна схема побудови “криміналістичного портрета” складається з таких розділів:

1. Безпосереднє спостереження, вивчення та розпізнання матеріально-фіксованих носіїв обстановки місця події (об’єктів живої і неживої природи).
2. Виявлення та дослідження ідеальних слідів-відображень (суб’єктивні образи, мисленні копії матеріальних речей, фактів, подій, проміжків часу, збережених у пам’яті людини (свідка, очевидця, потерпілого) [559, с. 5].
3. Розумова діяльність слідчого із залученням відповідних спеціалістів.
4. Опис властивостей особи та їхнє закріплення на основі даних, одержаних у результаті дослідження джерел інформації, що доцільно виконувати не в довільній описовій формі, а шляхом заповнення відповідно розробленої статистичної форми.
5. Таку саму методику опису властивостей особистості застосовують і під час взяття її на кримінальний облік (реєстрацію).

Пропонуємо створення такого окремого виду криміналістичного обліку, як картотека криміналістичних портретів, що є напрямом

удосконалення системи криміналістичних обліків.

Якість складання криміналістичного портрета злочинця залежить від аналізу фахівцем місця події, його бесід зі свідками, потерпілими для визначення можливих характеристик особи, яка вчинила злочин, та для інтенсифікації роботи з її пошуку.

Вище вже зазначалося, що особу, яка вчинила злочин, ми розуміємо як певну сукупність соціальних, фізико-біологічних і психологічних властивостей, що відрізняють її від усіх інших. Під час вчинення злочину всі три види властивостей відображаються матеріально, в оточуючому середовищі, та суб'єктивно – у пам'яті людей – і стають джерелами інформації, яка сприяє виділенню кола осіб, причетних до цього злочину.

Таким чином, криміналістичний портрет особи злочинця ми пропонуємо розуміти як систему відомостей про соціальні, фізико-біологічні та психологічні властивості, яка індивідуалізує особу і є результатом комплексного аналізу інформації, зафіксованої на тих чи інших носіях інформації.

Отримана під час виконання першочергових слідчих і оперативно-розшукових заходів інформація щодо особи злочинця дає змогу створити його ймовірнісний портрет.

В умовах відсутності підозрюваного визначити напрямки його пошуку, висунення та розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину. Визначити, а також спрогнозувати його подальшу поведінку [271, с. 164-167].

Інформацію про особу злочинця можна отримати з різних джерел, таких як:

- матеріальна обстановка місця події, у якій відображаються сліди вчинення злочину (дій злочинця та потерпілих, інших осіб; їхньої взаємодії тощо);
- предмети (об'єкти) безпосереднього злочинного посягання;
- засоби (знаряддя, реманент (інвентар)) вчинення злочину – як збірне

поняття, що включає будь-які предмети матеріального світу, використовувані суб'єктом у механізмі злочинної діяльності (вони можуть бути як спеціально виготовленими зі злочинною метою інструментами та пристроями, так і пристосованими знаряддями праці (“злочинські інструменти”), а також непристосованими предметами – твердими, рідкими, сипучими, газоподібними, за допомогою яких можна висловлювати припущення стосовно фаху та здібностей особи);

- речі й предмети, залишені (кинуті, загублені тощо) злочинцем на місці події;

- речі й предмети, випадково занесені на місце події після вчинення злочину (інформація про речі й предмети, залишені (кинуті, загублені тощо) злочинцем на місці події та про речі й предмети, випадково занесені на місце події після вчинення злочину, хоча часто й не мають безпосереднього стосунку до події злочину, але впливають на юридичну оцінку події в цілому або оцінку конкретних дій певної особи);

- сліди (ознаки) негативних обставин;

- сліди (ознаки) інсценування;

- суб'єктивні образи, мисленні копії матеріальних речей, фактів, подій, проміжків часу, збережених у пам'яті людини (свідка, очевидця, потерпілого);

- жертва.

Індивідуальність особи злочинця зумовлюється властивостями, які знаходять своє відображення в перелічених носіях [271, с. 164-167].

Завдання слідчого – знайти ті властивості особи, які допоможуть знайти злочинця, в тому числі з урахуванням типових портретів. Корисними з цієї точки зору можуть бути визначені науковцями закономірні зв'язки властивостей особи з особливостями їхніх проявів. Результатом побудови криміналістичного портрета є ймовірнісний опис криміналістично значущих характеристик невідомої особи, що вчинила злочин. Далі слідчий, користуючись наявними знаннями, особистим досвідом і даними

узагальненої практики, подумки оцінює сукупність установлених фактів і передбачувану причину, формує на цій основі умовивід у вигляді можливого судження (складає суб'єктивний портрет невідомого злочинця). Далі відбувається автоматизація (комп'ютеризація) портрета і поміщення в перелік криміналістичних обліків МВС [13].

Спираючись на Кримінальний кодекс України [54], на основі класифікації злочинів та кваліфікації злочинців, у подальшому можна виокремити та розробити типові криміналістичні портрети: диверсанта; вбивці; гвалтівника; злочинця, який перебуває в особливому стані; викрадача людини; злочинця, що використовує владу або службове становище; професійного злочинця; злочинця відносно релігії або культу; крадія; грабіжника; злочинця, що вчинив розбій або бандитизм; вимагача; шахрая; фальшивомонетника; контрабандиста; бракон'єра; терориста; військового злочинця; угонщика або захоплювача; хулігана; звідника; злочинця, пов'язаного з проституцією; наркоторговця; державного зрадника; міжнародного злочинця; самоправця; шпигуна; хакера; хабарника; дезертира; марнотратника; мародера; пірата; найманця тощо.

В європейських країнах та США напрацьовано відповідну методологічну та технічну базу, існує значний досвід практичного використання методики складання психологічного портрета невідомого злочинця. Зокрема, вказана методика активно використовується спецслужбами в боротьбі з тероризмом [709, с. 1257-1276; 735, с. 235-246; 738, с. 505-517; 746; 748, с. 32-35].

В Україні зазначену методику доцільно застосовувати при розслідуванні злочинів, у яких необхідно встановити особу злочинця за відсутності свідків та інших прямих доказів.

З метою розробки методики складання криміналістичного портрета вважаємо за доцільне використовувати досвід зарубіжних країн, які мають суттєві напрацювання в питаннях побудови портрету невідомого злочинця [328, с. 122-128].

Наприклад, напрямом у складанні суб'єктивних портретів є створення тривимірної комп'ютерної моделі особи невідомого злочинця. Створення тривимірної моделі особи ґрунтується на методі еволюційного морфінга. Термін «морфінг» походить від англійського *morphing* – трансформація; технологія в комп'ютерній анімації, візуальний ефект, що створює враження плавної трансформації одного об'єкта в іншій. Метод еволюційного морфінга ґрунтується на тому, що свідок (група свідків, інші учасники кримінального процесу) допускаються до роботи з вже наявними тривимірними моделями, образами, роблячи з них відбір, схрещування і видозміну [717, с. 1-21; 730, с. 327-332]. Тобто те, що ми називаємо моделлю «криміналістичного портрета» злочинця [270, с. 110-114].

Для наочності розглянемо типовий криміналістичний портрет особи озброєного злочинця і на цій основі намітимо шляхи використання цих відомостей як орієнтуючої інформації, що дозволяє визначити коло осіб, причетних до вчинення злочину, з подальшим їх ототожненням.

У сучасному світі збройне насильство постійно зростає, про що свідчить в тому числі і статистика. Щорічно на планеті виробляється близько 8 мільйонів одиниць легкої стрілецької зброї. Щорічно на кожну людину на планеті виробляється по 2 кулі. 2 з 3 людей, убитих під час збройного насильства, вмирають в «мирних» країнах. На кожну вбиту людину, під час збройного насильства, припадає 10 постраждалих [470].

У зв'язку з цим, в багато разів збільшується кількість осіб, які купують зброю самооборони (як правило, з посередніми навичками застосування і утримання зброї, а то і без таких). Все це аж ніяк не спрощує діяльність правоохоронних органів з розслідування цих злочинів і робить актуальним і своєчасним дослідження в цій області.

Таким чином, питання, уточнення «криміналістичного портрета озброєного злочинця», розробка типології озброєних злочинців, вироблення відповідних алгоритмів дій і рекомендацій з методики розслідування цих видів злочину, як недостатньо досліджені, потребують подальшого

уточнення та вдосконалення.

Згадані проблеми знайшли відображення в роботах таких вчених: Б. М. Комаринець, С. Д. Кустанович, М. П. Яблоков, О. Дулов, О. І. Устинов, М. Є. Портнов, В. М. Ладін, Є. М. Денисов, М. Г. Любарський, В. М. Плєскачевський, О. Подшибякін, питання кримінально-правової оцінки зброї вивчали М. М. Шавшін, Е. Ф. Соколов, В. Д. Малков, кваліфікацію злочинів, які зазіхають на життя, здоров'я, громадську безпеку і порядок і пов'язаних з використанням зброї розглядали М. Д. Дурманов, М. І. Загородніков, С. В. Бородін, П. І. Грішаєв, П. Ф. Гришанін, І. Гальперін, І. І. Горелік, І. М. Даньшін, Г. Г. Зуйков, Е. С. Тенчов, І. С. Тишкевич, В. П. Тихий, М. Д. Шаргородський, кримінологічні дослідження насильницьких посягань, збройної злочинності і злочинів, пов'язаних зі зброєю, робили С. М. Абельцев, Г. О. Аванесов, Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, Л. Ш. Берекашвілі, Л. Д. Гаухман, К. К. Горяїнов, О. І. Гуров, Т. І. Джелалі, Л. М. Землянухіна, В. О. Казакова, С. І. Кіріллово, Д. О. Корецький, С. Я. Лебедев, Н. С. Лейкіна, Е. Ф. Побігайло, Т. О. Пособіна, О. Б. Сахаров, Е. В. Солоницька, Е. Г. Філатова, В. Д. Філімонов [17; 33; 69; 236; 371; 369; 370; 385; 420; 423; 424; 564, с. 43; 576; 610, с. 72-77; 628; 629; 633] та інші.

Їхні праці заклали фундамент майбутніх предметних досліджень особи озброєного злочинця, як специфічного виду кримінальних діянь. Разом з тим, слід зазначити, що комплексний підхід до досліджень з даної проблематики в сучасних реаліях практично відсутній.

Озброєний злочинець – це особа, яка вчинила збройний (із застосуванням зброї) злочин [371, с. 201].

У даний час, з огляду на насичення України незаконною зброєю внаслідок подій на сході країни, і, відповідно, значне збільшення числа озброєних злочинців, вивчення особистості озброєного злочинця набуло особливого значення.

Зростання рівня збройної злочинності, загострення її якісних характеристик, дозволяють висунути гіпотезу про те, що і сама особа

озброєного злочинця має комплекс специфічних рис і якостей, що відрізняють її від інших категорій злочинців.

Тому особу озброєного злочинця доцільно виділити в самостійний тип (підвид) криміналістичного вчення про особу злочинця – охарактеризувати його основні риси, розробити їх типологію, і, в перспективі – розробити заходи протидії та профілактики збройних злочинів, з огляду на його властивості.

Актуальність вище зазначених факторів і ставить перед нами завдання з дослідження особливостей особи злочинця (як стрижня вивчення правовими науками, в тому числі криміналістики і кримінального процесу), який вчинив діяння із застосуванням вогнепальної зброї. Результати якого зможуть послужити дієвим інструментом проведення розслідування, а так само попередження і протидію подібним злочинним проявам.

Особистість злочинця найбільш повно характеризується саме в момент вчинення злочину, і тут проявляються особливості поведінки певних категорій злочинців.

Зокрема, особа озброєного злочинця відрізняється набором ознак, характерних саме для неї, а саме: специфічними навичками, уміннями, комплексом інтересів та інших істотних і відносно стійких властивостей, що закономірно сформувалися під впливом негативних елементів соціального середовища, які, в кінцевому рахунку, знайшли реалізацію у вчиненні злочину з використанням зброї як засобу досягнення поставленої мети [471].

Зазначені обставини й обумовили необхідність детального вивчення всього комплексу названих проблем стосовно до сучасних умов.

Як правило, зброя використовується для здійснення збройного насильства – найбільш небезпечного в системі кримінального насильства. Загроза застосування зброї стала невід'ємною характеристикою здійснення розбоїв, грабежів, згвалтувань, вимагань, захоплення заручників та інших тяжких злочинів [4; 10; 477].

Особливістю збройних злочинів є та обставина, що їх вчиненню

передуює попередній пошук, придбання, зберігання і носіння певною особою зброї. Тобто комплекс властивостей особи озброєного злочинця в своєму розвитку проходить через низку формуючих дій та вчинків.

Специфіка полягає в тому, що при вчиненні тяжких насильницьких злочинів з використанням зброї, злочинець начебто дистанціюється від наслідків своїх дій, пом'якшуючи психотравмуючий вплив вбивства або нанесення каліцтв на власну психіку.

Таким чином, будучи різновидом особи злочинця і відповідаючи всім закономірностям цієї родової категорії, особа озброєного злочинця має свої відмінні риси:

1) попередня злочину поведінка злочинця виявляється, крім іншого, в здобутті знань про зброю, вмінь поводження з нею, в попередньому пошуку знарядь вчинення злочину або їх виготовленні;

2) вибір способу вчинення злочину, який може визначатися характером і ефективністю застосування наявної зброї або навпаки –визначати характер попереднього пошуку зброї, більш підходящого для використання в конкретній ситуації в залежності від особистісних умінь (навиків) злочинця і умов конкретної обстановки;

3) ставлення до знаряддя вчинення злочину, навички та вміння у поводженні з ним виступають як одна з основних ланок, що характеризує змістовну сторону особи озброєного злочинця [370; 374].

Перераховані особливості знаходять відображення в характеристиці особи озброєного злочинця, як особливого різновиду особистості насильницького злочинця [204].

Загальна характеристика особи злочинця є «системою рис, які в своїй сукупності характеризують особу, яка вчиняє той чи інший злочин, різні сторони і прояви його суспільного існування і життєвої практики і які прямо або побічно пов'язані з подібною антигромадською поведінкою людини, зумовлюють або полегшують вчинення злочину або допомагають зрозуміти причини його здійснення» [34].

Психологічна мотивація, що знаходиться в основі ставлення людей до зброї, різна.

Для одних зброя – запорука власної безпеки в умовах бурхливого зростання злочинності, в тому числі і збройної.

Для інших – засіб компенсації недоліку фізичної сили і невпевненості в собі, ефективний засіб самооборони.

Для третіх – предмет пекучого, найчастіше ірраціонального інтересу, як заборонене знаряддя умертвіння собі подібних.

Для четвертих – засіб виділитися із загальної маси людей, що не володіють зброєю, вселяти страх оточуючим, керувати ними.

Для п'ятих – інструмент для вирішення будь-яких завдань; для шостих – вигідний товар. Зброя може бути предметом колекціонування і представляти історичний, техніко-конструктивний, мистецтвознавчий інтерес тощо [83].

Реалізація майже всіх перерахованих мотивацій може здійснюватися як в легальних, так і протиправних формах, хоча межа між ними досить тонка: від законного придбання дозволеної зброї самооборони, до придбання на «чорному ринку» гранати або пістолета, тобто вчинення злочину, передбаченого чинним Кримінальним кодексом України [7].

При цьому багато власників законної зброї на Україні прагнуть об'єднатися з побратимами по інтересам – створюють різного роду мисливські клуби, стрілецькі асоціації тощо. Це, безсумнівно, позитивна тенденція, бо, особи, які реалізують свій інтерес до зброї в легальних формах: мисливці, стрілки-спортсмени, члени клубів любителів зброї тощо, – контролюються органами внутрішніх справ, оскільки зобов'язані отримувати відповідні ліцензії, що пов'язано з попередньою перевіркою їх на наявність судимостей, пристрасть до алкоголю і наркотиків, психічного статусу, умов для зберігання зброї і т.п. Після отримання ліцензії вони зобов'язані виконувати встановлені правила володіння зброєю, забезпечувати її збереження, безперешкодно допускати до місця проживання співробітників поліції, які перевіряють дотримання цих правил. Нелегальні «любители

зброї», природно, намагаються не потрапляти в поле зору поліції (дозвільної системи), а тому не мають ліцензій, їх володіння вогнепальною зброєю є протиправним. Своєчасне виявлення таких осіб слугує резервом підвищення ефективності попередження збройних злочинів. При цьому слід зауважити, що значну частку з цих нелегальних любителів віднести до "збройних злочинців" можна лише з досить умовно – найчастіше вони набувають зброю не з метою вчинення насильницьких злочинів, а для інших цілей – для полювання, занять стрілецьким спортом, колекціонування зброї, в решті-решт для самооборони. Дуже часто формою прояву інтересу до зброї виступає його попередній пошук і незаконне зберігання без будь-якої певної мети [372, с. 413].

До цієї ж категорії відносяться особи, зайняті винаходом і виготовленням «принципово нових», на їх погляд, зразків зброї, якими в першу чергу рухає науковий інтерес. При цьому через недосконалість чинного законодавства такі, по суті, законослухняні люди потрапляють в розряд злочинців. На відміну від них, особа "справжнього" озброєного злочинця, поряд з інтересом до зброї, характеризується специфічними навичками і вміннями, які здобуваються за допомогою відповідних вправ, тренувань, професійної підготовки. При цьому характеристики особи і зброї для досягнення злочинного результату нерозривно пов'язані [240].

Аналізуючи зміст поняття «особа озброєного злочинця», слід зазначити, що на відміну від інших типів [169, с. 31; 240] осіб злочинця воно є системним. Якщо в принципі, вчинення будь-якого злочину обумовлено «дефектами» особистості у взаємодії з конкретною життєвою ситуацією, то для здійснення саме збройного злочину одних негативних особистісних властивостей недостатньо: вони повинні доповнюватися, як мінімум, наявністю зброї, а також навичками і вміннями поводження з нею. Іншими словами, особа озброєного злочинця – це система «особистість злочинця + зброя». Елементи цієї системи взаємно доповнюють один одного, знаходяться в певній «взаємодії» і взаємозв'язку [372, с. 412].

Так, наприклад, снайпер, який пройшов спеціальну підготовку, може вразити жертву на відстані кількисот метрів, тренований спецназівець може зробити це ж за допомогою кидка ножа або іншого підручного предмету. У той же час людина, що не має спеціальних навичок, нічого з перерахованого вище виконати не зможе, і деякі види зброї виявляться в його руках абсолютно марними. Інакше кажучи, певні види зброї можуть реалізувати свої вражаючі властивості тільки при наявності певних характеристик особи того, хто їх використовує, при відсутності таких, вони не набагато небезпечніші, ніж будь-які предмети матеріального світу. Елементи психічної діяльності людини (навички, вміння, звички), комплекс морально-вольових характеристик особистості злочинця (сміливість, рішучість, жорстокість) і убивчість (потужність, ефективність) зброї, що ним обирається, взаємопов'язані [372, с. 412].

Так, людина, що володіє фізичною силою, рішучістю, досвідом бойових дій тощо, і має досвід вчинення злочинів, часто здатна змінити навколишню дійсність у відповідності зі своїми цілями і без застосування зброї. Якщо ж такі особи застосовують зброю, то ефективність їх злочинних дій різко зростає: посягання може відбуватися проти групи осіб, проти озброєних людей, проти співробітників правоохоронних органів тощо. З іншого боку, особи фізично слабкі, нерішучі, ті що обґрунтовано відчують невпевненість в своїх силах і компенсують відсутністю необхідних морально-вольових якостей застосуванням спеціальних знарядь, причому не інструментів або предметів, а саме зброї, бойова естетика якої психологічно підтримує виконавця. Чим менш розвинені у особи морально-вольові і психофізіологічні якості, необхідні для вчинення злочину, тим більше ефективна зброя, вона потрібна, щоб в будь-якому випадку домогтися поставлених цілей [369].

Таким чином, можна говорити про наявність зворотно-пропорційної залежності між комплексом особистісних властивостей злочинця і різновидом (що визначає ступінь його ефективності) використовуваного

зброї [372, с. 416].

Проведеним дослідженням було умовно виокремлено та узагальнено певні типи озброєних злочинців.

1. Професійні озброєні злочинці, які відчують інтерес до зброї, що володіють навичками і вміннями поводження з нею. Їх можна поділити на 2 основні групи:

а) ті, хто безпосередньо вчиняє збройні злочини за допомогою зброї – кіллери (злочинці, які виконують вбивства по найму; терористи (особистість терориста є різновидом особистості озброєного злочинця і являє собою систему: «особистість злочинця + зброя + ідея», що обґрунтовує допустимість і корисність здійснюваних їм дій); члени незаконних збройних формувань, найманці;

б) зброярі - особи, які виготовляють, ремонтують і відповідають за збереження зброї в організованих злочинних угрупованнях, або зайняті торгівлею зброєю.

2. Озброєні злочинці-фахівці. Вони цікавляться зброєю, вміють поводитися з нею, хоча це вміння не розвинене до ступеня навичок. До цієї категорії відносяться:

а) вбивці, що застосовують під час злочину зброю;

б) нальотчики – особи, які відкрито, застосовуючи зброю, вчиняють ретельно підготовлені насильницькі злочини, пов'язані з нападами на громадян, державні та комерційні об'єкти тощо (бандити, розбійники і т. д.);

в) викрадачі людей – злочинці, які здійснюють захоплення, перевезення і утримування людей з корисливою або іншою метою;

г) особи, які здійснюють захоплення заручників.

3. Озброєні злочинці-любители. Ця категорія злочинців цікавиться зброєю, в першу чергу, як засобом компенсації нестачі особистісних якостей (сміливості, волі, рішучості тощо) До них відносяться:

а) розбійники, грабіжники;

б) особи, які заподіюють шкоду здоров'ю потерпілих;

в) насильники.

4. Псевдоозброєні злочинці-дилетанти. Ця категорія позбавлена специфічних ознак озброєних злочинців (у них відсутній інтерес до зброї, навички та вміння поводження з ним). До них відносяться:

а) побутові та дозвільні вбивці;

б) вуличні (ситуативні) розбійники і грабіжники;

в) хулігани;

г) учасники масових заворушень;

д) футбольні «фанати».

Така хоча і умовна класифікація озброєних злочинців дозволить визначати, які заходи протидії можна зробити проти того чи іншого типу озброєного злочинця, а також сприятиме удосконаленню кримінального провадження і криміналістичних рекомендацій практики [283, с. 68-74].

Користуючись розробленими вище методичними підходами, окреслимо визначальні особистісні характеристики та складемо типові криміналістичні портрети окремих видів злочинців, орієнтуючись на можливість і доцільність, у подальшому, створення відповідних криміналістичних обліків, об'єднаних в сучасні інформаційно-пошукові системи.

Особа злочинця у вбивствах.

Портрет убивці має різноманітні риси залежно від того, чи є злочин умисним або з необережності. Злочинець, який вчинив убивство навмисно, характеризується негативно, має такі якості, як агресивність. Жорстокість, егоїзм, цинізм, зневага до чужих інтересів, розбещеність тощо. Серед злочинців цієї категорії переважають наркомани, сексуальні психопати, особи з психічними відхиленнями [90, с. 133].

У випадках необережних убивств злочинці, як правило, не мають таких якостей. Дії злочинців на місці події дозволяють дійти висновків щодо його обережності, продуманості дій, наявності фахових навичок, сили, жорстокості тощо [90, с. 133-145; 485; 478, с. 99; 488; 524; 717, с. 297-305; 712, с. 533-540; 737, с. 814-820; 744].

Так, вбивство на замовлення характеризується складним злочинним переплетінням: замовник – виконавець, або замовник – посередник – виконавець, або замовник – декілька посередників – виконавець. Особливістю вбивства на замовлення є інститут замовника. Як замовники виступають комерційні партнери – бізнесмени, корумповані службові особи, авторитети злочинного світу; родичі; боржники потерпілого та інші. Посередник у вбивстві на замовлення здійснює пошук конкретного виконавця, є пов'язуючою ланкою між замовником і виконавцем. Посередниками можуть бути особи з оточення організатора, його підлеглі, члени злочинних угруповань. Крім того, посередник – це додатковий засіб захисту замовника. Ні виконавець, ні замовник не знають один одного, а для того, щоб обірвати сплетіння, слід лише знищити посередника. Умовно виконавці вбивств можуть бути поділені на два типи: вбивці-дилетанти і вбивці-професіонали. Дилетанти характеризуються низькою вартістю послуг. При цьому їх використання не дає ніяких гарантій і не виключає помилок: дилетант може вбити не ту людину, лише поранити жертву, залишити докази причетності [681, с. 238].

Професіонал іде на справу, коли відчуває майже повну гарантію власної безпеки. Він має достатньо високі навички у «мистецтві» вбивати людей, використовує найсучаснішу техніку спостереження і радіозв'язку, вживає заходів щодо підготовки вбивства. У професіонала має бути надійна легенда. Ніхто і ніколи не повинен запідозрити у ньому ліквідатора. Він має бути неяскравим, непомітним, вміти розчинятися у натовпі. Професійного вбивцю нерідко запрошують з іншого регіону, далекого зарубіжжя чи країн СНД [396].

Наймані вбивці-професіонали, у свою чергу, поділяються на вбивць-одинаків, які виконують замовлення від випадку до випадку, і вбивць, які перебувають на постійному утриманні того чи іншого злочинного угруповання. Останні мають спеціальну підготовку, займаються спортом, стрільбою, постійно перебувають у формі. Вони здійснюють убивства

групою по два-три чоловіки. Відомі випадки вчинення вбивств на замовлення членами організованої злочинної групи. Для виконання вбивств на замовлення можуть бути завербовані колишні військовослужбовці, які мають досвід інтернаціональних і міжнаціональних війн, колишні працівники МВС, СБ, охоронних підрозділів, майстри спорту (снайпери, сапери, біатлоністи). Сьогодні злочинці роблять спробу змінити типовий зразок убивці. Останнім часом у вчиненні вбивств на замовлення намітилися нові тенденції: до таких убивств почали залучати жінок [680, с. 217].

Типовими виконавцями вбивств на замовлення («кіллери», ліквідатори, «курки») є особи чоловічої статі (понад 90 %), за віком це особи від 20 до 35 років [229, с. 32].

Іншим особам вбивць також притаманний комплекс ознак, специфічних для кожного виду вбивства, тому що відображує мотиви вчинення злочину, спосіб здійснення, особливості характеру й темпераменту, навички, які використовує в повсякденному житті (педантичність, охайність, неохайність) та професійні навички (лікаря, м'ясника, фельдшера, хіміка – при розчиненні частин трупу; електрика, підривника при використанні для вбивства електричних приладів і вибухових пристроїв тощо).

Ознаки темпераменту та характеру, що знайшли своє відображення в способах вчинення й приховування вбивства, також є криміналістично важливі, тобто важливі для розслідування злочинів дані, які сприяють висуванню версій.

До таких ознак можуть бути віднесені:

- жорстокість, що знаходить своє відображення в катуванні жертви, що передує вбивству, множинності заподіяних пошкоджень;
- надмірна кількість поранень, що супроводжують вбивство та не викликані необхідністю, але одночасно свідчить про стан психіки вбивці, про мотиви помсти, ревнощів тощо;
- нанесення пошкоджень так званого дефензивного (захисного) характеру, пов'язаних зі знівеченням до невпізнанності зовнішності жертви,

як способу приховування своєї причетності до злочину;

- інсценування вбивства під самогубство, нещасний випадок, автокатастрофу, як вияв зв'язку злочинця з жертвою та характеристики інтелектуальних даних злочинця, які свідчать про його хитрість, розважливість, обачність, здатність до рефлексивного мислення й управління іншими особами, зокрема тими, хто здійснює розслідування.

Криміналістичні рекомендації приписують, що вагоме значення у встановленні даних щодо особи, котра вчинила злочин, має загальний аналіз матеріальної обстановки місця події (включаючи й слідову картину), мета якого не конкретизація окремих моментів, а встановлення особливостей перебування такої особи на місці події (за наявності вільного доступу до відкритих входних дверей злочинець поліз через вікно тощо). Зокрема, сліди спроб підпалу трупа негідними засобами, втеча з місця події стрибками або через вікна за відкритих дверей, відчленування у трупа статевих органів, переміщення трупа з одного відкритого місця на інше, не менш відкрите, за наявності поруч більш зручних для приховання трупа місць, свідчить за те, що злочин вчинила можливо розумово відстала особа, або така, що страждає психічним захворюванням [271, с. 164-167; 559, с. 5; 600].

Особа злочинця гвалтівника.

Молода людина у віці від 17 до 26 років (приблизно 60 % від загального числа цієї категорії злочинців). Рідше (близько 11% від загального числа виявлених гвалтівників) особи старше 35 років. Значна кількість негативно характеризується на роботі у зв'язку з уживанням спиртних напоїв, прогулами, запізненнями, недбайливим ставленням до своїх обов'язків, відсутністю ділової ініціативи. Зазвичай це грубі, егоїстичні люди, схильні до насильства, задоволення своїх примх будь-якими засобами. У морально-психологічному аспекті у злочинців спостерігаються такі типові риси: брутальність, егоїзм й іноді жорстокість; примітивізм у взаєминах «чоловік – жінка»; презирливе ставлення до осіб жіночої статі; розгнuzданість у поведінці [24, с. 189].

Значній кількості властиві різні психічні аномалії: психопатія, хронічний алкоголізм, олігофренія, залишкові явища травм черепа. Для багатьох гвалтівників характерними є підвищена імпульсивність, високий рівень емоційної напруженості й фригідності. Разом із тим, нерідко злочинці, особливо це стосується серійних гвалтівників, на роботі й у родині ведуть спокійне, розмірене життя, із проявами деяких властивостей з комплексу неповноцінності у вольових, інтелектуальних, сексуальних сферах. Нерідко злочинці, незважаючи на свою молодість, уже офіційно розлучені або фактично не проживають із сім'єю, більшість із них, хоча й зберегли шлюбні стосунки, ведуть безладне статеве життя. Багато хто зі злочинців раніше вже були засуджені, найчастіше за хуліганство (нерідко пов'язане з вульгарним ставленням до жінок), грабежі, розбійницькі напади, викрадення автотранспорту, а також за зґвалтування й інші сексуальні посягання [288, с. 126-131].

Особа злочинця "наркомана" [54].

До осіб, які беруть участь у незаконному обігу наркотичних засобів або психотропних речовин, належать [471]:

1) виробники наркотичної сировини і наркотичних засобів: сільські жителі, або дачники, які вирощують наркомісткі культури (частина на замовлення збувальників), медичні працівники, науковці та ін. Виготівниками синтетичних наркотиків у більшості випадків є особи, які мають глибокі знання з хімії, біохімії або фармацевтики. Робота чи навчання цих осіб пов'язані з хімією або медициною, частіше це студенти відповідних навчальних закладів, а також працівники наукових лабораторій НДІ та ін. Тому в них є доступ до хімічних речовин, реактивів, лабораторного хімічного посуду, які вони можуть брати для використання у своїх цілях;

2) розповсюджувачі наркотиків і сировини, що містить наркотики, - це наркомани або особи, які не вживають наркотики, мешкають у містах, де є осередки наркотизації. Вони, як право, заготовлюють макову соломку в сільській місцевості, використовуючи свої родинні зв'язки, а також

знайомство з окремими жителями тих місць, де вирощується мак; збувальники (оптові збувальники, перекупники, роздрібні збувальники) – особи, які здійснюють незаконну реалізацію наркотичних засобів. Для них характерна наявність злочинного досвіду, у тому числі з виготовлення, вживання і збуту наркозасобів, розгалуженість злочинних зв'язків, їх транснаціональний характер, розподіл ролей серед учасників злочинного угруповання;

3) розкрадачі наркотичних речовин – це, насамперед, раніше засуджені за злочини, пов'язані з наркотиками. Крадіжки, вимагання наркотиків здійснюють й інші особи, не для особистого вживання, а з метою їх подальшої реалізації і наживи. У багатьох випадках розкрадачами є особи, які мають доступ до готових наркотичних препаратів або наркосировини, працівники хімфарм підприємств, аптек і аптечних складів, лікувально-профілактичних і медичних установ, сільські жителі, які обробляють посіви маку і коноплі. Серед них досить високий відсоток жінок, які підтримують зв'язки з раніше засудженими громадянами та працюють в аптечних і медичних установах;

4) перевізники наркотиків – ними можуть бути посередники між виробниками і збувальниками, самі збувальники, споживачі, особи, які мають маршрутні можливості (водії, працівники повітряного і залізничного транспорту, кур'єри тощо). Нерідко як перевізників використовують осіб, безпосередньо не пов'язаних із незаконним обігом наркотиків: родичів, сусідів, випадкових знайомих, попутників. Часто в цій ролі опиняються провідники поїздів далекого прямування, які не знають ані характеру вантажу, ані джерела його походження, виконуючи прохання знайомого, родича і навіть випадкової людини передати посилку, відвезти пакет родичу та ін. [642];

5) споживачі наркотиків, якими є особи, які споживають наркотики систематично (наркомани) – це, як правило, раніше засуджені люди, які деградують, а також особи, що епізодично вживають наркотики – це зазвичай

неповнолітні або особи молодого віку. Дорогі синтетичні наркотичні засоби (триметилфентаніл, фенадон, фенамін) вживають, як правило, особи, які прибули в Україну з країн кавказького регіону. Відзначено випадки вживання цих наркотиків деякими представниками творчої інтелігенції. Більш дешеві наркотики, такі, як первітин, користуються популярністю в студентському середовищі;

6) утримувачі злочинних кубел. Найчастіше ними виявляються споживачі наркотиків серед дружин або співмешканок наркоманів, засуджених до позбавлення волі та ін. [54; 230, с. 69; 247];

7) особи, що не є наркоманами і не займаються наркобізнесом, але через певні обставини один раз вчинили злочин, пов'язаний з незаконним обігом наркотиків;

8) службові особи органів державної влади і самоврядування, які виконують функцію «прикриття» злочинів тощо.

Осіб, що займаються незаконним обігом наркотичних засобів, можна розрізнити за спеціальними татуїровками, які слугують їм для визначення «своїх», а також вказуючи їх місце в злочинній ієрархії [642].

А найбільш небезпечні особи – це організатори злочинних угруповань. Вони організують і керують діяльністю груп з придбання, виготовлення і поширення наркотиків. Вони є тими, хто фінансує злочинну діяльність групи з придбання наркотичних засобів і наркосировини, вирішують виникаючі у зв'язку з цим проблеми, організують доставку наркотиків до місця призначення та їх реалізації. Найчастіше це особи чоловічої статі у віці від 40 до 50 років, із іншою освітою, раніше засуджені, які добре орієнтуються в сфері незаконного обігу наркотиків, мають значні кошти, отримані від підприємницької діяльності, заснованої на «відмиванні» наркогрошей. Ними, як правило, стають злочинні авторитети, особи, раніше засуджені насамперед за злочини, пов'язані з наркотиками, а також особи, які володіють великими коштами. Самі організатори нерідко у здійсненні операцій зі скупки та продажу наркотиків особистої участі не беруть, вони лише фінансують цю

діяльність і одержують прибутки, старанно маскують свою причетність до наркобізнесу. Для цієї категорії осіб характерні особисті зв'язки із корумпованими представниками законодавчої та виконавчої влади, працівниками правоохоронних органів. Організовані злочинні угруповання, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, мають своїх фінансистів, банкірів, юристів, експертів-логіків, фахівців з оптової і роздрібною торгівлі, інженерів, лікарів. Інші члени організації виконують спеціалізовані функції. Це вербувальники, фінансові радники, фахівці з контрактів (особи, які укладають угоди з лоцманами, моряками, вантажниками, водіями вантажівок тощо), покупці, збувальники, перевізники, а також розкрадачі [642; 545, с. 24-26]

Особа комп'ютерного злочинця (у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку). Це скоріш за все внутрішній користувач, тобто «свій», ті, що мають доступ до комп'ютерної техніки та телекомукаційних мереж (за даними судово-слідчої практики 94% від загальної кількості таких злочинів) й тільки 6 % зовнішніми користувачами; при цьому 70% - це клієнти-користувачі комп'ютерної системи, 24% - обслуговуючий персонал. Їм можуть бути притаманні наступні ознаки і властивості: допитливість, самоствердження, хуліганство, корисливість, професіоналізм, специфічні навички та обізнаність; це або розкрадачі (які зламують і вилучають нове платне програмне забезпечення з метою реалізації), або комп'ютерні хулігани («шкідники», або «вандали», що поширюють комп'ютерні віруси), або «шпигуни» (свідомо полюють на конфіденційну інформацію, на свою користь або за матеріальну винагороду) [117, с. 179; 209, с. 172-179; 274; 341; 365, с. 9-17; 600].

Таким чином, моделювання властивостей невідомого (невстановленого) злочинця, або складання типового криміналістичного портрета, хоча й здійснюється в умовах гострого дефіциту інформації, на основі поведінкового аналізу наявних слідів і відомих обставин вчинення

злочину [261, с. 79-81; 271, с. 164-167; 314, с. 75-79].

Проте, такі типові моделі дозволять також на основі відомих взаємозв'язків і кореляційних залежностей їх діяльності з ознаками певних способів вчинення діянь, ознаками предметів злочину, а також можливими слідами злочинної діяльності прогнозувати і не встановлені властивості, і особливості розшукуваних злочинців, для того щоб зробити портрет більш детальним, висувати обґрунтовані слідчі та оперативно-розшукові версії особливо в умовах неочевидності вчинення аналізованих злочинів.

3.3. Розробка типових криміналістичних портретів окремих видів злочинців

Під час реформування правоохоронної системи набуває актуальності необхідність упровадження здобутків психологічної науки в діяльність Національної поліції. Правоохоронні органи зарубіжних країн у своїй діяльності активно використовують психологічні методи, залучають психологів до розслідування та попередження злочинів, водночас, в Україні застосування психологічних методів в оперативно-службовій діяльності розпочато нещодавно. Одним із таких психологічних здобутків є профайлінг (англ. Profile – профіль) – профіль, обрис, контур, малювати в профіль, малювати вигляд збоку [468, с. 598] - інтегральна методика попередження злочинів через виділення характерних рис осіб, які вчинили злочин або готуються його зробити, на основі психологічних, кримінологічних, криміналістичних та соціологічних знань; сукупність методів і методик оцінки та прогнозування поведінки людини на підставі аналізу найбільш інформативних ознак, криміналістичного портрета особи, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки, місцезнаходження тощо [501].

Профайлінг – новий напрямок психології, сферою вивчення якого є

прогнозування поведінки людей на підставі аналізу вербальних і невербальних ознак з метою виявлення брехні без задіяння спеціальних пристроїв (детектора брехні). Це комплекс методів, розроблених для складання та оцінки психологічного портрета особи з метою визначення її стереотипної поведінки і використання їх в прикладних задачах [132]. Фахівці, які збирають, обробляють дані, аналізують і отримують образ, називаються профайлерами. Сьогодні, в правоохоронних органах, не тільки широко не застосовується методика профайлінгу. Вони взагалі не вживають цей термін.

Ефективність роботи профайлера залежить, передусім, від його комунікативних здібностей, уміння за вербальними та невербальними засобами зчитувати інформацію, яку надає співрозмовник. До вербальних засобів належать мова та мовлення, а до невербальних – зовнішній вигляд співрозмовника, міміка, тембр, тон, інтонація голосу, жести, пози. Обидві групи засобів використовують під час спілкування, причому невербальні менше залежать від свідомого контролю людини. Таким чином, профайлінг застосовують не лише з метою пошуку невідомих злочинців, а й для попередження протиправних дій. Використання профайлінгу як складової діяльності правоохоронних органів має позитивні й негативні аспекти. В Україні в діяльність правоохоронних органів профайлінг лише починають упроваджувати, тому актуальним є подальше розроблення цієї проблематики з урахуванням зарубіжного досвіду, що дозволяє розглядати створення криміналістичного портрету особи (чи портрету особи злочинця, чи профілю особи злочинця, як похідних понять від родового) за допомогою криміналістичної інформації на підставі вивчення сфер застосування профайлінгу та діяльності правоохоронних органів, як ефективний засіб.

Проблемі використання технології профайлінга приділяли увагу у своїх дослідженнях такі зарубіжні та українські вчені, як Н. М. Анісімова, Ю. М. Волонський-Басманов, І. М. Даньшин, П. Екман, Н. Д. Еріашвілі, В. А. Лабунська, О. Р. Лурія, І. М. Мерзлікін, Б. Де Пауло, О. Подільчак, В. Райх,

Р. Розенталь, О. Фрай, В. Фрізен, В. Л. Цветкова, М. Цукерман, К. Шерер та ін. Окремі аспекти досліджували Ю. М. Антонян, О. І. Анфіногенов, О. М. Бандурка В. І. Барко, А. С. Баронін, В. Д. Берназ, Ф. В. Глазирін, О. І. Діденко, М. І. Єнікеєв, А. Зелінський, А. В. Іщенко, В. П. Казміренко, Л. І. Казміренко, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, С. Д. Максименко, В. С. Медведєв, В. О. Образцов, Б. Я. Петелін, О. Р. Ратінов, В. В. Рибалка, В. М. Синьов, В. О. Татенко, Ю. В. Чуфаровський, В. Ю. Шепітько, С. І. Яковенко та багато інших психологів, кримінологів, соціологів і криміналістів. Правоохоронні органи зарубіжних країн використовують технологію профайлінгу у двох аспектах: під час пошуку та затримання злочинців, які вчиняють будь-які злочини насильницького характеру, а також для попередження вчинення злочинів. У контексті попередження протиправних дій профайлінг застосовують для гарантування безпеки під час авіа перельотів (митного контролю, перевірки документів тощо).

Проте, у наявних дослідженнях питанню простеження історії практики застосування методу профайлінга недостатньо приділялося уваги. Також висвітлено зміст застосування профайлінгу, види та головні напрямки профайлінгу, наведемо конкретний приклад моделі криміналістичного портрета особи тощо.

Розглянемо витоки профайлінгу. Спочатку його почали використовувати безпосередньо при складанні портрету особи злочинця за слідами на місці злочину. Спеціаліст збирав деякі показники, які давали свідки злочину. Він збирав дані характеристики за допомогою програми, аналізував і відтворював отриманий образ – модель особи злочинця. Такі експерти називаються профайлерами.

З'явився профайлінг в Британії. З англійської слово перекладається як «профілювання або складання психологічного портрета». Методи профайлінга вперше застосував англійський хірург Томас Бонд (за іншим джерелом, це доктор Філіпс і він застосував техніку аналізу поранень (Wound

pattern analysis); при огляді тіл жертв маніяка слідчий припустив, що подібні пошкодження наносила людина з медичною освітою (з навичками медичного працівника)) в 1888 році для складання психологічної характеристики серійного маніяка Джека-Різника. Розвиток профайлінг отримав в сфері криміналістики, використовувався для складання психологічного портрета підозрюваного з доказів, залишених на місці злочину [42, с. 36].

З 1985 року методи профайлінга, розроблені в ФБР Р. Ресслером і П. Бруксом, застосовуються для пошуку і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких насильницьких серійних злочинів. Дослідники робили багато спроб класифікувати людей в залежності від зовнішніх або поведінкових особливостей [569, с. 6-14]. Гіппократ виділив чотири типи характеру: меланхоліки, сангвініки, флегматики, холерики [579, с. 317-328]. Ернст Кречмер написав роботи по взаємозв'язку будови тіла і характеру людини [386, с. 79].

У теорії систематизації типів особистості є прихильники і противники. Однак спроби класифікувати людей за особливостями поведінки притаманні всім практикуючим психологам і психіатрам. Сучасне кримінальне профілювання з'явилося завдяки спільній роботі криміналістів, медичних експертів, кримінальних психологів і психіатрів [396; 511, с. 154-157].

Перша спроба пов'язати антисоціальну поведінку і біологічні особливості особистості належить практикуючому тюремному лікарю Чезаре Ломброзо. Він - засновник «антропологічної» теорії злочинів. Італійський медик провів масштабну роботу: виміряв, зафіксував і систематизував антропологічні характеристики осіб, які відбувають покарання у в'язниці. Проаналізувавши отримані відомості, Ломброзо поділив всіх злочинців на 4 типи: вроджених; випадкових; правопорушників по пристрасті; душевнохворих. У кожного типу були характерні особливості будови черепа, рис обличчя, що дозволяють виявити їх, щоб ізолювати від суспільства або знищити [654].

Кречмер досліджував взаємозв'язок будови тіла зі схильністю людини

до протиправної поведінки. Вчений вважав, що частіше за інших стають винуватцями злочину люди з: астенічною статурою (це злодії і шахраї); атлетичною конституцією (до цієї групи належать вбивці і насильники); пікнічною фігурою (це особи, схильні до грабежу і розбою); змішаним типом (такі громадяни вчиняють правопорушення, спрямовані проти суспільства і особистих свобод громадян) [105].

Засновником кримінального профайлінга вважають і Ганса Гросса, який у 20-ті роки ХХ ст. обґрунтував сутність профайлінга, як можливість розуміння особистості злочинця через вчинений ним злочин і запропонував розглядати особистість злочинця через призму вчиненого ним правопорушення. Йому належить теорія, за якою: кожна дія - відображення особливостей характеру людини, його думок, цінностей і переконань [20, с. 18-19].

Джеймс Бруссель, ґрунтуючись на багаторічному досвіді роботи в психіатричній клініці, виявляв психічні відхилення і поведінкові особливості передбачуваного порушника, вивчаючи докази, залишені на місці злочину. Лікар зміг скласти точний психологічний портрет «Божевільного терориста», який організував 37 вибухів в Нью-Йорку [396; 734].

Перші спроби сформувані і використовувати профайлінг, як технологію при розслідуванні кримінальних справ, були зроблені на початку 20 століття. Більш широке поширення і розвиток профайлінг отримав в 70-80-і роки в США та Ізраїлі. В Україні профайлінг став використовуватися на початку 1990-х років. Зараз профайлінг застосовується у великій кількості зарубіжних країн [521].

Згодом, з'явився наступний напрямок кримінального профайлінга - консультування поліцейських (правоохоронців) щодо специфіки розшуку і затримання підозрюваної особи. Вивчення характеру і поведінкових особливостей злочинця, способу життя, прогнозування поведінки в небезпечних ситуаціях дозволяють профайлерам вибрати оптимальний метод пошуку і затримання підозрюваного.

Взагалі, виникнення профайлінга пов'язано із забезпеченням безпеки суспільства в цілому (складання "психологічного" портрета особи невідомого злочинця) та зокрема пасажирів літаків (виявлення осіб, схильних до вчинення теракту).

Незважаючи на деякі проблемні питання щодо ефективності застосування методу профайлінга, профілювання злочинців успішно застосовується в поліцейській практиці вже більше століття. Ця методика стає все більш популярною в усіх країнах світу (в тому числі в Україні). Межі профілювання розширюються поступово від своєї первісної спрямованості на психологію до вивчення соціальних мереж, соціальних процесів, психодинаміки та особистості.

Процес складання "криміналістичного портрету" невідомого злочинця по слідах на місці злочину сьогодні є новітнім напрямом діяльності слідчих у правоохоронних органах. Повнота профілю залежить від інформації, отриманої на місці злочину, від постраждалих, свідків та очевидців.

Становлення психології в кінці XIX століття і її бурхливий розвиток в наступне століття вплинуло на багато областей науки і знання. Досягненнями психології стали користуватися в розрізі вирішення різних питань і поставлених завдань. Можливості використання психологічних знань, інструментарію, досвіду фахівців стали використовувати і в оперативно-розшуковій і слідчій практиці. І хоча тривалий час професійні контакти криміналістів і психологів носило епізодичний і далеко не повсюдний характер, з часом, показавши свою ефективність, воно органічно вписалося в систему прикладної криміналістики, істотно відновивши її стратегію, тактику і методику, помітно збільшивши її потенціал і відкривши нові перспективи. Однією з таких перспектив виявилася можливість вивчення особистісних передумов злочину, необхідного для реконструювання психологічної сторони вчиненого протиправного діяння, розуміння мотивів і психологічних механізмів його формування. Ефективним методом пізнання кримінальної поведінки є психологічна типологізація особистості злочинця, яка дозволяє

сформувати уявлення про найбільш загальних, стійких, істотних психологічних особливостях певного типу особистості злочинця. Головна перевага даного підходу в тому, що він дозволяє вирішити практично важливу задачу - сприяє розкриттю злочинів, вчинених певним типом злочинця [549, с. 57-58].

З 1985 року методи профайлінга, розроблені в ФБР Р. Ресслером і П. Бруксом, застосовуються для пошуку і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких насильницьких серійних злочинів. Сьогодні методи кримінального профайлінга застосовуються американським Федеральним бюро розслідувань (ФБР). У цій організації створено спеціальний відділ, в завдання якого входить складання профілів передбачуваних злочинців. Також фахівці профайлінгового відділу консультують слідчих щодо розшуку правопорушників і проведення допиту. Ще одна організація, активно розвиває технології профілювання, - Академія поведінкового профайлінга (Academy of Behavioral Profiling), представлена філіями в різних державах Європи. Фахівці Академії проводять приватні розслідування та курси навчання профайлінга. Група дослідників, які працювали в складі Р. Ресслера, К. Хартмана, Дж. Дугласа, А. Барджеса, розробили алгоритм робіт профайлера (п'ять етапів) [739].

Іншою сферою використання методик профайлінга стало забезпечення безпеки авіаперельотів за допомогою опитування та спостереження за пасажиром під час передполітного огляду. Профілювання особи дозволяє виявляти потенційно небезпечних громадян і мінімізує ризик здійснення терактів на борту літака. Вперше застосували методики профілювання особи ізраїльська авіакомпанія Ель-Аль і аеропорт Бен-Гуріон. У компаніях організовано навчання профайлерів (фахівців з профайлінга) [630; 631].

В даний час на Україні кримінальний профайлінг застосовується при розслідуванні злочинів рідко. Однак серед співробітників правоохоронних і слідчих органів є фахівці, зацікавлені в розвитку кримінального профайлінга, які самі активно застосовують цю методику в своїй діяльності,

підтверджуючи ефективність профайлінгових технологій в збільшенні числа розкриття насильницьких злочинів.

Не існує нормативно-правових актів, що регулюють безпосереднє використання профайлінга в системі правоохоронних органів. Профайлінг не є обов'язковою мірою при розслідуванні та розкритті злочинів в структурі діяльності відповідних служб. При цьому найбільш детально профайлінг регламентований тільки в нормативно-правових актах, що стосуються безпеки на транспорті. Процес створення моделі портрету невідомого (невстановленого) злочинця під час складання "криміналістичного портрету" має певні аспекти, які апелюють до особливостей отримання, систематизації та вивчення інформації, що відноситься, в тому числі, до психологічної складової розслідуваного злочину. На даний момент технологія методу профайлінга не застосовується як обов'язковий захід при розслідуванні та розкритті злочинів. Існують основи подібної діяльності, але про повсюдне використання профайлінга говорити рано. При цьому можна відзначити, що профайлінг успішно застосовувався в розкритті деяких резонансних злочинів, пов'язаних з серійними вбивствами [630; 631].

Ми погоджуємося з окремими авторами, що дослідження криміналістичного профілювання та поведінкових аспектів злочинів в Україні перебувають на ранніх стадіях розвитку [476, с. 182-185].

В нас, у радянські часи, методи профілювання були закритою інформацією, доступною виключно співробітникам спецслужб. А сьогодні вивчити їх може кожна людина, яка бажає розпізнавати брехню, адже з обманом в повсякденному житті стикаються всі. А джерелом неправдивих відомостей можуть виступати засоби масової інформації, родичі, колеги або друзі. Як окрема спеціальність в жодному навчальному закладі профайлінг не викладається і на факультетах університетів дисципліни «профайлінг» немає. Існує спеціальна програма навчання профайлінгу в вузах МВС України, але вона призначена тільки для криміналістичного профайлінга [107].

Через те що профайлінг – молода наука, він постійно розвивається, а області його застосування розширюються. Сьогодні методики профайлінга використовують в сфері профілактичної медицини для коригування та попередження появи захворювань психосоматичної етіології. Існує і так званий сімейний профайлінг, за допомогою якого фахівці намагаються допомогти членам сім'ї у вирішенні їхніх сімейних проблем. Окрім криміналістичного, кримінального та кримінологічного, є профайлінг авіаційний, антитерористичний, науково-дослідний, психологічний, у сфері інформаційної безпеки, типологічний. Ще, транспортний, готельний, бізнес профайлінг, кадровий, банківський тощо. Варто сказати про те, що технологія профайлінга є універсальним комплексним і сучасним інструментом, який доцільно використовувати в правоохоронних органах у слідчій, оперативній, кадровій та управлінській діяльності тощо. А історія його розвитку тільки набирає обертів [549, с. 57-58]. Проте, сьогодні, в правоохоронних органах, не тільки широко не застосовується методика профайлінгу. Вони взагалі не вживають цей термін [291, с. 308-316; 522; 549, с. 57-58; 634].

Головна складова профайлінгу - вивчення зразків поведінки людини. Психологічний аналіз поведінки застосовується для кращого розуміння злочинців: хто вони, про що думають, чому вони роблять те, що роблять. Візуальне спостереження та співбесіда - один із провідних методів профайлінгу, спрямований на виявлення неконгруентності (неузгодженості) вербальної та кінестетичної, соматичної інформації. Такий метод ґрунтується на положенні, що будь-які переживання людини (психоемоційні реакції) так чи інакше проявляються в її зовнішньому вигляді, міміці, жестах, реакціях зіниць, залоз внутрішньої (гіпофіз та ін.) та зовнішньої секреції (потовиділення та ін.), позах, інтонаціях голосу тощо. Хвилювання, дискомфорт, пов'язаний із намаганням приховати наміри, обдурити оточуючих, маніпулювати ними, видають саме ті елементи поведінки людини, її пози та міміки, які виходять за межі свідомого контролю.

Максимум інформації під час спілкування передає обличчя людини. На основі аналізу рухів м'язів обличчя компанія Paul Ekman Group навіть розробила Систему кодування рухів обличчя (The Facial Action Coding System (FACS)) [747] - детальне технічне керівництво, яке використовують для створення комп'ютерних програм розпізнавання образів. Втім, щоб замаскувати свої думки, тренований злочинець намагається змінити вираз обличчя, що може обдурити спостерігача. Тому крім методів візуальної психодіагностики профайлера варто застосовувати кримінологічні знання та наявну криміналістичну інформацію. Застосування методів профайлінга разом із психотерапевтичними та характерологічними знаннями на практиці дають високі результати [456, с. 114-116]. Отримані дані використовуються для запобігання злочинам.

За сферою застосування профайлінга можна виокремити головні його напрями: запобігання правопорушенням, тобто кримінологічний профайлінг, та соціальний профайлінг, спрямований на забезпечення взаємодії людей у професійному й особистому житті. Криміналістичний профайлінг використовується в роботі правоохоронних органів під час створення портрета особи, яка розшукується через вчинення злочину чи загрозу його вчинення. Крім того, деякі вчені профайлінг розглядають у широкому сенсі - як технологію запобігання протиправним діям через виявлення потенційно небезпечних осіб і ситуацій із використанням методів прикладної психології, та у вузькому сенсі - як систему встановлення причетності суб'єкта до запланованої протиправної дії [526]. Профайлінг застосовують як для виявлення особи, яка має намір вчинити злочин, так і для розшуку осіб, які вже вчинили протиправне діяння.

Профайлінг відрізняють залежно від сфери чи об'єкта, який намагаються убезпечити від злочинних посягань. Наприклад, сімейний профайлінг дозволяє оцінити відкритість і чесність майбутнього партнера, а також налагоджує взаєморозуміння в сімейних стосунках, сприяє виявленню проблем в поведінці дітей-підлітків, які спричинені, зокрема, вживанням

одурманюючих речовин. Поширення сфери застосування профайлінгу формує попит на відповідних фахівців, психологів, кримінологів і криміналістів, які мають комплексні специфічні навички й уміння. Найбільш популярний психологічний профайлінг - напрям психології, який вивчає методи виявлення замовчуваної, прихованої людиною інформації, її намірів (часто злочинних), нещирості, брехні, методи запобігання скандалам, конфліктам, втраті важливої інформації, пліткам, авантюрам та іншим негативним проявам людського чинника [713, с. 401-421].

Проте, не слід звужувати профайлінг лише до психологічної складової. Ефективний профайлінг у сфері протидії злочинності передбачає використання комплексних знань щодо характеристик конкретного суб'єкта: інформації про найбільш розповсюджені злочини на охоронюваному об'єкті; знання «типових» рис особи, що може вчинити протиправне діяння: мотивів злочину, соціально-демографічних характеристик злочинця, тобто його можливого віку, професійних навичок, місця роботи, статі, соціальних зв'язків. Беруться до уваги також уподобання, цінності та моральні характеристики особи. У роботі правоохоронців застосовуються і криміналістичні дані про зовнішній вигляд, зріст, вагу правопорушника, спосіб вчинення злочину, зовнішні ознаки наявності прихованої зброї [327, с. 75-78].

Питання за деталями, по вже встановленим фактам; за допомогою зчитування окремих ознак, вербальну та невербальну поведінку.

Якщо, в поведінці особи є щось протиправне, вона щось приховує – профайлер виявляє таку поведінку в цій «досліджуваній» особі. Проте, існують особисті особливості поведінки (чи реакції) особи на ту чи іншу подію – «базова поведінка людини». На це треба зважати при загальній оцінці особи. Тактика спілкування з особами для встановлення перешкод у спілкуванні з іншими.

Сьогодні вже існують мобільні додатки з медичними показниками, датчиком (1-н на противагу 12-тьом у детекторі брехні) та 16-ть питань. За

методикою, задаються «прямі питання». А профайлер, виступає – живим «детектором брехні».

Метод профайлінгу зараз можна віднести до інноваційних підходів вирішення задач встановлення особи невідомого злочинця. І це дає профайлеру, наприклад, такі можливості: паралельно до стандартної процедури прослуховування та перегляду відео спостереження за об'єктом, можна підключити систему профайлінгу для підвищення ефективності оперативних дій [295, с. 156-159].

Профайлінг вже працює, його можна порівняти з рутинними несвідомими стереотипними схемами (чи автоматизмом професійного правоохоронця) на підставі яких співробітник приймає певні рішення несвідомо (особами не відстежується). Те, чому не надають значення, в результаті, такі дії (відношення) до формально закріпленої, не має ніякого відношення (в жодному законі нерегламентовано конкретні дії, які «несвідомо» вчиняють правоохоронці [291, с. 308-316].

Більше ніяких досліджень в цій сфері поки не було.

Проте, в умовах маленьких часових відрізків на досягнення поставленої мети – встановлення особи злочинця – така профайлінгова техніка стає чи не основним інструментом, що полегшує виконання завдань. І, коли, вже ця технологія продовжує застосовуватися досить довгий час пів року і більше), вона вже перестає усвідомлюватися. Дефіцит часу і велика кількість задач, все що буде реалізовано – буде реалізовано – буде реалізовано через профайлінгові техніки. Криміналістичний профайлінг – це виявлення (складання) портрету невідомого злочинця за слідовою картиною злочину. По тому, які сліди залишає особа буде можливим розуміти яка вона, як вести себе з ним під час затримання, як з ним працювати при отриманні визнання (це, дещо, погляд у минуле). Робота з соціальними мережами, зі спеціальними базами даних (наприклад, відкритим), які автоматизовано для зручності за певним алгоритмом – можливо відслідкувати його динаміку [306, с. 52-55].

Виділяємо параметри залежно від задач.

Види профайлінгу: криміналістичний, у сфері інформаційної безпеки, антитерористичний, авіаційний, науково-дослідний, типологічний, психологічний. Ще, транспортний, готельний, бізнес-профайлінг, кадровий, банківський тощо.

На практиці, використовується профайлінг, який базується на статично обґрунтованих об'єктивних фактах та інформації, доводить законність та доцільність.

Технології профайлінгу в кримінальному провадженні в Україні майже не застосовуються через відсутність розвинутої інструментально методичної бази та правової неврегульованості. Натомість, в світі активно розробляються все нові методики портретування особи в практичній діяльності правоохоронних органів. Як результат, ми бачимо такі самостійні моделі (профілі): географічна модель Д. Росимо (Канада), модель Д. Кантера (Великобританія), модель ФБР (США) [710, с. 61].

Міжнародний досвід доводить ефективність застосування профайлінгу з метою запобігання і припинення злочинів. Профайлінг у кримінальних провадженнях має ґрунтуватися не тільки на методах візуальної психодіагностики, але й використовувати всі наявні кримінологічні та криміналістичні знання про особу злочинця. Фактично, профайлінг є практичною реалізацією теоретичних досліджень особи злочинця, результатом накопичення й узагальнення знань про соціальні, демографічні та психологічні криміногенні особливості осіб, які вчиняють злочини [306, с. 52-55].

Приклад моделі криміналістичного портрета особи, яка вчиняє насильство в сім'ї. Це, як правило, чоловік. Найчастіше, це особа, у віці 30-40 років (вік, коли в тому чи іншому ступені вступають у сімейні відносини). Особа з недостатнім рівнем виховання та, часто, з недостатнім рівнем освіти (і на момент вчинення, особа ніде не вчиться). Хоча, це не гарантує крайнє негативне ставлення до насильницьких дій стосовно членів своєї сім'ї чи

інших родичів (в тому числі до двоюрідних). Що стосується їхнього мешкання, то чим надалі від великих міст (та стресів, відповідно), то тим вище рівень можливості, що рівень насильства буде невеликим. Як додаткові фактори ризику, можна назвати: тяжкі кліматичні умови та умови праці осіб, наявність близько розташованих шкідливих промислових об'єктів, епідемії, стани збройних конфліктів, війни тощо. Може сприяти, приналежність до певних антисоціальних груп; відсутність такої, або неповна трудова зайнятість. Схильність до агресії (спадкова та/чи характеру). Серед осіб, які вчиняють сімейне насильство, є відсоток осіб, що вже вчиняли злочини і, як правило насильницького чи статево-насильницького спрямування та притягалися до адміністративної чи кримінальної відповідальності. Особливості професії, форми відносин чи наявність певного подібного досвіду (звички). Як реакція на різко антисоціальну поведінку (вчинок) іншого члена сім'ї. Також психічні відхилення або недорозвинення, самого винного (у межах осудності); особи які зловживають спиртними напоями чи наркотичними засобами тощо. Підготовка оперативних працівників правоохоронних органів повинна включати отримання первинних навичок профайлінгу, що дозволяють створити такий орієнтовний портрет особи, яка розшукується. Профайлінгу слід приділити час у процесі вивчення юридичної психології, кримінології та криміналістики. Крім того, корисним є досвід із залучення фахівців наукових установ і вищих навчальних закладів, які мають наукові ступені з пов'язаної тематики. Такий підхід дозволить отримувати реальні практичні результати [306, с. 52-55].

Надалі термін «профайлінг» став більш широким, він включає використання психологічних інструментів з аналізу достовірності інформації, яка повідомляється людиною, її відповідності невербальній поведінці (жестам, міміці, мікроекспресії) [511, с. 154-157].

Психологічні методики, які застосовує профайлер, спрямовані на визначення як схильності випробуваного до брехні або шахрайства, так і включають аналіз зовнішності, особливостей прояву емоцій, специфіки мови

тощо [475].

Незважаючи на те, що результати оцінки за методикою профайлінга залежать від кваліфікації і досвіду фахівця, їх достовірність перевищує точність даних, отриманих за допомогою поліграфа (детектора брехні). Грамотний профайлер здатний помітити брехню навіть під час телефонної розмови з незнайомою людиною.

Виникнення профайлінга пов'язано із забезпеченням безпеки суспільства в цілому (складання психологічного портрета особи невідомого злочинця) та зокрема пасажирів літаків (виявлення осіб, схильних до вчинення теракту). Ще 50 років тому методи профілювання були закритою інформацією, доступною виключно співробітникам спецслужб. А сьогодні вивчити їх може кожна людина, яка бажає розпізнавати брехню, адже з обманом в повсякденному житті стикаються всі. А джерелом неправдивих відомостей можуть виступати засоби масової інформації, родичі, колеги або друзі [295, с. 156-159].

При цьому розпізнати брехню близьких людей дуже складно. Тому починати вчитися профайлінгу слід з аналізу поведінки сторонніх людей. В іншому випадку початківець ризикує не помітити нестиківки через емоції [511, с. 154-157].

Щодо психологічної бази профілювання, то профайлінг заснований на тому, що більшість людей відчуває дискомфорт, коли бреше. Обманщик прекрасно усвідомлює, що його може бути викрито і покарано. І приховувати свої справжні почуття тим складніше, чим масштабніший обман. Тому методики профілювання безпосередньо пов'язані з психологією. Профайлер зауважує жести, емоції або мікроекспресію, які не може контролювати співрозмовник, який відчуває психологічну напругу.

До них відносяться:

- нестандартна поведінка;
- посилена жестикуляція;
- використання незвичних мовних конструкцій;

- неконтрольовані фізіологічні ознаки – почервоніння або збліднення шкіри, посилене потовиділення, тремор пальців рук [525].

Досвідчений шахрай намагається контролювати свої жести і міміку. Однак при тривалій бесіді зробити це не просто. Досвідчений фахівець помітить найменші ознаки брехні. Експерт починає ставити «потрібні» питання, щоб підтвердити свої припущення.

Профайлінг називають також оперативною психодіагностикою. Ця методика дозволяє скласти психологічний портрет особи випробуваного, а також проаналізувати отримані вербальні і невербальні відомості для виявлення брехні [561, с. 57-58].

Сьогодні сфера використання методів профайлінга досить різноманітна. Виділяють такі види оперативної психодіагностики [511, с. 154-157]:

1. криміналістична – складання психологічного портрета особи ймовірного злочинця із застосуванням психологічних, психіатричних і криміналістичних методик.

2. спеціалізована – використовують співробітники спецслужб (ФБР, ФСБ, ЦРУ тощо).

3. авіаційної безпеки – технологія опитування і спостереження за пасажиром під час огляду перед вильотом літака. Використовується авіакомпаніями різних країн.

4. науково-дослідна – пов'язана з дослідженнями практикуючого клінічного психолога з США Пола Екмана. Він поєднав спеціальний опитувальник і аналіз мікроекспресії. Завдяки цьому методику Екмана застосовують співробітники служб безпеки банків, адвокатських компаній і державних організацій.

5. медико-психологічна – ґрунтується на працях російського лікаря-психіатра Петра Ганнушкіна, який розробив типологію психопатичних розладів, і німецького клініциста Карла Леонгарда, який описав особистісні акцентуації. Їх теорії стали базою для профілювання в області психіатрії та

клінічної психології.

6. психотехнологічна – базується на технологіях НЛП (нейролінгвістичного програмування), які використовують опис профілю тестованого для виявлення його системи цінностей, переконань, особливостей отримання інформації та її оцінювання. Використовується інформація, отримана за допомогою психотехнологічної методики, для поглибленого розуміння співрозмовника і вибудовування комунікацій [291, с. 308-316].

Залежно від галузі використання бізнес-профайлінг можна поділити на:

- кадровий, або HR;
- банківський;
- страховий;
- транспортний;
- готельний;
- аудиту тощо.

Через те що профайлінг – молода наука, він постійно розвивається, а області його застосування розширюються. Сьогодні методики профайлінга використовують в сфері профілактичної медицини для коригування та попередження появи захворювань психосоматичної етіології. Існує і так званий сімейний профайлінг, за допомогою якого фахівці намагаються допомогти членам сім'ї у вирішенні їхніх сімейних проблем [511, с. 154-157].

У будь-якій сфері застосування профілювання особи результативність методики залежить від кваліфікації і досвіду профайлера, його здатності під час співбесіди чи спостереження аналізувати відомості у формі вербальних і невербальних сигналів. Таких фахівців запрошують для участі в ділових переговорах, внутрішніх службових розслідуваннях, для проведення співбесіди з претендентом на вакантну посаду. Профайлер складає психологічний портрет випробуваного або контрагента, вказуючи його справжнє ставлення до предмету розмови і достовірність наданої інформації [295, с. 156-159].

Існують наступні рекомендації по використанню психологічних технік профайлінга.

Щоб отримати достовірний результат, профайлерам належить дотримуватися такого алгоритму:

1. визначити базову модель поведінки випробуваного. Для цього профайлер задає кілька абстрактних питань, на які людині нескладно дати правдиву відповідь. При цьому фахівець відзначає його міміку, жестикуляцію, особливості побудови речень. Це будуть базові реакції, коли людині немає потреби брехати. Їх слід запам'ятати.

2. профайлер переходить до більш складних питань або формулює їх у більш гострій формі. При відповіді на них поведінка випробуваного змінюється, він видає нову міміку. Якщо поведінка людини в корені відрізняється від базової моделі, це може свідчити про спробу приховати або переінакшити відомості.

3. на черзі найпроблемніші питання або питання з попередньої фази бесіди, але в іншому формулюванні. Профайлер вимагає від тестованого детально описати проблемну ситуацію, спостерігаючи за його поведінкою. Чим більші відхилення від базової моделі, тим імовірніша брехня.

4. перевірка правильності базової моделі поведінки. Для цього профайлер повертається до питань на нейтральну тему. Людина заспокоюється і поводить звичним чином [205, с. 22-24].

5. перевірка причин зміни моделі поведінки. Існує два фактори, що впливають на поведінку людини під час співбесіди: бажання збрехати або природне хвилювання [525]. Розділити ці дві причини допоможуть методики профайлінга [498, с. 79-87] – спостереження за жестами (рухи (дія) для вираження емоцій чи інформації замість розмови, або під час розмови. Дії або рухи людського тіла або його частин, що має певне значення або сенс, тобто є знаком або символом [211, с. 441]), мікроекспресією (виразність, сила вираження, прояви почуттів, переживань, настроїв, думок тощо [219, с. 107]). Важливо використання тестованим завчених фраз або звичних мовних

зворотів. Часто про обман кажуть вираз обличчя або погляд.

Техніки профайлінга – безінструментальний метод виявлення шахраїв і брехунів. Для досягнення його результативності профайлер повинен розбиратися в психології і фіксувати найдрібніші прояви емоцій співрозмовника [396; 498, с. 79-87; 525].

Як окрема спеціальність в жодному навчальному закладі профайлінг не викладається і на факультетах університетів дисципліни «профайлінг» немає. Існує спеціальна програма навчання профайлінгу в вузах МВС України, але вона призначена тільки для криміналістичного профайлінга.

Профайлінг - це новий напрямок, який динамічно розвивається і ставить перед собою завдання складання і оцінки психологічного портрета особи, а також верифікації брехні. Складання психологічного портрета особи – сукупність психологічних методів і методик оцінки та прогнозування поведінки людини на основі аналізу найбільш інформативних окремих ознак, характеристик зовнішності, невербальної і вербальної поведінки (сюди ж відносяться психотипування, психотипології і т.п.).

Кримінальний профайлінг – все, що пов'язано з вчиненням протиправних дій. Тобто сюди входить як кримінальний профайлінг – складання пошукового психологічного портрета (профілю) невідомої особи за слідами на місці злочину, так і авіаційний профайлінг (технології спостереження і опитування пасажирів в ході передполітного огляду з метою виявлення потенційно небезпечних осіб при авіа перельотах), і профайлінг на залізницях. Верифікація – оцінка достовірності інформації шляхом виявлення і аналізу вербальних і невербальних ознак приховування інформації в поведінці людини . Представлена як складова частина таких напрямків як банківський профайлінг, страховий профайлінг, кадровий (HR) профайлінг, бізнес-профайлінг. Сфери, де необхідно перевірити достовірність інформації, яка повідомляється особою [528].

Інструментарій профайлінга:

- аналіз психолінгвістики;

- визначення типу характеру;
- застосування стратегії і тактики комунікацій;
- розуміння міміки і пантоміміки (емоцій);
- виявлення стратегій мислення і поведінки.

Якщо розглядати сучасні сфери застосування профайлінга, то необхідно зазначити, що профайлінг виник на стику психології та криміналістики. Зокрема, елементи даної технології використовуються для розкриття злочинів та антитерористичної діяльності.

Ось приклад з практики. На одній з копалень видобувної компанії сталася велика крадіжка грошових коштів. Сліди злочину виявити не вдалося, а під підозру потрапило два десятка осіб. Експерт-профайлер, використовуючи методи групового профайлінга, за половину дня звужив кількість підозрюваних до двох осіб, а протягом наступного дня не тільки отримав свідчення, а й змусив винну особу повернути всю вкрадену суму [592].

Профайлінг дозволяє:

- оперативно, без застосування будь-яких тестів отримувати важливу інформацію про особу співробітника, його цінності, переконання, минулий досвід, професійні якості і комунікативні особливості;
- визначати кримінальні тенденції в характері, виходячи з різних типів злочинів;
- отримувати додаткові інструменти в розслідуванні злочинів;
- розраховувати людський ризик, проводити компенсаційні заходи;
- складати прогноз поведінки осіб для стандартних, критичних і стресових ситуацій.

В контексті розмови про профайлінг цікаво, на нашу думку, буде згадати про спробу симбіозу профайлінгу з технологією DLP (англ. Data Leak Prevention – запобігання витоку інформації), здійснену компанією «Search Inform». Йдеться про бізнес-профайлінг і незважаючи на очевидну ефективність застосування профайлінга в цій сфері людського життя,

проведення подібної роботи «вручну» є трудомістким заняттям. Адже регулярне профілювання навіть 30-40 осіб займатиме багато часу. Автоматизація прогнозової оцінки і включення інструментів профайлінга в функціональність DLP це по суті спроба автоматизації профайлінга. Крім скорочення трудовитрат, автоматизація профайлінга дозволяє не злякати обережного інсайдера, уникнути нагнітання обстановки в компанії, проводити розслідування і попередню діагностику, не привертаючи зайвої уваги персоналу. Зараз проводяться дослідження в цій області, розробляються автоматизовані методи прогнозової оцінки поведінки користувачів. Реалізація цієї ідеї ґрунтується на психологічних особливостях користувача. Вони впливають на те, як особа працює за персональним комп'ютером. Модуль профайлінг-центра в DLP буде аналізувати поведінку користувача, а також відхилення від його звичайного стану. Система формуватиме психологічний профіль користувача за певними алгоритмами, тобто візьме рутинні завдання на себе і значно спростить роботу фахівців з інформаційної безпеки [514].

Ратифікація угоди про асоціацію з Європейським Союзом засвідчила вибір Україною європейської системи цінностей та стандартів захисту прав людини, додержання яких на практиці можливе за умови реалізації принципу верховенства права, забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд незалежним та неупередженим судом, а також ефективного виконання своїх функцій суміжними правовими інститутами і перш за все адвокатурою України. Однією з умов досягнення членства в Європейському Союзі є побудова такої системи адвокатури, яка відповідала б новим суспільно-політичним і економічним реаліям, розроблення законодавства, норми якого відтворювали б модель європейського інституту адвокатури.

Актуальність теми дослідження підтверджується тенденціями і динамікою внутрішнього розвитку України, потребою всебічного комплексного теоретико-правового вивчення ефективності діяльності адвокатури в механізмі забезпечення конституційних прав громадян,

створення концептуальної моделі нових взаємовідносин адвоката зі сторонами кримінального провадження.

Таким чином, проблема впровадження профайлінга у різні сфери юридичної діяльності, на нашу думку, відноситься до числа багатоаспектних, включає різні питання, що потребують розробки.

Діяльність адвоката у кримінальному процесі висвітлювалася вітчизняними вченими : С. А. Альпертом, М. І. Бажановим, Ю. В. Бауліним, О. Д. Бойковим, А. М. Бірюковою, Т. В. Варфоломеєвою, М. М. Гродзинським, Ю. М. Грошевим, Н. А. Дрьоміною, О. І. Жуковською, В. С. Зеленецьким, О. В. Капліною, Т. В. Корчевою, В. В. Медведчуком, М. М. Михеєнком, О. Р. Михайленком, Т. В. Омельченко, О. В. Панчуком, М. А. Погорецьким, М. М. Полянським, В. О. Попелюшком, А. Л. Ривліним, С. Ф. Сафульком, О. Д. Святоцьким, В. В. Титаренком, В. М. Трофіменко, Д. П. Фіолевським, Ю. В. Хоматовим, Г. І. Чангулі, В. П. Шибіком, О. Г. Шило, О. Г. Яновською, а також російськими правознавцями: В. Д. Адаменком, Я. С. Аврахом, М. Ю. Барщевським, О. Д. Бойковим, Н. В. Буробіним, С. М. Гавриловим, Л. Д. Кокарєвим, О. М. Ларіним, Ю. Ф. Лубшевим, П. А. Лупинською, Ю. І. Львовою, І. Д. Перловим, І. Л. Петрухіним, А. В. Рагуліним, Г. М. Рєзніком, В. М. Савицьким, Ю. І. Стецовським, М. С. Строговичем, І. Я. Фойницьким та ін.

Висунуті нами положення базуються на роботах відомих вчених різних напрямів, серед них: Н. М. Анісімова, Ю. М. Волонський-Басманов, І. М. Даньшин, П. Екман, Н. Д. Еріашвілі, В. А. Лабунська, О. Р. Лурія, І. М. Мерзлікін, Б. Де Пауло, В. Райх, Р. Розенталь, О. Фрай, В. Фрізен, В. Л. Цветкова, М. Цукерман, К. Шерер та ін. Окремі аспекти досліджували Ю. М. Антонян, О. І. Анфіногенов, О. М. Бандурка, В. І. Барко, А. С. Баронін, В. Д. Берназ, Ф. В. Глазирін, О. І. Діденко, М. І. Єнікєєв, А. Зелінський, А. В. Іщенко, В. П. Казміренко, Л. І. Казміренко, В. О. Коновалова, М. В. Костицький, В. С. Кузьмічов, Є. Д. Лук'янчиков, С. Д. Максименко, В. С. Медведєв, В. О. Образцов, Б. Я. Петелін, О. Р. Ратінов, В. В. Рибалка,

В. М. Синьов, В. О. Татенко, Ю. В. Чуфаровський, В. Ю. Шепітько, С. І. Яковенко та інших психологів, кримінологів, соціологів і криміналістів.

Визнаючи вагомий науковий внесок названих вчених у розробку цієї тематики, слід зазначити, що по-перше, більшість досліджень здійснено у старих суспільно-економічних умовах та у межах раніше діючого законодавства. Відповідно до сучасної філософії діючого Кримінального процесуального кодексу України основний акцент в дослідженні та оцінці доказів перекладається на судове провадження. Тому, для забезпечення якісної підготовки матеріалів для судового розгляду на досудовій стадії розслідування потрібно дати якомога більше можливостей адвокатам досліджувати інформацію стосовно кримінального правопорушення, як вже отриману, так і інформацію, яка можливо увійде у кримінальне провадження у майбутньому.

Якщо слідчий має можливість досліджувати подію кримінального правопорушення за допомогою визначених КПК України засобів (зокрема, таких ефективних, як слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії), то інші учасники провадження таких засобів не мають. Тому метод профайлінга призначено для ліквідації існуючої прогалини в арсеналі дієвих засобів, методів і прийомів дослідження обставин кримінального провадження іншими учасниками досудового провадження (зокрема, захисниками). Визначення потребують засоби (методи, прийоми), за допомогою яких збирається інформація стосовно вчинених кримінальних правопорушень. Тут виникає проблема – за допомогою чого захисник буде досліджувати вчинене кримінальне правопорушення (адже це не унормовано в чинному процесуальному законодавстві). Виходячи з цього, доречно дозволити стороні захисту широко користуватися профайлінгом, процедуру застосування якого треба прописати у відповідному законі [190, с. 61-63].

Враховуючи згадану вище спробу автоматизації бізнес-профайлінгу та потребу адвокатської практики у використанні профайлінгових методик пропонуємо створити веб-платформу для надання адвокатам профайлінгових

послуг, наприклад, під егідою Національної асоціації адвокатів України. Ці послуги могли б надаватися як онлайн, так і оффлайн. В онлайн-версії роботи цієї платформи професіонали-профайлери могли б в реальному часі в режимі відео конференції переглядати поведінкові реакції тих чи інших осіб, які викликають інтерес у адвоката (суб'єкти кримінальних проваджень при проведенні тих чи інших процесуальних, в тому числі слідчих (розшукових), дій, учасники судових засідань, особи, яких з їхньої згоди опитує адвокат). В оффлайн-варіанті адвокати могли б отримувати від професіоналів-профайлерів висновки за результатами перегляду відповідних відеозаписів із зображенням та звуком тих чи інших подій, в яких зафіксована реакція певних осіб. Безумовним в цьому разі є дотримання законної процедури знімання особи. Проте, варто відмітити, що більшість процесуальних дій і так підлягає фіксації за допомогою технічних засобів, а законодавство про адвокатуру дозволяє адвокатам як опитувати осіб за їхньої згоди, так і використовувати технічні засоби при цьому (ст. 20 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність») [1].

Створення запропонованої веб-платформи дозволить адвокатам завдяки застосуванню сучасних технічних засобів отримати вкрай важливу інформацію для ефективного здійснення ними своєї діяльності. НААУ ж зможе дієво сприяти адвокатам в досягненні ними високої ефективності їх роботи. Крім того, до додаткових переваг функціонування такої веб-платформи можна віднести можливість залучення до аналізу поведінкових реакцій однієї особи одразу кількох професіоналів-профайлерів, які, до того ж, можуть обиратися не самим адвокатом, а автоматизованою системою (за прикладом аналогічної системи, діючою нині у вітчизняних судах). Таким чином можна буде, по-перше, отримувати „комісійні” за своєю суттю висновки профайлерів, а по-друге, рівень довіри до висновків профайлерів, з якими замовник їхніх послуг ніколи не спілкувався особисто і не міг сформулювати свої очікування („побажання”) до їхніх висновків, буде значно вищий і у суду, і у інших осіб, які з такими висновками ознайомляться [190, с.

61-63].

З метою збору прикладного матеріалу і забезпечення достовірності дослідження, на базі інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, було ініційоване експертне опитування спрямоване насамперед на оцінку обізнаності адвокатської спільноти про існування, використання та перспективи методу профайлінга у діяльності адвокатів з метою розробки рекомендацій щодо подальшого удосконалення застосування згаданого методу на тему: «Щодо впровадження профайлінга в адвокатську діяльність». Для цієї мети було розроблено відповідні примірники анкет, до яких були включені наступні питання: «Чи відомий Вам метод профайлінга?», «Якщо відомий, то яким чином Ви його застосовуєте?», «Чи відомі Вам результати сучасних вітчизняних досліджень з профайлінга?», «Чи відомі Вам результати сучасних зарубіжних досліджень з профайлінга?», «Чи вважаєте Ви прийнятним використання профайлінгових методик як додаткового інструменту сторони захисту?», «Які процесуальні можливості дають результати застосування профайлінга?», «Назвіть, будь ласка, Ваші пропозиції щодо подальшого застосування профайлінга?», «Які Ви можете виділити особливості адвокатського профайлінга?», «В яких галузях юридичного процесу можливо результативно та ефективно використовувати метод профайлінга?», «Чи потребує використання адвокатом профайлінга наявності у нього вищої психологічної освіти?», «Які, на Вашу думку, перспективи профайлінга в діяльності адвокатів?» [316, с. 61-63].

В опитування взяли участь 35 адвокатів з 5 регіонів України, з яких 24 (69 %) здійснюють адвокатську діяльність індивідуально, 7 (20 %) – створили адвокатське бюро і 4 (11 %) є членами адвокатського об'єднання. Стаж роботи адвокатом від 1 до 3 років мають 17 адвокатів (49 %), від 4 до 7 – 13 (37 %), та 8 і більше років – 5 (14 %). До адвокатури 5 осіб (14 %) працювали слідчими, 3 (9 %) – державними виконавцями, 11 (31 %) – юрисконсультами, ще 11 (31 %) мають викладацький/науковий стаж [190, с. 61-63; 316, с. 61-

63].

За результатами опитування встановлено, що лише 5 адвокатів (14 %) нічого не знають про профайлінг, іншим 30 (86 %) він відомий у тій чи іншій мірі. При цьому застосовують цей метод 26 адвокатів (74 %), 9 (26 %) не застосовують.

З вітчизняними дослідженнями про метод профайлінга знайомі 11 адвокатів (31 %), а із зарубіжними роботами лише 4 (11 %).

Прийнятним використання профайлінгових методик як додатковий інструмент сторони захисту вважає переважна більшість – 32 адвокати (91 %), а неприйнятним лише 3 (9 %).

Серед галузей юридичного процесу, в яких можливо результативно та ефективно використовувати метод профайлінга було названо:

- кримінальний – 17 адвокатів (49 %);
- адміністративний – 9 (26 %);
- цивільний – 8 (29 %);
- господарський – 1 (3 %).

Більшість – 28 адвокатів (80 %) вважає, що використання адвокатом профайлінга не вимагає наявності у нього вищої психологічної освіти, і тільки 7 (20 %) має протилежну думку.

Щодо перспектив профайлінга в діяльності адвокатів, то лише 18 осіб (51 %) вважає, що вони є, а 17 (49 %) їх не вбачає.

Таким чином, не зважаючи на доволі високу обізнаність адвокатської спільноти про метод профайлінга (86 %) та його застосування на практиці (74 %) лише тільки половина опитаних адвокатів (51 %) бачить перспективи розвитку методу профайлінга в адвокатській діяльності в Україні [190, с. 61-63].

А між тим, наявний (ще з 70-х років 20 століття) зарубіжний та позитивний вітчизняний досвід допомагає уникнути серйозних кримінальних правопорушень. Він є тим інструментом, який допомагає виявляти суб'єктів, які несуть потенційний ризик; встановлювати особу злочинця,

використовуючи його складений портрет. Отже, ми вбачаємо достатні підстави для подальших досліджень у цій царині [316, с. 61-63].

Серед вже наявних досліджень ми в цілому погоджуємося з поглядами О. П. Вашук, де вона у своїх тезах "Фейсбук як джерело інформації для адвоката" пропонує адвокату бути активним користувачем Фейсбуку. Авторка дослідила Фейсбук як джерело багатосторонньої інформації для адвоката. Виокремила напрями використання адвокатом інформації з Фейсбуку. Сформувала план та виділила відповідні етапи дослідження даних з Фейсбуку. Наголосила на врахуванні детермінантів, які додатково спростовують або підсилюють дані з Фейсбуку. Як підсумок, вона приходить до наступних висновків, що з усіх даних, розміщених у Фейсбуці більш детальному вивченню підлягають дані, які містять будь-яку інформацію, що має або може мати значення для справи/провадження. Так, з метою встановлення зв'язку між особистими даними користувача та даними щодо справи/провадження рекомендовано використовувати такі підходи:

1. психофізіологічний (пошук, збір та дослідження даних психофізіологічного змісту);
2. аналітичний (пошук, збір і дослідження даних щодо психофізіологічного та соціального змісту);
3. комплексний (комплексний аналіз даних щодо користувача та даних щодо справи/провадження, яка мала місце);
4. вибіркового (аналіз найбільш характерних особистих даних користувача та тих, що найімовірніше мають відношення до справи/провадження, яка мала місце).

Таким чином, вона вважає, що відповіді, які можна отримати адвокату дослідивши дані у Фейсбук стосуються мотиваційної та емоційної складової особистості; психофізіологічних ознак та властивостей; місця проживання, навчання, роботи, відпочинку, ймовірного перебування; рівня освіти та освіченості; професійної кваліфікації та її рівня; поточної історії життя та життя оточуючих; сімейного стану; ставлення до інформації, розміщеної в

Фейсбуці; життєвої позиції, ціннісних орієнтирів та інтересів тощо [126, с. 85-88; 716, с. 1-21].

Навички профайлінга потребують певних знань і досвіду. На практиці, адвокат-захисник стикається з потребою звернення до професійного профайлера, який в рамках кримінального процесу може мати процесуальний статус спеціаліста, або виступати у процесуальному статусі експерта. При цьому залучення стороною захисту спеціаліста-профайлера має доволі обмежений характер, оскільки відповідно до ч 2 ст. 71 КПК України спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду. Тобто під час проведення досудового розслідування, яке складається переважно з проведення слідчих (розшукових) дій, можливість у адвоката-захисника залучити профайлера фактично не з'явиться, оскільки він не здійснюватиме надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо). Якщо додати сюди ще й те, що захисник братиме участь лише у доволі малій кількості слідчих (розшукових) дій – закон вимагає проводити за участю захисника тільки ті слідчі (розшукові) дії, про які клопоталися захисник чи його підзахисний (ч. 6 ст. 223 КПК України), то профайлер-спеціаліст буде явищем, дуже нечастим [8; 613].

Щодо залучення профайлера в процесуальному статусі експерта, то тут варто відзначити, що сторони вже не є обмеженими лише державними спеціалізованими експертними установами – можливо залучати й експертів, які не є працівниками зазначених установ.

З точки зору забезпечення комплексного підходу, відкриття таких додаткових можливостей узгоджується із прогнозованим збільшенням кількості призначених експертиз після ліквідації обов'язкової наявності в процесі призначення такої ланки контролю як слідчий суддя.

Сторона захисту відтепер має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової, але у цієї ж сторони залишається й можливість звернутися до слідчого судді, наприклад, якщо залучити експерта самостійно неможливо через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин [2].

Проте, як зазначають Д. В. Кальной, С. М. Кухарева, та П. О. Кузьменко [254, с. 217-218], виходячи зі змісту пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» (zareєстрований у Верховній Раді України за №1009 від 29.08.2019), головними чинниками необхідності таких змін були, серед іншого, існуючі недоліки у призначенні та проведенні експертизи, які створювали штучні процесуальні перешкоди для розслідування злочинів [523].

Якщо раніше сторони у кримінальному провадженні (у випадках, коли інформація про таке провадження zareєстрована у Єдиному реєстру досудових розслідувань 16.03.2018 та пізніше) не могли самостійно залучати експерта, то тепер вивільнені людські та часові ресурси можливо використати для безпосередньої оцінки доводів сторін, якими вони обґрунтовують необхідність призначення експертизи або її відсутність. Водночас, відповідними змінами не регламентовані дії потерпілого, в разі, на його думку, потреби у проведенні судової експертизи та відсутності коштів на її оплату. Фактично, неплатоспроможний потерпілий не може самостійно ініціювати проведення експертизи за рахунок коштів Державного бюджету України шляхом звернення з відповідним клопотанням до слідчого судді. Що ж стосується слідчого, то він може й відмовити потерпілому в призначенні експертизи, а це не завжди сприятиме повному встановленню обставин справи [254, с. 219-220].

Державні експертні установи також не зможуть провести за ініціативи потерпілого експертизу безоплатно (без наявності, наприклад, постанови

слідчого), оскільки це не передбачено вимогами статті 15 Закону України «Про судову експертизу» [5], яка регулює питання фінансування судово-експертної діяльності.

Подібні особливості нормативно-правового регулювання, за відсутності ефективного механізму контролю за діяльністю правоохоронних органів, зі швидким і належним реагуванням на можливі окремі недоліки в їх роботі, не сприяють захисту прав потерпілих у кримінальних провадженнях. Крім того, прогнозованими є також ускладнення із наданням експертам матеріалів проваджень та об'єктів досліджень, зразків, у разі самостійного залучення експертів стороною захисту та потерпілим, які не мають їх у своєму розпорядженні. Ці та інші аспекти реалізації зазначених змін до законодавства не тільки не зменшують, але й посилюють роль слідчого судді, до якого, зрештою, ініціаторам проведення експертизи доведеться звертатися для забезпечення дотримання своїх прав та законних інтересів. При цьому, уявний ефект від економії часу завдяки самостійному залученню експерта буде цілком нівельований у процесі забезпечення експерта вказаними об'єктами дослідження, після усвідомлення необхідності подальшого звернення до слідчого судді. Навряд чи прискорення проведення експертизи за такої ситуації буде кардинальним [254, с. 220-221].

Як підсумок нашого дослідження, ми пропонуємо: Модель форми звернення адвоката до фахівця-профайлера (типовий шаблон питань) (далі модель).

Виходячи з того, що «Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» (затверджена Наказом Міністерства юстиції України №53/5 від 08.10.1998 року) [11] також передбачає доцільність консультацій з судовими експертами. Форма відповіді експерта/спеціаліста може бути як в усній так і в письмовій формі. Для отримання письмової відповіді, у моделі, треба зазначити свої дані, в тому числі контактні; обставини справи; кваліфікація; перелік наявних об'єктів та зразків тощо. Для моделі ми пропонуємо наступний перелік

питань, які стосуються організації експертизи/дослідження:

- чи існує можливість провести дослідження через відсутність необхідних матеріалів або з інших причин;

- чи не носять питання замовника правовий характер або чи не виходять вони за межі спеціальних знань експерта/спеціаліста? Якщо так, то, чи можна на них отримати відповіді поза рамками офіційного висновку?

- чи може замовник отримати відповіді на питання, які не узгоджуються з цілями позову до суду;

- які матеріали, документи або інші предмети слід надати для проведення експертизи/дослідження;

- як правильно сформулювати питання на експертизу/дослідження;

- яка вартість експертизи/дослідження та що входить в ціну експертизи/дослідження;

- як замовити експертизу/дослідження;

- умови оплати;

- які терміни проведення експертизи/дослідження;

- як проводиться експертиза за призначенням суду;

- як проводиться експертиза для суду за зверненням учасника судового процесу;

- як проводиться дослідження в позасудовому порядку;

- яким чином оформлюються результати експертизи/дослідження;

- як подавати клопотання до суду про проведення експертизи (якщо експертиза проводиться відповідно до призначення суду з ініціативи сторони справи);

- як викликати експерта в суд для дачі роз'яснення з експертизи;

- інші питання щодо організації та проведення експертизи/дослідження;

- питання, що стосуються спеціальних знань експертів за окремими напрямками тощо [292, с. 308-316; 316, с. 61-63; 327, с. 75-78].

Далі, проаналізуємо інформацію про особу злочинця "політика". Інформація про особу злочинця політика в криміналістиці для розроблення

примірної моделі особи злочинця політика; зроблено спробу розібратися з виникненням та історією соціальних і політичних стосунків людей, які вчиняють злочини, в тому числі сучасні аспекти політичної злочинності; при певній вивченості особи злочинця в цілому у вітчизняній і зарубіжній науці слід відзначити ту обставину, що особистість злочинця політика описана і пояснена ще недостатньо повно і всебічно, в силу різних об'єктивних і суб'єктивних причин, це відноситься і до особи злочинця політика і її різних видів і/або типів, що вивчається фахівцями в окремих галузях науки, для того щоб звернутися до наукового осмислення і пояснення особистості злочинця політика [461, с. 164].

Ми спочатку визначилися зі змістом його поняття, як правопорушника за переконанням або, щонайменше, за помилково засвоєним переконанням. Він упевнений, що вчинені ним правопорушення необхідні для блага суспільства і держави або певним чином виправдані їх інтересами. Він зовсім не вважає себе злочинцем і рішуче відмежовує себе від "низьких" злочинців, з якими він не хотів би мати нічого спільного. Злочинець політик намагається представити себе ідеалістом, альтруїстом, якимось політичним пророком, месією. Він глибоко переконаний в істинності та справедливості свого політичного кредо, відданий власній ідеології. На відміну від злочинця політика за переконанням злочинець політик за псевдо переконанням переслідує насправді тільки особисту корисливу мету. Його політичні переконання є лише ширмою для самореклами. Він вчиняє злочинні діяння із прагнення встановити та затвердити свою владу і вплив, а також з авантюристських спонукань або заради власної політичної кар'єри. Його потрібно розглядати як найбільш небезпечного злочинця, оскільки під маскою ідеаліста він приховує могутню кримінальну енергію, яку може вивільнити для зміцнення свого впливу [277, с. 353-358].

Ми виходили з того, що криміналістичний портрет особи злочинця ми пропонуємо розуміти як систему відомостей про соціальні, фізико-біологічні та психологічні властивості, яка індивідуалізує особу і є результатом

комплексного аналізу інформації, зафіксованої на тих чи інших носіях інформації.

Особа злочинця політика вбачається нам, як особа, яка діє, дбаючи перш за все про інтереси власної політичної кар'єри, протягом якої він прагне влади, розвиває в собі нетерпимість до людей і відчуття власної переваги.

На сьогодні не має розробленої примірної моделі особи злочинця політика. Проте форми злочинності, вчиненої політиками є різноманітними. "злочинець політик", який дбає про особисті фінансові інтереси, треба відрізнити від правопорушника, котрий керується певними політичними мотивами. Зазвичай цих злочинців можна виявити за певними ознаками, які у багатьох випадках їм властиві. Вони однаково належать до тих, хто діє на шкоду державі, обіймаючи відповідальні посади, і до тих, хто просто зловживає владою [277, с. 353-358].

Особа злочинця політика - це правопорушник за переконанням або, щонайменше, за помилково засвоєним переконанням. Він упевнений, що вчинені ним правопорушення необхідні для блага суспільства і держави або певним чином виправдані їх інтересами. Він зовсім не вважає себе злочинцем і рішуче відмежовує себе від "низьких" злочинців, з якими він не хотів би мати нічого спільного. Злочинець політик намагається представити себе ідеалістом, альтруїстом, якимось політичним пророком, месією. Він глибоко переконаний в істинності та справедливості свого політичного кредо, відданий власній ідеології. На відміну від злочинця політика за переконанням злочинець політик за псевдо переконанням переслідує насправді тільки особисту корисливу мету. Його політичні переконання є лише ширмою для самореклами. Він вчиняє злочинні діяння із прагнення встановити та затвердити свою владу і вплив, а також з авантюристських спонукань або заради власної політичної кар'єри. Його потрібно розглядати як найбільш небезпечного злочинця, оскільки під маскою ідеаліста він приховує могутню кримінальну енергію, яку може вивільнити для зміцнення

свого впливу [461, с. 165].

Згадані проблеми знайшли відображення в роботах таких вчених: Атомір, Ашафренберг, Вуазен, Галль, Ганс фон Гентіг, Гарофалло, Дій, Каспер, Колаяні, Лафатер, Ловернь, Марро, Самсон, Топінар, Тулмуш, Феррі, Фрежье, О. П. Ващук, Л. Є. Владіміров, І. М. Горбачова, П. О. Кабанов, О. В. Козаченко, І. М. Мацкевіч, М. Г. Міненко, Н. А. Орловська, В. А. Смолій, В. О. Туляков, М. І. Хавронюк та інші дослідники.

Виходячи зі складності дослідження та розуміння особи сучасного злочинця політика, є не менш складною дефініція під час побудови моделі її криміналістичного портрету.

Для наочності розглянемо передумови побудови типового криміналістичного портрету особи злочинця політика і на цій основі намітимо шляхи використання цих відомостей як орієнтуючої інформації, що дозволяє визначити коло осіб, причетних до вчинення злочину, з подальшим їх ототожненням.

Зважаючи на ключові постулати про те, що криміналістика - це юридична наука про закономірності вчинення, розслідування та розкриття злочинів та про те, що політик - це особа, яка професійно займається політичною діяльністю, а злочинець в політичній діяльності - політичний терорист, «продажний» політик, тощо, керуючись нормами Кримінального кодексу України (ст.ст. 11, 114-1, 157-161, 170-175, 206, 209-212, 238, 255-263, 294, 328, 330, 338, 340-400, 436-447 та ін.), зробимо спробу дослідити інформацію про особу злочинця «політика» в криміналістиці [7; 471].

Такі фактори, як виховання в сім'ї, спадковість і освіта, впливовість у суспільстві, статус, власне зовнішні особливості суб'єкта поведінки (в тому числі злочинної), властивості його особистості в поєднанні з ім'ям і навіть знаком Зодіаку, під яким він народжений, в комплексі й певної пропорційності цих складових, дають змогу розгадати таємниці анатомії злочинності.

Ріст зокрема та загалом не досить зрозуміла ситуація зі злочинністю в

країні привертають увагу не тільки спеціалістів-юристів, але й найширших верств громадськості.

Проте пошук дієвих методів попередження та протидії злочинності передбачає досконале вивчення всіх чинників, в тому числі теоретичного та практичного підґрунтя вироблення напрямів та прийомів дослідження особи злочинця відповідно до сучасних викликів практики і перспектив застосування наукових знань про особу злочинця тощо.

Фундаментальні зміни в суспільстві і посилення впливу нових інформаційних і комунікаційних технологій, безсумнівно, впливають на процес політичної комунікації. Зміни стосуються насамперед складу аудиторії та характеру надання інформації. Дослідники з цієї тематики відзначають, що впровадження і використання нових медіа технологій призводять до появи нової форми політичної комунікації, яка стає більш керованою громадянином.

Характеристика сучасного суспільства як «інформаційного суспільства» стала можливою, оскільки всі соціальні процеси здійснюються шляхом обміну інформацією. Виборці повинні бути поінформовані про політичні програми, стратегії та політичні альтернативи (представлених кандидатів і (або) політичні партії), водночас представники влади повинні знати побажання і вимоги своїх громадян.

Поява нових способів і засобів зв'язку торкнулася, серед іншого, прискорення в новинних циклах обробки та підготовки інформації взагалі і політичної зокрема. Крім того, сучасні інформаційні та комунікаційні технології створили глобальне охоплення, яке додало нову форму, характер і динаміку політичним і суспільним процесам. У зв'язку з цим необхідно розглянути різні напрямки використання інтернет-технологій в політико-комунікативній сфері, а також виділити можливості їх застосування з метою запобігання та розкриття, розслідування цих досить специфічних злочинних проявів. Разом з тим поява Інтернету створила у сфері політичних комунікацій якісно нову ситуацію. З розвитком інформаційно-

комунікаційних технологій розширилася можливість демократизації процесу узгодження політичних рішень шляхом включення до нього різних верств населення. Це зрушення в політичній комунікації несе глибокі політичні та соціологічні зміни, зокрема розширення участі населення у процесах прийняття рішень. Вдалими прикладами можуть слугувати такі факти. На сайті Президента України з'явилася перша петиція, яка набрала необхідну кількість голосів. Станом на момент публікації новини петиція про вільне володіння зброєю в Україні, зареєстрована 29 серпня, набрала 25 024 підписи [496].

Розпочав роботу сервіс електронних петицій на сайті Адміністрації Президента в серпні 2015 року [172]. Відповідь Президента України на електронну петицію № 22/000040-еп щодо закріплення у ст. 27 Конституції України права громадянина України вільно володіти вогнепальною зброєю та негайного ухвалення Закону України «Про цивільну зброю і боєприпаси» (реєстр. № 1135-1 від 5 лютого 2015 року), розміщену 29 серпня 2015 року на веб-сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України Українська асоціація власників зброї: «Відповідно до статті 40 Конституції України та статті 231 Закону України «Про звернення громадян» мною розглянуто розміщену на веб-сайті Офіційного інтернет-представництва Президента України 29 серпня 2015 року головою наглядової ради ВГО «Українська асоціація власників зброї» Г. М. Учайкіним електронну петицію щодо закріплення у статті 27 Конституції України права громадянина України вільно володіти вогнепальною зброєю та негайного ухвалення Закону України «Про цивільну зброю і боєприпаси» (реєстр. № 1135-1 від 5 лютого 2015 року), яку підписали понад 36 000 громадян. Указом Президента України від 3 березня 2015 року № 119 утворено Конституційну Комісію, яка працює у складі трьох робочих груп, що розробляють зміни до Конституції України за пріоритетними напрямками реформування - децентралізація, удосконалення конституційних засад правосуддя та конституційне регулювання прав, свобод і обов'язків людини та громадянина. Для

забезпечення ґрунтового та всебічного розгляду відповідної конституційної пропозиції я звернувся до Голови Конституційної Комісії, Голови Верховної Ради України В. Гройсмана ініціювати скликання засідання робочої групи Конституційної Комісії з прав, свобод та обов'язків людини і громадянина із залученням до цієї роботи автора електронної петиції, представників різних політичних сил, державних органів, інститутів громадянського суспільства, вчених-правознавців, експертів. Стосовно вимоги щодо негайного ухвалення Закону України «Про цивільну зброю і боєприпаси» (реєстр. № 1135-1 від 5 лютого 2015 року) повідомляю, що прийняття законів належить до повноважень Верховної Ради України (пункт 3 частини першої статті 85 Конституції України)» [396; 588; 589].

Нові технології зв'язку дають змогу менш спритним акторам обійти існуючі бар'єри і безпосередньо спілкуватися з іншими акторами політики і широкою громадськістю. Завдяки Інтернету можна отримати швидкий доступ до необхідної політичної інформації через портали, каталоги, пошукові системи. Інтернет як публічний простір без кордонів дає уряду підстави озвучити, впровадити та оцінити результат прийнятих рішень, спираючись на громадську думку. Представникам опозиції інтернет-простір також допомагає просувати ідеї в маси і знаходити прихильників для підтримки і реалізації своїх політичних установок.

Як під час дослідження перебігу політичних процесів розслідування кожного окремого випадку, так і під час розгляду дії політичних технологій та окремих персоналій (осіб, «політичних фігур») ми намагаємося узагальнити тлумачення властивостей, ознак та якостей, проявів, важливих для встановлення такої особи.

Для більш ґрунтового розуміння, проведемо порівняння на прикладі наших кузенів шимпанзе, які зазвичай живуть невеликими групами по декілька десятків особин. То, вони формують тісні дружні стосунки, разом полюють та пліч-о-пліч б'ються проти бабуїнів, гепардів та ворожих шимпанзе. Їхня соціальна структура тяжіє до ієрархічної. Домінантний член

групи, яким майже завжди є самець, називається терміном «альфа-самець», або вожак. Інші самці та самиці демонструють йому свою покору поклонами та роханням, що не надто відрізняється від проявів догідливості підданців перед королем у людей. Альфа-самець прагне підтримувати в межах своєї групи соціальну гармонію. Коли два члени б'ються, він втручається та припиняє насильство. Якщо він не надто великодушний, то може монополізувати найсмачнішу їжу та не давати самцям нижчого рангу спаровуватись із самицями. Коли два самці змагаються за місце вожака, вони зазвичай вдаються до формування широкої коаліції прихильників, причому як серед самців, так і самиць [699].

Зв'язки між членами коаліції базуються на близькому щоденному контакти – обіймах, доторках, поцілунках, обшукуванні та взаємних послугах. Точно як політик під час виборчої кампанії потискають руки та цілують дітей, так і кандидати на головну посаду в групі шимпанзе витрачають чимало часу на обійми, поплескування по спині та поцілунки дитинчат. Вожак зазвичай посідає своє місце не тому, що фізично дужчий, а тому, що він очолює велику та сталу коаліцію. Ці коаліції відіграють центральну роль не лише під час відкритої боротьби за місце альфа-самця, але й у майже всіх повсякденних справах. Члени коаліції проводять разом більше часу, діляться їжею та допомагають одне одному в скрутному становищі [710, с. 30].

Розмір групи, яку можна сформувати та підтримувати в такий спосіб, є обмеженим. Для ефективного функціонування всі члени групи мають близько знати одне одного. Двоє шимпанзе, які ніколи не зустрічалися, ніколи не билися й ніколи не займалися взаємним обшукуванням, не знатимуть, чи можуть вони довіряти один одному, чи варто допомагати, а також хто з них вище за рангом. За природних умов, типова зграя шимпанзе нараховує приблизно від двадцяти до п'ятдесяти особин. Тільки-но кількість шимпанзе в групі збільшується, суспільний лад дестабілізується, врешті-решт призводячи до розколу та формування частиною тварин нової групи.

Лише зрідка зоологи спостерігають групи, де було більше ста особин. Окремі групи нечасто співпрацюють, зазвичай конкуруючи за територію та їжу. Дослідники зібрали дані про численні сутички між групами та навіть один випадок «геноциду», в якому одна зграя систематично знищувала членів сусідньої [710, с. 31].

Схожі схеми, мабуть, переважали і в соціальному житті ранніх людей, зокрема первісних *Homo sapiens*. Як і шимпанзе, люди мають соціальні інстинкти, які дозволяли нашим предкам формувати дружні відносини та ієрархії, а також полювати або битися разом. Проте, подібно до соціальних інстинктів шимпанзе, вони спрацьовували лише в невеликих групах із тісними стосунками. Коли група занадто збільшувалася, її соціальний лад дестабілізувався і вона розпадалася. Навіть якщо багата на їжу долина могла прогодувати 500 первісних розумних, ужитися разом такій кількості чужих людей було неможливо. Як би вони домовилися про те, хто має бути лідером, кому де полювати або кому з ким спаровуватись? [699].

Одразу після Когнітивної революції плітки допомогли *Homo sapiens* сформувати більш усталені групи. Але навіть плітки мають свої межі. Соціологічне дослідження засвідчило, що максимальний «природний» розмір групи, пов'язаної плітками, становить приблизно 150 осіб. Більшість людей не здатні ані близько знати, ані ефективно пліткувати про понад 150 людських істот. Все це вирішується за допомогою Інтернет мережі. Навіть сьогодні критичний поріг розміру людських організацій коливається на рівні цього магічного числа. Нижче нього громади, підприємства, соціальні мережі та військові спілки ґрунтуються переважно на близькому знайомстві та поширенні чуток. Для підтримання ладу зайвими є офіційні знання, титули та закони. Взвод із тридцяти солдатів або навіть рота зі ста солдатів може добре функціонувати на основі самих лише тісних стосунків, з мінімумом формальної дисципліни. Сержант, якого поважають, може бути «душею компанії» та керувати навіть офіцерами. Невеличке родинне підприємство може нормально виживати та процвітати без ради директорів, генерального

директора або спеціально найнятого бухгалтера. Але, щойно подолано поріг у 150 осіб, усе змінюється. Неможливо керувати підрозділом із тисячі солдатів у той самий спосіб, що і взводом. Розростаючись та наймаючи додатковий персонал, успішні родинні підприємства зазвичай зазнають кризи. І якщо вони не перебудовуються, то банкрутують [699].

Так, віддалені галузі та великий колектив «охоплюється» за допомогою Інтернет мереж. Один на один, навіть десять на десять, ми напрочуд подібні до шимпанзе. Суттєві розбіжності з'являються, лише коли ми перетинаємо поріг у 150 осіб, а вже коли ми досягаємо кількості декількох тисяч осіб, відмінності вражають. Якби ви і пробували звести разом тисячі шимпанзе на площі Тяньан-мень, на Волл-стрит, у Ватикані або штаб-квартирі ООН, результат був би жахливим. Натомість розумні регулярно збираються в таких місцях великими масами. Разом вони створюють добре впорядковані схеми (наприклад, міжнародні центри торгівлі, релігійні святкування та політичні інституції), які б ніколи не змогли створити самотужки. Справжня різниця між нами та шимпанзе полягає в «клеї» міфів, що з'єднує разом велику кількість окремих осіб, родин та груп. Цей «клей» і зробив нас володарями світу. Звичайно, ми потребували також інших навичок, таких як здатність робити та використовувати інструменти. Проте виготовлення інструментів має не надто велике значення, якщо воно не супроводжується здатністю співпрацювати з багатьма іншими людьми. Як так сталося, що тепер ми маємо міжконтинентальні ракети з ядерними боеголовками, тоді як 30 тисяч років тому мали лише палиці з кремнієвими наконечниками? З точки зору фізіології, за останні 30 тисяч років не відбулося жодного суттєвого покращення нашої здатності до виготовлення інструментів [699; 724].

Альберт Ейнштейн умів робити руками значно менше, аніж якийсь давній мисливець-збирач. Однак різко покращилася наша здатність до співпраці з великою кількістю сторонніх людей. Давній кремнієвий наконечник виробляла за кілька хвилин одна людина, яка покладалася на поради та допомогу кількох близьких друзів. Виготовлення сучасної ядерної

боєголовки вимагає співпраці мільйонів чужих людей по всьому світі: від робітників, які видобувають уранову руду з надр землі, до фізиків-теоретиків, які складають довгі формули для опису взаємодії субатомних частинок [699].

У криміналістиці інформація про властивості та ознаки злочинця й зараз використовується дуже обмежено, лише як орієнтуюча інформація під час складання словесного портрета, проведення негласних слідчих (розшукових) дій у вигляді суб'єктивних відображень очевидця, тобто уявного образу [277, с. 186-188; 330, с. 134-136; 573, с. 186-188].

Тому вирішення таких питань за допомогою криміналістичного дослідження властивостей та ознак людини (особи політика), з використанням інформаційних і комунікаційних технологій, технічних засобів і методик їхнього дослідження для виявлення криміналістично значимої інформації, що є інформативною, індивідуальною, динамічною, мінливою і яка може бути використана при розслідуванні злочинів, є нашою метою і в подальших дослідженнях [277, с. 186-188; 330, с. 134-136; 573, с. 186-188].

Особа злочинця, учасника збройних конфліктів. Формування в Україні правової демократичної держави передбачає всебічну охорону прав і свобод кожного громадянина. Його кримінально-правова охорона зазначених у Конституції України невід'ємних прав набуває особливого значення при розслідуванні фактів посягання на них. Аналіз наукового і методичного забезпечення боротьби зі злочинністю, підвищення її результативності здійснюється через запровадження в практику правоохоронних органів новітніх наукових досліджень та передового досвіду їхньої діяльності. У зв'язку з цим виконання завдань з боротьби зі злочинністю неможливе без проведення науковцями відповідних досліджень, результати яких сприятимуть підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів з попередження та розслідування злочинів [210, с. 174-175].

На нашу думку, однією з причин неефективної боротьби зі злочинами є недостатнє дослідження криміналістичного аспекту пошуково-пізнавальної

діяльності, зокрема зі встановлення осіб, які вчинили злочини пов'язані зі збройними конфліктами, осіб – учасників збройних конфліктів (невипадково опитані нами слідчі одноставно зазначають, що наявні у їхньому розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, не містять у достатньому обсязі інформації, необхідної для їхньої практичної діяльності).

Усе це відносить зазначену багатопланову проблему до переліку актуальних напрямів теоретичних і прикладних криміналістичних досліджень. До них слід віднести й проблеми дослідження соціальних, фізико-біологічних та психологічних особливостей осіб, які вчиняють злочини пов'язані зі збройними конфліктами [210, с. 174-175].

Як зазначалося вище, актуальність теми визначається тим, що проблемам особистості учасників збройних конфліктів приділяється недостатньо уваги як у кримінології, так і в криміналістиці. У той же час, знаючи особливості основних ознак певних властивостей особистості відповідного типу злочинця, вмюючи використовувати такі знання в оперативному аналізі здобутих фактів, співробітник правоохоронних органів може визначити схильність цих осіб до певних видів кримінальних проявів тощо. Адже, важливою складовою у процесі розслідування та необхідним компонентом вирішення завдань кримінального провадження (ст. 2 КПК України), є вміння своєчасно виявити суб'єктивну сторону злочину, психологічні особливості особистості злочинця. Це завдання набуває особливого значення під час розслідування злочинів з прихованою мотивацією, в умовах повної або істотної відсутності відомостей про осіб, які вчинили злочин [8; 613].

Тому криміналістичне дослідження ознак зовнішності особи спрямоване на отримання певної інформації про властивості особистості її носія, у нашому випадку – учасника збройних конфліктів.

Мета нашого дослідження полягає у формуванні особливостей складання та використання портрета невідомого злочинця при розслідуванні злочинів загалом і учасників збройних конфліктів зокрема. Розробити

алгоритм методики побудови такого портрета та порядок збору і фіксації необхідного доказового матеріалу для його використання у процесі пошуку (ідентифікації) невідомого злочинця.

Проведені дослідження показують, що значні труднощі нерідко зустрічаються по конкретних кримінальних провадженнях, у випадках відсутності необхідної інформації щодо винної особи, яку можна було б покласти в основу розробки криміналістичних версій і напрямів розслідування та розшуку [208, с. 79-86].

Дефіцит інформації в слідчій діяльності може бути заповнений психологічним аналізом злочину, при якому виявлення психологічних особливостей злочинця досить часто відіграє вирішальне значення (відомості про стан особи у відповідний період, про виявлені нею вольові риси, звички, спосіб життя, про різні психічні властивості її особистості, характеру, поведінки тощо). Ці відомості нерідко так закодовані в ознаках події злочину, слідах і обставинах зовнішньої кримінальної ситуації, що їх дешифрування і встановлення придатних для пошуку ознак вимагає застосування спеціальних методів пізнання, серед яких дієвими, є методики складання криміналістичного портрета невідомого злочинця та її використання під час його пошуку. Визначення, виявлення, фіксація та використання у практичній слідчій діяльності необхідних ознак є актуальним завданням новітніх напрямів криміналістики та кримінального процесу [209, с. 174].

Зважаючи на вище викладене, ми запропонуємо приблизну (орієнтовну) модель криміналістичного портрету злочинця, визначимо доцільні прийоми його розробки за матеріалами кримінальних проваджень військових злочинів.

Свого часу, Ганс Гросс пропонував своєрідний алгоритм розслідування злочинів, які вчинялися злочинцями з окремої соціальної групи - особами ромської національності. Він обґрунтовано вважав, що цим особам характерний специфічний комплекс психологічних властивостей, які

обумовлені унікальністю їх життєвого укладу. В основу такої методики покладена ідея про те, що в слідах злочинної діяльності відображається сукупність психологічних властивостей, яка притаманна для представників кожної конкретної соціальної групи, і як наслідок – дає можливість для наступної ідентифікації їх у результаті аналізу слідів на місці злочину [179, с. 466-472].

Спираючись на цю методологічну пораду, проаналізуємо як вона «працює» відповідно до анонсованих злочинців.

Так, кількість злочинів, пов'язаних зі збройними конфліктами, з кожним роком суттєво зростає. Хоча державна статистична звітність не передбачає виокремлення кримінальних проваджень, які розслідуються у зв'язку зі збройним конфліктом на Сході України. У Єдиному реєстрі досудових розслідувань окремого обліку конкретної категорії проваджень, які стосуються збройного конфлікту, також немає.

За нашим дослідженням – це понад 12 000 "воєнних" проваджень за 6 років війни в шести областях (Донбас і прилеглі до Донбасу й Криму регіони: Донецька, Запорізька, Луганська, Дніпропетровська, Харківська та Херсонська області).

Ці провадження, пов'язані зі збройним конфліктом в Україні, здійснюються за такими статтями КК України: 109 - дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу; 110 – посягання на територіальну цілісність і недоторканість України; 111 - державна зрада; 258-3 – сприяння діяльності терористичної організації; 258-5 – фінансування тероризму; 260 – створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань; 437 – планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни; 438 – порушення законів та звичаїв війни (лише 71-не провадження кваліфікувалося за статтями 437 та 438 Кримінального кодексу України, тобто менше 1-го відсотка від усіх відкритих проваджень) (ст.ст. 260, 258, 258-3, 109, 110, 111, 113, 114, 437, 438 кримінального кодексу України) [352].

Проте, якість і результативність цих розслідувань залишається на низькому рівні, оскільки – це складна багатоаспектна проблема, яка ускладнена відсутністю науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій (методик).

Основою інформаційної бази розслідування зазначених злочинів є місце події, обстановка і обставини місця події, поведінки осіб, які брали у ній участь, дані про особу, зібрані на місці події, які можуть мати різний характер. На тлі збільшення обігу зброї, появи ветеранів бойових дій, впливу загальної маргіналізації суспільства, інтенсивними міграційними процесами, ослабленням економіки, зниженням добробуту населення тощо, вчиняються: злочини проти особи (незаконні затримання, допити, знущання над мирним населенням, катування, тортури, зґвалтування ("насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом" чи "примушення до вступу у статевий зв'язок"), погрози зґвалтування (що за міжнародним правом вважається катуванням), незаконне ув'язнення чи викрадення, побиття, імітації розстрілів, змушування витягати тіла загиблих під обстрілами чи навіть використання як "живого щита", грабежі тощо) і щодо майна, незаконний обіг зброї (внаслідок цього виникають умови для здійснення тяжких і особливо тяжких злочинів із застосуванням зброї), безпрецедентне зростання кількості вимушених переселенців, крім цього, слід зазначити, що питома вага злочинів, вчинених у стані алкогольного сп'яніння в порівнянні з попередніми періодами (до початку бойових дій на сході країни), зменшилась, що свідчить про збільшення частки умисних злочинів. Наведені статистичні дані вказують на зростання частки так званої соціальної злочинності [138].

В Україні фіксують стрімке зростання індексу споживчих цін [248].

На останок сформулюємо приблизну (орієнтовну) модель "криміналістичного портрета" особи злочинця, учасника збройних конфліктів, яка містить такі ознаки:

- особа (ймовірно чоловічої статі), яка перебирає на себе функції

правоохоронних органів, колишній боєць;

- наявність певних професійних (військових, спеціальних) знань і навичок;
- має доступ (особисто або через зв'язок) до зброї, спеціальної техніки, вибухових речовин (наявність певного рівня їхнього володіння та вміння керування військовою технікою);
- наявність антигромадської установки;
- відсутність постійної роботи, професії (або їх не престижність), маргінальна поведінка;
- неповага до прав та свобод окремих категорій громадян, нехтування загальнолюдськими нормами;
- шкідливі звички, схильність до вживання спиртного (частіше зловживання);
- наявність злочинних навичок і звичок;
- прояви жорстокості, садизму, озлобленості, ідей помсти (родичі жертв тощо);
- наявні механічні пошкодження на тілі (сліди поранень, впливу на організм, наслідки контузії, тортур) та психічні деформації (пограничні стани);
- наявні татуювання, які видають належність до військової служби, злочинного світу;
- тощо.

Таким чином, зростанню злочинності в Україні слід протиставити поєднання законодавчих ініціатив, організаційних заходів і сучасних наукових розробок. Основним завданням науки є актуалізація теоретичного і методичного забезпечення боротьби зі злочинністю, підвищення її результативності через запровадження в діяльність правоохоронних органів найновіших наукових досліджень і передового досвіду [325, с. 70-74].

Щодо особи "карантинного" злочинця. Ця проблематика виникла сьогодні не на порожньому місці. Здавалося, що у сучасному суспільстві, з

його розвиненою системою гігієни, медицини, санітарно-епідеміологічних заходів щодо запобігання хворобам (профілактика, щеплення й таке інше), масові й безконтрольні поширення небезпечних інфекційних захворювань, що охоплювали не тільки локальні місцевості, а й цілі країни, залишилися лише у спогадах далекого минулого.

Але, як з'ясувалося, існуючих засобів виявилось недостатньо, і ось вже новий коронавірус із умовною назвою – COVID-19 стрімко розповсюджується по країнам світу. Тому 1 березня 2020 року Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначила новий коронавірус (COVID-19) як пандемію. Одним із заходів у боротьбі з поширенням вірусу стала ізоляція громадян і, відповідно, зменшення їхньої активності. Разом із тим, активність злочинців не зменшилася – навпаки, нові обставини дають їм можливість більш продуктивно здійснювати свої злочинні наміри. Зокрема, на тлі спалахів коронавірусу все більше осіб постійно носять медичні маски (респіратори). І хоча маска, в деякій мірі, дозволяє захиститися від інфекції, вона істотно ускладнює процес біометричної аутентифікації особи злочинця. Тому розробка типового криміналістичного (соціально-психологічного) портрету злочинця з умовною назвою – «карантинного», уявляється актуальною та перспективною. Нова реальність – самоізоляція, втрата роботи (за оцінкою президента торгово-промислової палати України, Г. Чижикова, через карантин на Україні залишилися без роботи майже чотири мільйони людей) [348], непрості сімейні морально психологічні обставини, певним чином впливають на психологічний стан і властивості особи, ведуть до змін оточуючого криміногенного середовища.

На думку психологів, на тлі панічного очікування (напруження), пов'язаного з коронавірусом, коли "всі разом залишилися вдома" люди втрачають пильність й стають більш вразливими (й довірливими). Змінюється їхній психологічний стан під час низки обмежень, як невідворотної потреби вимушено перебувати в ізоляції. Особа піддається низці внутрішніх розладів і стає більш схильною до зовнішнього впливу.

Тому самоізоляція може стати спусковим гачком для осіб, які не "зможуть утриматися у замкнутому просторі". Окремі (негативні) властивості осіб, "вийдуть" на передній план і будуть домінувати. У тому числі – злочинні. Погіршення загальної економічної ситуації й бажання людей після тривалої самоізоляції максимально соціалізуватися можуть призвести до зросту злочинності. Особливо щодо осіб, які під час карантинних заходів "забули" про засоби особистої безпеки (відвикли) від злочинних зазіхань і будуть наслідувати віктимну поведінку. На цьому тлі на зміну грабежам, крадіжкам та вбивствам йдуть шахрайства і афери (в тому числі в Інтернеті). Про це попереджає і Європол (поліцейська служба Євросоюзу). У своїй доповіді він повідомляє, що значно зросла кількість підробок на ринку (в тому числі масок, дезінфікуючих засобів, ліків), а шахраї всіх рівнів вже відпрацьовують нові прийоми, щоб скористатися головним супутником пандемії – людським страхом. Крім того, директор організації Кетрін Де Болле вказала на зростання активності кіберзлочинців. Вона зазначила, що зараз, коли багато європейців працюють з дому, під загрозою знаходиться безпека особистих даних [206].

Реальність сьогодення – примусова цифрова трансформація. Під час коронавірусу Інтернет простір пропонує численні привабливі пропозиції для дозвілля з дітьми, для заробітку на сайтах тощо. При цьому, злочинні схеми стають все витонченішими, а бюджетні та кошти місцевих громад – стають об'єктом шахрайських схем.

Робота онлайн породжує певні проблеми із забезпеченням інформаційної безпеки. Це пов'язано з тим, що в нинішніх умовах до мереж або серверів компаній отримує віддалений доступ велика кількість співробітників, які використовують свої комп'ютери, підключені до звичайних мереж. Таким чином, кіберзлочинці отримали більше об'єктів для нападу.

Крім того, у поле зору "карантинного" злочинця потрапляють «емігранти», які стали ще більш соціально незахищеними, вони втратили

роботу, при цьому заощаджень у них ще менше, ніж у корінного населення. Виїхати з країни перебування вони зараз не можуть, вийти з ізоляції та заробляти – теж. Доступу до елементарної медичної допомоги у них також часто немає. При цьому багато хто живе у тимчасових переповнених оселях.

Злочинці наживається на паниці, активізувалися шахраї; фіксуються випадки шахрайства, пов'язаного з карантинном: виманюють/вимагають під виглядом соціальної допомоги, також шахраї активізувалися на онлайн платформах з продажу; невідомі представляються працівниками санстанції: особи одягнені у протиепідемічні костюми, маски, ходять по квартирах, начебто перевіряючи на COVID-19. Обставини ще й ускладнюються обмежуваними заходами.

Зростає насильство у сім'ї під час карантину; наявні ознаки збільшення кількості випадків статевого насилля над дітьми в домашніх умовах.

В Україні (як повідомлялося у ЗМК) за січень-березень цього року обліковано понад 700 кримінальних правопорушень через домашнє насильство. Про це у відповідь на інформаційний запит УНН повідомили в Офісі Генерального прокурора України. Так, в Україні за січень-березень 2020 року обліковано 724 кримінальні провадження за ст. 126-1 КОКУ "Домашнє насильство" [217].

Загалом зареєстровано 870 таких кримінальних правопорушень. З цієї кількості закрито 146 проваджень. За даними Офісу Генпрокурора, до суду було направлено 468 проваджень. Також зазначається, щонайбільше правопорушень через домашнє насильство протягом січня-березня 2020 року обліковано у Донецькій області – 124, у Дніпропетровській області – 48 та у Житомирській області – 40. Окрім того, по 38 облікованих правопорушень у Львівській та Вінницькій областях. За даними Офісу Генпрокурора найменше обліковано правопорушень через домашнє насильство у Волинській області – 6 та по 11 у Чернігівській та Луганській областях [217].

Нагадаємо, стаття 126-1 у Кримінальному кодексі з'явилась на початку 2019 року [6]. Також в Україні передбачено адміністративну відповідальність

за домашнє насильство (ст.173-2 КУпАП) [9].

Міністерство внутрішніх справ України розробило чат-бот (@police_helpbot) в месенджері Telegram для швидкого, доступного та оперативного реагування на випадки вчинення домашнього насильства [185].

Чат-бот @police_helpbot, який діє у месенджері Telegram та акумулює всю необхідну інформацію про домашнє насильство". Цей чат-бот може: допомогти викликати служби допомоги (поліцію та "швидку допомогу"); роз'яснити, що таке домашнє насильство та як протидіяти цьому явищу, повноваження органів і установ, які здійснюють заходи із запобігання домашньому насильству; надати контакти інших служб допомоги; переадресувати на спеціалістів безоплатної правової допомоги, які нададуть юридичну консультацію в онлайн-режимі [185].

Також повідомляється, що за I квартал 2020 року суб'єктами взаємодії зафіксовано 46 997 звернень з приводу домашнього насильства, що на 48% більше порівняно з аналогічним періодом минулого року (31 735 звернень), з них: від дітей надійшло 420 звернень, що становить 0,8% від загальної кількості; від жінок – 40 200 звернень, що становить 85% від загальної кількості; від чоловіків – 6 377 звернень, що складає 13,6% від загальної кількості звернень; обліковано 103 звернення щодо вчинення домашнього насильства стосовно осіб з інвалідністю [452].

Аналіз наявної інформації та думок вітчизняних психологів, дозволяє змалювати типовий соціально-психологічний портрет особи, схильної до насильства. Вона, зазвичай вкрай ревнива, запальна, дратівлива, схильна до перепадів настрою, забороняє жертві зустрічатися з друзями й родичами, перешкоджає їй працювати і займатися улюбленою справою. Вона прагне встановити повний контроль над життям свого партнера: читає листування і слухає телефонні розмови, повністю контролює витрати й вимагає повний звіт про витрату фінансових коштів, ніколи не визнає свою провину і в усьому звинувачує жертву, ображає, принижує і критикує її, навіть у дрібницях, ігнорує бажання і потреби, проявляє грубість в сексі, а також

поводиться агресивно до дітей і тварин, маніпулює партнером і шантажують його, погрожуючи вчинити суїцид або розправитися з жертвою або ж її близькими [225].

Це окремі ознаки соціально-психологічного портрету особи, схильної до насильства. У цей період постачальники, реалізатори та дозвільні органи відзначають значне зростання придбання громадянами зброї і боєприпасів. Таким чином (зважаючи вище перераховані фактори), у злочинців стало більше можливостей для втілення нових злочинних намірів. Спостерігається певна активізація нових оригінальних і трансформованих шахрайських схем. І хоча за офіційною статистикою МВС України та СБУ України, відбувається значне знищення рівня злочинності, але за словами керівника УБОЗу, В. Кур: "В первый месяц карантина преступность перешла в "латентный режим", то есть скрывается и от населения, и от правоохранителей" [441].

Так, зокрема, зі слів професійного злочинця, одесита з чотирма ходками на зону гр. Володимира про ситуацію в кримінальному світі, який також всерйоз зачепив карантин, змусивши пристосовуватися до реалій: "Тим, хто відкидається з зон, теж потрібно годуватися. На роботу влаштуватися з довідкою про звільнення і терміном за плечима і раніше було неможливо. Тому майже всім колишнім зека доводиться знову бомбити народ (красти і грабувати). Зараз особливо не побомбити – все карманячіє (кишенькові злодії), бомбили на ривку (грабіжники, що зривали ланцюжки і сумки на бігу), обжимали (кишенькові злодії, обіймаються жертви нібито випадково помилились) не при справах. Людей на вулицях немає, в автобусах і трамваях тисняви немає. Все на увазі. Тому пацани інші професії почали освоювати. Бомблять машини (крадуть колеса, електроніку і барсетки з автомобілів), велосипеди, мопеди тягнуть – їх тут же розкупувають бариги. А ті, хто молодші – кучкуються в банди, трясуть комерсів (здійснюють збройні нальоти і розбої на підприємців). Злодії як можуть підтримують людей з общаків. Особливо стремляг з молоді (кримінальників дрібного рівня). Але він – теж не бездонний ріг достатку. Якщо все заробляють

нормально, то і у наших пацанів робота є. Якщо вся держава в кризі, то і наші сидять без повітря (грошей). Багато з пацанів за кордон зібралися їхати – працювати, кажуть, там карантин швидше знімуть. Якщо карантин продовжиться, то на зонах багато лівих людей з'явиться, первоходів (новачків, вперше засуджених за злочин). Людям нічого не залишиться, як вкрасти. Просто для того, що б було що їсти. А менти на цих первоходах тут же "палок" собі наставляють – статистику підвищать по розкриваності" [604].

Формуючи криміналістичний портрет "карантинного" злочинця, слід зауважити, що він, у першу чергу, характеризується такою кримінальною спрямованістю:

- збільшенням кількості ботоферм й розповсюджувачів фейків про коронавірус в Інтернеті;
- створенням ерзац сайтів – сайтів-підробки, на яких нібито можна поповнити мобільний рахунок, сплатити Інтернет або комунальні послуги без комісії;
- поширенням кіберзлочинності;
- телефонуванням від імені банків та інших фінансових установ, наприклад, з проханням надання чи перевірки даних клієнта; про нарахування з проханням передзвонити;
- проханням допомоги благодійним організаціям, перехоплюючи дані (навіть тільки відкривши такий лист, можна спіймати електронний вірус тощо);
- пропозицією всіляких інтернет-продажів масок, дезінфекторів, неіснуючих ліків від вірусу тощо з ненадійних Інтернет платформ (де, після сплати передоплати, не тільки не отримують його, але й можуть піддатися зняттю з рахунків коштів та конфіденційних даних);
- пропозицією надання послуг, в тому числі медичних, соціальних, служби санітарної обробки та дезінфекції, волонтерських, громадянських, чи різноманітних продажів по телефону тощо;
- оформленням запитів під виглядом начебто «державної допомоги»;

– розсилку людям електронні листи, в тому числі з метою шантажу, погрожуючи заразити їх новим вірусом, якщо вони не заплатять їм певну суму. Деякі хакери навіть використовують карти для відстеження вогнищ епідемії з метою поширення шкідливих програм.

Виокремлений перелік злочинних намірів як складової криміналістичного портрету "карантинного" злочинця є лише першою спробою узагальнення його певних (визначальних) соціально-психологічних сторін (ознак). У подальшому, з отриманням й узагальненням відповідної слідчої практики, його буде доповнено криміналістичними ознаками та кримінально-правовою кваліфікацією.

COVID-19 підштовхнув розробників систем розпізнавання осіб. Так, певний період спостерігались окремі складнощі з ідентифікацією осіб в карантинних масках. Уперше з цим стикнулися у таких країнах: Китай, Ізраїль, В'єтнам, Сполучені штати Америки, Канада, Таїланд, Росія, тощо, досвід яких буде корисним і в нашій практиці. Системи біометричного розпізнавання осіб - нова реальність - алгоритм здатний вирішувати і зворотню задачу: розпізнавши особу, можна будувати на основі контрольних точок її 3D-модель. Вони можуть використовуватися, наприклад, для створення спеціальних масок в месенджерах. Великі темні окуляри, кепки, шарфи або просто закрите рукою обличчя допомагають уникати розпізнавання. Проте щоб сховатися від усіх камер, цим потрібно користуватися постійно - в реальному житті це непросто. Сучасні алгоритми добре справляються з перешкодами - окулярами, кепками, поворотами і нахилами голови (засвідчують дослідники компаній-розробників біометрії по обличчю Vision Lab та N Tech Lab) [217].

Сьогодні для успішного розпізнавання досить лише 70% відкритого обличчя особи. Наприклад, N Tech Lab працює в Китаї, де поширені медичні маски (ще з 2018 року), і алгоритм впізнає людей в них. А наявність на обличчі окулярів і кепок знижує точність розпізнавання не більше ніж з 95% до 92%, запевняють вони. Вплив бороди або окулярів на обличчі в одному з

тестів вимірює національний інститут стандартів і технологій США (NIST) [217].

Масовий експеримент по зламу біометричного алгоритму мимоволі влаштувала корпорація Apple. Свій флагман iPhone X вона обладнала системою розпізнавання Face ID, яка може розблокувати пристрій по обличчю господаря. Тут же почалися спроби її обходу, які незабаром увінчалися успіхом. Наприклад, телефон зміг розблокувати брат-близнюк власника iPhone, а в'єтнамська фірма Vcav, що працює в області кібербезпеки, змогла зламати пристрій за допомогою маски вартістю всього \$200 [215].

Маски або професійний грим, яким користуються актори для зйомок у фільмах, можна назвати найбільш ефективним способом оману щодо ідентифікації [116].

Влада Китаю в свою чергу почала впроваджувати оновлену систему розпізнавання осіб, яка може визначати людей в масках, респіраторях, шарфах і навіть з підробленою бородою. Виробник II SenseTime адаптував свій продукт для розпізнавання осіб. Видання South China Morning Post зазначає, що сама технологія не нова. У 2017 році аспірант Стенфордського університету Амарджот Сингх і його команда опублікували дослідження по «ідентифікації замаскованих осіб». Їх алгоритм став проривом в розпізнаванні людей в окулярах, підроблених бородах, шарфах і капелюхах. Подібний продукт ідентифікує людину, визначаючи кілька ключових точок на його обличчі і поєднуючи їх разом, утворюючи унікальний підпис, характерний для даної людини [449].

У Російській федерації знаходиться у стадії розробки: національний стандарт в області штучного інтелекту для ситуаційної відеоаналітики, що встановлюють нормативні вимоги в області ситуаційної відеоаналітики, які будуть регламентувати експлуатаційні характеристики, методики випробувань і вимоги до розміщення обладнання технічних систем ситуаційної відеоаналітики. Розробником інтелектуальних систем

комп'ютерного зору для використання в складних умовах, громадських місцях з великим скупченням людей, на об'єктах промисловості тощо є технічний комітет зі стандартизації ТК 164 "Штучний інтелект" [375].

Зарубіжні розробники зазначають, що для успішності розпізнавання осіб в масках не вистачало достатньої кількості фотографій людей в них, з настанням карантину і масового носіння масок – було успішно вирішено проблему поповнення баз даних зображень осіб в масках. До епідемії їх в такому обсязі не було де взяти. Таким чином, шести мільйонів фотографій вистачило системі машинного навчання, щоб підняти показник ефективності впізнавання з 50% до 95%. А, наприклад, армія Сполучених штатів веде розробку системи розпізнавання осіб правопорушників в темряві. Ідентифікація за інфрачервоним зображенням дозволить розпізнавати злочинців цілодобово, в будь-яку погоду і навіть крізь лобове скло автомобіля на відстані до 500 метрів [376].

Для порівняння, людей без масок алгоритми Hanwang успішно розпізнають в 99,5% випадків. При цьому розробники вказують, що в даному випадку мова йде про лабораторні тести, в ході яких особа піддавалася дії алгоритмів тільки один раз, а відповідно, в реальному житті ефективність системи буде навіть вище, оскільки у ПО буде можливість якщо не з першого, то з другого або третього разу таки ідентифікувати людину. В основі нової системи лежить кілька модифікована версія тієї технології, що використовувалася в фірмових системах розпізнавання осіб цієї компанії до цього. Основна відмінність удосконалених алгоритмів полягає в тому, що вони здатні «вгадувати», як могли б виглядати в масках спочатку неприкриті особи на фото з бази даних. Отримуючи зображення обличчя людини в масці з камери, нове ПЗ (програмне забезпечення) порівнює його не тільки з оригінальними особами з бази даних, але і з цими ж особами, на які алгоритми самостійно накладають віртуальну маску. Примітно, що вся процедура розпізнавання займає менше секунди [504].

Канадський фонд Awz Ventures, що спеціалізується на розвідувальних

технологіях, виділив 5 млн. доларів ізраїльської компанії Corsight AI на розвиток технології розпізнавання осіб, прихованих під масками, пластиковими щитками або сонцезахисними окулярами. Цією ж темою займається і в'єтнамський виробник смартфонів Vin Smart [77].

Ідентифікація по обличчю використовується не тільки для запобігання злочинів шляхом виявлення та відстеження злочинців, але також застосовується для пошуку порушників карантину і ланцюжки контактів з ними. Конкуруючі фірми Китаю настільки просунулися в своїх дослідженнях, що кожен зчитувач тепер може зберігати до 50 тисяч зображень особи, і для його роботи не потрібне підключення до Інтернету. Як завжди, комбіновані системи (за двома і більше ознаками особи) працюють ефективніше. Так, для виявлення людей з симптомами захворювання коронавірусів компанія Megvii розробила систему, яка об'єднує тепловізійні камери для безконтактного вимірювання температури і ідентифікацію людей з геометрії тіла і обличчя. Це рішення вже розгорнуто на одній зі станцій метро в Пекіні. Відзначаються такі особливості, що ймовірність невдалого розпізнавання збільшується, якщо на масці присутні декоративні елементи, такі як принти, сильно виражена текстура, логотип виробника, абстрактний візерунок або комічний малюнок (в аеропортах КНР були помічені громадяни з пластиковими пляшками, пакетами і мотоциклетними шоломами на головах). У такій ситуації варто більш детально подивитися на систему ідентифікації по райдужній оболонці очей. Цей спосіб повністю бесконтактний, як і ідентифікація по обличчю, а алгоритми розпізнавання по райдужній оболонці визнані одними з найнадійніших. До останнього часу головним недоліком ідентифікації по райдужці залишалася висока вартість скануючих пристроїв, але цю проблему китайські фахівці успішно вирішили [242].

В Білорусі вже продаються термінали з розпізнаванням по обличчю в масці і долоні [30].

Першими стали китайські виробники - компанія Sense Time, наприклад,

виступила із заявою, що в процесі розпізнавання їх механізм зчитує близько 240 точок на обличчі (в основному, навколо очей, носа і рота). Така кількість дозволяє звести погрішність до мінімуму, навіть якщо на вас надіта шапка, маска і темні окуляри. Хоча маска - більш серйозне перекриття, ніж вуса або окуляри, алгоритм все одно з високою часткою ймовірності зможе вас впізнати. Сама по собі система, звичайно, не несе ніякої загрози законотворчим громадянам - навпаки, в ідеальному світі вона дозволить скоротити число злочинів і підвищити їх розкриття. Однак багато правозахисників стурбовані тим, що держави будуть зловживати технологією. Наприклад, суд не задовольнив позов Олени Попової, яка вважає використання біометричних даних вторгненням в особисте життя людини. Такої позиції дотримуються не тільки в Росії. У Британії діє організація з гучною назвою Big Brother Watch - ця некомерційна структура бореться за чесне використання технологій спостереження, в тому числі і систем відео аналітики. На стороні правозахисників мимоволі виявляються і деякі вчені. Дослідники з Массачусетського Північно-Східного університету недавно представили розробку, яка допомагає обдурити алгоритм набагато ефективніше будь-якої маски. Це футболка з принтом, який може здатися вам всього лише симпатичною абстракцією. Насправді малюнок настільки помітний і хаотичний, що він не дає системі навіть «захопити» особу (мабуть, не дарма ми радимо вам одягатися яскравіше) - це означає, що вас просто не вважають як людину. Вчені, які розробили принт, стверджують, що він блокує розпізнавання в 63% випадків. На думку Тетяни Павлової, «ймовірність бути спійманим в «футболці-невидимці» знижується майже вдвічі». Менш помітним для камер вас може зробити макіяж з хаотично розставленими точками і смужками, але тоді ви ризикуєте привернути увагу живих людей. У свій час вивченням такого незвичайного макіяжу займався директор з розповсюдження технологій в «Яндексі» Григорій Бакуном (пізніше він відмовився від цього проекту). До того ж технології не стоять на місці. Тетяна Павлова зазначає: «У разі повної недоступності зображення

особи завдання ідентифікації може бути вирішена із застосуванням інших видів біометрії. Наприклад, голоси, жестів, ходи, геометрії рук, венозного малюнка, відбитків пальців, форми вух». І якщо хода поки залишається головною прикметою милого в піснях Гарика Сукачова, то кисті і вени вже ідентифікують на режимних об'єктах. Так що в найближчому майбутньому з поняттям «загубитися в натовпі» нам, мабуть, доведеться розлучитися остаточно. На відміну від масок [253].

Система Face ID, якої укомплектовані багато сучасних смартфонів, періодично давала збій і в житті до пандемії: кому не доводилося відривати голову від подушки, щоб телефон бачив обличчя повністю. Але це не завдавало особливих незручностей. Зовсім інша справа - коли стоїш на касі в супермаркеті і марно намагаєшся розплатитися безготівково за допомогою мобільного. До недавнього часу iPhone пропонував ввести пароль тільки після декількох спроб пізнати обличчя. В останній прошив ці розробники додали опцію відразу підтверджувати транзакцію цифровим кодом. А у смартфонів на Android є досить зручна функція Smart Lock, яка дозволяє автоматично знімати блокування, якщо ви, наприклад, перебуваєте в «безпечному» місці (на час карантину таким можна зробити найближчий магазин). Правда, проблему розпізнавання особи це все одно не вирішує - гаджети поки ще не навчилися визначати господаря під маскою. Гаджет не зрозуміє, що ви посміхаєтеся йому одними очима - доведеться знімати блокування вручну [253; 272, с. 1-11; 322, с. 31-36].

На останок – декілька загальних порад.

Для державних інституцій: посилення мір покарання за вчинення злочину під час дій карантину; збільшення кількості профільних гарячих ліній реагування; посилений моніторинг кіберпростору; збільшення патрулювання.

Для громадян: не користуватися невідомими ресурсами, де потрібно вводити свої конфіденційні карткові дані. Заведіть окрему банківську карту для розрахунків в інтернеті і поповнюйте її за необхідності. Підключіть 3-D

Secure (технологія, що дозволяє банку ідентифікувати власника картки при проведенні операції онлайн). Не поповнювати мобільний рахунок, оплачувати комунальні послуги або Інтернет через інтернет-банкінг фінансової установи, в якому ви обслуговуєтеся. Більшість шахрайських сайтів можна знайти в базах на сайтах <https://www.ema.com.ua/citizens/blacklist/> і <https://cyberpolice.gov.ua/>

3.4. Напрями встановлення кореляційних зв'язків особи злочинця та потерпілого

Досліджені основні типові криміналістичні характеристики особи злочинця та потерпілого й на цій основі запропоновано деякі шляхи встановлення кореляційного взаємозв'язку між ними, які мають практичний сенс.

Зазначено, що традиційно важливе (визначальне) місце в криміналістичних рекомендаціях з розслідування окремих видів злочинів займають їх типізовані криміналістичні характеристики, складовою частиною яких є характеристики особи злочинця та потерпілого.

У дослідженнях вітчизняних науковців прослідковується певний зв'язок між їхньою поведінкою, яка проявляється, наприклад, у вибірковості визначення мети, формування мотиву, вибору місця, часу, способів вчинення і приховування злочину [356].

Тому подальше дослідження кореляційного взаємозв'язку особи злочинця та потерпілого є актуальною проблемою теорії криміналістики, а також практики встановлення особи невідомого злочинця, мотивів, особливостей зародження злочинного наміру тощо, а у кінцевому рахунка – ідентифікації його особи.

Позначена проблема привертала увагу багатьох вітчизняних дослідників – правників, криминологів, психологів, криміналістів: Ю. М.

Антонян, Р. С. Белкін, Ю. Д. Блувштейн, І. В. Борисенко, В. Л. Васильєв, М. Т. Ведерніков, І. А. Возгрин, В. К. Гавло, Я. І. Гишинський, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, В. Г. Гончаренко, І. Н. Даньшин, А. І. Дворкін, В. Є. Емінов, Д. В. Жмуров, В. А. Журавель, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, І. І. Карпець, О. Н. Колесниченко, В. О. Коновалова, В. Н. Кудрявцев, С. І. Курганов, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, С. П. Митричев, В. А. Образцов, І. Ф. Пантелєєв, О. Р. Ратінов, М. В. Салтєвський, А. Б. Сахаров, Л. А. Сергєєв, А. В. Старушкевич, В. Г. Танасевич, Є. О. Центров, Ю. В. Чуфаровський, В. Ю. Шепітько, В. І. Шиканов, М. П. Яблоков [32, с. 27-38; 33; 36; 127, с. 74-77; 128; 129, с. 154-158; 486, с. 7-15; 517; 595; 597; 653, с. 18] тощо.

Незважаючи на це, залишається багато питань щодо встановлення закономірностей вищезазначених взаємозв'язків та значення особи потерпілого в окремих видах злочинів. Напрацьований попередниками певний масив емпіричного матеріалу необхідно піддати відповідному аналізу та узагальненню в нових правових реаліях сьогодення.

Особа потерпілого є одним із складних, в криміналістичному пізнанні, елементів криміналістичної характеристики злочинів. Вона змінює своє положення в залежності від категорії злочину, виду злочинного посягання, наявності або відсутності зв'язку між потерпілим і злочинцем, психологічних особливостей потерпілого, його рольових функцій до і під час вчинення злочину. Тож особа потерпілого може займати різне місце в системі елементів криміналістичної характеристики, в одних випадках визначаючи при розслідуванні окремих видів злочинів жорсткі залежності (закономірні кореляційні зв'язки) між елементами, в інших – виконуючи більш скромну роль(за ситуацією). Через те, що потерпілим є особа, якій злочином заподіяна моральна, фізична або майнова шкода, для її психологічного стану часто характерні «обвинувальний» ухил, перебільшення збитку і вини злочинця. Почуття потерпілого можуть бути пов'язані з депресією, соромом, образою тощо. Багато потерпілих відчують почуття тривоги, страху перед можливою помстою злочинця [682, с. 29].

Різний характер відносин між потерпілим і злочинцем визначають рівень зв'язків між елементами криміналістичної характеристики та їхнє значення для розслідування як в плані висунення слідчих версій, так і отримання даних про особу злочинця. Тут особливо важливо відзначити, що в діях злочинця спостерігається певна вибірковість, що свідчить про взаємозв'язок між особливостями особи потерпілого й злочинця. Більш того, наявність та характер зв'язків і відносин між жертвою і злочинцем впливають на мету, мотив, місце, час, способи вчинення і приховування злочинів, зумовлюючи їх специфіку. Наприклад, у випадках вбивств, залежність між злочинцем і потерпілим визначається даними про останнього, точніше його особистісними якостями, поведінкою, в ряді випадків становищем в суспільстві, службовими, особистими відносинами зі злочинцем. Причому зміни в цих позиціях істотно корегують наміри злочинця, обрання місця і способу вчинення злочину. Іншими словами, в цьому виді злочинів провідним є потерпілий, злочинець же - підпорядкований, який наслідує в своїх намірах і діях у разі досягнення жертвою, змінюючи тактику злочину відповідно до її дій. Така залежність існує майже у всіх випадках злочинної події, пов'язаної з вбивством [365, с. 201].

Система ознак, що відносяться до особи потерпілого, як і особи злочинця [285, с. 260], має складну структуру. Вона також включає загальні демографічні відомості (стать, вік, місце проживання, навчання, роботи та ін.), дані про спосіб життя, риси характеру, звички і нахили, зв'язки (особистісні, родинні, службові, побутові та інші) і відносини (ворожі, неприязні, дружні тощо). В окремих методиках в число даних про потерпілого включаються ознаки віктимності (наприклад, необережні дії або аморальна поведінка жінки; поряд з конфліктними особливостями її особи, які також можуть спровокувати злочин) [203, с. 412].

Теж саме може стосуватися й протиправних дій потерпілої особи.

У механізмі злочину існує взаємозв'язок злочинця і жертви (потерпілого), певна вибірковість з боку винного. Психологія конфлікту

злочинець – жертва може набувати різних форм. Причому жертва злочину до злочинної події характеризується тією або іншою поведінкою. Залежно від ролі потерпілого (жертви) у ході реалізації злочинного наміру розрізняють кілька видів типової поведінки з боку жертви злочину [682, с. 30].

У кожному випадку вчинення злочину і з'ясування його причинного комплексу необхідно встановити, через які саме вчинки потерпілого і в якому саме напрямі конкретна життєва ситуація впливала на злочинця, зокрема створювала сприятливі умови для його негативних вчинків. Серед низки питань механізму злочинного прояву, пов'язаних із поведінкою потерпілого, велике значення має з'ясування: якостей особистості потерпілого, що робили його більш уразливим для злочинця; міри залежності від цих якостей процесу створення умов, сприятливих для формування криміногенної орієнтації та мотивації; ознак та властивостей потерпілого, які сприяли опрідечуванню мотиву вчинення конкретного злочину в такий спосіб, що об'єктом злочинного посягання стає саме потерпілий; дій (вчинків) потерпілого, які об'єктивно або в уявленні особи, що має намір вчинити злочин, свідчили про активне сприяння потерпілого прийняттю рішення про його вчинення та реалізації цього рішення. Спираючись на дослідження кримінологів, виявлено типові ситуації поведінки потерпілого. Зокрема, ситуація, що передуює вчиненню злочину (види типової поведінки з боку жертви злочину), може бути, як найменше, п'яти видів: коли дії потерпілого є правомірними та чинять супротив задоволенню потреб (бажання) особи, яка має злочинний намір, що викликає у неї стимул до подолання цього супротиву у злочинний спосіб (наприклад, захист майна від спроби знищити викликає мотив насильно подолати цей захист); коли дії потерпілого мають необережний характер, через що створюється ситуація, яка полегшує вчинення злочину (недбале зберігання майна, що стимулює посягання на нього); позитивна поведінка [401, с. 212]; позитивна поведінка – це поведінка, спрямована на запобігання конфліктній ситуації, на припинення злочину і затримання злочинця (соціально-позитивна поведінка); нейтральна поведінка – така, що

не сприяє вчиненню злочину, але і не перешкоджає йому (байдужа поведінка); провокуюча поведінка – така поведінка з боку жертви злочину, що створює реальну можливість, сприяє реалізації злочинного наміру (характером, тривалістю й інтенсивністю).

Провокуюча поведінка стає причиною вчинення злочинного акту або сприятливо впливає на формування злочинного наміру. Провокуючу поведінку іноді іменують негативною. Провокуюча поведінка жертви сприяє виникненню у злочинця негативних емоційних станів (агресивності, гніву, озлоблення тощо), що викликають вчинення вбивств, нанесення тяжких тілесних ушкоджень та ін.. Так, систематичні приниження й образи можуть викликати емоції гніву, у результаті яких будуть заподіяні тілесні ушкодження кривднику. Провокуючою поведінкою є легковажні або аморальні дії потерпілої (розпусні відносини, демонстрація сексуальної доступності й ін.) при згвалтуваннях [682, с. 32].

Поведінка потерпілого, також, може бути неправомірною, необачною, аморальною або просто легковажною тощо. Усі ці обставини – кожне окремо та всі у взаємозв'язку – дозволяють уявити картину події і висунути певні криміналістичні версії. Особливе значення мають ці ознаки в тих випадках, коли інформація про злочин вкрай обмежена. Такі обставини відзначаються при розслідуванні вбивств, пов'язаних зі зникненням особи або вбивствах із розчленуванням трупа, або з іншими випадками приховування злочину. Дані про особу потерпілого, його зв'язки і відносини важливі при розслідуванні всіх видів злочинів проти життя і здоров'я людини, і тому вони включаються в криміналістичні характеристики окремих методик розслідування різних видів убивств (вбивство "без трупа", з розчленуванням трупа і пов'язані з інсценуванням злочину). Крім перелічених окремих методик, до них приєднуються нові, що виникли в зв'язку з розслідуванням убивств на замовлення, вбивств, учинених організованими злочинними групами тощо. Кожна з названих окремих методик має свою специфічну характеристику потерпілого, обумовлену видом злочину і тими відносинами зі злочинцем,

вивчення яких дозволяє планувати розслідування в кожному окремому випадку [46, с. 75].

Так, розрізняються особливості кореляційного взаємозв'язку між злочинцем і потерпілим в різних інших видах вбивств і ситуаціях злочину. Зокрема, в одних випадках вони носять безпосередній характер і цілком очевидні, наприклад, у ситуаціях конфліктних зіткнень осіб, що знаходилися спершу в дружніх, родинних, службових відносинах. У інших випадках зв'язок між злочинцем і жертвою (потерпілим) носять опосередкований характер. Найчастіше це відноситься до таких видів вбивств, як убивства на замовлення, вбивства, що здійснюються організованими групами. У зазначених злочинах особа, яка вчиняє вбивство, як правило, не знайома з потерпілим, не вступає з ним у конфлікт, а виконує наказ керівника злочинної групи або діє за згодою з замовником. Саме тому в названих видах злочинів залежності між злочинцем і потерпілим, які спостерігаються в звичайних випадках, перериваються, не носять традиційний характер і тому не можуть виконувати своїх функцій, що дозволили б формувати слідчі версії про особу злочинця. Подібні випадки перешкоджають веденню розслідування, роблять безперспективними первинні слідчі заходи, спрямовані на встановлення особи злочинця, і тільки через деякий час завдяки ретельного вивчення особи потерпілого, його положення в суспільстві, політичного або фінансового престижу можуть бути висунуті версії про характер вбивства і особу злочинця. Що ж стосується інших видів вбивств – вчинюваних на сексуальному ґрунті, або серійних вбивств маніяками, то характер відносин між злочинцем і жертвою не простежується. У криміналістичній характеристиці таких злочинів особа потерпілого не грає тієї визначальної ролі, яка їй властива у випадках, коли злочинець і жертва знайомі. Непередбачуваність обрання жертви при аналізі кожного випадку не дозволяє встановити кореляційний взаємозв'язок злочинця і жертви, залишаючи типові кореляційні зв'язки між злочинцем і способом і місцем вчинення злочину. Це ж саме стосується й розслідуванню так званих

"імпульсивних" убивств, де злочин учиняється раптово по відношенню до незнайомої особі [541].

Слід зазначити, що чим значніша роль поведінки потерпілого в акті злочину, тим менш інтенсивна антисоціальна орієнтація особи злочинця. У злочинах проти особи така залежність виступає найбільш яскраво, тому що в психологічному механізмі вчинення злочину велике значення мають емоції злочинця, зростаючи іноді до ступеня афекту, бо вплив потерпілого сприймається ним крізь призму особистої значущості. Установлено, що близько 75-80% злочинів проти особи вчиняється особами, які пов'язані з потерпілими родинними, службовими, інтимними та іншими близькими стосунками і злочин, як правило, є кінцевою фазою конфлікту, що виник в результаті цих відносин [534]. Глибокі психологічні дослідження особи потерпілого і злочинця дають можливість виявити причини та умови виникнення конфліктної ситуації і намітити шляхи їх подолання [668].

З метою виключення помилок у показаннях потерпілого важливо враховувати особливості сприйняття їм в момент вчинення злочину особи злочинця. Експериментально доведено, що відчуття ним страху, гніву, сорому, образи і т. п., можуть сприяти спотворенню сприйняття, звужуючи його обсяг, приводячи до неправильної оцінки низки фактів, ознак, деталей [534].

При фізіологічному афекті, який зустрічається нерідко в результаті злочинного посягання на особу, у потерпілого ускладнюється самоконтроль, правильна оцінка своїх дій, погіршується сприйняття реальної обстановки [222, с. 70].

У подібних станах потерпілий може помилитися, оцінюючи фізичні дані злочинця, кількість правопорушників, характер дій нападників тощо. Однак сильні переживання, які відчувають потерпіли в момент вчинення проти них злочину, часто роблять їх сприйняття більш глибокими, яскравими, дають можливість надовго запам'ятати багато, навіть незначні деталі, події, ознаки дії злочинця. Оскільки злочин завдає душевну травму

потерпілому, він подумки багаторазово повертається до того, що трапилось, згадуючи різні обставини злочинної події. При цьому потерпілому нерідко вдається згадати будь-які суттєві обставини, про які він не повідомив при першому допиті. Ось чому з урахуванням фізичного і психічного стану потерпілого, намагаючись не заподіяти йому зайвих психологічних травм, доцільно в разі необхідності провести повторний допит. Слід мати на увазі, що часті спогади того, що сталося і пов'язані з ними переживання активізують розумові процеси потерпілого, посилюють його прагнення знайти винних. Ось чому потерпілі часто самі схильні висувати численні припущення про те, хто і чому вчинив злочин. Допускаючи, що багато які з таких припущень не засновані на будь-яких фактичних даних, слідчий не повинен їх відкидати. По-перше, це допомагає встановленню психологічного контакту. По-друге, в версіях потерпілого цілком може бути здорове зерно [534].

Слідчій практиці відомо чимало випадків, коли припущення потерпілого підтверджувалися в ході розслідування [668].

Виходячи з того, що потерпілим заподіюється безпосередній збиток діями злочинця, багато криміналістів, посилаючись на особисту зацікавленість потерпілих, приходять до думки про необхідність особливо ретельної перевірки їх показань [417, с. 28].

В юридичній літературі не раз зазначалося, що показання потерпілих далеко не завжди є об'єктивними. Причин називалось багато. Потерпілий, наприклад, прагне помститися злочинцеві за завдані страждання, біль, позбавлення, образи і т.п.; бажає отримати максимальну матеріальну компенсацію в разі засудження правопорушника. При цьому потерпілий може переслідувати і корисливу мету, перебільшуючи розміри заподіяної йому шкоди; має намір пом'якшити участь обвинуваченого під впливом умовлянь родичів і друзів злочинця, жалості до нього і т. д.; хоче приховати свою власну непристойну поведінку [668].

Також фахівці зазначають, що невідповідність показань потерпілого

справжнім обставинам події іноді є наслідком сором'язливості, збентеження, незручності при необхідності розповісти про дії злочинця або про власні дії в момент вчинення злочину. Такі ситуації виникають, зокрема, при допиті потерпілих у справах про статеві злочини. Показання потерпілого можуть не відповідати дійсності і тому, що він побоюється помсти збоку злочинця, його співучасників, родичів і друзів [196, с. 41; 222, с. 70; 534; 561, с. 100].

Зазначено, що вивчати особу потерпілого необхідно як традиційними методами (спостереження, бесіда, аналіз документів, узагальнення незалежних характеристик, за допомогою використання звукозапису, відеозйомки, відеозаписів спостереження тощо), так і специфічними («не традиційними»), наприклад методиками, розробленими на основі таких вчень, як фізіогноміка, дерматогліфіка, френологія, краніоскопія, дактилоскопія та хіромантія (хірогномія, хірологія), габітологія, локомоція, одорологія, скриберологія (почеркознавство), авторознавство та графологія, фоноскопія тощо. Вивчення осіб злочинця, потерпілого, їхнього взаємозв'язку та поведінки останнього покликане допомогти слідчому (досліднику) вибрати правильну лінію поведінки та набір тактичних і технічних прийомів, що використовуються на всіх етапах досудового розслідування та судового розгляду. Таким чином, потерпілого та злочинця під час розслідування злочину потрібно розглядати (сприймати) системно як соціальних осіб, фізико-біологічні істоти та психологічні особистості, які пов'язані одна з одною певними кореляційними взаємозв'язками; враховувати особливості поведінки потерпілого, встановлення характеру яких і є завданням слідчого під час розслідування злочину та ототожнення особи невідомого злочинця [304, с. 118-121; 309, с. 99-104; 326, с. 192-195].

Далі, на прикладі аналогії між причинним зв'язком між діянням (дією чи бездіяльністю) тієї чи іншої особи і певним наслідком та взаємозв'язком під'єднаних до Інтернету об'єктів, застосунків і злочинних намірів, наведемо низку термінології для розкриття сутті стану розвитку і можливостей технологій, об'єднаних зв'язком. Розглянемо нову форму комунікації і

взаємодії за допомогою різних пристроїв, під'єднаних до Інтернету. Встановимо шляхи розроблення нових методів збирання та аналізу даних; розкриття злочинів й прогнозування, в умовах глобального зв'язку.

Для кращого усвідомлення про природу взаємозв'язку між діянням особи за допомогою пристроїв, під'єднаних до мережі Інтернет та суспільно небезпечними наслідками, необхідно дослідити природу виникнення та встановлення причинного зв'язку та можливість встановити зв'язки в сфері комп'ютерних технологій за його допомогою. Серед науковців, які досліджували окреслене питання: С. Р. Багіров, Ю. М. Батурин, П. Д. Біленчук, Я. М. Брайнін, М. Бурі, В. О. Голубєв, Д. В. Дударець, О. О. Дудоров, А. М. Жодзишский, М. А. Зубань, І. Кріс, В. М. Кудрявцев, Ф. Ліст, В. Б. Малінін, А. А. Музика, В. О. Навроцький, А. А. Піонтковський, М. Д. Сергієвський, М. С. Таганцев, О. Л. Тимчук, А. Н. Трайнін, І. К. Туркевич, А. Фейербах, Є. В. Фесенко, І. В. Церетелі, М. Д. Шаргородський, О. М. Юрченко, Н. М. Ярмиш та багато інших.

Для правильного розуміння концепції залежностей причинного зв'язку діяння (дій чи бездіяльності) особи та наслідків, якщо ці дії було здійснено за допомогою застосунків, під'єднаних до мережі та пошуку відповідних методів його (зв'язку) встановлення, необхідно розкрити зміст деяких термінів.

Бездротова точка доступу, безпроводна точка доступу (від англ. Wireless Access Point) – центральний пристрій бездротової мережі, яку використовують для з'єднання між бездротовими клієнтами, а також для з'єднання дротового і бездротового сегментів (виконує функції моста між ними).

Великі дані – використання наборів великих обсягів даних разом з аналітикою, щоб зрозуміти події, тренди та діяльність за допомогою набагато глибших та корисніших способів.

Застосунок – це застосовна програма, прикладна програма або додаток (англ. application, applications of tware, app) – користувацька комп'ютерна

програма, що дає змогу вирішувати конкретні прикладні задачі користувача. Поняття введено, щоб підкреслити відмінність від операційної системи, драйверів, бібліотек, системних утиліт (забезпечують функціонування власне комп'ютерної системи та підтримують її працездатність) та засобів і середовищ розробки [227].

Інтернет – інфраструктура для під'єднання комп'ютерів та інших пристроїв один до одного через загальну мережу. Нині Інтернет – глобальна мережа, яка використовує протокол TCP/IP та систему доменних імен (DNS), щоб забезпечити кожному пристрою унікальну адресу. Інтернет – це комірки цифрових відображень, накопичувачі, оптоволокно, радіочастоти, перемикачі, дисплеї та термінали, а також комплекс різних технологій, додатків, плеєрів і правил користування.

Інтернет усього (IoE) – термін, запропонований компанією Cisco Systems для опису суми всіх сполучених систем, зокрема й Інтернету речей.

Інтернет-протокол (IP) – протокол зв'язку, який використовують як мережевий стандарт для Інтернету. Це дає змогу комп'ютерам керувати комунікацією пакетів, маршрутизацією, адресацією та іншими функціями.

Натільні комп'ютери – до натільних комп'ютерів належать окуляри, одяг, смарт-браслети і смарт-годинники, взуття тощо. Ці об'єкти мають умонтовані сенсори та системи зв'язку для обміну даними зі смартфонами та іншими комп'ютерами.

Під'єднанні, або сполучені, пристрої – різні промислові машини та персональні пристрої, які під'єднуються один до одного через мережу, наприклад, Інтернет.

Причинний зв'язок – це об'єктивний зв'язок між діянням (дією чи бездіяльністю) тієї чи іншої особи і певним наслідком.

Промисловий Інтернет – термін, який General Electric створила для опису використання сполучених машин, програмного забезпечення, даних, аналітики та бездротових технологій для зв'язку між людьми та машинами, спорядженими сенсорами, що робить їх «розумними». Ці пристрої є

провідною системою або ІТ-оснотою Інтернету. У промисловому Інтернеті комунікація відбувається трьома способами: машина-машина (М-М), людина-машина (Л-М) і машина-смартфон (М-С) (чи інший пристрій, наприклад, планшет). Звісно, кожний спосіб має своє призначення.

Сенсор – пристрій, який визначає зміни та варіативність довкілля. Сенсори дедалі частіше додаються або можуть зв'язувати зі смартфонами та іншими комп'ютерами.

Системи локації в реальному часі (RTLS) – система, яка використовує радіочастотні (RF) теги для автоматизації стеження на постійній основі. За контрактом теги RFID читаються лише тоді, коли минають нерухомий зчитувач.

Сполучені пристрої – означає пристрої, які обмінюються даними по стандартному Інтернету і отримують користь від мережі – приватної або закритої.

Ужитковий програмний інтерфейс (API) – набір програмного забезпечення, що містить протоколи, інструменти та інші ресурси для розробників, які налагоджують взаємодію між програмами і одному середовищі.

Хмарні обчислення – використання віддалених серверів, пристроїв зберігання даних і інших обчислювальних засобів для надання послуг, зокрема програмного забезпечення як послуги та інфраструктури як послуги.

Грецьке слово «aitia/αἰτία» зазвичай перекладається як «причина», хоча також може означати відповідальність за деяку дію, яка покладається на щось або на когось, а також може означати і «звинувачення». Прикметник «aitios/αἰτιος» перекладається і як «відповідальний», і як «винний». За Аристотелем, про те, що одне є причиною іншого, йдеться в чотирьох значеннях. Саме аналіз способів вираження привів його до думки, що у природі існують чотири причини. Один знаменитий пасаж, який має майже однаковий вигляд, як у Фізиці II, 3 так і Метафізиці Δ, 2, підтверджує Аристотелевську теорію чотирьох причин наступним чином. «В одному

розумінні причиною називається те, «з чого», як внутрішньо йому властиве, виникає що-небудь. В іншому розумінні причиною будуть «форма і зразок» – а це є визначення суті буття. Надалі, причиною називається те, «звідки» беруть початок зміни; наприклад, виробляє – причина виробленого, а змінює – причина змінюваного. Нарешті, причина як «мета», тобто «заради чого» (Метафізика Δ, 2,1013 а 24-33 і відповідний текст – у Фізиці II, 3, 194 в 23-35)» [39].

На сьогодні в Україні однією із найбільш складних у науці кримінального права є проблема причинного зв'язку, вирішення якої має як теоретичне, так і практичне значення. Теорія та практика кримінального права виходять з основного принципу, відповідно до якого суспільно небезпечні наслідки можуть бути поставлені у вину особі лише за умови, що вони перебували в причинному зв'язку з його дією або бездіяльністю. Встановити причинний зв'язок між дією і суспільно небезпечними наслідками – означає дати відповідь на питання: чиє діяння викликало цей наслідок і кому цей наслідок може бути поставлений в вину. Потрібно, таким чином, констатувати, що в об'єктивній дійсності шкідливий наслідок, що настав, викликаний діями даної особи, а не діями третіх осіб чи яких-небудь інших зовнішніх сил.

Причинний зв'язок можна уявити у вигляді ланцюга тих явищ, що об'єктивно обумовлюють перехід від протиправного діяння до його результату, а тому простежити співвідношення діяння та спричиненої (завданої) ним шкоди можна шляхом аналізу причинного зв'язку між ними [410, с. 72-77].

Встановлення причинного зв'язку є складним процесом і, оскільки Кримінальний кодекс України [7] не містить поняття причинного зв'язку, це є передумовою розгляду причинного зв'язку у злочинах з позиції філософії [339, с. 115-118].

Питання про причинний зв'язок постає в разі притягнення особи до відповідальності за шкідливі наслідки її дії або бездіяльності при

правопорушенні. Якщо закон, забороняючи те чи інше діяння, пов'язує відповідальність за нього з настанням певного шкідливого наслідку, то для притягнення особи, винної у вчиненні цього діяння, до відповідальності треба, крім інших обставин, встановити і те, що до цього наслідку спричинилися її дії або бездіяльність. В кримінальному праві причинний зв'язок є необхідним елементом об'єктивної сторони тих складів злочину, які містять вказівку не лише на заборонене діяння, а й на його шкідливий наслідок. Відсутність причинного зв'язку між протиправним діянням особи і певним шкідливим наслідком виключає можливість притягнення особи до відповідальності.

Причинний зв'язок є об'єктивним зв'язком, він існує поза нашою свідомістю і незалежно від неї. Причинність є загальним універсальним зв'язком, у світі немає явищ, котрі б не мали своїх причин [130, с. 833; 618; 701].

Джо Болен, Джорж Біл і Еверет Роджерс з Університету штату Айова запровадили поширене тепер поняття кривої впровадження нових технологій. За їхньою концепцією, новий продукт або рішення адаптується за відносно передбачуваною траєкторією, що апроксимується до нормального розподілу [714].

Сполучені пристрої в тій чи іншій формі з'явилися з першими комп'ютерними мережами та споживчою електронікою. Проте посправжньому ідея планетарного зв'язку почала формуватися лишень із появою Інтернету. У 90-х роках ХХ століття дослідники висували теорії про те, як люди й машини створять цілком нову форму комунікації і взаємодії за допомогою різних пристроїв. Зараз це реальність.

На сьогодні ми не можемо пригадати, що саме започаткувало цю революцію, але напевне можемо стверджувати, що визначальною подією став випуск компанією Apple айфона в 2007 році. Широке коло людей стало власником смартфонів. Це уможливило зв'язок у реальному часі між двома точками на мапі за допомогою потужного портативного пристрою. Зокрема,

у 2007 році Apple продала приблизно 3,7 млн. пристроїв, у 2008 році – 11,63 млн., у 2009 році – 26,4 млн., у 2010 році – 59,7 млн., у 2011 році – 108 млн., у 2012 році – 319 млн., у 2013 році – 421 млн., у 2014 році – 551,3 млн., у 2015 році – 773,8 млн., у 2016 році – 1 мільярд, у 2017 році – 1,16 мільярдів, у 2018 році – 2,2 мільярдів, 1 листопада 2018 року – компанія оголошує, що припиняє повідомляти про продаж iPhone; а 1 лютого – повідомила про тимчасове закриття власних офісів, магазинів і сервісних центрів (у Китаї) через епідемію коронавірусу [598; 715].

Кожен такий телефон має набір чипів, які можуть записувати дані, голос, відео, аудіо, рух, місце розташування тощо. Крім того, ці телефони дають змогу з'єднуватися з іншими машинами. Смартфон може слугувати пультом дистанційного керування і прикладною дошкою, на яку виводять особисті дані й потрібну інформацію. Він може отримувати сигнал тривоги, повідомлення про події, містити посадочний талон і електронний квиток, платіжні системи тощо. Пристрій може використовувати дані соціальних медіа і краудсорсинг для створення нових способів збирання, управління та аналізу подій у фізичному світі.

Водночас було вдосконалено технологію радіочастотної ідентифікації, далеко вперед пішли сенсорні технології, прискорилося мініатюризація, значно поліпшилося програмне забезпечення. Зближення цих технологій – разом із повсюдним поширенням бездротових мереж і хмарних обчислень – призвело до створення концепції роботів-комах і тварин, нано- і мікророботів, які можуть функціонувати в людині, і ескадрилій дронів, що можуть виконувати різні завдання в небі.

Інтернет підтримує системи, які не потребують нагляду людини, і з часом самовдосконалюється на основі заданого алгоритму [719, с. 8-12].

У майбутньому можуть з'явитися нові види злочинів, зброї, методів ведення війни, вигоди, ризику і проблеми світу, об'єднаного зв'язком. Можуть постати серйозні політичні й соціальні проблеми, зокрема через втрату зв'язків між людьми. Суспільству, безперечно, доведеться

переглянути поняття приватності й безпеки.

Пізнання причин явищ має певне значення для розуміння їхньої сутності, закономірностей розвитку. Встановити причини – означає дати відповідь на запитання про те, чому явище відбувається, чим воно викликане, що знаходиться в його основі. Без з'ясування причин глибоке пізнання явищ неможливе. Але знайти причину явища – завдання нелегке, причина не лежить на поверхні явищ, не дана нам безпосередньо. Причина може бути визначена унаслідок глибокого всебічного дослідження спостережуваного явища тощо [501].

Разом пристрої та застосунки (комп'ютери, медіа плеєри, автоматика тощо, що працюють за допомогою мобільних застосунків, і всі під'єднанні до Інтернету) дають повну картину активності. Ці сполучені пристрої не передбачають ручних операцій і забезпечують цілком новий доступ до цифрового контенту, нових версій події злочину, керують замками, дверима, світлом і термостатами. Деякі з них ще й дають змогу заощадити енергію, допомагаючи іншим пристроям працювати розумніше й ефективніше. А інші – забезпечують і перші, і другі.

У 1995 році, після багаторічних дискусій, Інтернет і Всесвітня мережа були комерціалізовані. На основі вивчення пакетних мереж у 50-х роках ХХ століття виникла оригінальна ARPAnet (мережа Агенції передових досліджень Міністерства оборони США), яка після скромної презентації в 1969 році перетворилася на значно стабільнішу мережу інтернет-протоколу (IP) (разом із протоколом управління передачею даних TCP він утворює протокол віртуального зв'язку між пристроями або системами). Поточні серії технічних удосконалень і підвищення продуктивності комп'ютерів привели безліч приватних груп до відкритого Інтернету. Після того, як уряд США вивів із експлуатації мережу, яку називали тоді Мережею національного наукового фонду, почалася нова доба. Створено загальну схему глобального зв'язку. У 2000 році тільки 3 % американців мали вдома ширококутний зв'язок. У серпні 2013 року кількість таких користувачів зросла до 70 % [742].

На 2020 рік цей показник сягнув 320 мільйонів користувачів. У деяких країнах їх ще більше.

Як перші залізничні колії сприяли промисловій революції, так тепер з'явилися підвалини майбутнього із дротовим і мережевим зв'язком. Винахідники Інтернету – зокрема й Роберт Е. Кан і Вінтон Серф – мріяли про світ, у якому б можна було об'єднати мережі й перетворити на єдину тканину мережевих систем. Вони передбачали появу світу з розумнішими машинами, які породжуватимуть непересічні можливості та неймовірні трансформації. Зокрема, у 1973 році основною метою було налагодити зв'язок між комп'ютерами. Розроблялися різні комп'ютерні мережі, які працювали самостійно. Було очевидно, що цінність усіх цих систем буде дуже обмеженою, доки вони не зможуть обмінюватися інформацією якою суспільною мовою. А користувач мав знати, яка служба обслуговує потрібного йому абонента. Тому було винайдено набір протоколів TCP/IP, що дало змогу взаємодіяти комп'ютерам і різним мережам. Це була потужна технологія, яка відкрила величезні можливості. Тоді це були громіздкі монстри, які коштували мільйони доларів.

В тому числі, свою потужність Інтернет завдячує здатності взаємозв'язку точок на мапі за допомогою пристроїв, з'єднувати продукти і предмети із фізичним пріоритетом один із одним та їх цифровими пристроями. Зокрема й із комп'ютерами і програмним забезпеченням. Отже, усі пристрої взаємодіють як група або кластер і обмінюються даними в реальному часі, часто – за допомогою хмарних технологій. Більше того, коли всі ці машини під'єднуються до людей, які використовують різні обчислювальні пристрої, це вже Інтернет людей (ІЛ), – виникає абсолютно нова концептуальна схема.

Сукупність цих взаємодій дає Інтернет усього (ІоЕ). Це більш розвинутий поступовий стан, коли фізичний і цифровий світи об'єднуються в єдиний простір.

Концепція сполучення пристроїв з'явилася на початку 90-х років ХХ

століття. Тоді дослідники Центру Auto-ID при Массачусетському технологічному інституті (МТІ) замислилися над ідеєю про створення системи, яка б дала змогу пристроям фізичного світу об'єднуватися за допомогою сенсорів і бездротових сигналів. Термін «Інтернет речей» запропонував 1999 року Кевін Ештон, співзасновник Центру Auto-ID при МТІ (2003 року його закрили і запустили комерційний проект «Глобальний електронний код продукту» або ЕКП).

За допомогою інтерфейсу програмування застосунків (власне, програмок, що сполучають застосунки), наприклад, можна збудувати більш гнучке й автоматизоване середовище. Цей програмний інтерфейс дає змогу різним пристроям і системам обмінюватися даними, навіть якщо вони спираються на різні стандарти чи протоколи.

Комп'ютер зчитує дані із пристроїв і застосунків, під'єднує до алгоритму і в реальному часі подає докладні результати та аналітику. Без мобільних технологій, хмарних обчислень і під'єднаних систем усе це було б неможливо. Користувач мав би лише поодинокі дані без глибокої картини процесів.

Зараз складно знайти аркуш паперу та можна виявити найближчий пристрій або устаткування, бо все має радіочастотні теги і все в мережі видно. Далі усі дані будуть синхронізуватися через хмару. І коли йдеться про «Великі дані», Інтернет речей експоненційно збільшує кількість джерел даних разом із їхнім обсягом, швидкістю і розмаїттям. Тепер ідеться не лише про комп'ютери, які збирають, генерують і зберігають інформацію в акуратних базах даних. Інтернет речей охоплює супутники, паркомати, торгові автомати, телевізори, платіжні термінали, бензоколонки, пакування харчів, побутову техніку, вимикачі освітлення, убиральні й полиці в супермаркетах – усе, що може передавати дані до хмар і аналітичних систем у реальному часі.

Задачі розроблення нових методів збирання та аналізу даних; розкриття злочинів й прогнозування полягає в ідентифікації потрібних даних і

підготуванні наборів цих даних до ефективного використання. Здатність просіювати великі дані й опрацьовувати їх визначатиме, наскільки виправдовують себе сполучені пристрої.

Ще одним з факторів, який ми хотіли би розглянути, є те, що «в одній країні поза законом, може бути законним в іншій». Через це важко розбиратись із проблемами юрисдикції й дотримання закону. З переміщенням даних між серверами, хмарами і пристроями виклики й проблеми зростають експонентно. Годі збагнути, де саме розміщуються дані і хто може заявляти на них свої права.

Інтернет стосується не лише локалізації об'єктів і використання їх для надання даних про довкілля та автоматизацію виконання завдань. Це спосіб моніторити, вимірювати й осмислювати вічний рух світу і все, що ми робимо. Можливість зазирнути в простір між об'єктами, людьми. І це має не менше значення, ніж самі об'єкти. Дані, генеровані Інтернетом речей, дадуть змогу глибше досліджувати фізичні зв'язки, поведінку людей і навіть фізичні аспекти нашої планети і Всесвіту.

Інтернет продовжує розвиватися. Нові можливості і функціонал з'являються завдяки поліпшенню напівпровідників, мікроелектроніки, конструкції комп'ютерів, накопичувачів, хмарної архітектури тощо. Подальше розширення смуги стільникової мережі та швидший Wi-Fi роблять інфраструктуру Інтернету речей надійнішою [719, с. 13-15].

Поза сумнівом, ми тепер живемо у взаємозв'язаному світі. Глобальне село Маршалла Маклюена стало реальністю, і цифрова доба в розквіті. У світі зараз є приблизно мільярд користувачів Інтернету. За оцінками Cisco Systems, у квітні 2014 року працювало приблизно 12,1 млрд. пристроїв, під'єднаних до Інтернету, а у 2020 уже 50 млрд. За даними цієї ж компанії, тоді щосекунди до Інтернету під'єднувалося близько 100 застосунків, а в 2020 році ця кількість сягнула 250 [711].

Ці речі тим часом набувають різноманітних форм. Тепер до Інтернету можна під'єднати не лише комп'ютери і смартфони. До переліку входять

паркомати, термостати, монітори стану здоров'я, пристрої для фітнесу, відеокамери на дорогах, шини, дороги, замки, полиці в супермаркетах, сенсори стану довкілля і навіть сенсори стану великої рогатої худоби й дерев. Кількість можливостей зростає по експоненті в міру того, як перетинаються одна з одною цифрові технології, падають ціни на апаратне і програмне забезпечення, стійкий зв'язок стає швидшим і надійнішим, а розробники вчать краще інтегрувати пристрої, застосунки, платформи тощо.

І поокремо, і разом ці пристрої пропонують споживачам нові функції й нові можливості.

Наразі, Інтернет зачіпає усі галузі... [273, с. 245-251; 312, с. 232-234].

Висновки до розділу 3

1. Виокремлено сучасні проблеми та можливості встановлення особи невідомого злочинця. Сформульовано й обґрунтовано авторську концепцію подальшого криміналістичного дослідження особи злочинця як сукупності його соціальних, фізико-біологічних, психологічних якостей і властивостей.

2. Сформульовано авторське визначення поняття «криміналістичний портрет особи злочинця» як методу моделювання особи злочинця, визначено його структуру та складові. Запропоновано структурно-логічну схему побудови «криміналістичного портрета». Розроблено пропозиції зі створення окремого виду криміналістичного обліку – картотеки криміналістичних портретів.

3. Узагальнено типові «криміналістичні портрети» окремих видів злочинців – убивць, гвалтівників, осіб, які публічно вживають чи розповсюджують наркотичні речовини, «комп'ютерних злочинців» тощо. Виокремлено криміналістичний портрет озброєного злочинця та наведено класифікацію підвидів озброєного злочинця.

4. Визначено особливості дослідження кореляційних зв'язків особи

злочинця та потерпілого. На основі узагальнення типових криміналістичних характеристик особи злочинця та потерпілого визначено шляхи встановлення кореляційних взаємозв'язків між ними. Запропоновано потерпілого та злочинця під час розслідування злочину розглядати (сприймати) системно як соціальних осіб, фізико-біологічних істот та психологічних особистостей, які пов'язані один з одним певними кореляційними взаємозв'язками.

РОЗДІЛ 4

СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ НОВІТНІХ НАУКОВИХ ЗНАНЬ ПРО ОСОБУ ЗЛОЧИНЦЯ

4.1. Сучасний стан та перспективи використання інформації щодо особи злочинця

Одним з об'єктів криміналістичного обліку є особа, яка вчинила злочин. Це зумовлено тим, що в механізмі злочину ця особа посідає центральне місце (без суб'єкта немає злочину).

Отже, у фокусі уваги правоохоронних органів у випадку вчинення злочину перебуває людина, яка вчинила цей злочин і яку називають по-різному залежно від виду правових відносин, суб'єктом яких вона є.

З моменту вчинення злочину виникають кримінально-правові відносини між державою і людиною, яка вчинила злочин. Таку людину називають особою, котра вчинила суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки злочину.

З моменту відкриття кримінального провадження ця особа стає суб'єктом кримінально-процесуальних правовідносин і під час розслідування справи, її розгляду в суді та ухвалення вироку набирає відповідно процесуального статусу підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого. Після набрання вироком чинності та його виконання ця особа стає суб'єктом кримінально-виконавчих правовідносин, що виникають з приводу виконання та відбування кримінального покарання. Але протягом усіх цих етапів ідеться про одну й ту саму особу, яка має відносно сталу сукупність певних фізичних, біологічних та соціальних ознак і властивостей [82, с. 113].

За допомогою розроблених криміналістикою методів дослідження, науково обґрунтованих і сучасних технічних способів, прийомів і засобів виявлення, фіксації та перевірки інформації отримують інформацію про властивості та ознаки певної особи або, іншими словами, здійснюють криміналістичне дослідження чи діагностування особи, яка вчинила злочин. Упродовж усіх перелічених етапів, спілкуючись з цією особою, її знайомими, рідними, свідками, потерпілими, а також досліджуючи наявні у провадженні докази, слідчий, суддя, працівники кримінально-виконавчої системи отримують певну інформацію про ознаки та властивості цієї особи [81, с. 213].

Криміналістичне дослідження особи, яка вчинила злочин, має суттєве значення не тільки для повного, всебічного та об'єктивного розслідування кримінального провадження й обґрунтованого призначення покарання, а й є водночас передумовою для здійснення профілактичної роботи із запобігання злочинам, успішного застосування основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених, а також забезпечення законних прав та інтересів цієї особи, дотримання законності. Пріоритетного значення набуває криміналістичне дослідження не тільки фізичних і біологічних, а й соціальних властивостей і ознак людини, які характеризують людину як особистість на рівні індивідуальної й суспільної свідомості, її ставлення до закону, суспільства, сукупності моральних і етичних цінностей [293, с. 202-204].

З дослідженням соціальних властивостей особи нерозривно пов'язане питання про встановлення ступеня її суспільної небезпечності, що суттєво впливає на вирішення питання про обрання до обвинуваченого запобіжного заходу під час попереднього розслідування та визначення судом виду і міри кримінального покарання підсудного. Завдання виправлення та перевиховання засудженого значною мірою залежить від можливості використання представниками ВТУ інформації про обставини, що характеризують особу засудженого. Справді, успішне застосування основних

засобів виправлення та ресоціалізації до засуджених і здійснення щодо них профілактичної роботи із запобігання вчинення нових злочинів практично неможливе без наявності достатнього обсягу інформації про особу, яка вчинила злочин. Така інформація дає можливість працівникам кримінально-виконавчої системи обрати та застосувати найоптимальніші прийоми, форми та методи впливу на особу засудженого з метою досягнення позитивного результату. Своєчасне та повне отримання інформації про особу засудженого під час відбування покарання (зокрема таких її соціальних властивостей, як ставлення до суспільно корисної праці, дотримання режиму відбування покарання, до закону, загально визнаних цінностей тощо) є підставою для вирішення питання про зміну правового становища засудженого - переведення його на поліпшені умови утримання, до ВТУ з менш суворим режимом утримання, застосування до нього акту амністії, умовно-дострокового звільнення чи заміни невідбутої частини покарання м'якшим, що суттєво впливає на обсяг його прав. Однак необхідно констатувати, що, на жаль, дотепер в Україні відсутня єдина комплексна інформаційна система нагромадження результатів криміналістичного дослідження ознак і властивостей осіб, які вчинили злочини. Це негативно впливає на ефективність роботи правоохоронних органів і суттєво ускладнює координацію їх зусиль у боротьбі зі злочинністю. Загально відомо, що нині в Україні немає налагодженої та чіткої системи обміну інформацією стосовно індивідуальних властивостей осіб, які вчинили злочини, як між різними правоохоронними органами, так і між окремими службами та підрозділами одного правоохоронного органу [96; 401].

Наявні криміналістичні обліки щодо осіб, які вчинили злочини, в основному містять констатацію окремих відомостей ідентифікаційного, демографічного та персонографічного характеру, а інформація, отримана слідчим, суддею та працівниками кримінально-виконавчої системи під час розслідування, судового розгляду та виконання покарання, що характеризує особу злочинця як неповторну особистість з її особливими рисами характеру

та схильностями, навичками, ставленням до суспільства, закону, загальноновизнаних людських цінностей тощо, не відображається і не фіксується, внаслідок чого не виправдано втрачається можливість її подальшого використання. Суддя не отримує необхідної інформації про особу обвинуваченого від слідчого; працівники кримінально-виконавчої системи не отримують відповідної інформації про засудженого від слідчого та судді; органи внутрішніх справ, на які покладено здійснення профілактичних заходів, після звільнення особи з місць позбавлення волі не отримують інформації про її індивідуальні особливості від працівників кримінально-виконавчої системи, що значно ускладнює виконання покладених на перелічені правоохоронні органи завдань [297, с. 125-134; 300, с. 80-84; 331, с. 180-183; 333, с. 144-146; 520].

У 1970 р. з метою фіксації інформації про особу обвинуваченого, отриманої слідчим під час розслідування, у кримінальних провадженнях щодо заарештованих обвинувачених було запроваджено спеціальну анкету — форма № 86 "Повідомлення про особу заарештованого та інші обставини, що можуть мати значення для його виправлення та перевиховання". Ця анкета складалася з 17 пунктів; її повинен заповнювати слідчий на підставі матеріалів справи й особистих спостережень і направляти до слідчого ізолятора разом з направленням справи до суду. Після засудження обвинуваченого працівники слідчого ізолятора повинні направляти анкету разом з особовою справою засудженого до ВТУ для врахування індивідуальних особливостей засудженого у процесі виправлення та ресоціалізації [81, с. 212].

Але, як свідчить практика, запровадження цієї анкети не дало позитивних результатів, бо більшість слідчих ставляться до цієї вимоги формально чи взагалі не виконують її. За кордоном інформацію про індивідуальні властивості особи, яка вчинила злочин, широко використовують правоохоронні органи для кримінологічного прогнозування її майбутньої поведінки як під час відбування покарання, так і після

звільнення. Важко переоцінити важливість такої інформації для слідчого під час розслідування злочину, вчиненого особою, яка вже була засуджена та відбувала покарання. За наявності інформації про індивідуальні властивості підозрюваного чи обвинувачуваного слідчий швидше встановить з ним психологічний контакт, повно та всебічно дослідить усі обставини справи, спрогнозує можливу реакцію та поведінку підслідного під час виконання слідчих дій [80, с. 39].

Отже, потреби практики ставлять на порядок денний питання про необхідність удосконалення наявних форм криміналістичного обліку через відображення в них інформації про індивідуальні ознаки, риси та властивості особи злочинця з метою її подальшого використання для досягнення завдань попереднього розслідування, виправлення та ресоціалізації засуджених, їх адаптації після звільнення, профілактики злочинів [81, с. 213; 293, с. 202-204; 297, с. 125-134; 300, с. 80-84; 331, с. 180-183; 333, с. 144-146; 520].

Визначення «інформація» багатогранне. Відповідно до тлумачного словника сучасної української мови, поняття інформація (від латинського слова - *informatio* - роз'яснення, викладення) визначається, як повідомлення про які-небудь події, чиясь діяльність; відомості, що є об'єктом зберігання, накопичення, переробки і передавання [580].

Згідно із ст. 1 Закону України «Про інформацію», під інформацією слід розуміти будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [580].

У спеціальній літературі викладаються різні думки щодо визначення «інформація». На думку Ю. Д. Черняк, у найзагальнішому розумінні інформація є відомості або повідомлення, що містять у собі нові дані, які сприймаються, переробляються і використовуються людьми для організації своєї діяльності [655; 656].

Наука управління та кібернетика у понятті «інформація» характеризуються наявністю двох визначальних факторів: наявністю певної системи та процесами управління, що відбуваються в ній; інформацією є

лише ті відомості, які корисні для вирішення її завдань [657, с. 87].

Однією з передумов оптимізації діяльності по роботі з інформацією про особу злочинця є розробка єдиної уніфікованої форми обміну відомостями про злочини, накопичення первинної бази даних, звернення до якої дозволяло б своєчасно перевірити зацікавленим співробітникам можливість вчинення аналогічних злочинів та інших пов'язаних із ними злочинів, провадження про які вони розслідують, виявити серії таких злочинів, групову приналежність, об'єднати зусилля для розслідування [655; 656; 657].

Для оптимізації облікової діяльності по боротьбі зі злочинами необхідно:

- постійно проводити моніторинги та аналіз інформації щодо злочинів з метою виявлення ознак серійності, взаємодії слідчих, оперативних, експертних та інших підрозділів у цієї діяльності;

- підвищувати оперативність виявлення серійних злочинів за рахунок чіткішої інформаційно-аналітичної роботи, поліпшення поінформованості співробітників слідчих та оперативних підрозділів про такі злочини;

- ширше використовувати спеціальні криміналістичні знання для виявлення та діагностики серійних злочинів, всебічного виявлення існуючих між ними зв'язків, формування інформаційних масивів;

- забезпечувати своєчасне об'єднання кримінальних проваджень;

- вживати заходів щодо створення первісного обліку кримінальних проваджень на початку досудового розслідування з урахуванням принципів криміналістичної класифікації, функціонування яких повинна забезпечувати експертна служба МВС України.

Метою створення, накопичення та використання первісних даних початку досудового розслідування є отримання аналітичної інформації про особу злочинця, склад, структуру злочинних груп, ознаки дій та способів їх вчинення, факти перебування однієї й тієї ж особи на місці вчинення двох та більше злочинів, використання однієї й тієї ж зброї або знаряддя, транспортного засобу для вчинення декількох злочинів. Для встановлення

першоджерел про аналогічні злочини треба використовувати відомості, які містяться у кримінальних провадженнях, що розглянуті судом або перебувають у слідчому провадженні, у матеріалах перевірки; закритих та призупинених, так званих «старих» кримінальних справах. Крім того, доцільно використовувати інформацію, що є у матеріалах дослідчої перевірки, на підставі яких було прийняте рішення про відмову у порушенні кримінального провадження. При їх вивченні можуть бути встановлені відомості, аналіз яких разом з відомостями з інших кримінальних проваджень та відмовних матеріалів, що мають ознаки серійності, надасть змогу висунути версію про особу, яка вчинила злочини, та встановити інші обставини, що мають істотне значення для їх розкриття та розслідування [112, с. 140-146].

Так, при огляді місця події за фактом крадіжки, що має ознаки серійності, були знайдені речові докази та сліди, що вказують на певні ознаки ймовірного злочинця, які були невідомі під час розслідування раніше виявленого злочину, але подальше встановлення вартості викраденого майна унеможливило відкриття кримінального провадження за даним фактом, у результаті чого виявлені відомості не підлягатимуть обліку [113, с. 13-16].

На шляху реалізації Концепції Національної програми інформатизації, а також наказу МВС України «Про створення Інтегрованої інформаційно-пошукової системи органів внутрішніх справ України», наказу МВС України «Про інформаційні системи органів внутрішніх справ України», наказу Держкомстату України «Про затвердження концепції інформатизації органів державної статистики», Плану заходів з виконання завдань, передбачених Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» важливе постійне вдосконалення роботи з обліковою інформацією про особу злочинця в відповідності до вимог сьогодення [275, с. 132-135].

Сьогодні різного роду виявлену, закріплену криміналістично-значиму інформацію фіксують, накопичують, обробляють, систематизують і

зберігають у спеціально створених інформаційно-пошукових системах правоохоронних органів, які називають криміналістичними обліками [353, с. 126-134], і які повинні слугувати аналізу цієї уніфікованої маси даних.

Окремі види криміналістичних обліків створюють в інформаційних, інформаційно-аналітичних та експертно-криміналістичних службах і підрозділах МВС та СБ України. Як правило, такі криміналістичні інформаційні системи містять блоки об'єктів, згрупованих і систематизованих на підставі однорідних класифікаційних ознак. Та або погано, або зовсім не узгоджуються між собою.

Центральним інформаційним підрозділом в системі МВС є Департамент інформаційної підтримки та координації поліції «102» Національної поліції України. При обласних головних управліннях Національної поліції функціонують управління інформаційної підтримки та координації поліції «102». Дані підрозділи ведуть облікову роботу по громадянах України, іноземцях і особах без громадянства, що вчинили злочини на території України, заарештованих, засуджених за бродяжництво, а також тих, що втекли від слідства і суду. Такі обліки мають назву персонально-довідковий і дактилоскопічний обліки [6].

Оперативно - пошукові обліки включають наступні види обліків: облік осіб, що пропали безвісти; облік трупів громадян, особа яких не встановлена; облік невідомих хворих. Автоматизований банк даних оперативно-розшукового і профілактичного призначення (АБД) забезпечує накопичення й обробку інформації за наступними категоріями об'єктів: дані про осіб; дані про нерозкриті злочини; дані про предмети з метою подальшого накопичення, багаторазової і багатоцільової обробки даних для використання їх оперативними і слідчими працівниками під час розкриття і розслідування злочинів, розшуку злочинців і проведенні профілактичних заходів щодо попередження правопорушень [221, с. 52]. Фактично на криміналістичний облік можна поставити всі види слідів і речових доказів, які вилучають під час розслідування злочинів і які містять інформацію про особу злочинця та

можуть бути об'єктами криміналістичних досліджень.

Дуже цікавою є думка про концепцію побудови обліково-реєстрації системи та органу, який буде здійснювати відповідні функції з обслуговування даної системи, повинно бути побудовано за певними принципами.

Відповідно, Єдина інформаційно-довідкова (інформаційно-пошукова та облікова) система «ПОМІЧНИК» – це сукупність, яка складається з трьох елементів: інформаційно-довідковий, інформаційно-пошуковий, методологічно-забезпечувальний, та виконує функції зі: збору, отримання, обробки, узагальнення, накопичення, зберігання, аналізу, надання та використання інформації стосовно вчиненого правопорушення та особи невідомого злочинця.

Єдиний інформаційно-аналітичний центр МВС України - це державна установа, структурний підрозділ МВС України, який виконувала б науково-методичну, інформаційно-технічну, експертно-досліджувальну, архівну та законотворчу функції та покликаний сприяти утвердженню справедливого суду в Україні.

Ми погоджуємося з низкою авторів, що це система правового характеру, бо це обробка та робота з відомостями в тому числі про певні об'єкти (робота з самими об'єктами), яка має юридичне значення та доказовий характер (має причинно-наслідковий зв'язок (прямий або опосередкований) з подією злочину); а також, або не має безпосереднього зв'язку, проте – може сприяти успішному і правильному розслідуванню події [142, с. 204].

Перший рівень (Представництва обласного бюро Єдиного інформаційного центру МВС України), головні завдання – отримання як змога більше інформації відносно вчиненого та супутніх питань тощо – саме вона є основою всієї системи. На цьому рівні відбувається первинне накопичення надлишкової інформації про злочин, її аналіз, певне відсіювання та певна обробка інформації, відсіювання та розробка

пошукових версій. Цей рівень притаманний органу, який безпосередньо стикається з проявами дій (злочинних) й в компетенції якого є прийняття певних процесуальних (правових) рішень. Це відділ поліції, в якому має бути відповідний інформаційно-аналітичний центр на кшталт Штабу (у первинному його задумі).

Другий рівень (Обласні бюро Єдиного інформаційно-аналітичного центру МВС України) – регіональне узагальнення отриманої інформації, задачі: узагальнення певної інформації за напрямками; обробка інформації; передача узагальненої інформації на більш високий рівень; зворотній зв'язок з первиною ланкою тощо.

Третій рівень (Єдиний інформаційно-аналітичний центр МВС України) – це державний інформаційно-аналітичний центр з обробки інформації, що надходить від регіональних бюро, який має повний перелік функцій установи, в тому числі з удосконалення законодавства, видачі відповідних рекомендацій.

Таким чином, подальша організаційна підтримка функціонування первинного обліку кримінальних проваджень у підрозділах експертної служби МВС України повинна передбачати: аналіз інформації в рамках визначеної процедури з використанням типових методик, із залученням фахівців з провадження судових експертиз та використанням експертних технологій для ідентифікаційного пошуку шуканих об'єктів, визначення тотожності в деталях способу вчинення злочинів, встановлення особи невідомого злочинця та інших елементів криміналістичної структури зареєстрованих подібних злочинів та вирішення інших завдань; організацію використання результатів аналізу інформації в практичній діяльності правоохоронних органів та функціонуванні інтегративної моделі використання спеціальних криміналістичних знань [111, с. 55-59; 112, с. 140-146].

Стрімке вдосконалення комп'ютерної техніки дозволить застосувати більш складні математичні методи обробки слідової інформації та здійснити

перехід до роботи з тривимірними характеристиками слідів. Самецізмінюповиннісприятиствореннюповністюавтоматичноїсистемисудово-балістичної ідентифікації, здатної вирішувати не тільки технічні, але і аналітичні завдання [95, с. 38]. Висловлене припущення Р. С. Белкіним про появу в майбутньому обліків за ознаками запаху і голосу користувача [63], знайшло своє виправдання через десятиліття.

Збільшення з кожним роком запитів на виконання фоноскопичних експертиз і досліджень, а також частота розкриття злочинів по даному виду обліку, говорить про ефективність застосування автоматизованих програмно-технічних засобів фоноскопичного обліку. Однак відсутність необхідного обладнання на місцях, неякісне застосування технічних засобів при проведенні звукозапису, а також відсутність в деяких регіонах країни фахівців з цього виду дослідження, в ряді випадків ускладнює проведення ідентифікаційних досліджень. Така ж ситуація склалася і з використанням одорологічної облікової інформації. Збір і зберігання залишених злочинцями на місці події запахових слідів дозволяє формувати колекцію запахових слідів, вилучених з місць нерозкритих злочинів. Така колекція створює реальну можливість перевіряти на причетність до раніше вчинених злочинів осіб, затриманих на місці злочину або з якої-небудь причини потрапивших в поле зору співробітників карного розшуку і слідства [250, с. 306].

Актуальним на даний момент часу є проведення ДНК-досліджень і формування баз даних ДНК біологічних об'єктів, які дозволяють в розкритті та розслідуванні злочинів, розшуку злочинців, безвісти зниклих громадян, а також для встановлення особи невпізнаних трупів робити велику вибірку з великим ступенем вірогідності [109, с. 241-246].

Створені бази ДНК в лабораторіях дозволяють провести весь комплекс біологічних досліджень з тяжких і особливо тяжких злочинів в порядку, необхідному для дослідження речових доказів – від встановлення факту наявності або відсутності біологічного матеріалу (кров, слина, сперма, піт) [110, с. 43-45].

Однак слід зазначити, що для розвитку сучасних систем криміналістичної реєстрації, в тому числі і створення баз генетичних даних, вартість яких досить велика, необхідно в першу чергу: налагодити фінансування і щорічне сервісне обслуговування обладнання, створити єдину інформаційну лабораторну систему, що ще більше підвищить ефективність роботи лабораторій, а також вирішити всі проблеми правового забезпечення даного процесу. Вирішення цих та інших питань спричинить за собою значні перспективи в створенні і використанні криміналістичних обліків [114, с. 167-171].

Закінчуючи огляд вітчизняних систем реєстрації, доцільно зробити висновок, що перспективи розвитку системи криміналістичних обліків виявилися безпосередньо пов'язаними з автоматизацією процесу накопичення, обробки і передачі облікової інформації здійснюється за допомогою АПС, створених на базі сучасних інформаційних технологій [115, с. 32-35].

Необхідно також зауважити, що створення і впровадження в експертну практику сучасних комп'ютерних технологій, в тому числі нових високопродуктивних АПС, автоматизація облікових криміналістичних інформаційних систем відкриває нові можливості як в плані більш точної обробки, так і в плані аналізу взаємозв'язку, яка існує між різного роду інформацією, в тому числі і тієї, яка залишалася невикористаною із застосуванням ручного способу обробки.

Створення єдиної системи кримінальної реєстрації дозволить за умови уніфікованого багаторівневого доступу користувачів ефективніше використовувати накопичені масиви облікових даних в єдиному інформаційно-пошуковому просторі України. Оптимальне поєднання централізації обліку криміналістичних об'єктів на верхньому рівні (дактиломасивів, кулегільзотек, зброї, автотранспорту, зразків ДНК і т. д.). З місцевим урахуванням нижнього рівня (сліди пальців рук, сліди взуття, сліди знарядь зламу, відеотеки осіб) значно підвищить рівень організації

правоохоронних органів як в цілому, так і при проведенні окремих слідчих (розшукових) заходів, а також дозволить здійснювати контроль за використанням вилучених речових доказів і повнотою їх дослідження [202, с. 15].

Розвиток цього напрямку техніко-криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій сформувало передумови для підвищення ефективності інформаційного забезпечення розкриття та розслідування злочинів [261, с. 61-63; 266, с. 128-131; 292, с. 55-56; 318, с. 66-68].

Підсумовуючи викладене та враховуючи сучасні виклики практики, зроблено висновок, що реалізація функцій кримінальної реєстрації та експертної діяльності – повинні бути зосереджені в одному уніфікованому самостійному і незалежному від відомств державному органі – Єдиному інформаційно-аналітичному центрі, який у своїй діяльності повинен керуватися чинним законодавством України, постановами Кабінету Міністрів України, а також відповідним Положенням про Єдиний інформаційно-аналітичний центр.

Обробка інформації здійснюватиметься Центром із дотриманням законодавства про захист персональних даних та забезпеченням таємниці, що охороняється законом.

4.2. Узагальнення практики й перспективи використання «нетрадиційних методів» у дослідженні особи злочинця

Проаналізовано й узагальнено історичний шлях становлення та розвитку окремих «нетрадиційних» знань, які доцільно використовувати в сучасному інтерпретуванні під час розслідування злочинів.

Фізіогноміка та френологія. Фізіогноміка з французької (фр. *physionomie*, вираз обличчя <фр. *physiognomie*, мистецтво розпізнавати особливості характеру і схильності людини за рисами його обличчя <лат.

physiognomia<лат. physiognomonía<грец. φύσιο + грец. γνωμονικά) [632].

Френологія (від грец. φρήν - розум, розум і грец. λόγος - слово, наука) - одна з перших, в сучасному розумінні, «псевдонаук» основним положенням якої є твердження про взаємозв'язок між психікою людини і будовою поверхні його черепа [638].

Виникнувши інтуїтивно, вони переживали різні етапи свого становлення. Певний вклад у фізіогноміку та френологію внесли: Аристотеля, Ф. Й. Галля, Ч. Дарвіна, Н. М. Карамзіна, Д. Комба І. К. Лафатера, Н. Рафтера, Б. Раша, І. А. Сікорського, О. С. Фаулера, І. Г. Шпурцгейма, Т. Шварца, М. Г. Ярошевського [89, с. 38; 94; 166, с. 69-76; 186; 193; 243; 360; 429; 443; 473; 542; 659; 674] тощо. У працях того часу зазначалося, що завдяки досягненням фізіології (вченню про умовні рефлекси, психоаналітичному вченню Фрейда, вченню Кречмера, Белова про зв'язок між фізичними особливостями людини та її характером) твердження «чужа душа – сутінки» поступово втрачає свій сенс [457].

Предметом вивчення фізіогноміки є взаємозв'язок між рисами обличчя і характером людини. Цей взаємозв'язок привертав увагу і Аристотеля, і вчених Стародавнього Сходу, і дослідників пізніших часів [38; 99; 147; 458; 590].

Зокрема, Аристотель зазначав, що з того моменту, як життєва сила душі знайшла своє відображення в тілі, душа і тіло зріднилися між собою. Вони взаємно впливають один на одного. Особливо впливає душа на тіло в хвилини гніву, пристрасті, печалі. Ті почуття, які приховує душа, тіло виражає відкрито. А спостерігаючи за рухами тіла і виразом обличчя, можна простежити за душевними переживаннями. У цьому і полягає мистецтво фізіономістів. У їх розпорядженні є ознаки потрійного роду: можна спостерігати деяку схожість і порівнювати людську зовнішність із зовнішністю тварин. Можна також, помічаючи руху тварин, проводити аналогію з рухами людей; можна встановлювати подібність між окремою людиною і представниками різних рас і народностей - ефіопів, індійців та

інших. Помічаючи риси, що ріднять окремої людини з характерними ознаками різних народів, ми не помилимося, визначаючи його характер; можна порівнювати особу людини в спокійному стані з таким, яким воно буває під час гніву, або під час переляку, чи під час пристрасті. І, в тому числі, за окремими ознаками можна стверджувати, що дана людина по натурі запальна, боягузлива, хтива. Мистецтво фізіогноміста вимагає тонкого спостереження й глибокого розуму, вміння аналізувати. І той, хто хоче чистим світочем знання збагатити свій розум, повинен вивчити три основи вчення фізіогноміста. Подібно до того, як яскраве сонячне світло дає нам можливість бачити земні предмети, а без нього ні одне око нічого не побачить, так і без знань фізіогномістики ніхто не зможе по зовнішності визначити характер людини [188].

У цьому плані, наприклад, Піфагор вибирав своїх учнів тільки з людей, по обличчю яких бачив, що вони мають покликання і здібності до занять точними науками. А. Авіценна (Ібн Сіна) ставив діагнози після уважного вивчення зовнішності особи хворого [349].

Так, у кінці XVIII століття в Західній Європі великою популярністю користувалася теорія фізіогноміки, згідно з якою характер людини можна визначити по його зовнішності. Її популяризації в значній мірі сприяв швейцарський теолог і містик Йоганн Каспар Лафатер, чия чотиритомна праця під назвою «*Physiognomische Fragmente zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe*» («Фізіогномічні елементи») в період з 1775 по 1810 роки витримав 55 видань [419, с. 317].

Про популярність фізіогноміки в ту епоху свідчить такий факт: Чарльз Дарвін, який здійснив у першій половині XIX століття кругосвітню подорож на кораблі «Бігль», розповідав пізніше, що капітан цього корабля, який був прихильником фізіогноміки, спочатку не хотів брати його з собою в плавання, оскільки сумнівався, що його ніс відповідає зовнішності людини, якій притаманні необхідні психологічні якості для такого складного і небезпечного заходу [475, с. 116].

Лафатер першим спробував надати фізіогноміці статус психологічної науки. При цьому він, на відміну від френології, не намагався використовувати наукові методи – він апелював до здорового глузду і використовував аргументи на кшталт «всім відомо» або «ніхто не може заперечувати». Популярність фізіогноміки і френології на початку ХІХ століття була зумовлена потребою суспільства в науці про людську поведінку [659].

Найважливішою передумовою виникнення френології поряд з фізіогномікою стала висунута відомим американським психіатром Бенджаміном Рашем концепція морального божевілля (*moralinsanity*), відповідно до якої, свідомість складається з декількох незалежних областей, а злочин є результатом часткового божевілля, викликаного зупинкою роботи певної ділянки мозку [544, с. 94].

Френологія не змогла перетворитися на академічну психологічну науку, а стала одним з найвідоміших прикладів так званої лженауки поряд з фізіогномікою, месмеризмом і спіритизмом [166, с. 69-76; 193; 360; 457; 458; 590]. Аналіз особистості, що пропонувала френологія, незважаючи на недостатню наукову обґрунтованість, сприяв науковим дослідженням морфології і фізіології нервової системи і стимулював розвиток антропометрії і антропології [38; 99; 147; 188; 349; 419; 475; 609].

Зокрема, френологія стала основою для створення першої всебічно відпрацьованої біосоціальної теорії злочину. Оскільки френологія поєднувала в собі біологічний і соціальний підхід, її вважають попередницею соціобіології, еволюційної психології, сучасної генетики, а також біосоціального напрямку в кримінології [637, с. 1444].

Так, у 1869 році Чезаре Ломбразо зробив цікавий запис у своєму щоденнику: «Одного разу вранці похмурого грудневого дня я виявив на черепі каторжника ряд атавістичних аномалій, аналогічних особливостей будови черепів нижчих хребетних. При вигляді цих жахливих аномалій – наче яскраве сяйво осяяло темну рівнину до самого горизонту – я раптом

усвідомив, що проблема суті і походження злочинців була для мене повністю вирішена. Так, злочинець, зокрема гвалтівник і вбивця, являє собою в більшості випадків аномальну істоту з яскраво вираженими атавістичними ознаками. Він дійсно за якимось дивним капризом природи раптом перенісся у наш цивілізований вік з первісного світу, де якості, які у нас прийнято вважати соціально небезпечними, були цілком природними і необхідними умовами виживання людини як біологічного виду» [428, с. 306].

Френологія мала великий вплив на пенологію (науку кримінального покарання, яка на теоретичній та практичній основі розробляє ефективні форми і міри покарання, що призначаються за вчинення злочинів). Френологи виступали за скасування смертної кари і в середині XIX століття розробили велику програму реабілітації злочинців, яка застосовувалася у кримінальній юстиції протягом наступних 150 років. Реформи законодавчої системи в європейських і північноамериканських країнах, спрямовані на скорочення застосування смертної кари, проводилися під впливом френології [636; 706].

Так, Ніколь Рафтер [en] виділила низку досягнень френології, які сприяли, у подальшому, розвитку кримінології, кримінальної юриспруденції і пенології. Зокрема, узагальнюючи, френологія: сприяла поширенню ідеї про те, що злочинна поведінка може і має вивчатися з використанням наукових методів; завдяки неї була створена перша систематизована і всеосяжна теорія злочинної поведінки; була висунута ідея про те, що різні люди мають різні схильності до вчинення злочинів; запропоновано використовувати медичну модель, згідно з якою злочинці не є поганими, а є хворими людьми; створила основу для побудови кримінологічних теорій, згідно з якими злочинну поведінку обумовлено дефектами головного мозку – в даний час вчені використовують цю ідею в поєднанні з досягненнями генетики; сприяла реформуванню юриспруденції, замінивши принципи залякування і покарання, що використовувалися до початку XIX століття, принципом захисту суспільства шляхом прийняття комплексу проактивних заходів;

поставила питання про кримінальну відповідальність, які сприяли появі нових підходів до поводження з психічно хворими злочинцями; сприяла відмові від крайніх мір покарання злочинців; завдяки їй була розроблена систематична програма реабілітації злочинців, яка використовувалася до 1970-х років; запропонувала вивчати злочинців в момент їх ув'язнення і потім розділяти їх на групи відповідно до характеру і рівнем інтелекту; тим самим була висунута ідея класифікації виправних установ і створення окремих в'язниць для закоренілих злочинців; сприяла визнанню пенології як науки, яка дозволяє здійснювати професійне управління виправними установами і використовувати медичні методи при роботі з ув'язненими; містила в собі ідеї, дуже цінні для науки про свідомість: вона представляла собою першу спробу наукового підходу до вивчення свідомості, засновану на біології; вона відкидала панувальну протягом двох століть картезіанську дуалістичну теорію свідомості і ґрунтувалася на моністичному філософському підході; вона стала першою теорією, яка запропонувала ідею поділу свідомості на кілька спеціалізованих підсистем, що відповідають за різні функції (аналогічний підхід використовується в сучасній когнітивній психології); вона ґрунтувалася на припущенні, що кожна підсистема свідомості пов'язана з окремою зоною мозку (використання даного підходу є основою сучасної когнітивної нейропсихології і когнітивної нейробіології) [741, с. 40-64; 740].

Більшість засновників Американської психіатричної асоціації були френологами [543, с. 112]. Вона мала помітний вплив на погляди американських психіатрів XIX століття, які під її впливом припускали, що психічні відхилення завжди мають фізіологічні кореляти, а тому піддаються лікуванню. Для XIX століття це було революційною ідеєю [97, с. 114; 478; 506]. Таким чином, френологія відіграла важливу роль у розвитку науки про особу. Вона допомогла встановленню зв'язків між психологією і неврологією при вивченні різних функцій головного мозку і в багатьох відносинах по праву вважається прародителькою сучасних наукових досліджень свідомості

[546; 636; 638; 641; 644].

Практика показує, що зрозуміти будь-яку поведінку, в тому числі протиправну, неможливо без справжнього знання психології особи, психологічних механізмів і мотивів, соціально-психологічних явищ і процесів. Будь-яка протиправна проява, як результат поведінки особи, має дві сторони: зовнішню (предметно-фізичну) і внутрішню (психологічну). Інакше кажучи, будь-яке правопорушення включає в себе дві групи обставин: об'єктивні, які майже завжди піддаються безпосередньому сприйняттю і спостереженню, і суб'єктивні (психологічні), які не можуть бути безпосередньо сприйняті і побачені людиною. Однак практика показує, що оцінка досліджуваної людини, здійснювана під час спілкування, приховує в собі багато труднощів, з огляду на те, що вона протікає як на свідомому, так і на підсвідомому рівні і, природно, багато в чому виходить з-під контролю особи, що оцінює. Щоб поставити процес оцінки під контроль свідомості, необхідно перш за все ознайомитися з загальною схемою сприйняття людини за зовнішніми ознаками і розібратися в її деталях [643].

На це свого часу вказував відомий вітчизняний фізіолог І. М. Сеченов у своїй роботі «Посібник з психіатрії». «Психологічна діяльність людини, – виражається, як відомо, зовнішніми ознаками, і звичайно всі люди, і прості, і вчені, і натуралісти, і люди, що займаються духом, судять про першу за останніми, тобто за зовнішніми ознаками» [573].

Слід зазначити, що об'єкт оцінювання сприймається, як правило, у вигляді цілісного образу, іноді ігноруючи багато змістовні чинники. Тіло, руки, голос, мова, мімічні рухи особи, що є показниками його зовнішніх реакцій, послаблюючи або посилюючи їх, часто не охоплюються увагою спостерігача. Так, наприклад, тіло, маючи відповідні форми, приймаючи характерні пози, справляє сприятливе або несприятливе враження. Жестикуляція рук викликає у нас почуття симпатії або антипатії до людини. Голос, з властивим йому діапазоном звукових частот, резонансом, тембром та іншими показниками, створює відчуття приємного або неприємного. І

нарешті, мова, яка відображає внутрішній інтелект, змушує захоплюватися, дивуватися або розчаровуватися в досліджуваній людині. Психологи витратили багато часу і сил, намагаючись знайти схожість між рисами обличчя і характером людини. Дослідженнями встановлено загальнолюдські і індивідуальні емоційні експресії. Основу їх складають шість систем лицьових реакцій, конкретно відображають здивування, страх, обурення, відраза, радість і печаль. Як правило, засвоєння особливостей прояву загальнолюдських емоцій дає можливість навчитися «читати» емоційний підтекст дій досліджуваної особи [574; 575].

Фізіогноміка і психологія нерозривно пов'язані. За допомогою фізіогноміки можна найточніше скласти психологічний портрет людини. Це корисно під час розслідування злочину. Так, на думку криміналістів, методика про більшу індивідуальність слідів губ навіть більше, ніж слідів пальців рук (за винятком пар близнюків), за дослідженнями паризького лікаря Мішеля Рено (які задував у своїй праці Борис Хигир) може виявитися корисною при встановленні жертв нещасних випадків або злочинців, якщо пальці їх пошкоджені [643].

З 50-х років ХХ століття в криміналістиці під час розшуку злочинців, які переховувалися від органів дізнання, слідства і суду або ухилялися від відбування покарання, широко застосовувалося складання словесних портретів (опису зовнішності людини за спеціальними правилами за допомогою уніфікованих термінів і позначень). Правильно складений словесний портрет дозволяє виділити розшукувану особу з багатьох схожих і забезпечує можливість його впізнання. Головна роль в словесному портреті відводиться опису особливостей особи, при цьому вказуються як статичні ознаки, які визначаються в спокої (зріст, статура, деталі будови обличчя, особливі прикмети та ін.), так і динамічні (голос, хода, особливості міміки і ін.). Форма і зміст, як відомо, знаходяться в нерозривній єдності, тому аномалії психологічних установок людини не можуть не відбиватися на його зовнішності (і навпаки). Багато можуть розповісти про людину лоб, очі, ніс,

рот, вуха, щоки, брови, волосся. Вивчення численної літератури з цього питання дозволило виокремити основні узагальнені «фізіогномічні» прикмети та їхнє інтерпретування, що мають певний сенс і для сучасного дослідника [653].

Очі (в тому числі і віко) є енергетичним перетворювачем, їх будова вказує на відчуття та віддачу енергії людиною. Очі – показник зв'язку людини з оточуючими людьми, їх біополями. По очах також визначається духовний початок людини: що він несе іншим людям, миру. Таким чином, по структурі очей, можна сказати про ступінь сприйнятливості та віддачі енергії людиною, про її духовне та творче начало. У першу чергу звертаємо увагу на те, яке око у людини більше по розміру. Якщо вони однакові, то людина гармонічна. Якщо у чоловіків більше розвивається ліве око (у жінки - відповідно праве), то людина більше сприймає, ніж віддає, так як одним оком ми сприймаємо, а іншим віддаємо. У чоловіків виражена ліва частина обличчя гірше, ніж у жінок, так само як і у жінки, не дуже сприятливий переважний розвиток правого ока, тому що вони при цьому добре сприймають і вбирають все негативне. На низькому рівні це може проявитися в іронічності, бажанні говорити про свавілля і навіть реалізуватися в злочинності, але при цьому треба дивитися і на інші показники. Таким чином, спостерігаючи за особою, можна визначати, чого в ній більше - віддачі чи сприйняття. Світло-сірі витрішкуваті очі бувають у людей дуже добрих; темно-сірі витрішкуваті – ознака доброти і благородства; у людей жадібних, злих, мстивих і заздрісних, які вічно прагнуть до чогось недосяжного, бувають очі вирячені, чорні, при густих бровах; вологі очі при якому б то ні було кольорі – перш за все ознака пережитих моральних страждань, образ і невдач, наслідком чого є жадібність, хитрість і проникливість; запалість очей свідчить про пережиту тяжку хворобу; темні, маленькі, примружені, з гострим виразом очі – ознака людиноненависництва і заздрості; м'який, пестливий вираз відкритих очей – ознака чесності і благородства; гостро-колюче вираз бігають очей – ознака затаєних злих

намірів; каламутні очі – ознака фізичної ненормальності або зловживання спиртними напоями. Цнотливість виражається ясністю очей. Розбещеність вбачається в подовженості і неправильності очних розрізів і великий почервоніння кутів [653].

У більшості випадків білок очей має ясно-білий колір у людей здорових, нормальних. Жовтувата забарвлення білка і взагалі білок неясний, зтягнутий червоними жилками, вказує на ненормальність життя і надмірності в чуттєвих задоволеннях. На пригнічений стан духу, обмежений розум і нездатність зосередитися на предметах, які потребують мислення, вказує жовтизна, синява, зайва вологість очного білка. Надто відкриті очі вказують на дивакуватість характеру і схильність до божевілля. У ніжних, чутливих і пристрасних людей білок видно тільки в ширину очі. У веселих, рухливих, що не пристрасних людей бувають невеликі, круглі очі. Слабкість духу і відсутність енергії доводяться великими, висунутими з орбіт очима. Очі темні – ознака енергії і сили волі, пристрасності; світлі – боязкості, ніжності і помірною пристрасності. Малорухливий погляд – ознака жорстокості. Блукаючий – означає розгубленість. У злих, безжалісних людей очі налиті кров'ю. Якщо кутки очей опущені вниз, то така людина дуже економна у розподілі своєї енергії, скупа, стримана. Вона слабо реалізує свій творчий потенціал. Подовжені очі говорять про стриманість, а також про наявність цілей та далеких планів. Тому людям, наприклад, монгольської раси дуже важко проявити себе. Різко окреслене очне яблуко свідчить про повноцінний розподіл енергії, в тому числі творчої, про відкритість для світу. Але, якщо при цьому верхнє віко надвисле, то людина скоріше поглиблена в себе, творча енергія йде всередину (інтровертний тип). При різко вираженому нижньому віці, особливо при його підвищенні вверху, відзначається велика віддача (екстравертний тип). У людей, які довго й напружено працюють творчо, бувають мішки під очима, але це часто фізіологічний фактор. Але він також може служити показником сильної перевитрати енергії. У гармонічних людей обидва віка розвинені однаково. Брови - це частина очей, тому що

вони їх прикривають. Зрослі брови – ознака того, що людина одночасно і віддає, і отримує. Довгі і широкі брови бувають зазвичай у брюнетів і людей жовчних. Зближені, густі і низькі брови відрізняють могутній розум, силу, енергію, твердість, а далеко віддалені один від одного, рідкісні і гладкі – слабкість, нерішучість, простоту. Густі брови бувають у ревнивців [653].

Обличчя людини об'єктивно і неупереджено розповідає про всі її гідності і пороки [627]. Так, обличчя - це єдина частина людського тіла, здатна червоніти. Відтінки фарби теж висловлюють різні почуття. Фарба гніву – темно-червона, починається зазвичай від очей. З'являється вона від застою крові – безпосереднього слідства туги дихання. Фарба сорому – ніжно-рожева, починається з кінчиків вух і щік та є наслідком легкого посилення серцебиття. Фарба любові – від рожевого до яскраво-червоного, починається з чола і виникає через приплив крові до обличчя. Блідість, від переляку – безбарвна. Блідість від ревності, ненависті, заздрості – тьмяна, свинцева, іноді з мідним відтінком. Блідість ознака не аристократичного духу, а підступності пристрастей. Зрозуміло, вважати цю ознаку абсолютною не можна. Блідість може бути і наслідком недокрів'я або іншої патології. Чимало говорять про характер людини і пропорції її обличчя. Верхня частина обличчя характеризує розумову діяльність. Широкий, високий, опуклий лоб зазвичай зустрічається у людей видатного розуму і душевних якостей. Середня частина обличчя характеризує моральні якості. Міцний і опуклий ніс, видатні вилиці, широкі щелепи бувають у людей честолюбних, гордих, нерідко егоїстичних. Нижня частина обличчя відображає матеріально-чуттєве життя. Довге і широке підборіддя буває у людей холодних, розважливих. проникливих в матеріальних справах, видатне і округле – у людей з сильним характером, товстий – у сластолюбців. Якщо верхня частина обличчя розвинена більше інших, в людині переважає розум, середня – дух, нижня – чуттєвість. Якщо всі частини розвинені пропорційно, відбувається боротьба між трьома цими якостями. У ній може народжуватися велика енергія, яка, втім, не виключає любові до плотських задоволень. За

формою чола можна визначити здібності людини. Великий лоб зазвичай буває у людей розумних, нерідко талановитих. Вузкий і маленький – у їх антиподів. Але у більшості людей він має форму середню, між цими двома крайностями. Широкий, видатний вперед двома кутами лоб характерний для розуму артистичного, схильного до творчості і поезії. Лоб опуклий в середній частині свідчить про здатність до наукової діяльності, аналізу, вміння сходити від явищ до їх причин. Лоб, що знаходиться в середній частині на одному рівні з бровами і опуклий біля скронь, говорить про розум тонкий та хитрий. Опуклості по обидва боки від середньої лінії трохи вище брів говорять про розум неабиякий, саркастичний і надмірно швидкий. Прямий, навіть високий, але рівний лоб приховує і відповідний розум. Людина з таким чолом не відрізняється уявою, тонкістю сприйняття. Зате, як правило, має твердий характер. Досить красномовна і шкіра лоба. Горизонтальні, близькі до брів і паралельні їм зморшки – результат ґрунтовних і глибоких роздумів. Зморшки біля коріння волосся свідчать про натуру горду, часто зарозумілу. Вертикальні зморшки у носа і між бровами відрізняють людину зловмисну і мстиву. Зморшки, що перехрещуються в різних напрямках, характерні як великим оригіналам, так і дурням. Блискуча, гладка шкіра без зморшок – ознака холодної душі і дрібного характеру.

Багато що може розповісти про людину волосся. Шовковисте і м'яке – ознака нестачі енергії фізичної і моральної, слабкого і м'якого характеру.

Жорстке і кучеряве - ознака твердого, але часто важкого характеру і серйозного розуму. Пряме та густе прикрашає голову з грубим і тупим розумом. Люди з таким волоссям можуть відрізнятися силою, сміливістю, сталістю, твердістю, що межує з жорстокістю. Рідке волосся або відсутність його (не в старості) визначає слабкість, ніжність, малодушність. Блондини частіше ніжні і чутливі. Володарі каштанового і чорного волосся енергійні, бурхливі в прояві пристрастей. Руді або дуже добрі, або дуже злі, червоноволосі – дратівливі, запальні. Різний колір волосся і брів говорить про лицемірство, удавання.

Нерідко голова людини за формою нагадує голову тварини. Така людина в чималому ступені володіє і якостями цієї тварини. Голова лева буває у людей енергійних, сильних і відважних, які вміють триматися з гідністю, схильних до гнівливості, але в години спокою добрих. Голова свині – ознака грубої чуттєвості, фарисейства (лицемірства), злості. Голова вівці дістається людям безтурботним, пасивним, недалеким і нездатним чинити опір силі. Голова собаки визначає людей проникливих, надійних і самовідданих, а голова вовка – нездатних до ніжних почуттів. Пташина голова у чоловіка зазвичай говорить про відвагу, шляхетність думок, а й нестачі ніжних почуттів, у жінки, навпаки, – про розвиненість почуттів, любові до сімейного вогнища. Сороча голова (круглі очі, тонкий, ніс, похилий лоб) – ознака жадібності. Голова змії – мудрість і підступність, голова риби – відсутність думок і пристрастей. Розподіл на праву і ліву половини вертикальною лінією справедливий і для обличчя. Інформація, що отримується з правої половини, гармонійна для чоловіка і дисгармонійна для жінки, і навпаки. Обличчя в кожній людині асиметричне, тому спочатку треба визначити, яка половина обличчя більш виражена – "добра" або "зла", яких якостей у людини більше – позитивних чи негативних, що заважають або допомагають його розвитку, і взагалі, гармонійна дана людина чи ні. Обличчя потрібно розглядати спільно з іншими знаками на тілі. Так, якщо людина за своєю основною психологічною формою гармонійна, але є знаки, наприклад, родимки, які повністю знищують цю гармонійність, то в житті вона у людини не виявиться. У кожній людині обличчя складається з 7 частин, кожна частина обличчя несе певні характеристики. Що стосується вух, то саме на них перш за все звертається увага при аналізі особи людини [653].

Вуха. Форма вух з роками змінюється, тому їх аналіз можна проводити у людини після 14 років, коли в основному оформлюється обличчя. Вуха є в згорнутому вигляді тіло людського ембріона, тому воно є кармічним показником, за яким можна визначити початкове походження людини. Слід

пам'ятати про те, що праве і ліве вухо різні за наданою інформацією. "Добре" вухо говорить про досягнення людини, про сприятливе, "зле" – про негативне. У давнину людину могли піддати анафемі або навіть побити палицями, якщо у нього на "доброму" вусі були будь-які зловісні ознаки. Перш за все треба визначити, яке з вух більш виражене у людини, хоча б трохи, яке більш гармонійне, тобто ціле, без розривів, рівне за формою, більш розвинене. Якщо це буде "зле" вухо, то людина, яка має його, більш схильна до зла. Те, що у людини, як правило, вуха виражені приблизно однаково, свідчить про рівні шанси використання добра і зла в житті. Кожне вухо є як би чашею, з якої людина черпає добре і зле, використовуючи це на своєму шляху. При огляді вух слід звернути увагу на їх відкоплення (капловухість). У давнину капловухі дуже цінувалися. Вважалося, що вони відносяться до вільних людей, тобто самі схильні вибирати в своєму житті хороше і погане, самі можуть несвідомо впливати на свою свободу. Особливо важливим вважалося, щоб верхня частина вуха далеко відстояла від голови. Тут спостерігаються такі закономірності: зігнутість верхній частині вуха – людина, що відірвалася від свого ґрунту, так як верхня частина вуха відноситься до ніг; зігнутість верхньої і нижньої частин вуха – людина поза батьківщиною, тобто його карма прив'язана не з тим місцем, де вона народилася; притиснуті вуха - людина, що народилася на "старому" місці, не відривається від ґрунту; сильно притиснута, слабо виражена дужка – людина залежна від національної приналежності; товста і загнута дужка вуха – людина, що відірвалася від батьківщини. Розглядаючи мочку вуха: за мочкою вуха можна визначити, наскільки людина самостійна і чи потрібно їй розвивати самостійність чи ні. Мочка пов'язана також з духовністю людини. Чим вона більше і яскравіше виражена, тим більш незалежний дух людини, особливо за умови, що вона відстає від голови. Така людина може бути норовливою, упертою тощо. Людина з сильно вираженою мочкою, але слабо розвиненою верхньою частиною вуха може бути дуже талановитою, але реалізувати свій талант не зможе. Зрізана або сильно притиснута до голови

мочка визначає людину, на яку не завжди можна покластися, так як у неї немає великої самостійності духу, вона піддається чужому впливу, її шлях в минулому був пов'язаний зі служінням і підпорядкуванням. Такій людині треба розвивати самостійність, бути терплячою і стриманою. Часто зрізана мочка говорить про аскетизм і придушення себе. Але якщо при цьому у людини більше розвинене "зле" вухо і на тілі (обличчі) є зловісні відбитки, то таку людину слід побоюватися: це передбачає заздрісність і непорядність [628].

Слід звертати увагу на будову мочки. Вважається дуже поганим показником, якщо розділяє її борозна, особливо вертикальна, яка говорить про внутрішній розкол і нереалізованість духовності людини. Козелок вуха є показником таємного, потаємного, приховуваного від інших. Іноді за будовою козелка можна визначити походження людини: до якої раси належить, де її коріння. Козелок круглої форми, загорнутий всередину вважається найкращим показником. Можна відзначити наступні закономірності: козелок загорнутий назовні – людина, що потребує постійного підживлення ззовні, інтуїтивна; козелок стоїть дибки – людина несамостійна, що не має початкового напрацьованого потенціалу, який одержує інформацію через сни; козелок загнутий всередину – людина, не здатна реалізувати свої внутрішні потенціали, багато що приховує; прямий козелок – нормальна людина, яка скільки отримує, стільки ж розподіляє всередині. Будова вушної раковини теж має значення для характеристики людини. Чим глибше і більше вушна раковина, тим більше скритний чоловік: або йому є що приховувати, або це прояв комплексів. Злегка обвислі, рухливі і тонкі вуха характеризують тонкий розум, хоробрість, любов до свободи і незалежний характер; лискучі і нерухомі – холодність, егоїзм; великі, широкі і товсті – тупоумство [155, с. 112].

Гострі пальці свідчать про натуру релігійну, з розвиненою уявою, схильностями до поезії, образного мислення. Нерідко також вони бувають як у наївних мрійників так і у ідеалістів-фанатиків. Незграбні пальці (колінцями

на кінцях) – це любов до розумного порядку, роздумів, чесності, вміння коритися необхідності, але нерідко і нетерпимість, яка доходить до деспотизму. Пальці лопатчасті (закінчуються широкою лопаткою) – це характер діяльний, сміливий, зухвалий, здатність до фізичної праці, переваги матеріальних інтересів, а також і схильність до тиранії, пліткарства, бажання бути на виду і любові до задоволень. Гладкі пальці – вразливість, емоційність, здатність до натхнення, схильність до швидких, необачних суджень, а в хвилини душевного спокою - розважливості. Пальці незграбні у суглобах – розсудливість, розважливість, схильність до точних наук і егоїзм. Перший суглоб пальця (з нігтем) характеризує волю, підприємливість, винахідливість. Довгий суглоб – тверда воля, енергія, впевненість в собі, часто і самовпевненість. Дуже довгий – прагнення до влади і тиранії. Дуже короткий – безтурботність, нездатність чинити опір, боязкість, що межує з боягузством. Середній розмір – рівноваги перерахованих якостей. Середній суглоб характеризує здатність до логічного мислення. Чим він сильніше і довше, тим ця здатність вище. Третій суглоб говорить про чуттєвість природи. Занадто товстий і довгий свідчить про панування почуття над розумом, нерідко почуттів грубих, просто товстий, особливо біля основи, - ознака хтивості і обжерливості, середній – помірна влюбливість, а короткий – несхильність емоціям. Найбільш виразний великий палець. У людей, що підпорядковують почуття розуму, винахідників, а також честолюбців він дуже великий. Люди з високо розвинутою художньою уявою мають короткий перший суглоб великого пальця. Широкий – майже цілий перший суглоб – свідчить про упертість, а при нестачі розумової здібності – і віроломстві. Широкий і при цьому короткий суглоб говорить про виняткову упертість, здатність на все, аж до вбивства і самогубства. Маленькі, закриті шкірою, короткі і широкі нігті відповідають природі безглуздій, прискіпливій і грубій. Великі пальці – дріб'язковий розум. Короткі і рівні – навпаки, невміння помічати дрібниці, швидкість суджень. Короткі пальці при довгій долоні – грубість. Довгі вузлуваті пальці бувають у людей обережних, а також пальці

при довгих долонях, навпаки, у прискіпливих, що люблять посперечатися. Товсті, короткі, негнучкі і тверді долоні говорять про переважання в людині матеріальних початків над духовними. Жорстка долоня – у трудівника, м'яка і ніжна – у ледаря, а м'яка і лапчата у людини, якій всі заняття даються легко [252, с. 28].

Древні фізіогномісти вважали ніс дзеркалом гніву. Роздутість і почервоніння носа вказують на нестриманість, схильність до порушення загальноприйнятих норм. Червоний ніс також у п'яниць. Це відбувається від припливу крові – спочатку до мозку, а потім і до носа. Рівний, майже перпендикулярний ніс – ознака мужності, сталості, наполегливості. Однак якщо при цьому він злитий з чолом, не має поглиблення біля кореня, то це не свідчить ні про благородство почуттів, ні про велич духу. Ніс з широким коренем говорить про високі моральні якості. Зустрічається він рідко, зате фізіогномісти вважали цю ознаку незаперечною. Орлиний ніс буває зазвичай у людей вольових і мислячих, маленький, худий і рухливий – у глузливих, тупий, і короткий – у недалеких, легко піддаються спокусі, приплюснутий, наближений до губи – у ненажер і сластолюбців, кирпатий - у влюбливих, товстий і м'ясистий – флегматичних. Рівний, прямий як з мармуру, злегка кирпатий і абсолютно нерухомий ніс говорить про вузький розум і холодне серце, а відкриті ніздрі – про пристрасність і чуттєвість [538, с. 7-27].

Китайське прислів'я говорить: «Подивися на лоб людини, коли хочеш дізнатися ким він стане, подивися на його рот під час спокою, щоб дізнатися, ким він став уже». Іншими словами - лоб говорить про здібності, рот – про характер [571, с. 14]. Злегка закритий правильно окреслений рот буває у людей сильних і розважливих; стислий, прямий, з майже не піднятими губами – у холодних, практичних і педантичних, а з піднятими губами – претензійних, метушливих, пихатих. Постійно відкритий рот характерний людям дурним. Товсті, співмірні губи – ознака доброти і чуйності, дуже товсті – чуттєвості і лінощів, стислі – марнославства, іноді хитрості і жорсткості, укорочені – скупості, жадібності. Вигнута верхня губа – мітка

гордості і гнівливості, гостра – хитрощі, округла – доброти, трохи піднесена – великої доброти, але при цьому часто і слабкого розуму. Відвисла нижня губа може відзначати як високий розум, так і холодну добродушність, м'ясиста – пристрасність. Глибока западина на верхній губі зазначає рідкісну енергію і в добрих і в лихих учинках, а опущені донизу кути рота – погані риси. Постійна смішливість – ознака розуму грубого і тупого; гучний сміх – великої радості або великої дурості. Чим ширше щелепа, тим сильніші в людині матеріальні, чутливі початки. Щелепою часто прозивають людину бездумну і тупу. Довгі зуби зовсім не говорять про вовчі інстинкти, вони характерні для людей слабких і боязких, а дрібні глибоко сидячі в яснах – хитрих, спритних, часто мстивих і важких в тривалому спілкуванні. Сильно видатні, як би такі, що тримаються на нижній губі зуби відзначають недолік енергії, але гострий, завжди готовий вказати розум. Природа нагородила широкими щелепами і іклами хижаків. Те саме можна сказати і до людей. Бійтеся людей з широкими щелепами, остерігайтеся подвійно, якщо їх череп при цьому загострений догори [743].

Певну інформацію несуть і щоки. Удавлені щоки бувають від перенесених страждань; м'які, приємно округлені лінії характеризують помірність і освіченість розуму, зморшкуваті – грубість і дурість; жирні – чутливість. Невелике тремтіння в найближчих до очей частинах щік свідчить про чутливе серце, прямий добрий і благородний характер. Різні різкі незграбні поглиблення на щоках можуть відзначати найрізноманітніші риси характеру, найчастіше, погані – честолюбство, ревнощі, ненависть і інші. Кругле, з западиною посередині підборіддя говорить про доброту; незграбне – про розум і спритність; загострений – тонкощі розуму і хитрість; загострений і видатний вперед – про сміливість, саркастичний розум; загострений, видатний вперед, худий і костистий – про жадібність і честолюбство; поданий назад – про слабкість моральних підвалин; плоский – про холодність і егоїзм; жирний – про чуттєвість [732].

Довга і тонка шия буває у людей флегматичних і боязких; велика і

товста – у фізично сильних і великодушних, а товста й неповоротка у гнівливих. Нормальної довжини тонка шия говорить про гармонійну елегантність розуму і тіла, проте, якщо вона при цьому і дуже міцна, то характер у людини, зазвичай, нетовариський. Абсолютно правильна шия говорить про характер серйозний і самостійний; нахилена вліво – про мудрість і ґрунтовні знання; вправо – про безсоромність і марнотратство; вперед – про цікавість і жорстокість; потворна – про дурість. Рельєфні жили на шії відзначають людей злих. Широкі плечі говорять про здоров'я і силу; широкі високі і круглі – про переважання матеріального над духовним; широкі при плоских грудях – честолюбство, гнівливість, жадібність. Косі плечі – ознака слабкого здоров'я, але діяльного і спритного розуму. Міцні, добре складені і пропорційні з іншим частинам тіла руки свідчать про доброту, великодушність, лагідність характер; худі і жилаві – підприємливість та жвавість розуму; худі, м'які і гнучкі - про слабкість тіла і духу; товсті і жирні – про нерозвиненість розуму і палкий темперамент. Плоскі і запалі груди бувають у людей слабких, а волохаті – у сластолюбців. Сильні рухливі стегна характерні людям ґрунтовним і енергійним; худі – слабким, але дотепним; короткі – злим і заздрисним. Невеликий, підтягнутий живіт буває у людей енергійних, діяльних; великий і опуклий – у чутливих і ледачих. Сухі і кістляві коліна – ознака сили, діяльності, гарного, але іноді безсоромного характеру; м'ясисті – боягузтва, слабкості або м'якого характеру; криві – зніженості і насмішкватості. Гарно складені, жилаві ноги – це тілесна сила і благородство; тонкі і жилаві – живий розум, іноді чутливість: погано складені і м'які – малодушність, боязкість, бездіяльність, обмежений розум. Маленькі і тонкі ступні – ознака сміливості і діяльності; маленькі і товсті – м'якого характеру; товсті, великі і жилаві – сильного тіла і характеру [167, с. 68; 207, с. 16].

Таким чином, такі нетрадиційні методи дослідження як фізіогноміка та френологія можуть допомогти в розслідуванні злочинів [306, с. 52-55].

Дактилоскопія та хіромантія (хірогномії, хірології). Можливості

отримання та використання інформації про сліди пальців рук людини, які за своїм криміналістичним значенням посідають перше місце в групі слідів-відображень, що пояснюється не тільки частотою їх виявлення на місці події, а й тим, що з їх допомогою вдається коротшим шляхом розшукати та викриття злочинця. Подібна можливість обумовлена будовою шкіри на пальцях рук і особливими властивостями папілярних візерунків, наявних на кінцевих фалангах пальців рук. Питання збирання і дослідження слідів рук для потреб правосуддя широко висвітлені в криміналістичній літературі. Основна увага в наукових працях приділяється різновидам цих слідів та їхньому значенню в кримінальній реєстрації [155; 252; 538, с. 7-27; 571; 729; 732; 743]. Традиційно методика дактилоскопічних досліджень об'єктів зі слідами папілярних візерунків містить в собі вивчення побудови цих візерунків з точки зору їхнього типу, а також інших окремих ознак, для визначення, якою рукою й яким пальцем або ділянкою долоні вони залишені, чи придатні сліди для подальшої ідентифікації [491, с. 90].

Разом із тим, залишається поза увагою широкий спектр потенційних, прихованих можливостей дослідження слідів рук людини, які відображують інформацію щодо особи злочинця. Наприклад, мають велике значення виключення з характерних правил розташування дугових, петльових, завиткових та їх типів папілярних узорів рук. Саме виключення «дають ключ» до визначення психологічних характеристик особи, сліди якої досліджуються. Так, широко не використовуються можливості дерматогліфіки – достатньо нового, такого, що стрімко розвивається, розділу трасології, який представляється системою наукових положень і розроблених на їх основі спеціальних засобів і методів виявлення, фіксації, вилучення, збереження і дослідження дерматогліфічних візерунків, зображень [244, с. 71]. Майже не встановлюються: вік, стать особи, її зріст, повнота тіла, соціальне становище, рід занять (професія) тощо. Тому мають велике значення саме можливості нетрадиційних досліджень папілярних візерунків рук; а також практично незатребувані – пороскопія і еджеоскопія.

Саме вони створюють можливість для діагностування психологічних характеристик особи, сліди якої досліджуються.

Тому нами було визначено два головних завдання: проаналізувати сучасні можливості використання нетрадиційних методів дактилоскопії (й споріднених з нею наукових вчень, дерматогліфіки тощо) та визначити підходи до розбудови криміналістичного портрета особи злочинця за допомогою нетрадиційних методів дактилоскопії. Та три допоміжних завдання: розробити методику встановлення даних про особу невідомого злочинця під час діагностичних досліджень дактилоскопії та дерматогліфіки; розробити методику встановлення вибірки підозрюваних осіб; обґрунтувати доцільність таких розробок, що мають на меті уточнення даних про особу невідомого злочинця, які звужують коло підозрюваних осіб.

Були критично проаналізовані роботи відомих науковців: Белкіна Р. С., Вучетіча Х., Гейндля Р., Генрі Р., Гинце К. Я., Кошка О. Ф., Локара Е., Майлиса Н. П., Мальпігі М., Плієва О. Л., Семеновського П. С., Торвальда Ю, Хітя Г. Л. [244], в яких було розкрито можливість дослідження слідів пальців рук та обґрунтовано їхнє значення. Побіжно зазначимо, що вперше найбільш виважено до діагностики по руці підійшов чеський біолог Я. Пуркинє [409], який разом із Ф. Гальтоном заснували першу класифікацію малюнків шкірного рельєфу пальців руки [662].

Проведений аналіз засвідчив, що основна увага в наукових працях приділялася типовим дослідженням слідів папілярних візерунків. Саме вони переважно використовуються в діяльності правоохоронних органів. Разом із тим, в криміналістичній теорії згадуються дослідження міжпапілярних ділянок слідів рук. Останні відомі також практичним працівникам [28, с. 37-64; 41, с. 195-198].

У цьому аспекті розглянемо нетрадиційні напрями роботи зі слідами рук, які в криміналістичних джерелах докладно не характеризуються, а комбіновані і зовсім не називаються. Відсутні також рекомендації по роботі з зазначеними слідами, що враховують їх специфіку. Зазначені прогалини в

певній мірі ускладнюють збирання і звужують можливості використання в розслідуванні злочинів негативних і комбінованих слідів, що містять криміналістично значиму інформацію. Викладене свідчить про доцільність і корисність глибшого теоретичного вивчення проблематики негативних і комбінованих слідів рук, розробки відповідних рекомендацій для практичного застосування [212, с. 98].

Загальне поняття негативних слідів-нашарувань в трасології розглянуто Б. І. Шевченко. Він аналізує випадки, коли пункти вершинного шару следоутворюючого об'єкта хоча і входять в механічний контакт зі следосприймаючою поверхнею, але на ній не відображаються і, навпаки, відображаються ті, що лежать нижче на глибинному рівні, зазвичай безпосередньо наступному за вершинним, в поглибленнях якого знаходиться якась речовина. «Такі сліди, – писав Б. І. Шевченко, – можна назвати негативними нашаруваннями (на відміну від типових – позитивних). Негативні нашарування можуть залишити пальці, коли борозенки папілярних візерунків заповнені якоюсь в'язкою речовиною...» [207, с. 19; 212; 380, с. 35; 459, с. 119; 491; 676, с. 87].

Приділено певну увагу аналізу можливостей досить перспективного вчення про дерматогліфіку, яка допомагає встановити, як малюнок папілярних візерунків пальців рук пов'язаний з характером і поведінкою людини. Подібні дослідження свого часу проводилися психологами і дали цікаві результати, які можна використовувати в межах розглянутої проблематики. Зокрема, в дактилоскопії встановлено, що петлі – поширений візерунок для більшості європейців. Цей малюнок говорить про спокійний, урівноважений характер. Такі люди чуйні і намагаються допомагати іншим, легко заводять друзів. Дуже пунктуальні та відповідальні, але ініціативу проявляють рідко. Інформацію такі люди видобувають в основному зі спілкування з іншими людьми. Вони емоційно передбачувані і відкриті. Відрізняються хорошим або відмінним здоров'ям, хоча в дитинстві можуть хворіти дуже часто. За темпераментом людина з петлями - сангвінік. Не

переносить нудну і монотонну роботу, яка йому нецікава. Якщо малюнок з петлями на всіх пальцях, то це говорить про сильно розвинутою фантазії і деякої відірваності від реальності. Про таких людей кажуть – не від світу цього. Дуги. Люди з цим візерунком на пальцях енергійні і впевнені в собі. Впевненість спостерігається в усьому: в поставі, ході, манерах, жестах. Іноді їх неможливо переконати і змусити визнати свою неправоту, будь прийняте рішення вони відстоюють до кінця. Переважає конкретне мислення. Їм важко пристосовуватися до змін навколишнього простору і прислухатися до думки інших людей [639, с. 115].

Відчуття отримують в основному з практичних дій. Однак для вирішення поставлених завдань часто воліють залучати інших людей. За темпераментом людина з дугами – холерик. Любить і цінує музику, мистецтво. І у нього, як правило, виразна, артистична міміка. У важку хвилину він повинен бути чимось зайнятий, щось робити, тобто відвернути себе будь-якими практичними діями. Не терпить у взаєминах ніжностей, але є дуже відданим і своїх ніколи не кине. Завитки. Люди, у яких на пальцях переважають завитки, запальні, але відхідливі. Обдаровані творчо, схоплюють все на льоту, швидко навчаються і аналізують будь-які події. Часто починають кілька справ одразу, але не доробляють і втрачають до них інтерес. Збуджуються, нестійка психіка. Емоційно непередбачувані, приховують свої почуття і переживання. Є прагнення до усамітнення і самоаналізу. Часто незадоволені собою і в усьому сумніваються. Відчуття черпають всередині себе, а інформацію – в основному в письмових джерелах [661].

Наведемо приклади, як "працюють" нетрадиційні методи (які дані можна отримати за їх допомогою). Так, за відбитками долонь і нігтьових фаланг пальців можна скласти приблизне уявлення про вік особи, яка залишила слід. Відбитки флексорних складок долоні (поперечних і поздовжніх) у осіб у віці до 25 років виражені слабо і порівняно короткі (значно не доходять до країв долоні); у осіб старше 25 років, але молодше 60-

ти мають середню довжину, трохи не доходячи до країв долоні, а в осіб старше 60-ти досягають цих країв. У відбитках літніх і старих людей багато відображень дрібних борозн, складок, зморшок, білих ліній (прогалин). Відображення ліній їх папілярних візерунків менш виразні, мають значне число перерв. Від віку залежить кількість папілярних ліній, що припадають на одиницю довжини. На відрізок лінії довжиною 0,5 см, стосовно до осіб різних вікових груп доводиться: 12-13 ліній – особи 8-12 років; 10-12 ліній – підлітки; 9-10 ліній - дорослі. Це не поширюється на дуже повних людей, у яких на відрізок 0,5 см розміщується 6-7 ліній. Слід долоні може мати орієнтувальне значення для припущення про соціальне середовище особи, яка залишила цей слід. Долоня представника фізичної праці, особливо який займається нею з дитинства, як правило, більш широка, квадратної форми в порівнянні з більш вузькою, прямокутною або овальною долонею, властивою багатьом інтелігентам [45].

Установлення особливостей руки, яка залишила слід. Певне пошукове значення мають будь-які аномалії, що відобразилися в слідах рук. Це, наприклад, піднесення вказівного пальця над безіменним, незвичайна довжина, викривлення, потовщення в суглобах, зрощення деяких пальців, мозолі, рубці, шрами, повна або часткова відсутність папілярних ліній нігтьових фаланг, яке може бути результатом навмисного їх знищення [44, с. 52]. Приблизне визначення зросту і статі людини. Для цього використовуються спеціальні таблиці, застосовуючи які можна встановити приблизний зріст або стать людини по довжині і ширині долоні або по довжині і ширині різних пальців рук [393, с. 402].

Потенціал, який закладено в науці дактилоскопії (дослідження пороскопичних і еджеоскопичних ознак; дослідження не тільки слідів покривів нігтьових фаланг пальців рук, а й інших частин рук та частин тіла людини; діагностичні дослідження), не знаходить свого відображення в судових експертизах. Хоча, вже давно відомо: данні дерматогліфіки лягають в основу діагности та виявлення спадкових захворювань у людей, генних

мутацій, інших захворювань, та ніяк не впливають на встановленні фактів по кримінальним провадженням [377, с. 48].

Проте про них майже ніхто з сучасних працівників правоохоронних органів достатньо не обізнаний; не має відповідних методик по роботі з ними; матеріал з перспективним потенціалом – не знаходить свого попиту в роботі по встановленню вибірки підозрюваних осіб, скороченню їх кола, побудови криміналістичного портрета особи злочинця тощо. Взагалі, при криміналістичному супроводженні досудового та судового розслідування кримінальних проваджень [264, с. 64-68].

Також, на наш погляд, заслуговує уваги метод Бориса Хигира, який застосовується в соціальному, психолого-педагогічному та виховному процесі, а також у визначенні професійної орієнтації та професійного відбору. Це система науково-практичних нетрадиційних психологічних підходів до визначення характеру, професійної орієнтації, суспільно-корисної або деструктивної діяльності особистості. Вона виникла на базі емпіричного багаторічного досвіду. Вона заснована на факті народження людини (число, місяць, рік); найменуванню по батькові, придбаному генетично; звуковому поєднанні імені та по батькові; зовнішніх ознаках, за допомогою яких можна достовірно визначити його характер, сексуальність, професійну орієнтацію, суспільно корисну або деструктивну діяльність. Він застосовується в психолого-педагогічному та виховному процесі школярів з метою виявлення характеру і його корекції в ранньому віці, при рекомендаціях для професійного відбору співробітників в банківські, фінансові, силові та інші державні і комерційні структури [643, с. 312].

Злочинний потенціал складається з дуже багатьох складових, в числі яких і реалії суспільного життя. Убачаємо, що книга Б. Хигира «Як в людині розпізнати злочинця» надасть неоціненну послугу у виявленні найбільш небезпечної категорії злочинців. В ній зокрема зазначається, що достатньо дізнатися ім'я, по батькові та місяць народження людини, щоб в лічені секунди визначити характер, схильності і звички. Навіть по голосу з

телефонної розмови можна дати характеристику людині з точністю до 90% [643, с. 313].

Дактилоскопія визначає генотип поведінки, яка вказує на професійну приналежність, підкреслює родинний зв'язок з предками, також встановлено, що шкірні борозенки на внутрішній стороні пальця, звані папілярним лініями, протягом усього життя людини і навіть після смерті до розкладання трупа не змінюються. Глибокі ушкодження пальця можуть лише знищити повністю весь візерунок, утворений цими лініями, або створити шрам, але не змінити форму візерунка. Стерті механічним шляхом, папілярні лінії через кілька днів відновлюються з повною точністю; що в папілярних лініях різних осіб обов'язково є особливості, що відрізняють візерунки цих ліній один від одного. Ці особливості полягають в різній кількості і формі самих ліній, в різних дрібних деталях; що відбитки пальцевих візерунків можна класифікувати, виходячи з різного загального вигляду цих візерунків або з їх деталей. Ці властивості пальцевих візерунків і зручність отримувати з них відбитки лягли в основу застосування пальцевих відбитків в розшуку і пізнанні особи злочинця [558, с. 44].

Папілярні візерунки мають відношення до психології людини. Вони розвиваються разом з людиною, тому на це ніхто не звертає уваги. Різні візерунки передають психологічні особливості людини в його житті. З точки зору дерматогліфіки – науки про сукупність візерунків, які утворює так звана гребнева шкіра внутрішньої поверхні кистей рук і стоп ніг, дивина ситуації полягає ще й в тому, що знайти три дугових відбитки пальців на руках однієї людини надзвичайно складно – це дуже рідкісне поєднання візерунків. Воно зустрічається лише у одного-двох на тисячу. Взагалі ж візерунки на кінчиках пальців людини представлені трьома типами: дуже складними завитками, самими примітивними і рідкісними дугами і, нарешті, петлями – найбільш поширеними. За різними даними, людей, на всіх десяти пальцях рук яких зустрічаються виключно одні петлі, налічується від восьми до тридцяти п'яти відсотків. Залежно від національності [555, с. 304].

Ось, скажімо, у китайців петлі відносно рідкісні. У європейців, особливо німців, їх максимум. Що ж стосується росіян, то дослідники нарахували від восьми до тринадцяти відсотків людей з десятьма петлями. Звідси і дійшли висновку: ми зависли між Європою і Азією. Власники так званих ульнарних петель на всіх пальцях виявляються найбільш компанійськими, терпимими, доброзичливими, розуміючими людьми. Про таких кажуть: «з золотим характером». Якщо вони похмурі, значить, у них дійсно серйозні неприємності. У 1930 році хіромант Чіро передрік Сергію Ейзенштейну смерть в 1948 році. Як відомо, він і помер в 1948 році від інфаркту. Вчені не можуть прокоментувати цей факт. Однак на долонях режисера дійсно були якісь малюнки, які вказували на його хворе серце. Чіро і назвав вік, в якому кардіологічні проблеми підстерігають чоловіка найчастіше. Дерматогліфіка і хіромантія далекі один від одного. Хіромантія має справу з так званими білими лініями долонь, які протягом життя суттєво змінюються. А візерунки шкіри на кінчиках пальців з'являються вже на 3-му місяці вагітності мами і залишаються незмінними все життя. Дерматогліфіка – наука про шкірні візерунки на пальцях і долонях. Вони настільки ж індивідуальні і неповторні, як генетичний код людини, його голос або малюнок на райдужці ока. Саме тому відбитки пальців вже більше ста років використовуються в криміналістиці [264, с. 64-68; 643, с. 314].

З проблематики хіромантії літературних джерел майже не існує. Тому всебічно дослідити історію становлення хіромантії як певного наукового методу, який продовж свого розвитку не раз піддавався не завжди обґрунтованій критиці, досить важко. Спинимось лише на аналізі сучасних можливостей використання знань про візерунки долоней рук для встановлення особи, що розшукується. Огляд доступних літературних джерел з історії свідчать, що хіромантія була відома ще з часів Аристотеля, про неї знали давні халдеї, перси та індуси, до хіромантії зверталися генетики, антропологи, медики, психологи. Наприклад, праці по хіромантії Вольміка Махараші, що складається з 567 віршованих рядків, - 4,5-5 тис.

років. Зокрема, у своїх дослідженнях К. Юнг (швейцарський психолог, засновник аналітичної психології та сподвижник З. Фрейда) часто звертався до знаків на долоні та вважав, що карма і лінії руки тісно пов'язані з психікою її власника, тому рука – надійне джерело психологічної інформації про особу [658].

Тому ми вважаємо доцільним звернутися та розглянути більш детально, з урахуванням певної зміни наукових уявлень, цей не зовсім популярний та "незаслужено" забутий ("псевдонауковий") психодіагностичний метод хіромантії, що має давню історію застосування, і, може бути "реанімований" в сучасних умовах. Оволодіння основами цих знань пов'язано з запам'ятовуванням великої кількості значень різноманітних знаків і термінів. І тут головна небезпека полягає в спробі кожного починаючого дослідника автоматично співвідносити той чи інший знак з відповідною якістю людини без урахування інших знаків. Іншими словами, як і в будь-якій області знань про людину, необхідно всі явища і ознаки розглядати в сукупності і нерозривності зв'язків [691, с. 228].

Найбільш ранні, власне наукові, повідомлення по вивченню шкірних покривів рук відносяться до XII сторіччя. У 1686 році Мальпігі дав короткий опис візерунків долонь і пальців людини. В XIX в. найбільш відомими дослідженнями в цій галузі були роботи чеського вченого Я. Пуркіне, який разом із засновником евгеніки Ф. Гальтоном став автором першої класифікації малюнків шкірного рельєфу пальців [409, с. 113].

Науковою психологією хіромантія незмінно відкидалася, проте вивчення ембріонального розвитку пальцевих візерунків у зв'язку з спадковістю дало поштовх до виникнення нової галузі знання - дерматогліфіки. Цей термін запропонований американськими вченими Камінсом і Мідлом. Вважається доведеним, що формування кожного малюнка долонь, як і розвиток мозку, відбувається на 3-4 місяці внутрішньоутробного розвитку і обумовлені одним і тим же впливом генного набору батьків або хромосомними абераціями у плода [645, с. 97].

Хірологією в сучасній літературі прийнято називати галузь знання, що відноситься до вивчення кисті руки. Хірологія поділяється на хірогномію, хіромантію та дерматогліфіку. Хірогномонія вивчає форму кисті, пальців і нігтів, а також їхні розміри, текстуру, колір і гнучкість. Ці ознаки протягом життя людини більш або менше постійні та відносяться переважно до індивідуально-типових особливостей. Хіромантія вивчає лінії долоні. Ці лінії є відображенням особистісних якостей, які формуються, розвиваються й змінюються. Дерматогліфіка вивчає складний неповторний візерунок долонь і пальців рук [342; 343, с. 80].

Також, зустрічається чотирьох рівнева розподілення вчення про будову руки, яке складається з: дерматогліфіки, хорології (яка в свою чергу складається з хірогноміки та пальмістрії) й безпосередньо хіромантії (найвищого рівня, що безпосередньо спирається на інші) [161, с. 84].

Дослідженню піддавалися теоретичні, методологічні й методичні ресурси використання хіромантії з метою встановлення (актуалізації) взаємозв'язку анатомічних особливостей будови шкіряних покривів (в першу чергу, на долонях людини, ліктях, на голові, ногах) з індивідуальними ознаками та психологічними властивостями особи. Зокрема, особи злочинця [505, с. 85].

Дослідження також ґрунтується на сучасному стані та теоретичних засадах окремих наукових розробок традиційної дактилоскопії, ідентифікації рукавичок, установа цілого за частинами (трасологія) тощо. Вони дозволяють розбудувати певну наукову (теоретичну й прикладну) базу хіромантії та спроектувати її можливості на реалії слідчої практики сьогодення. Особливості людини, її індивідуально-психологічні якості можна визначати не тільки традиційними методами, але й за допомогою такого засобу, як зчитування даних, отриманих у результаті дослідження шкіряного малюнку кисті людини. Механізм реалізації цього процесу може виглядати таким чином. Наприклад, в малюнку лінії згинальних складок є примітне явище – злиття трьох– і пятипальцевої борозен (лінії серця і розуму по

хіромантії) в одну загальну борозну – чотирьохпальцеву поперечну лінію. Факти свідчать про те, що остання лінія частіше зустрічається у людей, які мають генні і хромосомні порушення, страждають спадковими хворобами, наприклад при хворобі Дауна у 40-50% обстежених дітей [617].

Важливу інформацію представляють також різні форми рук. При цьому вважається, що ліва рука вказує на спадкові задатки, а права показує, що людина з ними зробила з власної волі і під впливом зовнішніх обставин [162]. Дозволяє виявляти зовнішні ознаки, що відносяться до психологічних характеристик індивідуума, ще й дослідження пальців рук [616, с. 44-47].

Важливу інформацію про людину можна також отримати, оглянувши її нігті. Визначення віку базується на кількісних характеристиках. Підраховано, що на долоні у дітей від 8 до 12 років у відрізок, що дорівнює 5 мм, вміщується 12-13 папілярних ліній, у підлітків від 13 до 17 років – 10-12 ліній, у дорослих від 18 років й старше – 9-10 ліній. Відомо також, що до старості дуже часто в слідах нечітко відображується візерунок через спрощення папілярних ліній на пальцях [647].

Можна по відбитку долоні визначити і антропологічні ознаки, наприклад зростання. Так, з великою ймовірністю у людини високого зросту від центру візерунка на середньому пальці лівої руки до так званої дельти – ділянки узору, де сходяться три потоки папілярних ліній, число гребенів (ліній) не менше 21, у низькорослого – всього 2-3 гребеня [472].

Стать людини можна встановити за розмірами кисті. Для цього експерти вимірюють довжину кисті з боку долоні, довжину і ширину долоні, а також окремих пальців. У чоловіків зазвичай ці показники більше, ніж у жінок. Є й інша можливість визначення статі, заснована на явищі асиметрії. Так, у жінок однакові по довжині вказівний і безіменний пальці на обох руках зустрічаються приблизно в два рази частіше, ніж у чоловіків [646, с. 67].

Географічне походження людини, її національність вдається визначати за наявними статистичних баз даних, які поповнювалися вченими ще з часів

Дарвіна. Через те що конфігурація папілярних візерунків передається генетично, в різних географічних широтах і у різних національностей є свої особливості побудови малюнка на долонях, які добре видно фахівцям. Якщо в інтересах дерматоглифики розглянути різні цивілізації з часів неоліту, то побачимо специфічні відбитки у мисливців, для яких запорукою виживання була швидкість реакції, у землеробів, сенс існування яких полягав в циклічному повторенні дій, у кочівників, які постійно перебували в русі. Типи папілярних візерунків зібрані в каталоги, звіряючись з якими експерт може сказати, представнику якої національності належить той чи інший відбиток, з якого району планети він стався, аж до конкретного села [607, с. 90].

Крім того, по долонях фахівці сьогодні здатні прочитати навіть таку інформацію, як соціальна роль тієї чи іншої людини [163, с. 84-90].

Існують закономірності: прості петлі на подушечках пальців в більшій мірі відповідають прямодушності, відкритості, запальності, не завжди адекватній, але дуже швидкій реакції. Складні візерунки характерні для сповільненої стартової реакції включення в процес мислення. При цьому реакція у людей з такими візерунками складніша, що враховує велику кількість факторів, більш адекватна змістом задачі. Якщо торкатися конкретних прикладів з життя, то, за словами фахівця, «здебільшого начальники – це «петлі», швидко-силові, вибухові, емоційні, відкриті люди. Їх заступники - найчастіше «сірі кардинали» зі складними малюнками на долонях. Вони аналізують всю інформацію, збирають за начальниками всі порубані голови, налагоджують відносини, балансують їх. У них переважають завитки і S-візерунки. Якщо у людини більше петель, то цей тип особистості координований, з хорошими розумовими здібностями, і плюс до того - психоемоційно стійкий. Для нього головне - його мета [226, с. 78].

Люди з малюнками на долонях у вигляді дуг недобирають за фізичними можливостями, але вони йдуть вперед незважаючи ні на що.

Цілеспрямованість – їх головна відмінність. Люди - «петлі» бачать всього одне рішення. Якщо їм потрібно пройти у двері, але двері закриті, вони виб'ють їх. «Завиток» же знайде інші, відкриті, увійде в них і подивиться, чи не можна з іншого боку підійти до зачинених дверей [660, с. 71].

Тепер важливо набрати статистику відбитків, яка в майбутньому допоможе задалегідь виявляти осіб. Сучасних юристів і вчених вже не повинно бентежити, що криміналістична дерматогліфіка увібрала в себе досвід хіромантії – науки, що вважається нетрадиційною. Це, мабуть, один із тих унікальних випадків, коли напрацювання, привнесені з альтернативних галузей знань, успішно використовуються в правоохоронній роботі. За допомогою цієї методики можливий успішний розшук зниклих та визначення невпізнаних жертв. У спортивній генетиці вже сьогодні вивчають кореляцію між долонними візерунками і вродженими здібностями людини до заняття певними видами спорту. Генетика щосили досліджує дерматогліфічні мітки, які можуть слугувати діагностичними маркерами для раннього виявлення вроджених захворювань [608, с. 66].

Практичний інтерес до візерунків кожного малюнку долонь і пальців рук виник задовго до наукового вивчення цього явища. І це тепер зрозуміло, тому що малюнок відбитку в кожній людині індивідуальний: теоретично можливо співпадіння лише з частотою $1 : 64 \times 10^9$, тобто в одній історичній епосі неможлива зустріч двох осіб з однаковими візерунками пальців. Ідеї використання знань про знаки долоней рук людини неодноразово розвивалися дослідниками в своїх працях розвитку наукової думки протягом багатьох століть. Дослідженню піддавалися теоретичні, методологічні й методичні ресурси використання хіромантії з метою встановлення (актуалізації) взаємозв'язку анатомічних особливостей будови шкіряних покривів (в першу чергу, на долонях людини, ліктях, ще на голові, ногах) з індивідуальними ознаками та психологічними властивостями особи. Зокрема, особи злочинця. На рівні суто теоретичному дані, отримані при дослідженні долоне й рук людини – мають практичне значення для ідентифікації особи.

Ця інформація допомагає встановлювати ознаки і властивості невідомої людини. За допомогою цієї методики можливе успішне встановлення особи, що розшукується, зниклих безвісті та встановлення невідомих жертв. Все це дає майже невичерпні можливості в роботі з таким інструментарієм, як хіромантія [673, с. 52].

І тут слід ще раз наголосити на потребі автоматизації єдиної програми, в тому числі по цьому виду інформації. Бо кожний дослідницький обласний центр, в кращому випадку, намагається створити локальну автоматизовану систему, з метою спростити свою роботу, розширити можливості обробки інформації. А за межі центру (області) вона не виходить; параметри не співпадають; порядок доступу не налагоджено тощо. Й найголовніше, про що нагадаємо: для виявлення ідентифікуючих ознак і властивостей людини з матеріально-фіксованих носіїв інформації за допомогою цілої низки досліджуваних нами окремих учень, що відображують криміналістичну інформацію (Фізіогноміка, анатомічна будова шкірного покриву голови людини та зубів людини (дерматогліфіка); френологія, краніоскопія; дактилоскопія, Габітологія; локомоція; одорологія; Скриберологія (почеркознавство), авторознавство та графологія; Фоноскопія тощо), потрібне їхнє сукупне застосування. А надання якоїсь першості будь-якому з них й поодинокі використання їхнього інструментарію будуть не ефективними [308, с. 243-245].

Габітологія. Учення про ознаки зовнішності людини, їх матеріальні та ідеальні відображення, методи та засоби їх фіксації й використання для встановлення фактів, які відіграють важливу роль у розкритті та розслідуванні злочинів, називається криміналістичною габітологією, або габітоскопією. Термін "габітоскопія": «габітус» (від лат. *habitus* — зовнішність; зовнішній вигляд людини, її статура, постава, та «скопія» *skopeo* - розглядаю) запровадив у науковий обіг В. О. Снетков [514; 698, с. 132]. Також, вченими, які внесли свій вклад в це спрямування, є: Р. С. Белкін, І. Ф. Віняченко, В. С. Житников, А. М. Зінін, Є. Зуєв, Ю. Дубягін, Є. П.

Ищенко, В. Я. Колдин, Б. Н. Морозов, М. Н. Овсянникова, И. Пантелеев, И. Н. Подволоцкий, М. В. Салтевский, А. А. Топорков, П. П. Цветков, Н. П. Яблоков [58; 246; 391; 466; 556; 652, с. 121-127] та інші [379, с. 26; 467; 611].

Значення габітології в слідчій і судовій практиці повинно постійно зростати, пропорційно зростанню запровадження нових технічних засобів, методик та комп'ютерних приладів. Пов'язано це, з одного боку, з тим, що традиційні методи в багатьох сферах діяльності все частіше замінюються та удосконалюються, з іншого – з тим, що розширилося використання, в минулому – навколонукових вчень. Внаслідок цього результати габітологічних досліджень все частіше використовуються у матеріалах кримінальних проваджень в якості важливих джерел доказів. Можливість ідентифікації особи за її ознаками і властивостями заснована на тому, що вони в установленому законом порядку реєструються державними органами, суспільними установами, підприємствами і органами в документах, що засвідчують особу або права людини, звільнення його від будь-яких обов'язків. Вони також відомі багатьом людям, які знають цю людину, – родичам, товаришам по службі, сусідів і ін. Для цілей ідентифікації частково використовується інформація про характер і поведінку людини. Так, іноді можна зробити висновок про те, що два або більше злочинів здійснені однією і тією ж особою (за однаковим способом злочинної події, «почерку» злочинця). Якщо ця особа раніше була відома яка вчинила таку ж дію, то можна припускати, що саме вона вчинила зазначені дії. Що ж стосується характеру, то для ідентифікації особи можуть служити лише притаманні зовні його окремі риси [516].

Велике значення для ідентифікації особи мають фізичні ознаки людського тіла, в зокрема риси (прикмети) зовнішності, що відрізняють вигляд даної людини від всіх інших людей. Ці ознаки використовуються для слідчої та експертної ідентифікації. Криміналістична ідентифікація особи в своєму розпорядженні багата прийомами і методами для встановлення тотожності особи за її фізичними ознаками, зображеним на фотознімках або

відбитим в пам'яті людей [93, с. 4; 181, с. 20; 192; 611, с. 87].

Крім рис зовнішності для ідентифікації особи використовуються також і інші фізичні ознаки, наявні на тілі людини: зовні будова долонній поверхні шкіри, особливо на кінцевих фалангах пальців і підшвах ніг (папілярні візерунки), білі і флексорні лінії, будова зубного апарату, особливості будови скелета, наявність патологічних змін або ознак перенесених хвороб та ін. Індивідуалізує людину також функціональні навички: манера поведінки (міміка обличчя, жестикуляція, постава, хода) і деякі стійкі звички, вироблені їм для певної діяльності. До останніх в першу чергу відноситься почерк як властивість рухових навичок, стійка система звичних рухів, вироблених людиною для відтворення письмових знаків - букв, цифр, підписів, стенографічних знаків, деяких малюнків. Ідентифікація особи тільки тоді може бути успішно здійснена, коли в ході розслідування слідчий максимально ретельно і наполегливо шукає і фіксує об'єктивні дані про ознаки з дотриманням вимог відповідних методик ідентифікації (судово-почеркознавчої, папіляроскопічної, портретно-криміналістичної та ін.), а також тактичних прийомів пред'явлення для впізнання [357, с. 112].

Зовнішній вигляд (зовнішність) людини здавна використовують під час упізнання та кримінальної реєстрації злочинців. Зовнішність людини залишається відносно незмінною протягом усього її життя. Ознаки, які характеризують зовнішню будову людини, називаються ознаками зовнішності. У кожної людини зовнішній вигляд суто індивідуальний і має здатність відображатися в матеріальних слідах та у пам'яті людини у вигляді уявних образів. Ознаки зовнішності є основою криміналістичної ідентифікації під час розв'язання ідентифікаційних та діагностичних завдань [421].

Ознака — це характеристика, відмітна риса особи. У габітології ознака характеризує зовнішність людини в цілому чи окремі її елементи (зріст, ніс, очі, волосся тощо). Ознаки зовнішності поділяють на власні та супутні. Власні ознаки — це елементи й ознаки зовнішності людини, що

проявляються у процесі її життєдіяльності. Їх поділяють на загально-фізіологічні, анатомічні та функціональні (за Е. Зуєвим); загально-фізичні, анатомо-морфологічні та функціональні (за Ю. Дубягіним); анатомічні та функціональні (за І. Пантелєєвим); особливі прикмети та помітні ознаки [80, с. 82].

Супутні ознаки - це предмети одягу, що перебувають у постійному користуванні особи в момент її відображення (куртка, піджак, брюки, плаття, головний убір, взуття), а також носильні речі (портфель, дипломат, парасолька, сумка, годинник, окуляри, сережки, каблучки, запальнички, слухові апарати тощо). Ці ознаки також індивідуалізують зовнішній вигляд особи, але їх ідентифікаційна значущість не така суттєва, бо їх можна змінити. Загальнофізичні ознаки — це загальні біологічні, соціально-територіальні та популяційні особливості людини. До них належать ознаки загальнофізичні (стать, вік) і демографічні, що характеризують певну расу, національність, народність, етнічну групу чи іншу популяцію, яка живе на певній території. Анатомічні (анатомо-морфологічні, статичні) ознаки - це особливості зовнішньої будови тіла та скелета людини. Ознаки, які підлягають опису та дослідженню, інколи називають елементами зовнішності. Індивідуальність зовнішнього вигляду проявляється насамперед у неповторній сукупності форм, розмірів і особливостей частин тіла. Ці ознаки відносно сталі, особливо ознаки обличчя, тому відіграють важливу роль у процесі впізнання та ототожнення особи. До анатомічних ознак належать зріст, загальна будова тіла, форма голови, лоба, брів, носа, губ, рота, вид і колір волосся, обличчя, носа та інших частин тіла. Функціональні (динамічні) ознаки є загальними; вони характеризують людину як живу динамічну систему. Функціональні ознаки проявляються насамперед у русі. До функціональних ознак належать хода, міміка, жести, мова, голос, спосіб поведінки, навички злочинної професійної діяльності (способи злому, відкривання замків, проникнення у сховище, вчинення вбивства) [421].

Особливі прикмети - це особливості зовнішності, що рідко

зустрічаються й різко вирізняють одну людину з-поміж інших через їх неповторність і незвичність. До них належать невідповідності розміру окремих частин тіла (рук, ніг, голови, носа, вух тощо); кольорові аномалії, тілесні нарости, шрами, татуювання, викривлення хребта, горб, родимки, бородавки, особливості ходи, жестикуляції, мови, голосу тощо. Особливі прикмети можуть бути помітні, тобто такі, що очевидно спостерігаються, кидаються в очі. У такому разі їх називають помітними ознаками. Вони, як правило, розташовані на відкритих частинах тіла, тому з першого погляду привертають увагу незвичайністю (форма, розмір, колір). Помітні ознаки дають змогу одразу ж вирізнити окрему особу з групи людей. Особливі прикмети й помітні ознаки поділяються на анатомічні (статичні) та функціональні (динамічні) [80, с. 88]. Ці ознаки індивідуалізують зовнішній вигляд кожної людини, утворюючи конкретно-певну сукупність, неповторну в інших осіб. Ідентифікаційне значення окремих ознак залежить від частоти їх зустрічальності у різних людей: чим рідше зустрічається ознака, тим вище його ідентифікаційне значення, тим менша кількість таких ознак утворює неповторну сукупність. Деякі характерні ознаки зустрічаються тільки у окремих людей [421].

Засоби і методи судової габітології і використовуються практично у двох напрямках: безпосередньо для розшуку і ототожнення особи; для судження по окремих, достовірно відомих ознаках про деякі інші прикмети людини і отримання, таким чином, більш повного уявлення про його зовнішність, а також для судження про такі характеристики (як національність, професія і т.п.), що мають розшукове значення. Необхідність у цьому виникає у випадках, коли відомості про прикмети шуканої особи неповні і недостатні для її виявлення. Подібні припущення обґрунтовуються тим, що багато зовнішніх ознак людини корелюють з національністю, віком, професією і т.п. Так, анатомічні ознаки зумовлюють у ряді випадків наявність і характер функціональних ознак. Наприклад, укорочена нога визначає своєрідність ходи - кульгавість; в той же час кульгавість свідчить

про патологію в будові ноги(ніг) і т.д. Поряд з цим анатомічні ознаки відбивають приналежність людини до певної статі, національності (раси), віку [388, с. 314].

На професію (рід занять) можуть вказувати як анатомічні ознаки (наприклад, наявність і розташування мозолів на руках), так і одяг (наприклад, його вид - формений, робочий, речовина плям і помарок на ньому); в свою чергу відомості про рід занять орієнтують на можливу наявність у шуканої людини відповідних прикмет. Ототожнення особи за зовнішніми ознаками здійснюється у формі впізнання і у формі криміналістичних та інших ідентифікаційних досліджень. Ототожнення особи за зовнішніми ознаками здійснюється: за матеріально-фіксованими відображеннями – фотознімками живих осіб і трупів, а також по трупах і кістковим останкам (переважно черепу); за уявними образами, що зафіксувалися в пам'яті людини; за описами прикмет [258, с. 146-151].

Татуювання. З огляду на розв'язання ідентифікаційних завдань щодо ототожнення особи людини, яка вчинила злочин або безвісно зникла, її особливі прикмети, до яких належить і татуювання, є найбільш цінними та інформативними з-поміж інших ознак зовнішності людини. За допомогою криміналістичного дослідження змісту татуювань можна отримати також певну інформацію про властивості особи її носія.

Одним із перших на поширення татуювань серед злочинців звернув увагу італійський лікар-психіатр Ч. Ломброзо (1835-1890), котрий вважав татуювання проявом атавізму й ознакою морально низько розвинених, неповноцінних людей. На його думку, татуювання у злочинців тісно пов'язане з розумовими здібностями носіїв, здебільшого природжених злочинців і повій. Ч. Ломброзо навів типову фразу засуджених про татуювання: "Татуювання для нас як фрак з орденами; чим більше татуюваний, тим більшим авторитетом користується серед приятелів, тоді ж як не татуюваний, навпаки, не має впливу". Ю. Дубягін називає кримінальне татуювання "наочним хронічним тавром судимості", а явище татуювання

відносить до формування злочинних типів особи в місцях позбавлення волі. До того ж, він звертає увагу на сувору біографічність татуювань, їх відповідність даним особової справи засудженого й зазначає наявність кореляційного зв'язку між зображенням татуювання, яке обирає засуджений, з психологією його особистості [70, с. 135].

Сучасний стан вчення про "кримінальні" татуювання спонукає дослідити можливість за татуюванням особи, визначати її нахили, кримінальну спеціальність тощо. За допомогою криміналістичного дослідження змісту татуювань (які можна назвати найбільш цінними та інформативними серед інших ознак зовнішності людини) можна отримати певну інформацію про властивості особи її носія. Завдяки тому, що татуювання це штучне порушення шкіряного покриву за допомогою колючих (ріжучих) інструментів з подальшим введенням в шкіру фарбувальних речовин з метою отримання стійких, не зникаючих малюнків або інших зображень, то воно може виступати не тільки в якості ідентифікуючої ознаки особи під час, наприклад, впізнання, але й як ознаки рельєфу поверхневого шару шкіряного покриву – об'єкт експертного дослідження. Серед різноманіття видів татуювань для отримання криміналістично значущої інформації про особу злочинця становить інтерес насамперед так зване кримінальне татуювання, а не інші його види - побутове, пам'ятне, декоративне, бо відомо, що наявність у особи кримінального татуювання насамперед пов'язане з її кримінальним минулим і криминогенною орієнтацією, які, як правило, пов'язані з відбуванням покарання у вигляді позбавлення волі. Понад 70 відсотків правопорушників мають татуювання. Як правило, татуюваннями захоплюються підлітки в 12-15 років. Зі збільшенням віку частота нанесення татуювань зменшується. Татуювання розповсюджене як серед осіб чоловічої, так і жіночої статі. Особливо часто їх наносять особи з психічними відхиленнями, а також особи, які мають відношення до стійких злочинних груп. Проте встояти проти загального повітря часом не можуть й законослухняні, наслідуючи розповсюдженій в

країні моді [510, с. 287].

Співставлення частоти розповсюдженості змісту татуювань низки країн показує спільність традицій кримінальної середі, незалежно від національних особливостей. Основний "будівельний" елемент татуювань в різних країнах той ж самий: 1) грецький хрест відображає кількість судимостей, строк позбавлення волі, а також головну свою релігійну функцію; 2) фашистський хрест – знак невдоволення існуючим режимом, а на статевому члені – сексуальну агресію; 3) точка використовується як тавро засуджених за вчинений ними вчинок в своїй групі й наноситься силоміць. Як засіб покарання використовується тавро; 4) знаряддя вчинення злочину (ніж, кинджал, пістолет) вказують і відображають злочинну установку; 5) шприц, карти, пляшка, келих, кістки, як супутні атрибути злочинному способу життя; 6) гола жінка, частіш за все на хресті або близько, над гробом, обвита змією, має численні значення: постраждав через жінку, схильний до гомосексуалізму; бюст жінки, ім'я жінки – страждає за жінкою конкретно. Гола жінка – вияв сексуальної орієнтації; 7) птахи, змії, тигри, лев означають агресивну орієнтацію злочинця. Орел, роздираючий жінку, - гвалтівник, орел на грудях – високий статус в злочинному світі, те ж саме й змія, що обвиває кинджал; 8) пейзаж і явища природи використовуються як з художньо-декоративною метою, так і з метою вияву певних ідей. Сонце, що сходить над морем, виражає прагнення до волі. Пальми – на безлюдному острові – ізолювання. Надгробник, дзвони, куполи й хрести означають строк замикання; 9) дзвоник, ґрати, колюча проволока означають ізоляцію; 10) широко використовуються аббревіатури – рятуйте наші душі, сигнал біди тощо [510, с. 287].

Національні особливості відображаються не в змісті, а в символіці й орнаменті, які використовуються для розкриття принципів кримінальної субкультури. При цьому особи різних національностей, що мешкають в подібних умовах, використовують про нанесенні татуювань подібні символи. Ті, хто мешкає на березі моря, в якості символів використовують зображення

бігучих хвиль, сходу сонця на хвилями, ширяючу на хвилями чайку й тому подібне, а ті що мешкають в горах – орли, верхівки гір, фортецю на скелі й тому подібне. Татуювання виконують різноманітні функції й відображають в своєму змісті та розміщені на різних частинах тіла особливості особистості правопорушника, що знаходять своє відбиття в груповій свідомості кримінальної групи [302, с. 78-83].

Виходячи з принципу особистісного підходу, можна розглядати татуювання з позиції особистісної значущості (як цінність) і як засіб знакового спілкування. У кримінальній ієрархії за татуюванням можна точно визначити статус особи в кримінальній групі. Так, високо статусним особам наносяться почесні знаки відзнаки, які називаються регалками, для чого використовуються спеціальні прилади та якісні, переважно іноземні, барвники. Наносять їх висококласні спеціалісти. Основна маса членів злочинного товариства наносить саморобки, що називаються на кримінальному жаргоні партачками (партачити – псувати). Їх наносять за допомогою певних шаблонів, користуючись підсобними барвниками, підлітки-самоучки. Нізькостатусним підліткам, особливо з числа пригноблених ("опущених", "смітників" і тому подібних), татуювання наносяться силоміць. Це – татуювання-тавро (на кримінальному жаргоні - "нахабки", "ганебні"). Таким чином, татуювання може виступати і як засіб заохочення, нагорода тим хто відзначився, засіб деперсоналізації – тих хто завинив [425].

Важливу значущість набуває професійно-орієнтовна функція татуювань. Нерідко ці татуювання використовуються з метою ототожнення злочинної діяльності з героїчними й найбільш престижними в суспільстві професіями (льотчика, моряка, геолога та іншими), для чого використовуються традиційні атрибути героїчних професій: в моряків, наприклад, маяк, якір, рятувальний круг, вітрильник, каравела, альбатрос, красуня в тільнику та безкозирці. Татуювання можуть нести в собі функцію гумористичну, коли їхнє нанесення та тлумачення пов'язано з розвагою,

кепкуванням над кимось, гумором. Таким чином, татуювання – не випадковість в кримінальних групах. Вони виконують різноманітні функції міжособистісної та міжгрупової взаємодії. Багато функцій татуювань прийшли до нас з давнини, звичайно, видозмінившись і трансформувались в нових умовах. Вони компенсують втрачені цінності у зв'язку з відторгненням їх від суспільства або ізоляцією їх в місцях позбавлення волі [302, с. 78-83].

Аналіз локалізації татуювань на тілі правопорушника, залежності їхнього складу від характеру злочинної діяльності, моди, національних та релігійних особливостей дозволив класифікувати татуювання: за формою передачі (символи, цифри, абрєвіатури, тексти, малюнки); за змістом (сигнально-відокремлювальні, стратифікаційно-статусні, особистісно-встановлювальні, політичні, міфологічні, культові, антирелігійні, тюремні, еротичні, декоративні, гумористичні, сентиментальні, професійні й таврування); за особистісною значущістю («регалки» - від регалії – почесні знаки відзнаки для «еліти»; «партачки» - від партачити – «саморобки», низької якості; «нахалки» - таврування, нанесені нахабно, тобто із застосуванням насилля); за локалізацією на тілі (на відкритих ділянках, на прихованих під одягом ділянках, на інтимних частинах тіла, по всьому тілу); за ступенем впливу на суб'єкта сприйняття (ті, які легко запам'ятовуються, ті, які важко запам'ятовуються); за розмірами (малоформатні, великомасштабні); за способами нанесення (одноразові та такі, що наносяться багаторазово, ті, що наносяться «вручну» та за допомогою трафаретів); за кількістю (одиночні, чисельні, суцільні); за ступенем стійкості (стійкі, нестійкі). Хоча татуювання наносяться на всі частини тіла, проте найбільш розповсюджене нанесення татуювань на пальці рук (часто персні), кисті (крапки, хрести, дзвін, абрєвіатура), зап'ястки, плечі, стегна, коліна та голінка, груди, живіт, спину. Про деякі психологічні особливості особи свідчить також і видалення татуювань та його способи [98, с. 123; 302, с. 78-83; 432; 498, с. 217].

Узагальнимо, який обсяг криміналістично значущої інформації можна отримати внаслідок дослідження "кримінального" татуювання особи злочинця. Насамперед уже факт наявності в особи "кримінального" татуювання дає можливість припустити, що ця особа раніше вчинила злочин і була засуджена до позбавлення волі. Залежно від малюнка татуювання та його змістового значення можна отримати таку інформацію про особу його носія: відомості персонографічного характеру - дату народження, рік ув'язнення, рік звільнення з місць позбавлення волі, номери виправно-трудових установ (ВТУ) і місцевості, де особа відбувала покарання; відомості про злочинну діяльність - кількість судимостей, строк позбавлення волі, вид режиму та ВТУ, склад злочину (хуліганство, крадіжка, пограбування тощо), злочинну спеціалізацію та кваліфікацію, спосіб і місце вчинення злочинів, статус у злочинній ієрархії, належність до певного злочинного угруповання; причини злочинного способу життя; наявність негативних звичок (алкоголік, наркоман); сексуальну орієнтацію; ставлення до оточення, адміністрації ВТУ, держави, закону та правоохоронних органів; особистісні установки - злісне порушення режиму утримання, схильність до втечі з ВТУ, припинення чи продовження злочинної діяльності; особисті якості (сильний, жорстокий, незалежний); психологічний стан (скорбота, надія, безвихідь); віросповідання. Наведений перелік можна продовжити, що зумовлюється існуванням великої кількості варіацій "кримінального" татуювання [411].

Так, А. Капітанський і В. Литвин за допомогою систематизації дослідженого ними кримінального татуювання за смисловим значенням виокремлюють 26 основних "блоків сигнальної інформації про особу злочинця". Таким чином, татуювання на відміну від інших особливих прикмет є джерелом такої великої за обсягом криміналістично значущої інформації, що дає змогу отримати відомості не тільки про фізичні властивості особи (ознаки її зовнішності та їх особливості), а й про біологічні соціальні та психологічні властивості особистості носія татуювання –

злочинця [334, с. 116; 411].

Наявність такої інформації про особу злочинця має велике практичне значення для розкриття злочинів, висунення відповідних слідчих версій, профілактичної діяльності і реалізації одного з основних завдань кримінального покарання - виправлення та перевиховання засуджених.

Татуювання надає важливу інформацією про певні психологічні та психічні особливості особи, тому знання його змісту має виняткове значення для слідчого під час виконання слідчих дій. Безпосередніми джерелами відомостей про наявність певного татуювання у злочинця можуть бути його матеріальні та ідеальні сліди в навколишньому середовищі. Ідеальні сліди залишаються в пам'яті людей, які спостерігали ці татуювання, а носієм матеріальних слідів є особа злочинця, на шкірі якого виконано татуювання. Відомості про наявність татуювання та його зміст у особи підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного можуть бути отримані під час попереднього розслідування та судового розгляду кримінальної справи процесуальним і непроцесуальним способами. Процесуально такі відомості отримують під час допитів потерпілих і свідків, які бачили татуювання, підозрюваного та обвинуваченого, огляду підозрюваного чи обвинуваченого, який здійснюється з дотриманням вимог ст. 193 КПК України, огляду трупа, судово-медичної експертизи. Відомості про татуювання заносять до протоколу відповідної слідчої дії з обов'язковою фіксацією точного розташування татуювань на поверхні тіла людини, їх форми, розмірів (малюнків, символів), кольору, змісту текстів, дат тощо. Під час допитів свідків і потерпілих про татуювання у підозрюваних або обвинувачуваних найтипівішими можуть бути такі запитання: коли, за яких обставин свідок або потерпілий бачив татуювання на тілі підозрюваного чи обвинувачуваного; в яких місцях тіла підозрюваного чи обвинувачуваного розташовувалися татуювання; які відомості про татуювання запам'ятав свідок або потерпілий (розмір, форму малюнка, зміст тексту, дату, колір та інші індивідуальні особливості) [394, с. 72-77].

Для одержання точнішої та об'єктивнішої інформації про татуювання під час допитів, опитувань часто застосовують довідкову літературу, а в окремих випадках запрошують художника, який за свідченнями рідних, близьких, а також співробітників правоохоронних органів фіксує графічну інформацію про особливості малюнка, тексту чи абрєвіатури, які були на тілі загиблих або тих, хто пропав безвісти. Для об'єктивізації показань свідків інформацію про татуювання доцільно одержувати від кожного свідка окремо і в разі розбіжностей скоригувати отримані дані, здійснивши спільний аналіз з допитуваними. Якщо можливо, опис татуювань слід доповнювати точнішим і об'єктивнішим методом фіксації - фотографуванням і відеозаписом. Непроцесуальним методом такі відомості слідчий або інший працівник правоохоронних органів можуть отримати під час безпосереднього спостереження (якщо татуювання нанесено на відкритих ділянках поверхні шкіри), бесід з близькими родичами чи знайомими, здійснення оперативно-розшукових заходів. Відомості про наявність татуювання в певної особи можна одержати також з медичних та інших документів, даних криміналістичного обліку. Якщо факт наявності татуювання в певної особи, зазначений у медичному чи іншому документі, має доказове значення у кримінальній справі, слідчий повинен оглянути цей документ, скласти протокол і прилучити оригінал або копію документа до справи [411].

За наявності відомостей, що на тілі підозрюваного чи обвинуваченого є татуювання, слідчий може примусово здійснити огляд і отримати необхідні відомості про особу через тлумачення малюнка татуювання незважаючи на небажання підозрюваного чи обвинуваченого надавати таку інформацію. Отримати криміналістично значущу інформацію про особу носія татуювання з його малюнка можна тільки за допомогою дешифрування, тобто встановлення його смислового навантаження. З цією метою можна використовувати альбом-довідник татуювань А. Бронникова, довідковий посібник В. Бурика та В. Пилипчука, книгу-альбом А. Капітанського та В. Литвина [98, с. 113; 101; 105].

Сьогодні татуювання доволі довго використовувалося головним чином з метою ідентифікації, впізнання. Між тим татуювання містить більш широку інформацію, воно, як правило, близьке (своєю символікою, сюжетом) злочинцю за духом, за його спеціалізацією, за конкретною кримінальною справою, за тим місцем, яке воно займає в кримінальній ієрархії. Якщо розкодувати ці малюнки на тілі, вони зможуть багато розповісти про смаки їхніх носіїв, виказати деякі бібліографічні данні. Аналіз татуювання показує, що трафарети, тобто малюнки, за якими роблять татуювання, постійно змінюються, тому однозначне їхнє розшифрування, як правило, неможливе. Однак зроблені узагальнення та вивчення на протязі довгого часу трафаретів дозволили вичленувати загальні для подібних випадків ознаки, ознайомлення з якими буде надійним підґрунтям для відповідної орієнтації та підготовки співробітників правоохоронних органів [302, с. 78-83; 425; 411].

Локомоція. Локомоція (від лат. *locus* – місце, *motio* – рух) – це різні рухи людини, пов'язані з переміщенням її тіла у просторі. До локомоційних рухів відносять ходу, плавання, біг, координацію людини у просторі. Локомоційні рухи – це рефлекторні акти – навички, що виникають у процесі навчання і при накопиченні життєвого досвіду. Напрацьовані локомоційні рухи стають навичковими моделями, допускаючими їх координацію вищою нервовою системою [71; 153; 173; 603; 718; 733].

Розглянемо можливості використання інформації про рухи (пересування) людини при встановленні, розшуку та ототожненні особи невідомого злочинця; проаналізуємо застосування відомих методів та прийомів використання даних про рухові навички особи під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні; сформулюємо практичні рекомендації (пропозиції) з удосконалення застосування методів і прийомів роботи з "локомоційними" слідами.

Локомоція (фр. *Locomotion* «пересування» від лат. *Locōmōtiō* «рух з місця») – переміщення тварин (в тому числі людини) в просторі (у водному середовищі, повітряному середовищі, по твердій поверхні, в щільному

середовищі), обумовлене їх активними діями [76].

У фізіології людини локомоція – вид рухової діяльності, пов'язаний з активним переміщенням в просторі [427]. Її результати – рухові акти. Поряд з маніпулюванням, локомоція – одна з двох категорій поведінки. Локомоція відноситься до інстинктивних рухів (є функцією ригідної опорно-рухової системи організму, яка дозволяє лише мінімальну індивідуальну мінливість рухів). Локомоторне рішення завдань (вибір вірного шляху в лабіринті при проведенні експерименту тощо). Може привести до формування складних навичок, стати елементом інтелектуальних дій [530].

Відомо, що з давніх часів люди прагнули за зовнішнім виглядом й по рухам людини визначати її характер, почуття та здібності. Але проблема наукового обґрунтування можливостей використання інформації про рухи людини при встановленні, розшуку та ототожненні особи невідомого злочинця залишається актуальною й сьогодні. Вивчення спадщини науковців, які внесли певний вклад у вирішення цієї проблеми, а саме Батуева В. Б., Бернштейна О. А., Гамбаряна П. П., Гранит Р. А., Орловського Г. Н., Павлової Т. А., Павлова І. П., Суханова А. С., Таїрова О. П. та ін., дозволило сформулювати власне бачення проблеми та позначити шляхи її вирішення.

Одна і та ж фраза, вимовлена з різною інтонацією і супроводжувана різними жестами, може набувати значення прямо протилежні. Є жести, які самі по собі є сигналами і не потребують слів. В історії європейського мовознавства відомий ще з античних часів інтерес до жесту, коли проблема походження мови висунула теорію первісного виникнення жестової мови, на основі якого розвинулася звукова мова. У даний час вивчення жестової мови активізувалося завдяки дослідженням семіотики, соціолінгвістики і теорії комунікації [22]. Жест і міміка тісно пов'язані зі словом. Рухи повинні відповідати діалогу і змісту слів", – писав Цицерон [691, с. 327]. Яке це має значення на практиці? Як такі пізнання можна використати з метою встановлення, розшуку та ототожнення особи невідомого злочинця? Саме

відповіді на ці запитання й присвячено подальший виклад матеріалу. Зразу зауважимо, що таку інформацію не можна буде розглядати як основний доказовий матеріал. Проте, як додатковий чи доповнюючий, він буде дуже впригоді. Наприклад при "зчитуванні" відео інформації з камер спостереження, яку можна буде обробляти за допомогою дослідження та систематизації даних про характерні ознаки і властивості людини (особи невідомого злочинця) та індивідуальні особливості їхніх виразних рухів. Установлено, що спираючись на наявну інформацію про поведінкові рухи людини, можна імовірно припустити: країну мешкання особи, наявні переживання, усвідомлення своєї слабкості (відсутність впевненості в собі), наявність агресивних намірів, стан алкогольного або наркотичного сп'яніння, фізіологічного або патологічного афекту, діагностувати особу з психологічними аномаліями, а також діагностувати людину, що знаходиться в прецуїдальному стані, наміри людини на даний час тощо [671, с. 122].

Звісно, що вираз обличчя підкаже, наприклад, що відчуває в даний момент інша людина, в якому становищі вона знаходиться. Але поведінка конкретної людини в тих чи інших обставинах залежить від її темпераменту і придбаних протягом життя рис характеру. Їх показниками є риси обличчя, форми голови, носа, вух, підборіддя, щік, бороди тощо [672, с. 148]. Усе це можна досліджувати за допомогою локомоції – різних рухів людини, пов'язаних з переміщенням її тіла у просторі, які є рефлексорними актами (навичками), що виникають у процесі навчання і при накопиченні життєвого досвіду. Напрацьовані локомоційні рухи стають навичковими моделями, допускаючими їх координацію вищою нервовою системою.

Локомоційні рухи вже давно викликали увагу криміналістів, оскільки їхні сліди несуть певну інформацію про особисті властивості людини. Їх не можна ототожнювати зі слідами ніг, що вивчаються трасологією і слідознавством, що відображають форму, розмір і розміщення зовнішніх ознак слідоутворюючих об'єктів (боса нога, взуття). Локомоційні рухи, матеріально не відображені у традиційних трасологічних слідах, тому що

вони динамічні і сприймаються лише у русі. Локомоційний слід – це відображення внутрішньої властивості людини, він існує тільки в процесі переміщення тіла у просторі (ходіння, біг, будь-яка діяльність), і саме тоді його можна спостерігати і зафіксувати [82, с. 87].

Зараз у теорії криміналістики досліджують, а в практиці використовують тільки сліди ходи, бігу людини, які залишаються на місці вчинення злочину. Механізм ходи досить складний, а його фундамент складають динамічні навички, зумовлені психічною діяльністю людини, його вищою нервовою системою і закономірностями механіки руху тіл. У спеціальній літературі, розглядаючи механіку руху людини при ході, розпізнають шість фаз [81, с. 204].

Розглянемо їх. Перша фаза – стопа ноги викидається вперед і, опускаючись на п'ятку, стикається з опорою, на яку поступово переноситься центр ваги всього тіла. Потім стопа починає робити обертальні рухи від п'ятки до носка – перекатування стопи, останнє зберігається у двох наступних фазах. Оскільки центр ваги тіла поступово переноситься на п'ятку ноги, торкається опори, остільки у сліду п'ятки (каблук) утворюється достатнє поглиблення, ніж у проміжній частині.

Друга фаза – стопа, продовжуючи перекатування всією поверхнею, входить в контакт з опорою. Центр ваги тіла поступово переміщується в носок.

Третя фаза – при перекатуванні і зміщенні центру ваги до носка, п'ятка поступово піднімається вверх і відділяється від опори. Оскільки тепер носок повністю ввійшов у контакт з опорою і вся вага тіла перемістилася на нього, а п'ятка припіднята, в цей момент виникає поштовх. Якщо опорою є м'який ґрунт (пісок, сніг) то в носку сліду утворюються зрушення ґрунту назад.

Четверта фаза – після поштовху стопа відділяється від опори і піднімається вверх. В цей час друга нога робить третю фазу руху і центр ваги тіла переноситься на неї, все тіло зміщується у бік, наприклад, правої ноги, якщо рух почався з лівої.

П'ята фаза – піднята нога знаходиться у вільному стані і робить маятникоподібні рухи, відповідно виносячи вперед корпус тіла, що схиляється і рухається вперед.

Шоста фаза – піднята нога, зробивши маятникоподібні рухи, опускається п'яткою стопи на опору і цикл повторюється знову, тобто людина перемістила своє тіло на крок уперед [81, с. 205; 82, с. 88].

Механізм локомоційних рухів при ході і слідоутворення пояснюють появу поглиблення у п'ятці і носку сліду, зменшення довжини сліду внаслідок зрушення ґрунту в носочній частині; дозволяють відрізнити сліди людини, яка біжить, від спокійної ходи або руху з вантажем. З позиції їмеханіки хода являє собою поштовхоподібний рух, що виконується переміною то правою, то лівою ногою. Тому корпус тіла розхитується з боку в бік, що складає одну з ознак ходи. Локомоційні рухи, що виявляються при ходьбі, бігу та орієнтуванні у просторі, тобто збереження вертикального положення, мають навичкову природу. І. П. Павлов з цього приводу зазначав: "... Ми знаємо, що стояння і ходьба, і взагалі з рівноваження тіла у просторі – рефлекси". Сформований динамічний стереотип локомоційних рухів постає варіативною моделлю (відносно сталою), що контролюється свідомістю [82, с. 89].

Для вивчення локомоційних рухів, що матеріалізовані у слідах ніг, необхідно знати їх ознаки. Відображені в слідах ніг, утворюють поняття "ознаки ходи". Ходу та її ознаки можна вивчати органолептично або фіксувати технічними засобами в момент злочинної діяльності людини, а також за матеріальними слідами ніг, які залишаються на місці злочинної діяльності (місця події) шляхом застосування технічних вимірювальних засобів і методів. Хода як механічний поштовхоподібний рух характеризується: розмахом руху ніг, тобто довжиною кроку правої і лівої ноги; поперечним положенням ніг, що відбивається у ширині кроку; поворотом стопи навколо вертикальної осі ноги, що відбивається у вигляді кута розвороту стопи. Метричні параметри цих рухів являють ознаки

локомоційних рухів. Для визначення метричних параметрів ознак ходи (локомоційних рухів) на місці події вибирають доріжку слідів не менше 4–5 пар слідів і проводять вимірювання. Передусім доріжка слідів повинна бути сфотографована способом лінійної панорами при вертикальному положенні фотоапарата з висоти не менше 1,5 м (на такому панорамному знімку найбільш точно можна буде виміряти всі ознаки ходи). У криміналістиці запропоновано два методи вимірювання локомоційних ознак – чеський і російський. Розглянемо кожний з них окремо [81, с. 206].

Так, згідно до рекомендацій чеських криміналістів, насамперед треба накреслити дві лінії, які з'єднують внутрішні точки п'яток лівих і правих слідів. Відстань між цими лініями вимірюють і інтерпретують як ширину кроку, потім через нижні точки п'яток слідів проводять прямі лінії і по перпендикуляру до них визначають довжину правого і лівого кроку. Вісь сліду проводять по внутрішньому краю сліду і вимірюють кут правого і лівого розвороту ступні. У чеській системі вимірювань заведено визначати довжину подвійного кроку, яка представляє відстань від п'ятки до п'ятки двох однакових кроків [82, с. 89].

Російська система вимірювань локомоційних ознак більш проста. Для вимірювання через центри п'яток однойменних слідів креслять орієнтуючі лінії, а на місці події натягують шпагат. Потім центри п'яток поєднують прямими. Відстань між орієнтуючими лініями вимірюють і вважають за ширину кроку. Відстань по прямій від сліду до правого є довжина правого кроку, а відстань – довжиною лівого кроку. Для вимірювання розвороту ступні правої і лівої ноги через середину сліду проводять вісь і вимірюють у градусах кут розвороту правої стопи і кут розвороту лівої стопи. У російській системі вимірювань доцільно через середину між орієнтуючими пунктирними лініями проводити лінію спрямування руху, а ломану лінію, що з'єднує п'ятки слідів іменувати лінією ходьби або лінією ходи. Ламаність лінії ходи свідчить про численні особливості локомоційних рухів при ходьбі.

Розглянута система визначення метричних величин ознак

локомоційних рухів використовується в практиці і наводиться у навчальній літературі з криміналістики [81, с. 206; 82, с. 89]. На сьогодні локомоційні процеси здебільшого вивчаються у психології, медицині, зоології тощо [591]. Вважаємо, що залучення отриманих у цих галузях здобутків, буде сприяти подальшому вдосконаленню криміналістичних прийомів і методів отримання інформацію, яка дасть можливість розшукати злочинця та в подальшому викрити його у вчиненні злочину, по відношенню якого провадиться кримінальне провадження [259, с. 43-47].

Одорологія. Одорологія походить від латинського – запах і грецького – слово, вчення. Кінологія – від грецького, родовий відмінок – собака. Ольфактроніка – від латинського – нюх. Відомо, що багато десятків хімічних сполук, які виділяються людиною, є продуктами її життєдіяльності. Ці сполуки (летючі метаболіти) утворюються в організмі в процесі обміну речовин і виділяються в навколишнє середовище з повітрям, що видихається, сечею, секретами потових і сальних залоз. Деякі з них несуть інформацію про статеву приналежність, фізіологічний, функціональний та емоційний стани людини. Крім постійних ознак індивідуума ці сполуки можуть відображати і тимчасові (випадкові) ознаки (місце недавнього перебування, з'їдену їжу тощо).

Встановлено, що застосовуючи відповідні прийоми, можна виявити, вилучити, закріпити і тривалий час (кілька років) зберігати молекули запаху людини без зміни ними своїх властивостей. У 60-х роках минулого століття в криміналістиці виник новий напрямок, який дозволяє використовувати запах для розшуку злочинців, установлення групової приналежності або джерела походження твердих, рідких і сипучих тіл, що мають специфічні властивості запаху, а також відшукувати предмети – речові докази.

Із того часу з одорологічної тематики видано понад 800 наукових праць, у т. ч. монографій, спеціальних навчальних та методичних посібників. До них, в першу чергу, слід віднести роботи: В. Д. Басая [50; 49; 48; 51; 52], П. Д. Біленчука [75], А. І. Вінберга [136, с. 52-57], О. А. Грошенкової [180, с.

20], О. А Кириченка [344; 345; 346], В. І. Крутова [406, с. 24], Р. Х. Райта [537], М. В. Салтевського [60, с. 52], В. І. Старовойтова [594], К. Т. Сулимова [602], Н. Н. Тарнаева [685], Г. В. Федорова [622; 623], В. І. Шиканова [684, с. 160-162] та багато інш. [150, с. 96; 345; 455, с. 17; 548; 745, с. 144].

Проте, напрацювання дослідників, які досягли певних успіхів у свій час, не знайшли в достатній мірі своє подовження в сучасних наукових працях, хоча значення запахових слідів в слідчій, оперативно-розшуковій і судовій практиці має тенденцію до зростання, пропорційно запровадженню нових технічних засобів, методик, в тому числі з біології та хімії, комп'ютерних й технічних приладів. Внаслідок цього результати одорологічних досліджень все частіше використовуються у матеріалах кримінальних проваджень в якості важливих джерел доказів. Тому розробка криміналістичних рекомендацій з удосконалення існуючих технічних засобів, методів і прийомів роботи зі слідами запаху є актуальною й своєчасною. Значимість запахових слідів для вирішення криміналістичних завдань обумовлена тим, що запахове слідоутворення відбувається практично безперервно і продовжується до тих пір, поки існує джерело запаху і умови його формування.

Аналіз елементів використання запахових слідів у встановленні, розшуку та ототожненні особи невідомого злочинця та застосування відомих методів та прийомів використання засобів одорології під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні надає можливість сформулювати практичні рекомендації (пропозиції) з удосконалення застосування методів і прийомів роботи зі слідами запаху.

За умов, коли особу ймовірного злочинця не встановлено, а у базі даних одорологічного криміналістичного обліку не достатньо зразків для порівняльної одорологічної вибірки, слід спробувати встановити зв'язок між елементами вилучених з місця злочину запахових слідів з притаманним кожній людині специфічним запахом, який, до певної міри, відображує його індивідуальні особливості (стан, вік, стать, наявність відхилень або

захворювань, в тому числі психологічних і психічних відхилень, звички тощо). Останнє нам вбачається перспективним і актуальним науковим завданням. Саме на цьому, на нашу думку, має бути зосереджена пізнавальна активність сучасних досліджень у цій галузі.

Запахові сліди – це газоподібні речовини, що відрізняються від традиційних матеріальних слідів своєю динамічністю. Запаховий слід утворюється в тому випадку, якщо речовина безперервно з твердого або рідкого стану переходить в газоподібний. Предмет є джерелом запаху доти, поки з поверхні його відокремлюються в навколишнє середовище молекули речовини. Наприклад, сокира, яку тримав в руці злочинець, є джерелом запахових слідів до тих пір, поки не припиниться процес випаровування потожирового речовини, що є на її рукоятці. Запахові сліди – це відносно новий вид слідів у криміналістиці, вони значно відрізняються від традиційних властивостями, прийомами і технічними засобами роботи при використанні їх в розслідуванні злочинів. За механізмом речовини запахові сліди відрізняються від слідів-предметів і слідів-відображень специфічним агрегатним станом речовини-слідоносія. Звідси запахові сліди мають характерні властивості, які детермінують способи і засоби і виявлення, фіксації і дослідження. Запахові сліди умовно ділять на три групи: свіжі («гарячі»), нормальні і «холодні». Сліди першої групи - свіжі ("гарячі") виявляються протягом однієї години з моменту залишення, другої - нормальні - в період від одного до трьох годин, третьої - "холодні" - через три години після залишення запаху. У непровітрюваних, закритих приміщеннях запахові сліди зберігаються на слідоносіях з високою абсорбційною ємністю до двох років [550, с. 90].

За характером утворення запахові сліди підрозділяються на сліди-запахи і сліди - джерела запаху. Сліди-запахи характеризуються як одноразове явище, пов'язане з випаровуванням молекул пахучих речовин, що знаходяться в замкнутому просторі і швидко розсіюються за його межами. До слідів - джерел запаху відносяться тверді і рідкі об'єкти, з поверхні яких

молекули речовини сліду випаровуються безперервно, взаємодіючи при цьому з нюховими рецепторами. До запахів, залишених людиною, завжди домішуються так звані фонові запахи - пошкодженого ґрунтового покриву, розчавлених дрібних комах, рослин і тому подібного. Для правильного визначення можливих місць присутності запахових слідів і об'єктів-запахоносіїв необхідно моделювати поведінку злочинців на місці події, звертаючи увагу на місця тривалого їх перебування [557, с. 47].

Оскільки запахові сліди утворюються в результаті безпосереднього контакту різних об'єктів з безперервно генеруючим джерелом - тілом людини, пахучі речовини людини можна відбирати з її тіла, одягу, належних їй речей, документів, об'ємних і поверхневих слідів ніг і рук, з перепон, які вона долала або ушкоджувала, тіла й одягу жертви, предметів і знарядь злочину, з повітря приміщень, де джерело запаху (людина) постійно або тимчасово перебувала. Носіями запаху можуть слугувати й виділення людини (сеча, сперма та інші), а також волосся і лусочки шкіри, що відокремилися від тіла [390, с. 249].

Істотна для криміналістики властивість запахів полягає в їх індивідуальності [550, с. 92]. Отже, найбільш розповсюдженим джерелом запаху є людина. "Запах – писав А. І. Вінберг – виходить від будь-якої людини. Він індивідуальний: ця індивідуальність визначається специфічними особливостями шкірних, потових, сальних та ендокринних залоз" [135, с. 6].

Запах людини складається із сукупності "набору" речовин [536, с. 96]. До них слід віднести: власні запахи людини, пов'язані з фізіологічною діяльністю різних залоз, захворюваннями окремих органів, дієтою; запахи, що вносяться предметами туалету і гігієни (мило, парфуми, креми тощо) і запахи, пов'язані з побутовими і професійними умовами. Внаслідок змішування цих компонентів утворюється запах конкретної людини. Однак "букет" запаху людини може змінюватися - одні запахи можуть превалювати над іншими. Очевидно, що в "букеті" запаху людини в робочому і вихідному одязі концентрація власного запаху тіла людини неоднакова, в першому

випадку вона буде менше, в другому - більше [552, с. 52].

Основними завданнями як тваринної (кінологічної: із залученням собак, свиней; слонів, білих ведмедів, гризунів, равликів й навіть бджіл тощо), так і інструментальної одорології є розробка методів і апаратури, здатних реєструвати спектр летучих речовин, що визначають запах, з наступним документуванням його у вигляді, що піддається наступній математичній та аналітичній обробці. З метою отримання інформації про особу невідомого злочинця: чи людиною взагалі залишено запаховий слід (чи іншою істотою), про стать, вік, наявні захворювання (як фізичні так і психічні), професію, деякі звички, навіть якості характеру (наприклад, за типом духів); подальші дослідження нададуть нам ще більші результати (цю інформацію отримано з електронних ресурсів, власних дослідів та спостережень й результатів опитування респондентів). Запорука успішного використання запахового матеріалу - його грамотний збір з використанням відповідного пакувального приладдя [257, с. 236-238].

Що зараз входить до складу криміналістичної валізи для забезпечення заходів криміналістичної одорології: детектори запаху, жорсткий футляр - валіза із ременем; баночки з кришками; щипці прямі; медичні хомути прямі; вигнуті ножиці; клейкі етикетки; алюмінієва фольга; одноразові рукавички; олівці; опис плати; документація; пінцети, ножиці і медичні затискачі.

У одорологічний набір входять: пакети; нітрилові не опудрені рукавички; червоні пломби; стерильний пінцет. Пакети, що будуть входити до складу набору, повинні бути виготовлені з крафтового металізованого паперу. А папір вироблений без використання хімічних домішок, що надає йому нейтральні запахові властивості та унеможлиблює потрапляння до нього сторонніх запахів. Пакети повинні містити фольговий конверт, в якому знаходиться стерильна фланелева серветка, для відбору одорологічної проби.

Для зручного документування обставин вилучення запахового сліду, на титульну сторону пакету нанесені спеціальні наліпки для внесення інформації. Надійність зберігання доказів забезпечиться спеціальними

пронумерованими пломбами синього та червоного кольору для захисту від несанкціонованого відкриття пакету. При відклеюванні такої пломби синього кольору та спробі повернути її на попереднє місце автоматично висвітлюється напис: «OPEN OPENOPEN». Червоні пломби «УВАГА! ОБЕРЕЖНО! ОПЛОМБОВАНО!» використовуються для запахового сліду [257, с. 236-238].

Скриберологія (почеркознавство), авторознавство та графологія. Виходячи з того, що на певному етапі розвитку людини звукове спілкування (звукова мова) вже перестає задовольняти її соціальні потреби, акустичну інформацію, передану звуковою промовою, потрібно закріплювати, зберегати в часі і тим більше передавати [553, с. 237].

Так, з розвитком вчення про писемне мовлення – семантичну сторону письма - в криміналістиці виник новий напрям дослідження письма - авторознавче, яке разом з почерковеденням утворює криміналістичне вчення про письмо (навичках письма) [148, с. 61].

Скриберологія – від латинського *scribe* – писати та грецького – вчення. Криміналістична скриберологія – складова частина криміналістичної документології. Ця галузь наукового знання пов'язана з розробкою проблем дослідження письма – письмової мови і почерку як носіїв інформації, що має значення для кримінального судочинства [390, с. 368].

А методика експертного авторознавчого дослідження базується на аналізі ознак писемної мови, які відображені в досліджуваному документі. У методиці в комплексі застосовують лінгвістичні, психологічні та психолінгвістичні наукові методи, що дає змогу встановити автора та виконавця, належність кількох документів одному авторові, факт нервово-психічного захворювання автора, рівень його грамотності й володіння навичками мови, стать, вік, професію, незвичний стан автора, тобто скласти його соціолінгвістичний портрет [80, с. 65].

Судове почеркознавство – найбільш розроблений вид дослідження письмово-рухових навичок, що відображаються в письмі. У його витоків

стояли Є. Ф. Буринський (1848-1912), С. М. Потапов (1873-1957), А. І. Вінберг (1908-1989), А. М. Агушевіч, В. Ф. Орлова, С. А. Цепінюк, В. В. Ліповський, І. М. Можар, В. Г. Глуздова та інші.

Наукові основи судового почеркознавства складають: психофізіологічне вчення академіка І. П. Павлова про вищу нервову діяльність людини та її динамічний стереотип; вчення про навички письма, їх стійкість та відносну незмінність; вчення про індивідуальність письма яка відображена у сукупності ознак письма, що фіксується на матеріальних носіях. Суб'єктивний образ (слід пам'яті) – це психічне відображення, що являє собою акт вищої нервової діяльності. Він не доступний сторонньому спостерігачеві і може бути розкритий тільки через вільне волевиявлення його джерела, за допомогою рухомих (локомоційних) навичок при усній мові, письмі, жестикуляції, міміці, пантоміміці. У криміналістиці найбільшого значення приділяється письму [81, с. 203].

Письмо – це засіб фіксації та передачі думки за допомогою письмових знаків, літер, графічних символів. У цьому плані письмо є спосіб фіксації слідів пам'яті (суб'єктивних образів, знань, суджень і думок). Відповідно, письмо як спосіб відображення і закріплення думок є проявом динамічних властивостей [84, с. 245]. Письмо має дві грані – змістову (семантичну), яка називається письмовою мовою, і графічну (технічну), тобто графіку виконання літер, знаків, символів – почерк [84, с. 245].

Письмова мова – це змістове значення написаного на матеріальному носії (папір, дерево) мовними засобами, які використовуються для його відображення (літерне, цифрове, знакове, символічне письмо) [84, с. 245].

Почерк – це система рухів, які використовуються при виконанні знаків, літер. Почерк, індивідуальна і динамічно стійка програма графічної техніки письма, в основі якої лежить зорово-руховий образ виконувача рукопису, що реалізується за допомогою системи рухів (за Р. С. Белкіним) [60, с. 114]. Відповідним чином почерк відбиває графічну грань письма і є його динамічною функцією. Письмова мова відображає інтелектуальну функцію

письма.

Так, письмова мова – це відображення інтелектуальних навичок людини, а почерк – відображення рухових властивостей – навичок. Сформовані інтелектуальні навички (письмова мова) і графічні (почерк) є засобами відображення динамічних властивостей людини у зовнішньому середовищі. Основу навичок письма складає динамічний стереотип, і, виходячи з цього, навички письмової мови і почерку мають такі самі властивості, що і в психології і фізіології вищої нервової діяльності – динамічність, стійкість, автоматичність (автоматизованість), варіативність та відображуваність. Навички письмової мови і почерку характеризуються ідентифікаційними ознаками, які використовуються для ототожнення особи, яка писала, і встановлення деяких особистих властивостей людини [84, с. 245].

Словниковий запас у людини може бути великий і малий (що свідчить про бідність мови). Словниковий запас говорить про ерудицію, начитаність людини. Особливостями лексики є вживання професійних термінів, виразів, жаргону. Щодо архаїзмів – слів або зворотів застарілих, то їх вживають здебільшого старі люди або ж з іронією. Фразеологічні ознаки лексики – це сталі поєднання слів, що означає єдине поняття, наприклад, "закон набуває сили", "багато галасу даремно", "котязі по заслугі" та ін., які характерні для певного середовища, професії. Образно-виражальні засоби мови належить сприймати як вживання в переносному значенні речень, зворотів, слів (метафор, гіпербол, іронії, порівнянь), а також стилістичних фігур (риторичні запитання, антитези, градації та інші мовні прийоми). Ступінь володіння образно-виражальними засобами дозволяє судити про професійну належність особи, яка писала, до певної групи. Стилістичні ознаки свідчать про манеру викладення думки, що зафіксована в побудові речень, їх довжині, будові тексту в цілому. Стиль відображає особливості використання мовних засобів у відповідності до функціонального призначення мови. За ознаками письмової мови можна встановити стать, вік, національність, місце

проживання, професії та інші характерні ознаки особи. Вони відіграють значну роль при складанні розшукових орієнтировок для розшуку злочинця, до того ж використовуються для ідентифікації [84, с. 246].

Письмова мова та її ознаки – є об'єкт авторознавчого дослідження під час авторознавчої експертизи для встановлення автора, тобто особи, думки якої передані в письмі. Автора тексту слід відрізнити від виконавця. Автор відображає в письмі інтелектуальні навички, а виконавець – рухові. Звідси, автора можна встановити як за ознаками письмової мови, так і за ознаками почерку, а виконавця – тільки за ознаками почерку [81, с. 132; 84, с. 247].

Криміналістичне почеркознавство – це підсистема криміналістичної скриберології, пов'язана з вивченням закономірностей виникнення та руху криміналістично значущої інформації про письмово-рухову навичку людини з метою вирішення діагностичних і ідентифікаційних задач. Криміналістичне почеркознавство спирається на такі галузі знання, як фізіологія вищої нервової діяльності й анатомія рухового апарату, біомеханіка та психологічна організація письмово-рухової навички. За почерком встановлюється виконавець документа. Почерк і письмова мова складають одне ціле, вони формуються в єдиному процесі навчання письму. Психологічні основи цього процесу єдині [390, с. 369].

Історії графології свідчить про те, що в ній, перед тим як перейти до позитивних положень, довго дотримувалися метафізичних ідей. Тільки на початку ХХ століття декілька впливових європейських учених звернули увагу на безперечний факт зв'язку між почерком та особистістю, визнали, що в письмі розкривається внутрішній стан людини. Завдяки спостереженням, експериментальним дослідженням і вивченню почерку графологія посіла одне з головних місць у колі наукових знань про людину. Протягом лише двох десятиліть фізіологи, психологи та лікарі досягли значних результатів у графологічних дослідженнях. З'явилося багато теоретичної та дослідницької літератури, присвяченої розробці графологічних питань. Серед її авторів слід відзначити Ломброзо, професора Клагеса, Шнейдемеля, Прейера. На Заході в

цей час виникають графологічні товариства і навіть інститути. У дослідях із метою перевірки основних положень графології брали участь учені зі світовими іменами [502, с. 7].

Відомий кримінолог, професор судової медицини Оттоленгі, у своїй праці, присвяченій почерку, приходять до наступного висновку: "Ніхто краще нас, присутніх при перших графологічних дослідях, проведених Чезаре Ломброзо над злочинцями, нас, мавших можливість вивчати зміни індивідуальних особливостей почерку в станах психологічно-патологічних, в стані гіпнозу, - ніхто більше нас не переконаний в науковому обґрунтуванні графології, що було безперечно підтверджено і відомими дослідями Ріше і Герікура і подальшими Біне" [502, с. 7].

Про нагальну потребу в науковому вивченню графології висловилося Державна Психо-Неврологічна Академія (протокол від 5/XI 1923 г.), вказавши на можливість застосування її даних в областях державної юрисдикції, експериментальної психології (характерології), педології, психіатрії, кримінології та ряді інших наукових дисциплін. Зважаючи на завдання того часу, відомий почеркознавець Зуєв-Інсаров в своїй книзі [239] звертав головну увагу на відображення в почерку працездатності людини і самого процесу. У своїх дослідях (1929 рік) він ставив за мету – встановлення графологічним шляхом характерних ознак у почерку для представників різноманітних видів мистецтва; встановлення в почерку відображення окремих шкіл й спрямувань; встановити графологічні ознаки обдарованості та її ступеня (за підписами та почерком) [237, с. 56]. Він зазначав, що графологія має всі дані стати позитивною експериментальною наукою, що має також й велике практичне значення, проте, окремі висновки та заключення потребують, звичайно, перевірки, критичної оцінки й подальшої розробки. Матеріал для роботи він зібрав величезний.

Особи таких відомих письменників, як Гоголь, Тургенєв, Достоевський, Толстой, Чехов, або вчених – Менделєєв, Бутлеров, Сеченов, Тімірязєв, Ключєвський; філософів – Соловьев, Лопатін, Грот, різних

громадських діячів, від яких збереглася маса рукописів або документів тощо, вимальовані ним досить яскраво, щоб можна було судити про те, як їх особистісні дані відбилися у почерку, як змінювався почерк відповідно до розвитку та спадів і підйомів їхнього характеру [223, с. 11].

У 90-х роках минулого століття декілька визначних європейських учених підійшли до перевірки графологічних даних із боку експериментальної психопатології. Дуже цікавими є досліди зі зміною особистості під впливом гіпнотичного навіювання, а в зв'язку з цим – і її почерку. У цих дослідах перевірили багато графологічних настанов і ознак [18; 19; 137; 430].

Зокрема, обрану для цього особу приводили у гіпнотичний стан і послідовно переконували в тому, що вона хитра, потайна і тому подібне людина, і в той же час її примушували писати під диктовку. Результати були очікуваними: почерки у кожному випадку виявлялися різними і зовсім не схожими на почерк даного суб'єкта в його нормальному стані. Відповідно до існуючих графологічних ознак, наприклад, скупість характеризується стислим письмом, у якому одна літера налягає на іншу. Поля майже відсутні або дуже малі, ніби для того, щоб на невеликому просторі розмістити якнайбільше тексту. Обережність і недовірливість вимальовуються в довгих горизонтальних рисках, особливо наприкінці рядків, а також до чи після підпису, які наче заповнюють місце, що залишилося до краю листка. Дописуючи рядки, такі люди підсвідомо бояться, аби хтось не поставив на вільному місці крапку, кому чи будь-який інший знак, що могло б змінити зміст написаного, тому вони і заповнюють про всяк випадок вільний простір горизонтальними рисками [430].

Також цікаво, що знаки рішучості й ініціативності з'явилися в почерку гіпнотизованого суб'єкта, коли його переконували в тому, що він Наполеон (хоча людина і не мала в собі таких якостей). Досліджуваних також повертали до того віку, у якому вони тільки починали вчитися писати. І почерк у зв'язку з цим миттєво змінювався, ставав невпевненим. Людина вже

не писала, а ледве вимальовувала літеру за літерою. Почерк розгортався, як кінострічка, і точно відповідав почерк того періоду життя, у який було повернено автора. Так само реагував почерк і на послідовно навіяне підвищення віку: письмо ставало впевненішим, маюнок мав конкретніший характер [137].

Останній приклад настільки показовий, що його можна навести тут як свідчення об'єктивності прийому дослідження. Витяг із протоколу гіпнотичних дослідів: «...пацієнтку Троніну послідовно переконували в тому, що вона перебуває у шкільному віці (8-10 років); у результаті цього відразу відбувалися відповідні зміни у почерку, у якому виявлялися графологічні ознаки дитячого письма». У книзі Срезневського «Гіпноз та навіювання» знаходимо цікавий опис такого роду навіювань, проведених ним самим. Про один із сеансів він розповідає так: «Одну мою пацієнтку, що впадала в глибокий гіпноз, можна було легко повернути в різні періоди її життя, причому всі її навички цілком відвідали в такому стані певному віку. Вона згадувала такі подробиці, про які не пам'ятала в нормальному стані й достовірність яких була підтверджена її рідними. Досить переконливими є її спроби писати в той час, як її повернули у вік, коли вона тільки починала вчитись. Увесь характер її поведінки і мовні звороти не викликали жодного сумніву в тому, що не було гри, акторства, вимислу; все було природно, просто, як належить шестирічній дівчинці» [593, с. 64].

Ці досліді змусили вчених дійти висновку, що графологія має реальну основу і що в головних елементах почерку досліджувані рукописи підтверджують встановлені графологічні ознаки. Шляхом таких експериментальних досліджень і правильно поставлених спостережень учення про почерк отримало тверде підґрунтя. На жаль, і до цього часу не існує літератури з питань графології, доступної вітчизняному читачеві, окрім зазначених і перекладу Варинара та розкиданих у різноманітних наукових і популярних виданнях статей і досліджень доктора Попялковського і графолога-експерта Д. М. Зуєва-Інсарова [237; 238]. Однак питання про

етіологічне (характерологічне) значення почерку стає уже значним, а наукове вивчення графології є, звісно, своєчасним, що підтверджується відгуками значних наукових авторитетів. Практичне значення цієї науки, безумовно, викличе інтерес.

Із розглянутого вище можна зробити певні висновки. Графологія є наукою, що вивчає закони залежності між почерком та особистістю. У письмі, як і в будь-якому акті, рефlectorно відображались і властивості психіки особи. Почерк є проекція свідомості особи в формі певного роду фіксованих рухів. Кожен почерк характеризується визначеним комплексом ознак, що відрізняють його від всіх інших. Двох абсолютно однакових почерків не буває, манера писати кожної людини не повторюється і абсолютно індивідуальна. Усякий окремий почерк, яким би типовим він не був, зовсім не представляє собою чогось застиглого, раз і назавжди визначеного, а навпаки, може зазнавати зміни й іноді досить істотні.

Доцільно припустити (провести певну аналогію), що жест артиста, що зображує відповідні переживання особистості в тій чи іншій ролі, завжди прагне бути тотожним із психічним колоритом пережитого, акт письма – це не що інше, як сконцетрований жест під час відтворення умовних знаків – літер. Тому жест, необхідний для написання літер, також повинен відображати латентний стан особи, що пише, тобто її приховані, внутрішні переживання і загальний колорит настрою. Явища, коли створюється індивідуальна форма написання букв і сам почерк, цілком піддаються правильному дослідженню та експерименту. Таким чином, графологія має всі дані, щоб стати точною наукою. Професор Шнейдеміль, говорячи про наукові основи графології, зазначає, що оскільки процеси вищої нервової діяльності людини виявляються зовні, то це відбувається шляхом відомих вольових актів, які конкретизуються через рухи. «Психічні процеси ми не можемо спостерігати безпосередньо і пізнаємо їх лише через органічні рухи, - говорить він далі. – Якщо ж вираження бажання треба розглядати як результат рефlectorного наслідку постійних процесів мислення чи

відчущання, то і через них можливо судити про характерні особливості людини. Відповідно, рухи під час ходіння, вираз обличчя під час розмови і нарешті сам процес писання можуть бути використані для вивчення внутрішніх процесів організму» [685].

Таким чином, почерк вкрай сприйнятливий до відтворення найтонших відтінків, які визначаються впливом на рухи руки думок і відчуттів, що народжуються у мозку особи. Причому навіть однаково, чи виконані ці рухи рукою або іншим, пристосованим до письма органом тіла.

Є такий дослід: сідають на стілець, що стоїть на всипаній піском поверхні, й пишуть великим пальцем ноги або закріплюють на ньому шматок крейди і пишуть на горизонтально розміщеній дошці чи просто на підлозі. З першого погляду помітна тотожність письма, відтвореного рукою або ногою. Подібним же чином професор Прейер дослідив й інші органи: рот, коліна, кисть руки, підборіддя, голову. Результат був постійно той самий. Графологічні образи літер та їх сполучення утворюються в мозку і передаються для виконання м'язам апарата, що пише [519, с. 78].

Також було помічено, що існує закономірний зв'язок між почерком і малюнком художника, що виражається в м'якості чи густоті рисок, ступені рівномірності натиску, рівності чи ламаності ліній, простоті чи вигадливості малюнків тощо. Таким чином, малюнок також має велике характерологічне значення (Д. М. Зуєв-Інсаров зазначає, що розробці цього питання присвячено спеціальну працю Макса Зелінгера) [237, с. 87].

Про зв'язок між малюнком і характером людини особливо яскраве уявлення дають малюнки, виконані психічно хворими. У них примітивні малюнки (фігури), які складаються з двох-трьох зв'язаних між собою ліній. Причому малюнки розпадаються на окремі елементи (наприклад, дах, двері й стіни будинку виконані абсолютно окремо і не пов'язані одне з одним), а в складніших випадках малюнки взагалі стають безпредметними. На папері з'являється безліч темних плям. За малюнком хворого, за колоритом, натиском штрихів, лікар часто діагностує характер захворювання, передрікає

настання нападу, кризи. Якщо людина не схильна до позування, не виявляє інтересу до прикрас (у вигляді особливих значків, жетонів), не вирізняється кокетством, нарочистю, ефектністю у своїй поведінці та мовних зворотах, то вона не буде вдаватися і до прикрашеності свого письма. Показовим щодо цього є почерк писарів довоєнних часів, особливо військових: манірний, афектований і педантичний. Таку педантичність і примітивне франтівство можна було спостерігати і в поведінці, одязі, зачісці тощо. Усе це пояснювалося тими умовами життя, які абсолютно нівелювали соціальне вираження особистості й звужували до мінімуму коло її інтересів. Специфічним канцелярським почерком вирізнялись і дрібні службовці. Причому можна було бачити, що чим незначнішою була посада, тим вигадливішим був почерк, ніби в цю вигадливість і фантастичність розчерків автор укладав усе своє прагнення до будь-якого вияву особистості, яка була пригнічена умовами існування. Сьогодні це манірне, канцелярське письмо майже виродилось, як виродився і той народжений часом тип «військового писаря». У людини із загостреною чутливістю почерк нерівномірний, геометрично не витриманий (нерівномірний натиск у межах літери і слова, букви неоднакового розміру). Тому професор Шнейдеміль у своїй праці, присвяченій шкільному вихованню (Графологія на службі у школі»), радить батькам і вихователям застережливо ставитися до дитини, почерк якої має такі особливості [687].

Помічено, що під час вагітності почерк жінки також зазнає певних змін (стає більш нахиленим, нерівним); це не здаватиметься приголомшливим, якщо взяти до уваги, що жінка в такий час виявляє багато розбіжностей у поведінці, примхах, настроях і навіть мисленні. Відомий німецький психіатр Крепелін, наприклад, зазначає, що 14% із загальної кількості душевних розладів жінки припадає на різні періоди вагітності [381, с. 345].

Сьогодні можна вважати твердо встановленим факт неодмінної зміни почерку під час будь-якого розладу нервової системи, що виявляється раніше за всі інші симптоми хвороби. Легкі розлади письма, вказує Буринський, на

які зазвичай не звертає уваги сам автор, украй поширені, й навряд чи знайдеться багато людей, які ніколи не зазнавали цього, хоча б частково. Незначні порушення у кровообігу, у живленні мозку неодмінно позначаються на почерку. І якщо ми цього не помічаємо, то тільки тому, що звикли взагалі не стежити за своїм почерком. Перші ознаки втоми також позначаються на почерку, який стає більшим; під час втоми з'являється дрижання у волосяних штрихах літер [102; 103, с. 189].

Сучасними характерологами встановлено, що кожна професія характеризується певним комплексом ознак, які виявляють визначальні риси цієї професії. Так, наприклад, військова професія потребує наявності в характері витривалості, самовладання, рішучості та кмітливості. Молоді люди, у почерку яких існують ознаки, що вказують на такі риси характеру, безумовно, будуть придатнішими для цієї професії, ніж ті, почерк яких указує на нерішучість, неврівноваженість, непосидючість тощо. «Передусім, не підлягає ніякому сумніву те, що різні професії неоднаковою мірою зачіпають ті чи інші риси, основні здібності та схильності людини, - зазначає відомий російський характеролог Лазурський. – Ніхто не стане заперечувати, - говорить він далі, - що професія вченого значно більше потребує здібності до систематичного, послідовного, логічного мислення, ніж професія композитора або диригента оркестру. Так само безперечно, що авіатор повинен мати більшу сміливість, рішучість та самовладання, ніж дрібний торговець, який увесь час проводить за своїм прилавком» [415, с. 226].

Багаторічне заняття певною професією повинне неодмінно відобразитись і в почерку. Так, наприклад, почерки лікарів на рецептах дещо схожі між собою. Образність уявлень, творча фантазія, притаманна людям художнього складу (художникам, поетам), виражається, наприклад, у стилізації, фігурності малюнків літер, часто друкованих великих літер. Математики ж настільки звикають до написання формул і цифр, що в їхньому почерку деякі букви дуже схожі на алгебрагічні й тому подібні знаки. Так само в осіб, які мають безпосередній зв'язок із цифровим

матеріалом, деякі букви бувають вражаюче схожі на цифри. Наприклад: літера «з» схожа на 3, буква «в» на 6, буква «о» частіше за все відтворюється правообертово (з метою швидкості написання), бо вони звикають зв'язувати таким чином цифру «1» з «0» (наприклад «10»). Музиканти часто пишуть літери, схожі на нотні знаки. Також накладають відбиток на почерк і заняття письмовою працею, хоча тут треба розрізняти механічну та творчу роботу. У людей першої групи літери дуже чіткі, почерк близький до каліграфічного, великі літери часто прикрашені специфічними «канцелярськими» завитками. А вже люди творчої професії пишуть іноді дуже нерозбірливим і некрасивим почерком, але таким, що складає єдине гармонійне ціле завдяки легкості, швидкості й свободі. Таким є почерк літераторів, учених. Російський письменник М. Агнівцев розповідав, що водночас із переминою на пряму в творчості дещо змінився і почерк [412, с. 73].

Однак варто зазначити, щоб графологія давала можливість судити про те, хто зараз за професією автор, на науковому підґрунті, потрібен розвиток, доповнення сучасного рівня етіологічних (характерологічних) класифікацій. Застосування даних графології – це галузь судової експертизи документів: виявлення причетності особи до того чи іншого документа, визначення внутрішнього стану автора в момент написання і виявлення різних фізичних і психічних особливостей автора. Цілий ряд спостережень показав, що людина ніколи не може повторити в точності свого письма, як ніколи не повторюється той чи інший комплекс відчуттів, настроїв [174, с. 100].

Існують деякі загальні положення, на яких побудовано багато графологічних ознак:

- 1) ступінь геометричної витриманості письма (рівність рядків і полів, рівномірність інтервалів між рядками та словами, рівносильність натиску тощо) указує на ступінь вольового розвитку людини, запасу нервово-психічної енергії, працездатності: прямі лінії рядків, рівномірність натиску свідчать про витримку та рівномірність витрати енергії, урівноваженість природи; і навпаки, імпульсивність натисків і нерівні рядки вказують на

низьку працездатність, що виявляється окремими спалахами. Це все легко пояснюється фізіологічно;

2) будь-які перебільшення в окремих елементах письма (занадто виділені великі літери, дуже великий або, навпаки, дуже дрібний почерк), указують на прагнення виділятися, звертати на себе увагу тощо.

Те саме виражають і прикрашеність почерку, зловживання перебільшеними дугами, титлами, петлями, завитками. Так виявляється самовдоволення, педантичність, хвалькуватість, а часто і обмеженість. Прикрашеність частіше зустрічається в людей із невеликим природним розумом, але з нальотом освіченості. У людини, що має такий почерк, те ж саме прагнення помічається і в умисності загальної поведінки. Люди, що звикли до точності та порядку, виявлятимуть ці якості й у своєму письмі. Усі літери матимуть чіткий, простий і закінчений характер, ретельно будуть розставлені знаки пунктуації, так само виразними будуть і міжряддя;

3) будь-яка хвилястість у написанні притаманна людям вигадливим, хитрим;

4) зловживання ламаними лініями в письмі вказує на твердість і наполегливість у поглядах і здійсненні своїх намірів, на схильність до загострення конфліктів, тоді як заокругленість написань говорить про схильність усувати суперечності, згладжувати контрасти, про лагідність і миролюбність натури. Така схильність до кутоватостей та округлих, м'яких рухів у письмі відображається так само і в усіх довільних рухах людини: жестикуляції, ході [174, с. 100].

Узагальнивши зазначені графологічні ознаки, можна підійти до загальніших положень, що безумовно, полегшить вивчення графологічних законів. Законом із графологічного погляду називається причинний зв'язок між психічним і фізичним станом людини та її почерком. Значення окремої графологічної ознаки, виявленої під час швидкого перегляду, є відносним і може змінюватися залежно від наявності інших. Ознаки, що виявляються основні риси характеру, називаються домінантами, або визначними

ознаками. Дві ознаки, що є характерологічно протилежними, можуть, однак, впливати одна на одну, вони не взаємознищуються, але сильніша переважатиме над слабшою. Наявність протилежних за своїм характерологічним значенням ознак у почерку залежить від наявності суперечливих якостей, схильностей у складі особистості автора. Для того, щоб остаточно з'ясувати значення тієї чи іншої ознаки, необхідно не лише відчувати її зв'язок із визначними ознаками (узгодити з ними), але й ретельно вивчити варіанти їх комбінацій між собою, оскільки це дає можливість визначити особливості тих чи інших психічних виявів людини [463].

Ступінь виразності ознаки може бути різним, тому і його характеристику необхідно ділити на відповідні рівні. Наприклад, незначні перебільшення в окремих елементах письма (розмір великих літер, розчерку тощо) говорять про свідоме прагнення до виявлення своєї винятковості, бажання привернути до себе увагу. Якщо такі перебільшення досягають дуже значних форм, вони вказують на крайнє честолюбство та самовдоволення. Метод графологічного дослідження. Перед тим, як розпочати детальне дослідження кожного почерку, необхідно його оцінити за гармонійністю, геометричною витриманістю та графо логічністю письма, що дасть змогу говорити і про ступінь обдарованості автора, і про ступінь його вольового розвитку та працездатності, самобутність особистості, про його ініціативу, а також чисельність автора як людини. Ступінь гармонійності письма визначається: за гармонією в сполученнях складових елементів письма (окремі літери можуть іноді здаватися в таких почерках і некрасивими; у них можуть бути помітні неправильності, ламаності, але вони складають одне гармонійне ціле). Ступінь гармонійності письма дає уявлення про ступінь обдарованості особистості, розвиток розумових здібностей, присутність смаку, внутрішньої культури людини. Ступінь геометричної витриманості письма можна визначити за: рівністю ліній рядків і полів, рівномірністю інтервалів між словами та рядками (міжрядковим простором), рівномірністю натиску та загальною витриманістю письма. За ступенем геометричної

витриманості письма характеризуємо вольовитість людини, запас психічної енергії, працездатність; тут можна говорити про обдуманість (або необдуманість) вольових актів, стійкість або нестійкість відчуттів, певність і незмінність ставлення як до окремих явищ, так і до всього довкілля, ступінь загальної врівноваженості психічних виявів, здатність (або нездатність) до систематичної праці, розвиток стимульованих імпульсів, стан нервової системи. Ступінь графологічності письма визначається за ступенем відхилення від каліграфічного взірця, чим протиставляється йому, оскільки каліграфічний почерк – безособистісний. Ступінь графологічності письма вказує на ступінь самобутності особистості, ініціативи, розмаїття психічних виявів особистості. І чим виразнішими є ці відхилення, чим більше автор вносить у почерк свого, оригінального, тим більше ми маємо право думати, що в якій би царині не виявлялась особистість – у духовній чи матеріальній, у галузі суспільного життя, науки, мистецтва або практичного життя тощо, – скрізь людина не задовольняється одним лише пристосуванням до умов своєї діяльності, а й прагне внести в життя щось своє, нове і оригінальне [519, с. 78].

Отримавши характерологічні дані шляхом оцінення почерку за основними графологічними категоріями, необхідно далі перейти до детальнішого дослідження, яке має виявити характер натиску, нахилу, з'єднання літер, утворення рисок, напрямок рядків, переважання дугових чи гострих ліній у письмі, характер фігурації слів та окремих літер. І нарешті, треба придивитися до малюнка підпису [736].

Таке дослідження здійснюється, щоб встановити характер відхилень почерку від каліграфічного взірця, оскільки будь-яке відхилення безпосередньо виявляє ту чи іншу рису особистості автора. Після цього необхідно розглянути взаємозв'язок отриманих окремих ознак, розподіливши їх за певними характерологічними групами (соціальні, вольові тощо). У результаті дослідження формується багатообразний та строкатий, але єдиний у своєму витoku портрет особистості автора [382].

Основні графологічні ознаки.

Нахил почерку. У більшості почерків є нахил в 45-50 градусів (косий почерк), але існують і 90-градусні (прямі, вертикальні), й нахилені до 125 градусів (відкинутий почерк). Крім того, існує дуже багато перехідних ступенів і комбінацій перехідних ступенів і цих основних форм. Проте найрозповсюдженіший – це все ж нахилений вправо почерк (45 градусів за напрямком руху); але за останні роки значно збільшився відсоток тих, що пишуть вертикальним почерком (90 градусів) – близько 35%, авторам якого приписується більша витримка, самовладання, витривалість, замкненість, ніж тим, що пишуть косим, нахиленим почерком. Занадто нахилений почерк (майже лежить) повинен розглядатись, як і будь-яке значне відхилення від нормального письма, як патологічне явище. Відкинутий уліво почерк (125 градусів), проти напрямку руху, виникає частіше за все в результаті невідповідності особистих природних нахилів і прагнень людини зовнішнім умовам виховання та життя. Різнотипність нахилу (в одному слові зустрічаються нахили різних градусів) – контрастність, примхливість, нестійкість відчужень. Поривчатість. Афектність. Нестриманість. Загострена нервова чутливість. Розкиданість у цілеспрямуваннях [382; 463; 519; 736].

Значною мірою нахилений – спотворенність, розлад, розщеплення особистості, часто через невідповідність запитів людини зовнішнім умовам реальної дійсності. Глибоко неврастенічна натура. Відхилення в уяві (виходячи зі ступеня геометричної витриманості письма).

Натиск у почерку.

Сильні натискання в почерку бувають у людей, як люблять виявляти силу, схильні до енергійних дій. Натиск притаманний їхній натурі, як і впевнена, тверда хода. Навпаки, людина, що не має потреби виявляти свою силу та підсилювати відчуття опору стола, не стане безцільно тиснути ручкою на папір.

Природно, що врівноважена людина, яка вирізняється стійкістю у виявах своїх відчуттів і рівномірністю витрати енергії, буде показувати

подібну рівномірність і у всіх виявах (ході, жестикуляції тощо); таку ж рівномірність вона виявить і в розподіленні натисків, на противагу нерівномірному, керівному за силою натискання почерку людини, що не схильна до систематичної праці, діяльність якої також не відзначається рівномірною напруженістю і характеризується окремими, різними за силою спалахами енергії.

Рівний, помірний за силою натиск - урівноваженість, обдуманість вольових актів, самовладання, здатність до глибоких прив'язаностей (виходячи зі ступеня геометричної витриманості письма).

Нерівний, імпульсивний натиск (можна чітко відрізнити тонкі, волосяні штрихи від товстих штрихів, але останні розміщені нерівномірно) - імпульсивність вольових актів, поривчастість, вразливість, неурівноваженість, афектотимія, нездатність до систематичної праці. Працездатність має досить умовний характер, діяльність не відзначається рівномірною напруженістю: пристосовуючись до різноманітних умов життя, вона здатна в критичні моменти достати найвищого свого напруження, але потім змінюється періодами повного або майже повного ледарства. Гарячність, здатність засмучуватися через дрібниці, схильність до хаотичності в розвитку своїх здібностей.

Дуже сильний натиск - афективне мотивування дій, порушена психічна рівновага, конфлікти суперечних схильностей, окремі спалахи енергії (виходячи зі ступеня геометричної витриманості письма).

Густий, жирний натиск – розвиненість чуттєвих нахилів. (Усі жирні, густі написання притаманні людям із значно розвинутими матеріально-чуттєвими та органічними нахилами).

Натиск, що переходить із волосяних штрихів у густу, жирну риску - сексуальні нахили уяви (особливо в почерку, що відзначається стилізованістю та фігурністю малюнків літер).

1. Дуже слабкий, містами нерівний натиск – невпевненість у собі, нахил до постійних коливань, нездатність вирішити щось певне. Схильність

мучити себе. Напади страху та побоювань, які часто не мають реального ґрунту. Неврастенічні нахили психіки (виходячи зі ступеня геометричної витриманості письма) [81, с. 43; 239].

У французьких графологів великі почерки позначаються терміном "aspirationselevees" (високий вдих), а дрібний почерк називається "amouredetail" (любов до деталей). Великий розгонистий почерк указує на схильність автора до виявлення своєї особистості. Подібне прагнення зайняти на папері своїм великим розгонистим почерком якнайбільше місця повинне вказувати на однорідність поведінки автора і в житті. Такі люди зазвичай погано миряться з буденними, середніми умовами життя. Велике письмо - розвинуте відчуття власної гідності. Схильність до широкого розмаху. Розвиненість чуттєвих нахилів. Часто непрактичність в особистому житті. Самовпевненість, комунікабельність, невимушеність у спілкуванні, енергійність, бажання виділитись. Дрібне письмо – стриманість, розрахунки, самовладання, спостережливість, холоднокровність. Стислий почерк – розрахунки, бережливість, іноді скупість, обачливість. Людина, що звикла до бережливості, економії, виявляє ці якості підсвідомо і в своєму письмі, намагаючись на даному просторі вмістити якнайбільше; поля будуть майже відсутні, проміжки між словами будуть украй незначними, останні літери в рядку також будуть зменшеними. Рухливий розгонистий почерк – заповзятість, активність, швидка сприйнятливність, здатність легко орієнтуватися в незнайомому оточенні. Нерівне письмо за величиною, за нахилом, напрямом рядків – нерівність поведінки. Занадто підвищена афективна збудженість. Слабкий розвиток стримувальних імпульсів. Схильність до нервових захворювань. Нездатність до систематичної праці (виходячи зі ступеня геометричної витриманості письма). Нормальне письмо (цілком розбірливий чіткий почерк) – охайний, але без зайвої старанності, без каліграфічності накреслення, Відсутність сильних (штучних) натисків і довгих штрихів. Простота великих літер. Рівні інтервали як між рядками та словами, так і між окремими літерами. Однакова висота літер [382].

Почерк достатньо стислий. Природність літер, без афектації, без намагання надати їм красиву або оригінальну форму, загальна чіткість письма вказують на рівність поведінки, наявність певних прагнень і бажань, загальну врівноваженість психічних виявів автора; на постійність у прихильностях і в поглядах, уміння не виходити за норми. Написання літер. Відкриті зверху голосні – доброзичливість, миролюбство, довірливість, делікатність. Розвинута здатність до співчуття та глибоких симпатій. Невміння рвати стосунки. Відвертість. Відкриті знизу голосні – лицемірство, неправдивість. Закриті голосні – замкненість. Перебільшений розмір великих літер (особливо у підписі) – самолюбство та честолюбство. Розвинуте відчуття власної гідності, самовпевненість. Прагнення до самостійності, незалежність у думках. Наполегливість, самоповага, прагнення до вираження своєї особистості. Надзвичайно великий розмір – деспотичність, неповага до чужих інтересів, самолюбство (виходячи із загальних положень про перебільшення в окремих елементах письма). Разом із прикрашеністю – розвинута уява, хвалькуватість, пихатість [736].

Складені літери - перша частина літери, яка складається з 2-3 паличок (М, П, Н, Ш, Т), зображує особистість автора, інша ж половина - суспільне становище, яке він має. При цьому цікаво зіставити ці частини. Якщо вони дуже схожі між собою, це притаманне людині, яка себе цінує, незалежно від посади. У другому випадку (коли частини помітно відрізняються між собою) ця самооцінка тісно пов'язана з досягнутим, а саме - місцем, яке людина посідає в суспільстві. Довгі петлі у літерах, що падають (у, р, д), які постійно зачіпають нижній рядок - не вміння логічно мислити. Слабко розвинуті, короткі петлі - лаконізму справі; нелюбов до зайвих балачок, реалістичність. Уміння не виказувати своїх думок (виходячи із загальних положень про спрощеність письма). Літери стислі, низькі, короткі - слабкий розвиток мислення, впертість, обмеженість, грубість інстинктів. Бідність уяви, примітивність. Широкі, немов надуті літери, а сильним натиском усередині - розвинуті чуттєві нахили, пристрасність. Переважання настроїв, забарвлених

у сексуальні тони. Почерк стилізований (літери відзначаються фігурністю малюнка, причому в написанні помітна гармонійність) - яскравість уяви, багата образна пам'ять. Характерний для людей, які надають велике значення зовнішнім формам [463].

Рискоутворення в почерку. Кінцеві штрихи. Слова, що закінчуються горизонтальним штрихом (особливо останні в рядку), - недовірливість, обережність, обачливість (людина ніби підсвідомо боїться, щоб хто-небудь на вільному місці не міг поставити крапку або будь-який інший знак, що спотворить зміст написаного). Штрих, що загинається ліворуч вниз (проти напрямку руху) - егоїстичність. Штрих, що загинається догори над словом - фантазія, вразливість. Відсутність штрихів - прагнення ґрунтуватися лише на тому, що доступне фактичній перевірці; прагнення до конкретних і реальних виявів довкілля. Штрихи, що передують словам – звичка діяти за внутрішніми переконаннями. Зазначені ознаки виражені значною мірою (перебільшено довгі, різкі, прямі штрихи) - впертість, наполегливість. Невідступність [81; 239].

Зв'язність літер. «Я не знаю жодного положення, жодного експерименту, жодного факту, - пише професор Прейер в одній зі своїх праць, - які б так безпосередню і рельєфно пояснювали механізм утворення поняття, як розділення та з'єднання літер на письмі. Літера сама собі не має аніякого змісту: вона є позначенням відомого звука. Слово має відомий зміст. Воно складається зі знаків, які самі по собі не мають змісту. Пов'язуючи одне з одним у цілий ряд, автор логічно і притому після деякого вправлення швидко утворює з літер слово, що означає раніше обумовлене поняття, або він ставить швидко літери одну за одною без цього зв'язку, причому необхідний логічний процес відбувається абсолютно не свідомо» [519].

Рухливість почерку за рахунок найбільш раціональних комбінацій зв'язків між літерами - заповзятість, активність, уміння надзвичайно просто підійти до вирішення найскладнішого питання. Кмітливість, ініціатива. Уміння комбінувати, енергійно працювати. Суцільна зв'язкість (усі літери

зв'язані) - завзятість, логіка, уміння критично підійти до вирішення проблеми. Однакова кількість перерв і зв'язків - урівноваженість, уміння узгодити ідеали з реальною дійсністю. Ізольованість зв'язків (незв'язність літер, частіше за все зустрічається у поетів, письменників, художників) - непрактичність, мрійливість. Часто невміння реально втілити свої ідеї. Фантазія. Невміння оцінити свої ідеї з логічного боку, критично поставитися до них, провести між ними паралель. Розвинуте естетичне відчуття. Переважання конкретних і реальних образів та інтуїції над абстрактним мисленням. Майже нездатність до систематичного збагачення своїх знань. Розум, що особливо виявляється у замислі. Люди, які володіють таким типом почерку, зазвичай надто безглуздо та нелогічно ведуть своє, часто дуже багате внутрішнім складом життя (Мішле, Шатобріан). Іматеріальні лінії (лінії, лише частково помітні для ока, інша їх частина залишається уявною) зустрічаються при рухливості почерку, коли ручка внаслідок швидкості рухів залишає в деяких накресленнях тільки ледь помітний волосяний штрих. Такі накреслення, за поясненням німецької школи, зустрічаються в почерках високо обдарованих людей [81; 239].

Щодо окремих ознак. У врівноважених людей, що звикли до порядку, штрихи рівні та охайні, у людини ж, схильної до енергійних дій, нетерплячої, і штрихи повинні бути розгонистими, різко обірваними, густими наприкінці. Високо поставлені, подовжені, жирні штрихи говорять про владність, самолюбство, наполегливість натури. Сюди ж можна віднести різноманітні рискоутворення і в розчерках підписів.

Кути та дуги в почерку. Одні й ті самі літери, наприклад: п, й, ш, т, ч, щ - можна писати або округло або кутасто. Якщо висхідні та низхідні лінії вгорі та внизу будуть сполучатися кривими лініями, то почерк можна назвати округлим; навпаки, якщо ці риси скрізь перетинаються між собою під кутом, то почерк називається кутастим.

Під час письма кінчик ручки під впливом скорочень м'язів руки має досить швидко і на незначному просторі переходити від одного руху до

протилежного. Людина, що пише округлим шрифтом, не зупиняється ні на мить; ручка рухається безперервно; коли вона веде, наприклад, ручку праворуч догори, а потім треба вести ліворуч униз, то людина починає описувати дугу, яка і сполучує дві основні риси, - виходить поступовий перехід, кругла літера. У людини ж, що пише кутастим почерком, ручка тільки після паузи приймає протилежний напрям (рух).

Наприклад, зробивши змах праворуч догори, вона на мить зупиняється, а після цього відразу веде ручку в протилежний бік, ліворуч униз, унаслідок чого штрихи літер будуть перетинатися під кутом. Помічено, що люди з таким почерком уміють усувати суперечності, згладжувати контраст, йти на компроміси. У всіх своїх вільних рухах вони уникають кутастості, миттєвого переходу від одною скорочення м'язів до протилежного, від одного різкою жесту до іншого. Такі люди лагідні в спілкуванні, миролюбні.

Кутастий почерк дає змогу виявити в авторі впертість і непоступливість, вимогливість і різкість. Уміння енергійно та напружено працювати. Твердість і наполегливість у своїх поглядах та намірах. Люди ці вирізняються надзвичайною настирністю та опором. Постійна готовність до опору виявляється також і в спілкуванні таких людей, надаючи йому своєрідної різкості та грубості. Представники цього типу відзначаються надзвичайним самовладанням, що сприяє, у свою чергу, їхньому авторитету серед оточуючих. Витривалість таких людей відносно фізичних і моральних страждань доходить до крайньої межі. Показовим є гострокутний почерк Бісмарка.

Форма рядків: прямі - врівноваженість, стриманість, послідовність, самовладання (виходячи зі ступеня геометричної витриманості письма); хвилясті - дипломатичність, гнучкість мислення, уміння помічати слабкі сторони в людях (виходячи зі ступеня геометричної витриманості письма); параболічні - імпульсивність, нетерпимість, самовпевненість, гарячковість. Відчуття та бажання автора відзначаються значною інтенсивністю, змушують прагнути до миттєвого їх здійснення.

Параболічність рядків (ліній) приписується графологами людям, які із завзяттям беруться за справу, але часто не доводять її до кінця (виходячи зі ступеня геометричної витриманості письма: у цьому випадку автор недотримується взятого напрямку); пробіли на кінці рядків, щоб не переносити слів, - вказують на обережність, яка часто доходить до боязкості; відцентрові (ті, що піднімаються) рядки вказують на енергійність, активність, самовпевненість, честолюбство, ініціативу, значність запасу нервово-психічної енергії - у самовпевнених, енергійних людей і всі рухи звичайно спрямовані вперед, догори, відцентрово (піднята, часто навіть відкинута назад, голова, помітні рухи рук тощо). Досліди показують, що якщо людина із зав'язаними очима пише на вертикальній дошці або на папері, що прикріплений до стіни, під впливом пригніченого настрою, викликаного хоча б штучним самонавіюванням, то рядки її спрямовані донизу; і навпаки, коли вона знаходиться у гарному настрої, то рядки відхиляються догори; доцентрові рядки протиставляються графологами відцентровими.

Фігурація слів. Слова, що збільшуються наприкінці - довірливість, відвертість, невимушеність, простота в спілкуванні (якщо значною мірою - сентиментальність). Клиновидне закінчення слів - хитрість, прихованість, обачливість. Подібно до дитини, яка намагається якнайвиразніше вивести кожен літеру, а тому, коли їй доводиться писати достатньо довге слово, підсвідомо робить під кінець усе більші та більші розмахи пера, через що висота літер поступово збільшується і остання літера в слові стає вищою за інші - у людей, що зберігають дитячу простоту та невимушеність, указана ознака залишається в почерку, хоча й незначною мірою. Цей почерк є прямою протилежністю почерку, що перетворюється наприкінці у волосяну лінію. Так пишуть люди, які схильні маскувати кінцеві літери слів, подібно до того, як під час розмови вони не висловлюють глибоких думок.

Прикрашеність слів (особливо у великих літерах) довгими дугами, титлами, завитками, петлями тощо - дріб'язковість, балакучість, самовдоволення, педантичність. Поверховість відчуження, обмеженість,

умисність поведінки. Хвалькуватість у сполученні з високими великими літерами - зарозумілість, пихатість (виходячи із загальних положень про прикрашеність письма).

Присутність петель, завитків, різноманітних гачків у письмі і у малюнку почерку вказує на виверткість думки, завзятість, зарозумілість, хитрість, уміння виходити із заплутаних ситуацій. Таке прагнення до прикрашення письма часто доводиться спостерігати у душевнохворих, особливо в ранньому недоумстві (шизофренії). Таким чином, зазначене дає можливість припустити в характері людини, що відзначається нерозбірливістю свого письма (унаслідок зарозумілості та вигадливості в малюнках літер), наявність замкненості та прихованості.

Аркадичний та гірляндичний характер письма. Суцільна аркадичність у письмі приписується графологами людям, які головним чином звертають увагу на зовнішні форми оточуючого, часто у шкоду внутрішньому складу. Гірляндичність виявляє в автора протилежні якості.

Також було помічено, що представникам аркадичного типу письма властива образність уяви, схильність до аналогій і порівнянь, прагнення до ефектних психологічних станів, поєднане при цьому з відомим самолюбуванням - ці люди здатні бути одночасно і акторами, і глядачами.

Підпис і розчерк. Іноді доводиться зустрічати підписи, що за своїм характером різко відрізняються від загального характеру письма. У підписі може бути помітна рухливість, упевненість у формі, почерк же свідчить про протилежне. Таке явище пояснюється тим, що авторові почерку доводиться часто і багато підписуватися, завдяки чому підпис механізується.

Підпис без розчерку - культурність, смак (виходячи з положень про прикрашеність письма). Розчерк прямий, що падає на 90 градусів, - енергійність, рішучість, сміливість. Хвилястий розчерк - дипломатичність. Розчерк у вигляді зігзагів - енергія, діяльність.

Підкреслювання підпису - розвинуте відчуття власної гідності (характерне для англійських підписів). Відцентрове спрямування підпису -

честолюбство. Підпис, що закінчується крапкою, означає схильність до самоаналізу, А крапка, що супроводжується тире і крапкою, позначає недовірливість, підозрілість, деякою мірою поміркованість, обережність. У міру збільшення таких знаків до чи після підпису посилюються зазначені якості й набувають уже хворобливого характеру; тут можна говорити про недовірливість, вагання, замкненість, песимізм, підозрілість, нав'язливість тих чи інших уявлень тощо.

Уживання розділових знаків. Охайне, правильне дотримання пунктуації вказує на людину точну, обачливу, охайну. Перебільшено накреслені знаки вказують на розвинуту уяву автора. Густі, жирно поставлені розділові знаки, як і всі накреслення, що відзначаються густотою натиску, вказують на легку чуттєву збуджуваність. Зловживання розділовими знаками (недоцільно поставлені крапки перед початком слова або в його середині) помітні зазвичай у недовірливих людей, що страждають нав'язливими станами.

Патологічні явища в почерку. Ще в 70-х роках XIX століття вчені встановили, що існує певний зв'язок між нервово-мозковими захворюваннями та порушенням загального вигляду почерку (почерк, прогресивно погіршуючись під час хвороби, наближується до нормального, звичайного письма в міру одужання) [263, с. 215-219].

Особи, що страждають на серцеві напади, часто зловживають крапками в сплетіннях та з'єднаннях окремих літер або ставлять крапки між словами там, де вони не потрібні (крапки перед початком фрази, перед датами та після них). Недоцільні крапки помітні й у хворих із манією переслідування, які часто ставлять крапку і всередині слова. Вони не відчують при цьому порушення змісту. Ці крапки - своєю речу станції, секундні зупинки думки: коли думка, що диктує текст, затримується з тієї або іншої причини, людина робить рефлекторний рух і ставить крапку. Між характером письма душевнохворих та їхньою мовою існує визначна схожість: розгонистому, великому письму відповідає рев і крик душевнохворого; дрібному та

стислому почерку відповідає шепіт або простий порух губ [296, с. 84-87].

Між різко вираженими ненормальностями в почерках душевнохворих і ненормальностями в почерках здорових людей була проведена паралель, і тим самим було знайдено багато графологічних ознак. Наприклад, нам відомо, що зловживання крапками, особливо до та після підпису, притаманне поміркованим, обережним і недовірливим; так само люди, що мають великий і розгонистий почерк, уживають у мові густі та сильні інтонації. Після визначення характерних графологічних рис у зразку почерку досліджуваної людини, перед тим як ставити остаточний «діагноз», потрібно правильно та грамотно проаналізувати їх у сукупності та взаємозв'язку між собою [263, с. 215-219; 296, с. 84-87; 329, с. 120-121].

Фоноскопія. Найпоширенішим засобом спілкування людей є усне мовлення. Воно залишає зміни в матеріальному середовищі, що прийнято умовно називати звуковими слідами. Звукові сліди нерідко використовуються для розслідування і попередження злочинів, дозволяють встановити особу злочинця й інші обставини, що підлягають доказуванню.

Термін "фоноскопія" походить від грец. phone звук і skopeo дивлюся, запропонований польськими криміналістами.

Як напрямок криміналістичної документології, криміналістична фонологія представляє собою систему знань про сліди звуку, засоби їхньої фіксації, носіях, способах і засобах виготовлення фонологічних документів, а також про прийоми та методи виявлення й дослідження носіїв звукової інформації з метою її отримання, використання в кримінальному провадженні [144; 503].

Таким чином, судова фоноскопія - це відносно молодий підрозділ криміналістичної техніки, що переживає зараз етап свого розквіту (зважаючи на стрімкий розвиток комп'ютерної техніки, та появи все нових гаджетів), який вивчає закономірності формування звукової інформації, її відображення за допомогою технічних засобів і розробляє на цій основі найбільш ефективні прийоми і методи використання звукової інформації з метою

розслідування злочинів.

У сучасному вигляді, як самостійна галузь криміналістичної техніки судова фоноскопія сформувалася на початку 1990-х років, перш за все завдяки тому, що вдалося вирішити проблему створення надійних інструментальних методів і методик ідентифікації людини по голосу, записаному на фонограмі. В основу сучасних криміналістичних фоноскопичних досліджень (методики ідентифікації особи за фонограмами усної мови) покладено дослідження з акустики, електроніки, лінгвістики, анатомії, фізіології, фоніатрії [585] такими вченими як: Б. Атал, Е. Бунге, Везілій, Леонардо да Вінчі, Л. І. Громовенко, Дж. Доддингтон, Ю. Ф. Жаріков, Ш. Кро, В. О. Образцов, Г. С. Рамишвили, А. Розенберг, Р. С. Салтевський, Г. Фант, Г. Л. Фердинан, Т. Едісон [621].

Значення судової фоноскопії в слідчій і судовій практиці в останні роки істотно зростає. Пов'язано це, з одного боку, з тим, що традиційні письмові методи фіксації тієї чи іншої інформації в багатьох сферах діяльності все частіше замінюються звукозаписом і відеозйомкою, з іншого – з тим, що розширилося використання побутової звуко- і відеотехніки. Внаслідок цього фономатеріали все частіше фігурують у матеріалах кримінальних проваджень в якості важливих джерел доказів. Виходячи з сучасних слідчої, прокурорської і судової практик використання, криміналістичне дослідження фонограм сьогодні має ключове значення [394, с. 214].

Об'єктами криміналістичної фоноскопії є: звукові сигнали, зафіксовані на матеріальних носіях звукової інформації; матеріали, способи і засоби виготовлення і фіксації носіїв звукової інформації та її відтворення. Усна мова людини характеризується акустичними й лінгвістичними ознаками, які, будучи індивідуальними й відносно незмінними, дають можливість не тільки відтворити приблизний вигляд особи, якій належить мова, але й ідентифікувати її. Усна мова, з фізичної точки зору, представляє собою акустичний сигнал, який утворюється в результаті функціонування складної анатомо-фізіологічної діяльності людини, що включає центральну нервову

систему та мовний апарат. У процесі голосоутворення повітряний струмінь, який виривається з голосової щілини, призводить голосові зв'язки в коливальні рухи та утворюється голос певної висоти, сили і тембру. За висотою голос буває низьким, середнім і високим. За силою – слабкий, середній і сильний. За тембром – сопрано, дискант, тенор, альт, баритон і бас. До основних біологічних факторів людини, що впливають на особливості фонації, відносяться: будова тіла, симетричність голосового апарату, вплив залоз внутрішньої секреції та вік. Опановуючи мову, людина вчиться керувати своїм мовним апаратом за законами і правилами того мовного середовища, в якому живе. За мірою формування механізмів усної мови виробляється автоматизм у викладі своїх думок, що проявляється в лінгвістичних ознаках, тобто в підборі граматичних і стилістичних засобів мови та в ступені оволодіння логікою висловлювання. Поступово виробляється певний динамічний стереотип, який складається з багатьох повторів одних і тих самих слів, словосполучень, інтонацій, фраз певної конструкції й тому подібне в однотипних ситуаціях [390, с. 416].

Таким чином, усна мова є особливим видом людського спілкування, заснованого на психіко-фізіологічних функціях індивідуального організму та свідомості особи в умовах певного суспільства.

До нових видів спеціальних досліджень, які об'єктивізують орієнтуючі дані і розширюють коло речових доказів у кримінальному судочинстві, відноситься криміналістична фоноскопія, що вивчає звукові сліди з метою ідентифікації та діагностики їх джерела, а також засобів фіксації звукових сигналів, записаних на магнітну чи відеоплівку або інший носій інформації (об'єктами їхнього дослідження є магнітні фонограми та технічні засоби, за допомогою яких записуються або відтворюються звукові сигнали). Фонозаписи можуть містити відомості: про результати огляду місця і предметів, пов'язаних з подією злочину, причетних особах (словесний опис обстановки, положення предметів, слідів і речових доказів); висловлені свідками і очевидцями події припущення, версії і припущення; опис заходів,

вжитих для розкриття злочину по гарячих слідах; про опитування громадян, які можуть дати цінну інформацію про підготовку злочину, суб'єктах, які його вчинили. Дані, записані на фонограму, мають істотне значення для провадження, використовуються для перевірки висунутих версій, вибору шляхів розслідування злочину і розшуку особи невідомого злочинця, ототожнення джерела звуку, встановлення монтажу або зміни запису тощо [246, с. 326]. Таким чином, виникає можливість визначення особистісних якостей людини за ознаками усного мовлення.

Інформацію про властивості людини, що міститься в її усному мовленні, традиційно поділяють на смислову і особистісну. Перша – це сукупність відомостей, наявних в усному повідомленні. Вона зазвичай свідчить про загальний розвиток особи, її погляди, наявності у неї певних, у тому числі професійних, пізнань, а також про знання нею подій, фактів чи обставин, відомих лише вузькому колу осіб. Друга – це особистісна інформація. Вона більш цінна, бо відображує мовленнєвий вираз змісту і структури усного висловлювання, що відбиває стиль, лексику, граматичний лад і логіку останнього, тобто ті ознаки, які дозволяють робити висновок щодо фізичних, психологічних і соціальних характеристик особи, її статево-вікових і конституційних ознак, анатомічних особливостях мовноутворюючого тракту [133; 241].

Так, особистісна інформація відображає також риси характеру, освіту, інтелект, діалектні особливості, що складаються в залежності від географічного району формування мови, що дозволяє діагностувати окремі особливості особи. Зокрема, про статеву приналежність можуть свідчити слова категорій роду (мій-моя, отримав-отримала, радий-рада і т.д.). Крім того, в розмові жінки більш емоційні, вони частіше вживають експресивно забарвлену лексику на кшталт "жах", "сором", "шок" тощо. Чоловіки ж виражають свої емоції, вдаючись до іронії, грубих і навіть лайливих слів. Статеву приналежність того, хто говорив, можна визначити й на основі аналізу діапазону голосу по висоті основного тону і за тембром. Відмінності

тут обумовлені менш розвиненою черевною та грудною мускулатурою, меншим обсягом легенів і меншою довжиною голосових зв'язок у жінок. Відомості про приблизний вік того, хто говорив, можна вилучити з автобіографічних згадок, маловідомих повідомлень або обставин, які мали місце в минулому, з використання слів (оборотів), що вийшли з активного вживання, або новітніх слів і виразів. Про молодий вік того, хто говорив, може свідчити категоричність суджень з різних питань. Літні ж люди проявляють обережність у висловлюваннях, мають схильність давати поради і повчати співрозмовника [133].

Про рівень культури людини можна робити висновок, виходячи з використаного їм словникового запасу, повноти і деталізації вираження думки, мовних прийомів, наявності в усному мовленні характерних лексичних ознак, а також вимови. У цьому аспекті лексичні ознаки усного мовлення відображують сукупність слів, виразів та зворотів, що вживаються для викладу своїх думок. Так, літературність усного мовлення, наявність професійних і технічних термінів вказують на освіту і ступінь культури людини. Особи, що володіють багатим словниковим запасом, як правило, висловлюють свої думки ємними за значенням і найбільш близькими до конкретної ситуації словами. Люди з бідним словниковим запасом обмежуються повторенням одних і тих же слів, що відрізняються недостатніми виразністю і послідовністю, і досить примітивних [133].

Діагностичні дослідження фонограм усного мовлення проводяться з метою визначення деяких фізіологічних та анатомічних характеристик людини. Наприклад, по шепелявості і гугнявості в мові виявляються такі захворювання нервової системи, як парез і афазія, а за тембром голосу визначаються ріст і обсяг грудної клітини людини. Зокрема, шепелявість розуміється як відсутність правильної артикуляції при проголошенні звуків "з" і "з", найчастіше наслідок дефекту в будові щелеп і зубів або нестачі слуху, який не дозволяє контролювати власну мову. Гугнявість - патологічна зміна тембру голосу і спотворене вимовляння звуків мови, звичайно

обумовлена дефектами піднебінної-глоткового затвора, викривленням носової перегородки або наявністю в носі поліпів. Парез захворювання, при якому послаблюються рухові функції мовного апарату. При неї утруднюється артикуляція окремих звуків, в якій активну роль відіграє мова: "ч", "р", "ш", "ж" та ін. Помічено, що люди з низьким голосом мають більш високий зріст і об'єм грудної клітини [133].

Діагностика місця народження або тривалого проживання людини. Останнім часом внаслідок зростання рівня освіти мова стала наближатися до норм літературної мови. Проте в ній досить часто спостерігаються особливості діалекту, який відображає мовну специфіку певної місцевості. Більше того, людина, що володіє літературною мовою, в стані стресу або емоційного збудження проявляє ознаки діалекту, характерного для місцевості, де він вчився говорити або довго проживав. Терміном "діалект" (від грец. *dialektos* розмова, говір) позначаються місцеві мовні особливості мови, поширеної на великій території. Діалекти різняться тим різкіше, чим далі один від одного знаходяться носії мови, в той час як в мові жителів суміжних районів спостерігаються загальні ознаки побутуючих там діалектів. Діалектні особливості говорять про включення в лексичний фонд (слова, фрази), граматичні форми (відміни, дієвідміни, поєднання слів, фонетичний лад та ін.), а також про просодичні ознаки (інтонація, наголос, темп мови, акцент). Територіальні діалекти розмежовуються місцем їх розповсюдження. В одному районі або місті не може бути більше одного територіального діалекту. Особливості конкретного територіального діалекту найбільш яскраво виражаються в лексичному фонді. Певні слова одного діалекту не зустрічаються в інших, у різних діалектах однакові слова вживаються в різному значенні. Особливості територіальних діалектів проявляються також в лексиці і фразеології, граматичних формах і просодичних ознаках мови [241].

Особливе значення має інтонація, що включає сукупність таких елементів: мелодику (зміна основного тону голосу), паузи між словами і

фразами, інтенсивність проголошення окремих слів у мовному потоці, темп мови і тембр голосу. За цими ознаками розрізняють більше двадцяти видів інтонації, наприклад, що виражає питання, захоплення, здивування, заклик, страх, відроза, гнів, радість, заперечення, підтвердження і т.д. Всі ці види інтонації мають у діалектах відхилення від норм, що в основному зумовлено характерними особливостями мелодики того чи іншого діалекту і своєрідністю акценту, з яким вимовляються деякі слова і фрази. При аналізі інтонаційних особливостей територіального діалекту необхідно користуватися спеціальною літературою (діалектологічним атласами мови). Найбільш стійко територіальні діалектні особливості проявляються у людей старшого покоління, які безвиїзно живуть в одній місцевості, причому у жінок вони помітніше, ніж у чоловіків [133].

При визначенні професії та інших соціальних характеристик людини основне значення мають лексичні ознаки, фразеологічні особливості усного мовлення та її зміст, характеризують ту чи іншу соціальну групу людей. При аналізі лексичних ознак і фразеологічних особливостей усного мовлення необхідно враховувати, що виробничі відносини, будь-які галузі знань або діяльності людини характеризуються трудовими процесами, певними знаряддями виробництва, взаєминами людей, виробничими і побутовими умовами. Тому в будь-якій області людської діяльності є словниковий запас, який поступово накопичується і видозмінюється. Так формується своєрідна термінологія, яка і обумовлює лексичний склад (характерні слова і вирази) і фразеологічні особливості мови людей однієї професії чи одного роду занять [134].

Соціальні діалекти не відокремлені територіально, тому в одній місцевості їх може бути декілька. До різновидів соціального діалекту відносяться професіоналізми і жаргон або арготизмів (арго засекречений). Професіоналізми - це слова або мовні звороти, властиві особам, об'єднаним родом професійної діяльності. При аналізі фонограми слід звернути увагу не тільки на наявність професіоналізмів, але й на точність їх вживання.

Присутність в мові професіоналізмів свідчить про лексичних звичках говорив, однак не завжди вказує на його приналежність до відповідної професії, бо може бути обумовлено його широким кругозором. Жаргон в прямому сенсі цього слова являє собою умовний мову злодіїв, шахраїв, рекетирів, повій, наркоманів та ін. Жаргонна лексика створюється шляхом штучної зміни існуючих слів або їх вживання зі своєрідним значенням, щоб розмова була зрозумілий тільки для осіб певного кола. Так, загальновідомі слова злодії вживають з іншим значенням: "лихоманка" розбір справи в суді, "капуста" долари і т.п. Жаргонні слова і вирази отримали останнім часом досить широке поширення серед населення, особливо в молодіжному середовищі [134].

Судження про національну приналежність людини. Рідну мову людини, що говорить, встановлюють з акценту, тобто за особливостями вимови, які властиві людині, що говорить не на своїй рідній мові. Про національну приналежність людини можна судити на основі аналізу інтонацій. Інтонація - це манера підвищення або зниження тону голосу при вимові, відбиває будь-які почуття мовця. За допомогою інтонації регулюються сила звуку і його мелодика, локалізація і загальна тривалість пауз всередині фраз у потоці розмовної мови. Інтонація конкретизує манеру висловлювання, надає йому певну звукову забарвлення, відображає особливості говірки. Будь-яка національна мова і кожен її діалект мають свої інтонаційні особливості. Одна з ознак для визначення національної приналежності людини - неправильне вживання слів і виразів, запозичених з якої-небудь іншої, частіше іноземної мови [134].

Усне мовлення людини характеризується акустичними і лінгвістичними ознаками, які, будучи індивідуальними і відносно незмінними, дають можливість не тільки встановити особисті якості людини, чия мова записана на фонограмі, але й ідентифікувати її [702].

В останні роки в процесі доказування у кримінальних провадженнях фігурують магнітні фонограми. Однак, як показала практика, їх безпосереднє

використання на досудовому слідстві і в суді нерідко утруднено, а часом і неможливо. Пов'язано це з тим, що мовна та інша інформація у фонограмах, не завжди задовільна за якістю і часом спірна за походженням.

Все це викликало до життя новий вид криміналістичного аналізу – криміналістичне дослідження магнітофонограм. Воно включає вивчення звукової інформації, носіїв запису, апаратури та пристроїв, за допомогою яких здійснювався процес запису [134].

При цьому прийнято виділяти два основних напрямки експертних досліджень даного виду: технічне дослідження магнітних фонограм; дослідження фонограм усного мовлення.

Перша група досліджень має технічний характер і спрямована на визначення технічного стану апаратури, що застосовувалася, акустичних умов, які супроводжували звукозапис; установлення природи записаних звуків тощо. Вирішення зазначених завдань досягається застосуванням відповідних спеціальних технічних засобів і методів дослідження.

Друга група досліджень ставить завдання встановлення особи людини за фонограмою її усного мовлення. З цією метою вивчаються елементи і ознаки усного мовлення, пов'язані з властивостями людини. Криміналістичне дослідження фонограм може бути ідентифікаційним та діагностичним.

При ідентифікаційних технічних дослідженнях шляхом порівняння фонограм ототожнюються конкретні екземпляри апаратури, що використовувалися в процесі звукозапису, а також технічні джерела звуку (наприклад, автомобіля - по шуму двигуна).

Основне завдання ідентифікаційних досліджень фонограм усного мовлення – це ідентифікація особи. У цьому випадку експертиза вирішує питання, чи є усна мова на порівнюваних фонограмах промовою одного і того ж чоловіка. До діагностичних технічних досліджень фонограм належать: визначення змісту записаної мови, достовірності звукозапису і передусім встановлення факту і способів підробки або автентичності фонограми, а також природи звуків, давності звукозапису, характеристик приміщення, в

якому вона проводилася, і т.п. У завдання діагностичних досліджень фонограм усного мовлення входить розпізнавання по фонограмі різних соціальних і психофізіологічних характеристик особистості людини, яка говорила, що мають істотне значення для розшукових та слідчих дій [287, с. 91].

Експертні дослідження фонограм усного мовлення можуть проводитися експертами-криміналістами, що володіють необхідним рівнем знань в області акустики, лінгвістики та радіоелектроніки. Технічне дослідження магнітних фонограм, як зазначалося вище, включає ідентифікаційні та діагностичні дослідження. Ідентифікаційні технічні дослідження в свою чергу вирішують два основних завдання: ідентифікація технічних засобів звукозапису по фонограмі, тобто ототожнення конкретного екземпляра магнітофона, диктофона, мікрофону або іншого використовувався при звукозапису апарату або пристосування; ідентифікація джерела звуку за його фонограмі, тобто ототожнення конкретного об'єкта за його звуку [369, с. 340].

При вирішенні першого завдання використовуються ознаки, які визначені конструкцією та іншими технічними даними того чи іншого апарату, варіаціями розмірів окремих деталей і вузлів всередині настановних норм (допусків), а також відхиленнями від настановних норм, що виникають в процесі експлуатації. При цьому одна група ознак (номінальна швидкість запису, стандартна ширина магнітної стрічки, кількість магнітних доріжок, система запису і ін.) дає можливість визначити тип і систему апарату магнітного запису. Друга група ознак, що виникають при виготовленні та експлуатації апарату, а також внаслідок його зносу, дозволяє встановити конкретний екземпляр магнітофона. До таких ознак належать сліди механічного впливу магнітної стрічки і механізму протягування стрічки, розташування магнітних доріжок на стрічці, швидкісні параметри механізму протягування стрічки, його шуми, їх спектрально-часової склад і т. д.

Вирішення другого завдання – це ідентифікація джерела звуку за його

фонограмою. Вона заснована на тому, що спектрально-часові характеристики механічних коливань, створюваних джерелами, знаходяться в дуже складній функціональній залежності від цілої низки факторів. До яких відносяться маса, сила, пружні властивості, середа, в якій відбуваються коливання тощо [290, с. 114].

Разом із тим, зазначена різноманітність факторів у кожному конкретному випадку зберігає відносну незмінність. Саме це і створює можливість встановлення конкретного джерела звуку за його фонограмою. Методика такого встановлення заснована на застосуванні методів і засобів акустичної спектроскопії. Зіставлення спектру досліджуваного звуку зі спектром зразка дозволяє встановлювати ідентичність об'єкта, що є їх джерелом (бій годинника, звук працюючого двигуна автомашини тощо).

Діагностичне технічне дослідження фонограм ставить своїм завданням вирішення наступних питань: встановлення ознак підробки фонограм; встановлення істинного змісту фонограми; розпізнавання джерела звуку.

Рішення першого питання – чи не має фонограма ознак фальсифікації – досягається різними способами. Насамперед відшукуються ознаки монтажу фонограми (різного роду клацання, нелогічність змісту, неправильна інтонація, "проковтування" звуків і фраз та ін.).

Дослідження відзнятих з цих місць спектрограм дозволяє виявити природу зазначених явищ. Наприклад, різка зміна акустичного фону – одне з підтверджень того, що в даному місці зроблена склейка з фрагментів, записаних в різній ситуаційній та акустичній обстановці, з подальшим їх перезаписом.

Можлива фальсифікація фонограм шляхом стирання окремих слів, фраз, фрагментів. Стирання може проводитися або за допомогою високочастотної головки стирання магнітофона, або постійним магнітом. Якщо на стертій ділянці магнітної стрічки не зроблено нового запису, то рівень шумів на цьому місці нижче рівня шумів в мовної паузі, що чітко видно на діаграмі рівнів. Виявляючи справжність фонограми, іноді важливо

встановити, чи є вона оригіналом чи копією. Існує кілька методів такого визначення. Найбільш простий з них полягає у зіставленні часу виготовлення звукозапису та дати випуску стрічки. Є й більш складні методи дослідження [291, с. 102-105].

Одна з основних завдань технічного дослідження фонограм – це встановлення сенсу або істинного змісту розмови, записаного за несприятливих акустичних умовах. У цьому випадку зазвичай виникає необхідність у поліпшенні розбірливості усного мовлення, зафіксованого на фонограмі. З цією метою використовуються різні системи частотних кореляцій і шумозаглушення, компресія і обмеження мовних сигналів, уповільнене відтворення звукозапису без спотворення і зміни тембру, тривалості звучання, апаратура підвищеного класу, часовий зсув і т. д.

Як правило, встановлений сенс розмови або його дослівний текст відображається у висновку експерта у вигляді стенограми. Розпізнавання джерела звуку має ті ж природно-наукові основи, що й ідентифікація джерела звуку за його фонограми. Методика розпізнавання полягає в аналізі спектрально-часових характеристик даного джерела звуку, їх зіставленні з відомими характеристиками різних класів джерел і віднесення звуків до певного типу – дзвінок телефону, будильника, шум двигуна автомобіля і т. д.

Одне з найбільш важливих завдань даного криміналістичного дослідження полягає у ідентифікації людини за фонограмою її усного мовлення. Мета дослідження – встановлення або виключення тотожності осіб, усне мовлення яких представлено на двох або більше фонограмах. Тут ідентифікаційними ознаками виступають відбиті на фонограмах ознаки усного мовлення [287; 290].

Структура усного мовлення складна і складається з елементів, кожен з яких має явну відміну від усіх інших. В якості таких елементів використовують відомі синтаксично-фонетичні одиниці усного мовлення. Ними є складові частини мови, в тому числі мовний потік, фраза, мовної такт (синтагма), слово, стиль, звук. Разом з тим в усній мові чітко виділяються дві

сторони. Перша - семантична. Вона характеризує смисловий зміст промови і виражається в способі, манері викладу думок: у виборі певних лексичних і морфолого-синтаксичних засобів, у використанні "паразитарних" форм вираження і т. д. Оскільки ці характеристики усного мовлення вивчаються методами лінгвістики, вони отримали назву лінгвістичної групи ознак. У криміналістичних цілях лінгвістичні ознаки вивчаються з дотриманням принципів і методів, що застосовуються в криміналістичній експертизі письмової мови [291, с. 102-105; 369].

Друга сторона усного мовлення - її артикуляційні та акустичні характеристики, які вивчаються фонетикою і відносяться до фонетичної групи ознак усного мовлення. Такими є час, частота, амплітуда мови, її інтенсивність, швидкість, діапазон і т. д. [287, с. 116].

Фонетичні ознаки завдяки своїй фізичній природі поряд з якісним вираженням мають і кількісні значення, а найголовніше, вони піддаються вивченню за допомогою методів інструментального аналізу. Вони можуть відображатися на осцилограмах, спектрограмах і оцінюватися за результатами вимірювань. Послідовний аналіз елементів усного мовлення від мовного потоку по звуку і визначення на цій основі характеристик, властивих кожному елементу, дають досить повне уявлення про систему ознак усного мовлення. Важливою характеристикою усного мовлення є особливості звуку, який розуміється як мінімальний елемент усного мовлення, що не члениться, що характеризується специфічними ознаками. Те чи інше поєднання ознак звуку обумовлює його певну якість, яке проявляється при акустичному сприйнятті. Але що ще більш важливо, якісна визначеність звуку може відображатися на спектрограмах і осцилограмах і, отже, підлягати вимірюванню [290, с. 169].

Наукові передумови ідентифікації особи за фонограмою. Природно-науковими передумовами ідентифікації особи за фонограмою усного мовлення є насамперед її індивідуальність, відносна стійкість, а також здатність фонограм стабільно і однозначно відображати ідентифікаційні та

діагностичні елементи і ознаки усного мовлення. Індивідуальність усного мовлення визначається сукупністю численних його елементів і ознак, обумовлених анатомічними, психологічними і соціальними характеристиками людини. Так, анатомічна будова, розміри, обсяг, рухливість і розвиненість елементів мовноутворюючого апарату обумовлюють акустичні властивості мови. Відображення в усній мові індивідуальних особливостей психології людини забезпечується насамперед розумовою діяльністю. Індивідуальність мови в цьому випадку обумовлена специфікою розвитку людини, що включає всі зміни, які вона зазнає протягом життя. Виявляються вони у навичках, звичках, сприйнятливості, емоційної збудливості, вольових якостях та інших рисах характеру. Виховання, освіта, вік, професія, навколишнє середовище також роблять значний вплив на вимовну норму людини, його лексичні, стилістичні та фразеологічні навички, вміння сформулювати мовне повідомлення. Ознаки усного мовлення стабільні настільки, наскільки стійкі анатомічні та функціональні характеристики мовного апарату людини. До анатомічних характеристик людини, що мало змінюються протягом життя, відноситься будова мовного тракту [291, с. 102-105].

Під функціональними характеристиками розуміється рухливість голосових зв'язок, акустичних обсягів органів, які беруть участь у артикуляції звуку. Формування мови людини, а також її рефлексів, динамічних стереотипів, що забезпечують автоматизм руху артикуляційних органів - процес тривалий і складний, що складається з безлічі повторень одних і тих же слів, фраз, інтонацій. Цей процес веде до утворення стійких навичок вимови, однаково виявляються в однотипних ситуаціях [369, с. 351].

Слід, однак, мати на увазі, що ознаки усного мовлення мають не абсолютну, а відносну сталість. Так, вікові зміни усного мовлення пов'язані із змінами в будові мовного тракту. Зі зміною соціальних умов (освіта, середа) можуть зникати яскраві, але, як правило, нестійкі діалектні особливості (екання, цокання і т. д.) [134]. Здатність фонограм стабільно і однозначно

відображати ознаки усного мовлення забезпечується технічними вимогами до звукозаписної техніки. Відповідно до них магнітофони і диктофони повинні гарантувати при відтворенні запису розбірливість мови, правильне розуміння її змісту, достатній рівень гучності, натуральність, тобто збереження індивідуальних особливостей усного мовлення мовця [12].

Для практичного вирішення позначених вище проблем доцільно створити спеціалізовані автоматизовані системи, які б дали можливість отримувати об'єктивну настановну інформацію при аналізі усної мови різних осіб, пов'язану з їх соціальними характеристиками (освіта, професія, рівень культури); емоційним станом (спокійний, збуджений, пригнічений); регіоном формування усної мови (діалект, акцент); фізичними (біологічними) характеристиками (стать, вік, зріст); психофізіологічними особливостями (різні відхилення від норми, при певних захворюваннях) і способами виголошення промови (читання, декламація, спокійна мова).

Висновки до розділу 4

1. Охарактеризовано сучасний стан та перспективи роботи з інформацією щодо особи злочинця. Наголошено, що виклики практики, її потреби ставлять на порядок денний питання про необхідність удосконалення наявних форм криміналістичного обліку через відображення в них інформації про індивідуальні ознаки, риси та властивості особи злочинця з метою її подальшого використання для досягнення завдань кримінального провадження.

2. Критично проаналізовано сучасний стан та перспективи застосування новітніх наукових знань про особу злочинця.

3. Детально розглянуто можливості використання «нетрадиційних вчень» або «нетрадиційних напрямів» використання відомих криміналістичних методів у дослідженні особи злочинця: фізіогноміки,

френології, дактилоскопії, хіромантії (хірогномії, хірології), габітології, локомоції, одорології, скриберології (почеркознавства), графології, фоноскопії.

4. Визначено сучасні можливості та окреслено перспективи роботи з інформацією про особу злочинця. Критично проаналізовано сучасний стан кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації стосовно особи злочинця. Запропоновано конкретні шляхи вдосконалення системи кримінальної реєстрації особи злочинця. Зокрема, обґрунтовано необхідність створення нового криміналістичного обліку – картотеки типізованих «криміналістичних портретів» особи невідомого злочинця за особливостями способу та специфіки обставин їх вчинення.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне системне узагальнення та нове вирішення конкретної наукової проблеми, яка полягає в обґрунтуванні та розробці теоретико-методологічних і методично-прикладних засад дослідження особи злочинця на підґрунті розробленої окремої криміналістичної теорії. Обґрунтовано та висвітлено такі основні положення, висновки й рекомендації, що мають теоретичне і практичне значення.

1. Установлено, що поняття «особа злочинця» впродовж усього розвитку науки досліджувалася з різних позицій, проте досі немає загальноприйнятого його визначення, яке б претендувало на всебічну характеристику особи. Виявлено, що відомості про особу злочинця широко застосовують і в розділах криміналістики для планування організації розслідування злочинів, тактики взаємодії при підготовці та провадженні окремих слідчих (розшукових) дій, негласних (розшукових) слідчих дій, встановлення психологічного контакту тощо.

2. Проаналізовано та узагальнено особливості пізнання особи злочинця в традиційних кримінально-правових, психологічних і криміналістичних дослідженнях. Зроблено висновок, що, розглядаючи вчення про особу злочинця, криміналістика змушена спиратися на теоретичні й практичні положення широкого спектра наук: філософії, соціології, педагогіки, біології, психології, юридичної психології, психіатрії, кримінального права, кримінології, кримінального процесу тощо. Ці знання властивостей особи в різних науках створюють передумови їх певного узагальнення та типології для використання у визначенні характерних рис і особливостей особи злочинця в криміналістиці. Тому недостатність інформації про осіб, які вчинили злочин, на початковому етапі розслідування компенсується наявністю узагальнених даних про потенційні типи можливих злочинців, що відповідають обставинам розслідуваного діяння. Ці відомості дають змогу

висувати версії про безпосередніх виконавців і співучасників злочину, механізм вчинення злочину, можливі місця їхнього перебування, збереження знарядь і предметів злочину, дії з приховування слідів злочину тощо. Дані про діяльнісні технології включають у себе відомості про типові ознаки кримінальної поведінки суб'єктів до, під час та після вчинення злочину.

3. Проведено доктринальний аналіз та визначено сучасні наукові підходи до дослідження особи злочинця. Критичний аналіз традиційних криміналістичних здобутків і сучасного стану досліджуваної проблеми дав змогу зробити висновок, що традиційні методи розслідування вже не відповідають існуючим способам вчинення й приховування злочинів, що потребує нових узагальнень, для розробки дієвих криміналістичних рекомендацій. У цьому плані визначено основні напрями та методи дослідження. Узагальнено й класифіковано комплекс ознак і властивостей особи: соціальних, фізико-біологічних, психологічних, – що відображаються в матеріальному середовищі під час вчинення злочину.

4. Визначено вихідні наукові засади розбудови інтегративної криміналістичної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця, зміст якої становлять системи відповідних знань (учень), що відбивають окремі елементи предмета криміналістики, нерозривно пов'язані між собою та створюють нове (інтегральне) знання.

5. Критично проаналізовано та узагальнено окремі напрями дослідження особи злочинця, у тому числі можливості використання криміналістичної гомології.

6. Виокремлено сучасні проблеми та можливості встановлення особи невідомого злочинця. Сформульовано й обґрунтовано авторську концепцію подальшого криміналістичного дослідження особи злочинця як сукупності його соціальних, фізико-біологічних, психологічних якостей і властивостей.

7. Сформульовано авторське визначення поняття «криміналістичний портрет особи злочинця» як методу моделювання особи злочинця, визначено його структуру та складові. Запропоновано структурно-логічну схему

побудови «криміналістичного портрета». Розроблено пропозиції зі створення окремого виду криміналістичного обліку – картотеки криміналістичних портретів.

8. Узагальнено типові «криміналістичні портрети» окремих видів злочинців – убивць, гвалтівників, осіб, які публічно вживають чи розповсюджують наркотичні речовини, «комп'ютерних злочинців» тощо. Виокремлено криміналістичний портрет озброєного злочинця та наведено класифікацію підвидів озброєного злочинця.

9. Визначено особливості дослідження кореляційних зв'язків особи злочинця та потерпілого. На основі узагальнення типових криміналістичних характеристик особи злочинця та потерпілого визначено шляхи встановлення кореляційних взаємозв'язків між ними. Запропоновано потерпілого та злочинця під час розслідування злочину розглядати (сприймати) системно як соціальних осіб, фізико-біологічних істот та психологічних особистостей, які пов'язані один з одним певними кореляційними взаємозв'язками.

10. Охарактеризовано сучасний стан та перспективи роботи з інформацією щодо особи злочинця. Наголошено, що виклики практики, її потреби ставлять на порядок денний питання про необхідність удосконалення наявних форм криміналістичного обліку через відображення в них інформації про індивідуальні ознаки, риси та властивості особи злочинця з метою її подальшого використання для досягнення завдань кримінального провадження.

11. Критично проаналізовано сучасний стан та перспективи застосування новітніх наукових знань про особу злочинця.

12. Детально розглянуто можливості використання «нетрадиційних вчень» або «нетрадиційних напрямів» використання відомих криміналістичних методів у дослідженні особи злочинця: фізіогноміки, френології, дактилоскопії, хіромантії (хірогномії, хірології), габітології, локомоції, одорології, скриберології (почеркознавства), графології, фоноскопії.

13. Визначено сучасні можливості та окреслено перспективи роботи з інформацією про особу злочинця. Критично проаналізовано сучасний стан кримінальної реєстрації, криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем як базових джерел накопичення інформації стосовно особи злочинця. Запропоновано конкретні шляхи вдосконалення системи кримінальної реєстрації особи злочинця. Зокрема, обґрунтовано необхідність створення нового криміналістичного обліку – картотеки типізованих «криміналістичних портретів» особи невідомого злочинця за особливостями способу та специфіки обставин їх вчинення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України "Про адвокатуру і адвокатську діяльність" від 05.08.2012 р. № 5076-VI. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
2. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства" від 17.10.2019 № 187-IX. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-ix>
3. Закон України "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів" від 23 лютого 2014 року № 767-VII. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>
4. Закон України "Про національну поліцію" від 02.07.2015 № 580-VIII. *Законодавство України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
5. Закон України "Про судову експертизу" від 25.02.1994 №4038-XII. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
6. Інструкція про порядок формування, ведення та використання оперативного-довідкового і дактилоскопічного обліку в органах внутрішніх справ та органах (установах) кримінально-виконавчої системи України, затверджена Наказом МВС України № 823 від 23.08.2002.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 20.03.2020. *Законодавство України*. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.04.2020)
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8074-10. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL :

[http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text)

10. Наказ МВС України від 21.08.98 № 622 Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів. *Законодавство України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98>

11. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. *Законодавство України*. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ed_2009_06_01/an/445644/REG3145.html

12. Наказ Міністерства юстиції України № 1722/5 від 30.07.2010 Про затвердження переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовується під час проведення судових експертиз. *Законодавство України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1722323-10>

13. Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України : затв. наказом МВС України від 30.08.1998 р. № 682. Київ, 1998. URL : <https://dndekc.mvs.gov.ua/накази-експертної-служби-мвс-україни/>

14. Податковий кодекс України від 2011 року № 2755-VI. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

15. Постанова Кабінету міністрів України Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України від 25.09.2019 року № 846. *Законодавство України*. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/846-2019-п>

16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від

15.02.2008 «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008. *Офіційний вісник Президента України*. 2008. № 12. С. 486.

17. Абельцев С. Н. Личность преступника и проблемы криминального насилия. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. 207 с.

18. Августо Веллс Почерк и личность. Барселона : Хердер, 8-е издание, 1993.

19. Августо Веллс Структурная и динамическая графология. Барселона : AGC, 1994.

20. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Российская Е. Р. Криминалистика : учебник для вузов / под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. Москва : Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1999. 990 с.

21. Акинщикова Г. И. Соматическая и психофизиологическая организация человека. Ленинград : Издательство Ленинградского университета, 1977. 160 с.

22. Акишина А. А., Кано Х., Акишина Т. Е. Жесты и мимика в русской речи : лингвострановедческий словарь. Москва : «Русский язык», 1991. 144 с.

23. Алауханов Е., Ахмедин К. Налоговые преступления: аспекты борьбы и профилактики : учебное пособие. Алматы, 2008. 130 с.

24. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Кримінологія : курс лекцій. Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2002. 295 с.

25. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Ленинград : Ленинград издательство : Издательство Ленинградского университета, 1968. 338 с.

26. Анастази А. Дифференциальная психология. Психология индивидуальных различий. тексты / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я.

Романова. Москва : Издательство Московского университета, 1982. С. 8-14.

27. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник. Москва : Московский государственный университет, 1980. 176 с.

28. Андрианова В. А., Евсиков В. Н., Зуев Е. И., Теткин С. И. Выявление бесцветных пальцевых следов порошками на различных поверхностях. Сборник работ по криминалистике (дактилоскопические исследования). Москва, 1957. С. 37-64.

29. Андросюк В. Г., Казміренко Л. І., Кондратьєв Я. Ю. та інші. Юридична психологія : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів і факультетів ; за заг. ред. Я. Ю. Кондратьєва. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 1999. 352 с.

30. Антивандальный терминал распознавания лиц людей в масках ZKTeco ProfaceX (TD). *Датасструм*. URL : <https://datastream.by/antivandalnyj-terminal-raspoznavaniya-lits-ladoni-litsvmaskah-zkteco-profacex-td/>

31. Антонян Ю. М, Еникеев М. И., Эминов В. Е. Психология преступления и наказания. Москва : Пенатес-Пенаты, 2000. 454 с.

32. Антонян Ю. М. Взаимодействие личности преступника и социальной среды. Вопросы борьбы с преступностью. Всесоюзный институт по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности ; ред. кол. : В. В. Клочков (отв. ред.) и др. Москва : Юрид. лит., 1979. Вып. 30. С. 27-38.

33. Антонян Ю. М. Изучение личности преступника. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1982. 80 с.

34. Антонян Ю. М. Насилие. Человек. Общество. Москва : ВНИИ МВД РФ, 2001. 992 с.

35. Антонян Ю. М., Еникеев М. И, Эминов В. Е. Психология преступника и расследования преступлений. Москва : Юристь, 1996. 336 с.

36. Антонян Ю. М., Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Личность преступника. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2004. 366 с.

37. Антонян Ю. М., Еникеев М. И., Эминов В. Е. Психология

преступления и наказания. Москва : Пнатес-Пенаты, 2000. 454 с.

38. Антропометрия. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1969-1978. 608 с.

39. Аристотель. Сочинения: в 4 т. Серия «Философское наследие» / Асмус В. Ф. (ред.). Москва : Мысль, 1975-1983. Том 1 : Философский труд "Метафизика" и трактат "О душе". Москва : Мысль, 1976. 550 с. URL: <http://simposium.ru/ru/book/export/html/12074> (дата звернення: 30.03.2020)

40. Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент в советской криминалистике : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1951. 20 с.

41. Ароцкер Л. Е., Грановский Г. Л. Неточное определение участка папиллярного узора ведет к ошибке. Практика криминалистической экспертизы. сб. 1-2. Москва, 1961. С. 195-198.

42. Арпентьева М. А. Профайлинг в работе сотрудников пограничных войска. Актуальные проблемы обеспечения пограничной безопасности : материалы II Междунар. заоч. науч.-практ. конф. Минск, 21 февраля 2018 г. В 2 ч. / ГУО «Институт пограничной службы Республики Беларусь» ; редкол. : В. Д. Гришко и др. Минск : ГУО «ИПС РБ», 2018. Ч. 1. 309 с. (in Belarus).

43. Асмолов А. Г. Психология индивидуальности. Москва : Издательство московского университета, 1985. 94 с.

44. Баканова Л. П. Дактилоскопические исследования : учебное пособие. Ташкент, 1980. 52 с.

45. Балашов Д. Н., Балашов Н. М., Маликов С. В. Криминалистика : учебник. Москва : ИНФРА Москва, 2005. 503 с.

46. Бандурка А. М., Зелинский А. Ф. Вандализм. Харьков : Ун-т МВД, 1996. 198 с.

47. Бартон К. Психологія кримінальної поведінки. Санкт-Петербург : Прайм-ЄВРОЗНАК, 2004. 352 с.

48. Басай В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і

методичні основи). Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. юрид. ін-т. Коломия : Вид. поліграф. т-во "Вік", 2003. 499 с.

49. Басай В. Д. Криміналістична одорологія (теоретичні, правові і методичні основи) : монографія. Івано-Франківськ : Вид-во Плай, 2003. 512 с.

50. Басай В. Д. Основи криміналістичної одорології : *монографія*. Івано-Франківськ : Вид-во Плай, 2002. 482 с.

51. Басай В. Д. Основы криминалистической одорологии: дисс. ... д-ра юрид. наук. Нац. ак. вн. справ України. Київ, 2003. 652 с.

52. Басай В. Д., Кириченко О. А. Основи одорології : *монографія*. Івано-Франківськ : Вид-во «Плай», 2002. 580 с.

53. Батюк О. В. Дослідження способу скоєння злочину як джерела інформації про особу що вчинила злочин : тези доповідей щорічної Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 15-16 травня 2008 року: «Запорізькі правові читання» / за заг. ред. С. М. Тимченка і Т. О. Коломоець. Запоріжжя: ЗНУ, 2008. С. 358-360.

54. Баулін Ю. В., Борисов В. І., Гавриш С. Б. та ін. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я Тація. Київ : Концерн ``Видавничий Дім ``Ін Юре``, 2003. 1196 с.

55. Бахин В. П., Биленчук П. Д., Кузмичев В. С., Филиппова М. А. Тактические приемы раскрытия преступлений. Киев : РИО МВД Украины, 1991. 160 с.

56. Бахін В. П., Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин) : науково-практичні рекомендації. Донецьк : ДЮІ, 2005. 72 с.

57. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории к практике. Москва, 1988. 304 с.

58. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. 2-е издание, Москва : Мегатрон XXI, 2000. 334 с.

59. Белкин Р. С. Курс криминалистики : в 3 т. т. 1: Учение о методах криминалистической науки. Москва : Юрист, 1997. 408 с.

60. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов. 3-е изд., дополненное. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.
61. Белкин Р. С. Курс криминалистики: криминалистические средства, приемы и рекомендации. в 3-х томах. Т. 3. Москва : Юристъ, 1997. 480 с.
62. Белкин Р. С. Курс криминалистики: общая теория криминалистики. в 3-х томах. Т. 1. Москва : Юристъ, 1997. 408 с.
63. Белкин Р. С. Курс криминалистики: частные криминалистические теории. в 3-х томах. Т. 2. Москва : Юристъ, 1997. 464 с.
64. Белкин Р. С. Очерки криминалистической тактики. Волгоград : Изд-во ВСШ МВД РФ, 1993. 200 с.
65. Белкин Р. С., Винберг А. И. Криминалистика и доказывание (методологические проблемы). Москва : Изд-во "Юридическая литература", 1969. 215 с.
66. Белкин Р. С., Сегай М. Я. Равен самому себе. Киев : Лыбидь, 1991. 144 с.
67. Белкин, Р. С. Теория и практика следственного эксперимента / под общ. ред. А. И. Винберга. Москва, 1959. 169 с.
68. Белозерова И. И. Личность преступника и ее криминалистический аспект. *Следователь*. 1998. № 4. С. 50-51.
69. Берекашвили Л. Ш. Общая криминологическая характеристика лиц, совершивших преступления. Москва, 1976.
70. Берназ В. Д. та ін. Криміналістика : *підручник* / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. Ф. Волобуєва ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2011. 665 с.
71. Бернштейн Н. А. Очерки по физиологии движений и физиологии активности. Москва, 1966.
72. Бертильон, Альфонс. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). Санкт-Петербург, 1890-1907.
73. Бехтерев В. М. Объективная психология. Москва : Наука, 1991.

480 с.

74. Белкін Р. С., Винберг А. І. Історія радянської криміналістики. Москва, 1982, 1983.

75. Біленчук П. Д. Криміналістическая одорология в раскрытии и расследовании пре ступлений. Київ, 1994. 60 с.

76. Биологический энциклопедический словарь / гл. ред. М. С. Гиляров; ред. кол. А. А. Бабаев, Г. Г. Винберг, Г. А. Заварзин и др. 2-е изд., исправл. Москва : Сов. Энциклопедия, 1986. 864 с.

77. Биометрия vs медицинские маски: как борьба с эпидемией помогает развитию технологий. Хабр. URL : <https://habr.com/ru/post/503036/>

78. Біленчук П. Д. Портрет комп'ютерного злочинця. Київ, 1997. 48 с.

79. Біленчук П. Д. Процесуальні та криміналістичні проблеми дослідження обвинуваченого (проблеми комплексного вивчення особи обвинуваченого в стадії попереднього слідства) : *монографія*. Київ : Атіка, 1999. 352 с.

80. Біленчук П. Д., Гель А. П., Салтевський М. В., Семаков Г. С. Криміналістика (криміналістична техніка) : *курс лекцій*. Київ : МАУП, 2001. 216 с.

81. Біленчук П. Д., Дубовий О. П., Салтевський М. В., Тимошенко П. Ю. Криміналістика : підручник для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / За ред. акад. П. Д. Біленчука. Київ : АТІКА. 1998. 416 с.

82. Біленчук П. Д., Дубовий О. П., Тимошенко П. Ю., Салтевський М. В. Криміналістика : *підручник*. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1997. 232 с.

83. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Сулява О. Ф. Зброезнавство: правові основи обігу вогнепальної зброї. Порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства: Україна. Європа. Світ : *монографія*; за ред. проф. П. Д. Біленчука. Київ : Міжнародна агенція "BeeZone", 2004. 464 с.

84. Біленчук П. Д., Лисиченко В. К., Клименко Н. І. та ін.

Криміналістика : підручник. / за ред. П. Д. Біленчука. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Атіка. 2001. 544 с.

85. Білецький Л. Руська правда й історія її тексту / за ред. та вступ сл. Ю. Книша. Вінніпег : Укр. вільна акад. наук в Канаді, 1993. 166 с.

86. Бірюков В. В. Встановлення особи злочинця за допомогою даних інформаційних систем з огляду на складену ситуацію. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2012. № 3. С. 241-248.

87. Бірюков В. В. Теоретичні основи інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів : *монографія*. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 664 с.

88. Бірюков В. В., Хахановський В. Г., Бондар В. С., Шалімов С. В. Інформаційно-довідкове забезпечення кримінальних проваджень : *підручник*. / за заг. ред. В. В. Бірюкова. Київ : Центр навч. л-ри, 2014. 288 с.

89. Богданов А. П. «Антропологическая физиогномика». Москва, 1878. 38 с.

90. Богомолова С. Н., Образцов В. А. Серийные убийства на сексуальной основе как объект психолого-криминалистического изучения (анализ зарубежного опыта). Труды Московской государственной юридической академии. Москва : Юристъ, 1997. № 1. С. 133–145.

91. Бодалев А. А. Об исследованиях по психологи познания людьми друг друга. Психология межличностных отношений. Москва, 1979. 344 с.

92. Бодалев А. Восприятие человека человеком. Москва : Издательство Московского университета, 1982. 200 с.

93. Бокариус Н. С. Справочный подручный альбом для работников уголовного розыска и милиции при составлении словесного портрета. Харьков, 1924. С. 4.

94. Большая советская энциклопедия, 3-е изд., статья «Физиогномика». Москва : Эксмо, 2008. 2944 с. (электронных).

95. Бондар В. С. Шляхи оптимізації інформаційно-аналітичного

забезпечення проведення судово-балістичних експертиз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. сер.: Юриспруденція*. 2015 №2. 14 том 2. 150 с.

96. Бочелюк В. Й., Денисова Т. А. Кримінально-виконавча психологія : *підручник*. Київ : Істина, 2008. 328 с.

97. Браун Саймон Практическое искусство чтения лиц. Москва : Эксмо, 2003. 128 с.

98. Бронников А. Г. Криминалистическое значение татуировок у осужденных. Москва. 1980. 233 с.

99. Бунак В. В. Антропометрия. Практический курс. Москва : Учпедгиз, 1941. 368 с.

100. Бурдон И. Физиогномика, или Наука знать людей по чертам лица и наружным признакам : пер. с фр. Москва, 1864. 506 с.

101. Бурик В. И., Пилипчук В. Ф. Признаки внешности человека и их использование в розыскной деятельности. Справочное пособие. Киев : РИО МВД УССР, 1982. 272 с.: ил.; 76

102. Буринский Е. Ф. Судебная экспертиза документов, производство ее и пользование ею. Москва : ЛексЭст, 2002. 410 с.

103. Буринский Е. Ф. Судебная экспертиза документов. Санкт-Петербург. 1903. С. 189.

104. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике. Киев : Наукова думка, 1989. 199 с.

105. Бурно М. Е. Беседы с Вольфгангом Кречмером. Москва : «Консультативная психология и психотерапия», 1993. Том 2. № 1. ISSN: 2075-3470 / 2311-9446 (online) (in Russian).

106. Бутов В. Н. Уголовный процесс Австрии. Красноярск : Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. 200 с.

107. Бухановський О. О. Психологічний портрет вбивці. URL : www.znaimo.com.ua

108. Бухаченко О. А. Моделювання події спеціалістом

вибухотехніком на підставі огляду місця вибуху за оточуючою обстановкою. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). Вип. 21. 2009. С. 61-66.

109. Бухонський С. О. Автоматизация отечественных криминалистических учетов и их формирование на современном этапе развития. *Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. Запоріжжя. Юридичні науки.* 2016. №3. С. 241-246.

110. Бухонський С. О. Аспекти автоматизації криміналістичних обліків на початку досудового розслідування : матеріали III Міжнародного круглого столу на тему: «Інформаційне забезпечення розслідування злочинів», Національний університет «Одеська юридична академія», Кафедра криміналістики, Дослідницька група «Demendacioveritas», 29 травня 2015 року. С. 43-45.

111. Бухонський С. О. Вихідні засади створення єдиного інформаційно-аналітичного центру забезпечення кримінального провадження. *Держава та регіони : наук.-вироб. журн. Запоріжжя. Серія, Право,* 2015. №4 (15). С. 55-59.

112. Бухонський С. О. До визначення напрямів дослідження інформаційно-аналітичного забезпечення початку досудового розслідування. *Держава та регіони. Серія : Право.* 2014. № 4. С. 140-146.

113. Бухонський С. О. Предпосылки и перспективы модернизации информационно-аналитического обеспечения уголовного производства : Международный научно-практический правовой журнал «*Legeasi Viata*». №5/2 (293). 2016. 102 с. С. 13-16.

114. Бухонський С. О. Щодо автоматизації криміналістичних обліків в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні", Херсонський державний університет, юридичний факультет, Південний регіональний науковий центр НАПрН України, м. Херсон, 9-10 жовтня 2015 року. С. 167-171.

115. Бухонський С. О. Щодо впровадження автоматизованої системи криміналістичних обліків (кримінальної реєстрації) : круглого столу: «Інформаційне та науково-методичне забезпечення досудового розслідування та судового провадження», м. Запоріжжя, 21 квітня 2016 року. С. 32-35.
116. В Китае внедрили систему распознавания лиц в медицинских масках. *Хайтек*. URL : <https://hightech.fm/2020/02/24/mask-recognition>
117. Валуйська М. Ю. Кримінологічна характеристика особистості злочинців, що вчинили умисні вбивства при обтяжуючих обставинах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2002. 179 с.
118. Вандышев В. В. Изучение личности потерпевшего в процессе расследования : *учебное пособие*. Ленинград : Ленингр. высш. курсы, 1989. 92 с.
119. Васильев А. Н. Основы следственной тактики. Москва, 1979. 197 с.
120. Васильев А. Н. Следственная тактика. Москва, 1976. 200 с.
121. Васильев А. Н. Тактика отдельных следственных действий Москва, 1981. 112 с.
122. Васильев А. Н., Яблоков Н. П. Предмет, система и теоретические основы криминалистики. Москва, 1984. 143 с.
123. Васильев В. Л. Юридическая психология : *учеб. пособ.* Ленинград : ЛГУ, 1974. 96 с.
124. Васильев В. Л. Юридическая психология : *учебник для вузов*. 5-е изд., доп. и перераб. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 665 с.
125. Васильев В. Л. Юридическая психология. 3-е изд. Санкт-Петербург : Изд-во «Питер», 2000. 624 с.
126. Ващук О. П. Фейсбук як джерело інформації для адвоката. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 05.11.2019 р.). Київ, 2019. С. 85-88.

127. Ведерников Н. Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления. Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. трудов. Москва : Всесоюзн. ин-т по изуч. причин и разраб. мер предупрежд. преступности, 1984. С. 74-77.

128. Ведерников Н. Т. Место и роль личности обвиняемого в предмете науки криминалистики. *Предмет и система криминалистики в свете современных исследований*. Москва, 1988.

129. Ведерников Н. Т. О целостном подходе к изучению личности обвиняемого. Правовые вопросы борьбы с преступностью. Томск, 1985. С. 154-158.

130. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; редкол. В. Я. Тацій. Т. 17: Кримінальне право / гол. редкол. В. Я. Тацій, 2017. 1064 с.

131. Вертузаєв М. С., Попов А. Ф. Запобігання комп'ютерним злочинам та їх розслідування. *Право України*. 1998. № 1. С. 101-103.

132. Види профайлінга. URL : <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/profajling/vidy-profajlinga/>

133. Визначення особистих якостей людини за ознаками усного мовлення. URL : <http://um.co.ua/12/12-4/12-46201.html???history=0&pfid=1&sample=182&ref=0>

134. Визначення особистих якостей людини по ознаках усної мови. Поняття і система криміналістичного дослідження магнітних фонограм, цілі дослідження фонограм усної мови. Загальна характеристика методів ідентифікації, вживаних в судової фоноскопії. URL : http://4ua.co.ua/law/yb3bd78b5c43a88421306c27_0.html???history=0&pfid=1&sample=82&ref=1

135. Винберг А. И. Криминалистическая одорология. Криминалистика на службе следствия. Вильнюс, 1967. С. 6.

136. Винберг А. И. Криминалистическая одорология. *Социальная*

законность. Москва, 1971. № 11. С. 52-57.

137. Виньялес Ф., Пуенте М. Психодиагностика по почерку. Барселона : Хердер, 1999.

138. Війна на кримінальному фронті. Укррудпром. URL : https://www.ukrrudprom.ua/digest/Voyna_na_ugolovnom_fronte.html

139. Вінберг А. І. Криміналістична експертиза письма. Москва : ВЮА, 1940. 234 с.

140. Возгрин И. А. Научные основы криминалистической методики расследования, преступлений. Санкт-Петербург : ЮИ МВД России, 1992. 100 с.

141. Возгрин И. А. Теоретические основы методики как раздела криминалистической науки : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Ленинград, 1986. 36 с.

142. Волкова А. Э., Разумов Э. А. Информационно-справочные криминалистические учеты: теория, организация, использование. Сумы : ИГТП «Мрія», 2013. 344 с.

143. Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ : Київський національний університет внутрішніх справ. 2006. 236 с.

144. Волохова О. В., Єгоров Н. Н., Жижина М. В. Криминалистика / под ред. Е. П. Ищенко. Москва : "Проспект", 2011. 504 с.

145. Волчецкая Т. С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике : *учеб. пособ.* Калининград, 1997. 95 с.

146. Вопросы практической психодиагностики и консультирования в вузе / под ред. Н. Образова. Ленинград : ЛГУ, 1984. 152 с.

147. Воронцова Л. П., Белик А. А. Антропология. Культурология. XX век. Энциклопедия, Университетская книга. Санкт-Петербург, 1998. 370 с.

148. Вул С. М. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи. Москва : Изд-во

Харьковского ВНИИСЭ, 1977. 109 с.

149. Вунд В. Естествознание и психология. Санкт-Петербург, 1904. 96 с.

150. Выгналек Инж Олдри Криминалистическая одорологическая идентификация : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. / пер. с чеш. Торгово-промышленная палата Москвы. Отдел переводов. Прага, 1985. 23 с.

151. Гавло В. К. Теоретические проблемы и практика применения методики расследования отдельных видов преступлений. Томск : Изд-во Томского ун-та, 1985. 333 с.

152. Гаврилов Ю. В., Шурухнов Н. Г. Криминалистика: методика расследования отдельных видов преступлений : *курс лекций* / под ред. проф. Н. Г. Шурухнова. Москва : Книжный мир, 2004. 468 с.

153. Гамбарян П. П. Біг ссавцям. Пристосовні особливості органів руху. Львів, 1972.

154. Гартенберг П. Физиогномия и характер: опыт научной физиогномики. Одесса, 1912. 129 с.

155. Гейндль Р. Дактилоскопия и другие методы уголовной техники в деле расследования преступлений. Москва : Государственное техническое издательство, 1927. 332 с.

156. Герасимов М. М. Восстановление лица по черепу. Москва : Типография ин-та этнографии АН СССР, 1955. Т. 28. С. 296-320.

157. Гетьман Г. М. Использование метода моделирования при установлении личности неизвестного преступника. Теория и практика правоведения. 2013. Вып. 2 (4). С. 1-8.

158. Гетьман Г. М. Моделювання особи невідомого злочинця (криміналістичні засоби, методи та технології) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Друкарня Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого, 2015. 20 с.

159. Гетьман Г. М. Проблеми визначення сутності психологічного профілю особи невідомого злочинця у слідчій діяльності. Проблеми

законності. Харків, 2017. Вип. 136. С. 173-180.

160. Гишинский Я. И. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений». Санкт-Петербург, 2004. Глава 4, § 3.

161. Гладкова Т. Д. Дерматоглифический метод в антропологии, антропогенетике, медицине и криминалистике. Москва : Наука, 1989. 84 с.

162. Гладкова Т. Д. Кожные узоры кисти и ступни обезьяны и человека. Москва : Наука, 1996. 135 с.

163. Гладкова Т. Д., Тот Т. А. Редкие признаки в пальцевой и ладонной дерматоглифике. Вопросы антропологии. Москва, 1995. С. 84-90.

164. Глазырин Ф. В. Изучение личности обвиняемого и тактика следственных действий : учебное пособие. Свердловск : Свердловский юрид. ин-т, 1973. 156 с.

165. Глазырин Ф. В. Криминалистическое изучение личности обвиняемого : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : 12.00.09. Свердловск : Свердловский юридический институт, 1973. 38 с.

166. Глинка Ф. Замечательный опыт животного магнетизма в Москве. Современник. 1846. Т. XLIII. С. 69-76.

167. Глоба П. П. Популярная астрология. Минск : ООО "Хварна", 1993. 88 с.

168. Голубев В. О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби з кіберзлочинами : монографія. Запоріжжя : ГУ "ЗІДМУ", 2003. 250 с.

169. Голубев В. П., Кудрявцев Ю. Н., Шамис А. В. Типология осужденных за насильственные преступления и индивидуальная работа с ними. Москва, 1985. 52 с.

170. Гора І. В., Колесник В. А. Використання методу словесного портрета в ототожненні осіб окремих антропологічних груп : навч. посіб. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. 88 с.

171. Горбенко І. В. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування податкових злочинів. Інформаційне забезпечення

розслідування злочинів : матеріали Міжнародного круглого столу (м. Одеса, 29 травня 2015 року) / відп. за вип. : В. В. Тіщенко, О. П. Ващук; НУ ОЮА; ПРЦ НАПрН України. Одеса : Юридична література, 2015. 340 с.

172. Гра в петиції до Порошенка. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/petitions/28532139.html>

173. Гранує Р. Основы регуляции движений, пер. (перевод) с англ. (английский). Москва, 1973. 367 с.

174. Графология: определение характера по почерку : курс в семи уроках / сост. А. Варинард : пер. с фр. Одесса, 1889. 100 с.

175. Гримак Л. П. Резервы человеческой психики: введение в психологию активности. Москва : Политиздат, 1987. 286 с.

176. Гримак Л. П. Резервы человеческой психики. Москва, 1989. 319 с.

177. Громадський холдинг «ГРУПА ВПЛИВУ» *Facebook*. URL : <https://pl-pl.facebook.com/grupa.vplyvu/photos/карантин-який-ввели-для-захисту-українців-породив-нові-ризика-жертви-домашнього-1320157835040041/>

178. Громов В. И. Методика расследования пре ступлений : руководство для органов милиции и уголовного розыска. Москва, 1929. 76 с.

179. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики ; новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва : Лекст, 2002. 1088 с.

180. Грошенкова О. А. Использование запаховых следов человека в расследовании преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Саратов. акад. права. Саратов, 2000. 20 с.

181. Гусев А. А. Установление личности по чертам внешности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 1954. 20 с.

182. Густов Г. А. Моделирование в работе следователя. Ленинград, 1980. 188 с.

183. Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. Москва : Зерцало-М, 2001. 470 с.

184. Гуценко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. 2-е изд., доп. и испр. Москва : Зерцало-М, 2002. 517 с.

185. Давиденко М. Л. Еволюція вчення про особу злочинця. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Право. 2014. № 1137, вип. 18. С. 169-172.

186. Дарвин Ч. Р. Путешествие натуралиста вокруг света на корабле "Бигль". Москва : Красный пролетарий, 1952. 580 с.

187. Демчук А. О. Деякі проблеми інформаційно-довідкового забезпечення розслідування злочинів. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали Міжнародного круглого столу (м. Одеса, 29 травня 2015 року) / відп. за вип. : В. В. Тіщенко, О. П. Ващук; НУ ОЮА; ПРЦ НАПрН України. Одеса : Юридична література, 2015. 340 с.

188. Дерягина М. А. Эволюционная антропология: Биологические и культурные аспекты : учебное пособие. 2-е издание, исправленное. Москва : Изд-во УРАО, 2003. 208 с.

189. Детермінація. *Вільна енциклопедія*. URL : [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Детермінація](https://uk.wikipedia.org/wiki/Детермінація)

190. Деєв М. В., Калюга К. В. Щодо впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність. Сорок треті економіко-правові дискусії (юридичне спрямування) : матеріали міжнародної науково-прикладної інтернет-конференції. Львів, 2019. С. 61-63. (123 с.) URL : <http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-3311/>

191. Дидактические материалы к специализированному курсу криминалистики. Разделы «Источники криминалистической информации», «Средства и методы собирания криминалистической информации» / проф. М. В. Салтевский, Киев : НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1986. 64 с.

192. Диденко Ф. К. Словесный портрет. Москва, 1950.

193. Долгорукий А. В., князь. Животный месмеризм. Санкт-

Петербург, 1844. 354 с.

194. Динамічні ознаки людини: криміналістичне дослідження. URL : <http://psylib.onua.edu.ua/?cat=4>

195. Донченко О. А. Фрактальність психіки і суб'єктність. Людина. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. С. 117-143.

196. Доспулов Г. Г. Психология допроса на предварительном следствии. Москва : Юридическая литература, 1976. 112 с.

197. Дубинин Н. П., Зинин А. М. Внешность человека в криминалистике. Москва, 1995. 256 с.

198. Дубинин Н. П., Карпец И. И., Кудрявцев В. Н. Генетика, поведение, ответственность: (О природе антиобщественных поступков и путях их предупреждения) : *монография*. Москва : Политиздат, 1989. 304 с.

199. Дубинин Н. П. Что такое человек. Москва : Мысль, 1983. 334 с.

200. Дулов А. В. Судебная психология : *учебник*. 2-е изд. исправ. и доп. Минск : Высшая шк., 1975. 462 с.

201. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Минск : Вышэйш. шк., 1971. 272 с.

202. Единая информационная система технико-криминалистического обеспечения раскрытия и расследования преступлений: Концепция создания системы. НИЭКЦ УМВД в Сумской области. Сумы, 2000. 15 с.

203. Еникеев М. И. Общая и юридическая психология (в двух частях). часть II "Юридическая психология" : *учебник*. Москва : Юрид. лит., 1996. 560 с.

204. Еникеев М. І. Юридична психологія. Короткі навчальні курси юридичних наук. Москва : Видавництво НОРМА, 2003. 256 с.

205. Євдокімова Р. В. Профайлінг як особлива сфера професійної діяльності практичного психолога. Особистість, сім'я і суспільство: питання педагогіки та психології : збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 22-23 листопада 2019 року). Львів

: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2019. Ч. 2. 164 с.

206. Європол: Під час коронавірусної кризи активізуються кіберзлочинці та шахраї. Новини. URL : <https://www.dw.com/uk/європол-під-час-коронавірусної-кризи-активізуються-кіберзлочинці-та-шахраї/a-52935286>

207. Железняков А. И., Ручкин В. А. Современное сосояние и возможности дактилоскопического исследования. Волгоград, 1986. 19 с.

208. Жерж Н. Застосування методу психолого-криміналістичного портрета злочинця при розслідуванні окремих видів злочинів // Вісник Національної академії прокуратури України. Київ, 2015. №1 (39). С. 79–86.

209. Жерж Н. А. Пошуковий портрет злочинця: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2014. 2 (65). С. 172-179.

210. Жерж Н. А. Психологічний портрет серійного вбивці. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право)*. 2013. № 4(63). С. 174-181.

211. Жест. Українська мала енциклопедія : 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині. Буенос-Айрес, 1959. Т. 2, кн. 4 : Літери Ж Й. С. 441.

212. Жирный Г. Е., Ковалев В. В. Некоторые нетрадиционные направления работы со следами рук. Теоретические и практические проблемы обеспечения раскрытия и расследования преступлений криминалистическими методами и средствами : *сборник научных трудов*. Киев : Украинская академия внутренних дел, 1992. 237 с.

213. Жолнович І. В. Теоретичні проблеми та питання практики криміналістичного опису особи за зовнішністю : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2007. 20 с.

214. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : *монографія*. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.

215. Журавель В. А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування : *монографія*. Харків : Право, 1999. 304 с.

216. Журналісту вдалося під'єднатися до таємної відеоконференції міністрів оборони країн Євросоюзу. *Світ*. URL : <https://gordonua.com>

217. З початку року в Україні обліковано понад 700 проваджень через домашнє насильство. УНН - Українські Національні Новини інформаційне агентство. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1865345-spochatku-roku-v-ukrayini-oblikovano-ponad-700-provadzhen-cherez-domashnye-nasilstvo>

218. Загуменна Ю. О. Система органів внутрішніх справ України: принципи та напрямки удосконалення. *Форум права*. 2011. № 1. С. 372-378. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11zjotpu.pdf>

219. Заикин В. Г. Основы психологической проникновенности. Москва : РАГС, 2009. 204 с.

220. Зайцева В. На воре шапка горит (Как по внешности определить характер человека). Киев : Объединение юристов и журналистов "ГРААЛЬ", 1992. 16 с.

221. Зайцева Е. А. Концепция развития института судебной экспертизы в условиях состязательного уголовного судопроизводства : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Москва, 2008. 52 с.

222. Закатов А. А. Тактика допроса потерпевшего : учебное пособие. Волгоград : Высшая следственная школа МВД СССР, 1976. 70 с.

223. Заключение о рукописи Д. М. Зуева-Инсарова Почерк и личность. Москва : Изд-е автора, 1929. С. 11.

224. Законодавчо затвердити право громадян України на захист. *Електронні петиції. Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL : <https://petition.president.gov.ua/petition/40???history=0&pfid=1&sample=59&ref=0>.

225. Залегли на дно: как карантин влияет на преступность в Украине. *РБК-Україна*. URL : <https://www.rbc.ua/rus/news/zalegli-dno-karantin-vliyaet-prestupnost-1586204851.html>

226. Заславский Г. И., Попов В. Л., Заславский Г. И. Дерматоглифика при идентификации личности. Санкт-Петербург : Юридический центр Пресс, 2008. 191 с.
227. Застосунок. *Вікіпедія. Вільна енциклопедія.* URL : <http://uk.wikipedia.org/wiki/Застосунок>
228. Зелинский А. Ф. Криминология : *курс лекций.* Харьков : Прапор, 1996. 260 с.
229. Зинин А. М. Проблемы криминалистического установления личности. *Вестник криминалистики* / отв. ред. А. Г. Филиппов. Москва : Спарк, 2003. Вып. 4 (8). С. 32.
230. Зинин А. М. Теоретические и практические проблемы криминалистического установления личности по признакам внешности : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1997. 69 с.
231. Зинин А. М., Подволоцкий И. Н. Габитоскопия. Москва : Юрлитинформ, 2006. 187 с.
232. Зинин А. М. Комплексное изучение личности как основа процесса ее становления : материалы всероссийской межведомственной научно-практической конференции: «Человек как источник криминалистически значимой информации». в 2 ч. Саратов, 2003. ч. 1. 144 с.
233. Зуйков Г. Г. Значение данных о способах совершения и способах уклонения от ответственности для развития методики расследования Вопросы совершенствования криминалистической методики. Волгоград, 1981. С. 3–12.
234. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1970. 38 с.
235. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Москва : Академия МВД СССР, 1970. С. 10.
236. Зуйков Г. Г. Поиск преступников по признакам способов

совершения преступлений. Москва, 1970. 215 с.

237. Зуэв–Инсаров Д. М. Почерк и личность (способ определения характера по почерку). Москва : Изд-е автора, 1929. 108 с.

238. Зуэв–Инсаров Д. М. Строение почерка и характер. Москва : МСМХХIV, 1934.

239. Иванова В. А., Левина Т. В. Педагогика. Электронный учебно-методический комплекс. URL: http://www.kgau.ru/distance/mf_01/ped-asp/01_01.html

240. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький, 1974. 168 с.

241. Идентификация почерка и письма. URL : https://revolution.allbest.ru/law/00336028_0.html???history=0&pfid=1&sample=99&ref=0

242. Израильской системой идентификации людей в масках заинтересовались в Канаде. News.Ru.ca. URL : <https://www.newsru.ca/2020/04/28/izrailskoj-sistemoj-identifikacii-ljudej-v-maskah-zainteresovalis-v-kanade/>

243. Йоганн Каспар Лафатер Опытный физиогном и хиромантик славного Лафатера, прославившагося в сей науке / пер. Цензор Г. Яценков. Санкт-Петербург : Изд-во : Въ Санкт-Петербурге, 1817. 195 с.

244. Исютин-Федотков Д. В., Каразей О. Г., Мухин Г. Н. Криминалистическая дерматоглифика (история, современность, перспективы развития) : *монография* / под общ. ред. Д. В. Исютина-Федоткова. Москва : Юрлитинформ, 2011. 152 с.

245. Ищенко Е. П., Ищенко П. П. Понятие и структура информационного обеспечения следственной деятельности. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2008. № 5 (спец. випуск): у 3-х ч. Ч. 1. С. 3-12.

246. Ищенко Е. П., Топорков А. А. Криминалистика : *учебник*. изд. 2-е, испр. и доп. / под ред. доктора юридических наук, профессора Е. П.

Ищенко. Москва : Юридическая фирма «КОНТРАКТ», «ИНФРА-М», 2006. 748 с.

247. Иванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : *навч. посіб.* Київ : Вид-во ПАЛИВОДА А. В., 2006. 264 с.

248. Индекс інфляції в Україні. *Мінфін.* URL : <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>

249. Інноваційні засади техніко-криміналістичного забезпечення діяльності органів кримінальної юстиції : *монографія* / кол. авт. В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька, В. А. Журавля. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2017. 260 с.

250. Ищенко С. П. Криміналістика : *курс лекцій.* Москва : Юридична фірма «КОНТРАКТ»; АСТ-МОСКВА, 2007. 416 с.

251. Ищенко С. П., Топорков А. А. Криміналістика : *підручник.* вид. 2-е, випр. і доп. / під ред. доктора юридичних наук, професора С. П. Ищенко. Москва : "Инфра-М", 2006. 748 с.

252. К вопросу о наследственности тактильных узоров, Труды II Всероссийского съезда суд.-мед. экспертов. Москва, 1928. 244 с.

253. Как системы распознавания лиц справляются с масками. *Общество.* URL : <https://www.gq.ru/society/masks-surveillance-systems>

254. Кальной Д. В., Кухарева С. М., Кузьменко П. О. До питання призначення та проведення судових експертиз в контексті останніх змін у чинному законодавстві України. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 05.11.2019 р.). Київ, 2019. С. 217-221.

255. Калюга К. В. A Brif review of studying the problems of examining the scene of an incident in criminalistics (Краткий обзор исследований проблем осмотра места происшествия. *Scientific letters of academic of Ms Chalbaludansky.* 2013. № 1(1)). С. 38-39.

256. Калюга К. В. Визначення основних напрямів дослідження теоретичних та практичних проблем встановлення та ототождження особи

злочинця засобами криміналістики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю створення кафедри кримінального процесу та 95-річчю одеського державного університету внутрішніх справ «Процесуальні аспекти досудового розслідування» (м. Одеса, 07 квітня 2017 року). Одеса, 2017. С. 76-78.

257. Калюга К. В. Використання одорології в отриманні інформації щодо особи злочинця. Електронне наукове фахове видання «*Порівняльно-аналітичне право*». 2017. № 1. С. 236-238.

258. Калюга К. В. Габітологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. № 1(15). С. 146–151.

259. Калюга К. В. Деякі можливості використання слідів локомотиву для встановлення особи невідомого злочинця. Науковий журнал Херсонського державного університету. Юридичний факультет. *Судова та слідча практика в Україні*. (2017. № 4). С. 43-47.

260. Калюга К. В. Деякі особливості криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля. Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали науково-практичної конференції (24–25 червня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 122–124.

261. Калюга К. В. Деякі перспективні напрями інформаційного забезпечення боротьби зі злочинністю : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування» 14 квітня 2016 року м. Одеса. С. 61-63.

262. Калюга К. В. Деякі проблемні питання застосування логіко-психологічних методів на досудовому розслідуванні : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 05 жовтня 2016 року). Запоріжжя, 2016. С. 79-81.

263. Калюга К. В. Деякі проблемні питання почеркознавчих досліджень в сучасних умовах нового процесуального законодавства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 1. С. 215-219.

264. Калюга К. В. До використання нетрадиційних методів дактилоскопії. Науково-виробничий журнал «Держава та регіони» серія : Право. (2016. № 1). Київ : Класич. приват. ун-т N 1. С. 64-68.

265. Калюга К. В. До виокремлення основних ознак особи злочинця: доктринальний підхід : матеріали круглого столу, присвяченого 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини 08 грудня 2016 року м. Запоріжжя . С. 54-55.

266. Калюга К. В. До питання щодо необхідності розвитку та напрямів співпраці криміналістів. Науково-виробничий журнал «Держава та регіони» серія : Право. 2014. № 2. С. 128-131.

267. Калюга К. В. До проблем вивчення особи злочинця криміналістичною наукою в сучасних реаліях. Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 17 листопада 2014 року / за заг. ред. Т. О. Коломоець. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. С. 106-107.

268. Калюга К. В. До проблеми використання інформації про особу злочинця. Science and education: trends and prospects : Collection of scientific articles. Ascona Publishing, New York, United States of America, 2018. P. 230-232. (t. New York, 368 p.) (Тези США)

269. Калюга К. В. До проблеми використання окремих "нетрадиційних" теорій, що відображають криміналістичну інформацію щодо особи злочинця. Scientific peer-reviewed journal European Reforms Bulletin (t. Luxembourg, 2016. № 2) : Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg. P. 25-28.

270. Калюга К. В. До проблеми моделювання типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів. Науково-практичне видання *Прикарпатський юридичний вісник*, науково-практичний журнал. 2016. № 5(14). С. 110-114.

271. Калюга К. В. До проблеми складання “криміналістичного портрету” злочинця та його використання на початковому етапі

розслідування. Науково-виробничий журнал «*Держава та регіони*». серія : Право. 2011. № 4. С. 164-167.

272. Калюга К. В., Покатаєв П. С., Лукашевич В. Г., Гришина Т. А., Павленко І. О. On the development of the socio-psychological (forensic) portrait of the "Quarantine" criminal (До розробки соціально-психологічного (криміналістичного) портрету "карантинного" злочинця). *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*. Vol. 17 No.7. 2020. P. 1-11: <https://archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/967/959>

273. Калюга К. В. Дослідження взаємозв'язків на шляху пошуку дієвих методів установлення закономірностей розкриття злочинів. *Вісник Запорізького національного університету* : збірник наукових праць. Юридичні науки. Запоріжжя : Запорізькій національний університет, 2020. № 1. С. 245-251. (314 с.).

274. Калюга К. В. Збирання, обробка та використання початкової інформації про злочин і особу злочинця : *навчально-методичний посібник* / за наук. ред. В. Г. Лукашевича. Запоріжжя : КПУ, 2014. 204 с.

275. Калюга К. В. Інформаційно-методичне забезпечення наукових досліджень. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали міжнародного круглого столу 29 травня 2015 року м. Одеса. С. 132-135.

276. Калюга К. В. Інформація про особу «політичного» злочинця в криміналістиці. Протидія злочинності: теорія і практика : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 жовтня 2018 року). Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 186-188. (492 с.)

277. Калюга К. В. Інформація про особу злочинця "політика" в криміналістиці. Науково-практичний господарсько-правовий журнал *Підприємство, господарство і право*. (2020. № 7). С. 352-358.

278. Калюга К. В. Інформація про особу злочинця в сучасному освітньому просторі. Європейські перспективи сенсу життя : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 11 травня 2018

року). Запоріжжя, 2018. С. 191-192. (240 с.)

279. Калюга К. В. Історія походження криміналістичного поняття особи злочинця. *Підприємство, господарство і право*. 2016. № 12. С. 249-253.

280. Калюга К. В. К вопросу формирования частного криминалистического учения о личности преступника. *The journal The scientific heritage* (Budapest, Hungary). 2016. р. 1. № 7 (7). С. 89-92.

281. Калюга К. В. A brief review of studying the problems of examining the scene of an incident in criminalistics» (Краткий обзор исследований проблем осмотра места происшествия в криминалистике). *Scientific letters of Academic of Michal Baludansky*. 2013. № 1 (1). С. 38–39.

282. Калюга К. В. Криміналістичний аналіз особи злочинця, як елемента криміналістичної характеристики злочинів. *Право України* : Вид. дім "Ін-Юре". 2016. № 12. С. 132-139.

283. Калюга К. В. Криміналістичний портрет озброєного злочинця. *Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць / редкол. : В. В. Завальнюк (голов. ред.) та ін. Одеса : Видавничий дім "Гельветика", 2017. Вип. 78. С. 68-74.*

284. Калюга К. В. Матеріально-фіксовані носії інформації про особу злочинця та їхнє використання на початковому етапі розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2011. 20 с.

285. Калюга К. В. Матеріально-фіксовані носії інформації про особу злочинця та їхнє використання на початковому етапі розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2011. 260 с.

286. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину : *монографія* ; під наук. ред. В. Г. Лукашевича. Запоріжжя : «Дніпровський металург». 2012. 352 с.

287. Калюга К. В. Мистецтво здобувати та використовувати інформацію щодо особи злочинця : *монографія*. Харків : Право, 2019. 256 с.

288. Калюга К. В. Напрями використання "криміналістичного портрету" на початковому етапі розслідування. Інформатизація судово-експертної діяльності : матеріали "круглого столу", 29 берез. 2012 р. / Нац. акад. внутр. справ, Навч.-наук. ін-т підготовки слідчих і криміналістів. Київ : ННПСК НАВС, 2012. С. 126-131.

289. Калюга К. В. Нетрадиційність криміналістичного методу діагностики ознак і властивостей людини. Науково-практичний господарсько-правовий журнал *Підприємство, господарство і право*. 2015. № 7 (235). С. 53-57.

290. Калюга К. В. Окрема криміналістична теорія про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця : *монографія*. Запоріжжя : КСК-Альянс. 2017. 296 с.

291. Калюга К. В. Окремі аспекти історії практики застосування методу профайлінга. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ Судових експертиз; редкол.: Д. В. Журавльов (голов. ред.) та ін. Київ, 2020. Вип. 65. С. 308-316. (800 с.)

292. Калюга К. В. Перспективи реформування експертної служби в Україні : «Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету» : матеріали Першої міжнародної мультидисциплінарної конференції Міжнародного гуманітарного університету 15 травня 2015 року м. Одеса. С. 55-56.

293. Калюга К. В. Питання встановлення закономірностей, що лежать в основі утворення криміналістично значущої інформації : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кібернетика в Україні: правові та організаційні питання» 21 жовтня 2016 року м. Одеса. С. 202-204.

294. Калюга К. В. Про методологію науки в особливих умовах (нового покоління правознавців): філософський аспект : матеріали міжнародної науково-практичної конференції 13 травня 2016 року м. Кривий Ріг. С. 267-

269.

295. Калюга К. В. Профайлінг як сучасний засіб встановлення особи злочинця. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. №1-2 (Том 2). С. 156-159.

296. Калюга К. В. Скриберологія (почеркознавство), авторознавство та графологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. Науковий журнал «*Актуальні питання публічного та приватного права*». 2017. № 1(15). С. 84-87.

297. Калюга К. В. Современные возможности моделирования личности неизвестного преступника на ранних стадиях расследования преступлений (Современное состояние и перспективы работы с информацией о личности преступника). Юридична наука. *Juridical science*. 2016. № 11 (65). С. 125–134.

298. Калюга К. В. Сучасний стан проблеми встановлення та ототожнення особи злочинця. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. серія «Юридичні науки». 2017. № 2. С. 123-125.

299. Калюга К. В. Сучасні підходи до криміналістичного дослідження особи злочинця : матеріали міжнародного науково-практичного симпозиуму «Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства» (м. Івано-Франківськ 18-19 листопада 2016 року). Івано-Франківськ, 2016. С. 120-125.

300. Калюга К. В. Сучасні підходи до моделювання невідомого злочинця. «*Visegrad Journal on Human Rights*» – перше міжнародне правове видання з питань права в межах країн Вишеградської групи. 2017. №1/2. С. 80-83.

301. Калюга К. В., Лукашевич В. Г., Деєв М. В., Узунова О. В., Рудь Д. О. Modern Law enforcement agencies of Ukraine: reform problems and development prospects (Сучасні правоохоронні органи: проблеми реформування та перспективи розвитку). *Revista Gênero & Direito's Edition in August 2020* with the link: <http://periodicos.ufpb.br/ojs2/index.php/ged/index>

302. Калюга К. В. Татуювання – як криміналістична ознака особи злочинця. *Право та державне управління*. (2014. № 1-2). С. 78-83.

303. Калюга К. В. Тлумачення значення поняття особа злочинця. Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності (м. Київ, 25 листопада 2016 року) : матеріали конференції / ред. кол. : Кобилянський О. Л., Комаринська Ю. Б., Свобода Є. Ю.; Київ : ННІ № 2 НАВС. Київ : Навчально-науковий інститут № 2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 122-126.

304. Калюга К. В. Установлення кореляційного взаємозв'язку між особою злочинця та потерпілого-перспективний напрям удосконалення криміналістичної характеристики злочину. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 6. С. 118–121.

305. Калюга К. В. Феномен та детермінація поняття особи сучасного злочинця. Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 16 квітня 2019 року). Київ : Національна академія прокуратури України. 2019. С. 91-92. (196 с.)

306. Калюга К. В. Физиогномика и френология как отражение криминалистической информации о личности преступника. *Международный научно-практический правовой журнал «Legeas i viata» ("Закон и Жизнь"* (2017. № 5). С. 52-55.

307. Калюга К. В. Фоноскопія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. № 25. С. 102-105.

308. Калюга К. В. Хіромантія як нетрадиційний криміналістичний метод діагностики ознак і властивостей людини. Запорізькі правові читання : матеріали щорічної міжнародної науково-практичної конференції ЗНУ. (м. Запоріжжя, 25 травня 2015 року). С. 243-245.

309. Калюга К. В. Холодна зброя: сучасний погляд. Наукові праці Національного університету Одеська юридична академія. 2015. Том XV. С. 99-104.

310. Калюга К. В. Щодо актуальності використання окремих «нетрадиційних» вчень, які відображають криміналістичну інформацію : матеріали круглого столу «Інформаційне та науково-методичне забезпечення досудового розслідування та судового провадження». (м. Запоріжжя, 21 квітня 2016 року). Запоріжжя, 2016. С. 75-78.

311. Калюга К. В. Щодо актуальності окремих психодіагностичних криміналістичних вчень у нових реаліях дії чинного Кримінального процесуального кодексу України. «Кримінальний процесуальний кодекс України: Перші проблеми та здобутки» : матеріали круглого столу (м. Запоріжжя, 12 вересня 2014 року). Запоріжжя, 2014. С. 13-16.

312. Калюга К. В., Узунова О. В. Щодо аналогії причинного зв'язку між діями і суспільно-небезпечними наслідками та взаємозв'язку між точками доступу на мапі за допомогою пристроїв. Запорізькі правові читання : матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року ; за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 232-234. (428 с.)

313. Калюга К. В. Щодо вдосконалення організаційно-тактичної діяльності з огляду місця події з метою отримання інформації стосовно особи злочинця. «Запорізькі правові читання» : матеріали щорічної міжнародної науково-практичної конференції у Запорізькому національному університеті (м. Запоріжжя, 17-18 травня 2012 року). Запоріжжя, 2012. С. 154-156.

314. Калюга К. В. Щодо взаємозв'язку особливостей особи злочинця і специфіки її протиправної поведінки (в екологічних злочинах). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 2. С. 75–79.

315. Калюга К. В. Щодо витоків та розвитку криміналістичного поняття особи злочинця : круглий стіл «Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення прав та свобод людини і громадянина» (м. Запоріжжя, 10 березня 2017 р.). Запоріжжя, 2017. С. 62-66.

316. Калюга К. В., Дєєв М. В. Щодо впровадження профайлінгу в

адвокатську діяльність. Сорок треті економіко-правові дискусії (юридичне спрямування) : матеріали Міжнародної науково-прикладної інтернет-конференції. Львів, 2019. С. 61-63. (123 с.)

317. Калюга К. В. Щодо криміналістичного аналізу особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів : матеріали науково-практичної конференції «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» (м. Запоріжжя, 26-27 серпня 2016 року). Запоріжжя, 2016. С. 91-95.

318. Калюга К. В. Щодо криміналістичної практики в умовах реформування системи кримінальної юстиції. «Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції До 95-річчя Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського 18-19 квітня 2013 року м. Алушта. С. 66-68.

319. Калюга К. В. Щодо найбільш затребуваних ІТ-професій сьогодні. Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів : зб. матеріалів круглого столу (09 грудня 2020 р., м. Харків) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. С. 41-44. (132 с.)

320. Калюга К. В. Щодо нової генерації (покоління осіб Z) українських злочинців та факторів їхньої діяльності. The 12th International youth conference “*Perspectives of science and education*” (September 27, 2019) SLOVO\WORD, New York, USA. 2019. P. 347-350. (650 p.)

321. Калюга К. В. Щодо нової генерації (покоління осіб z) українських злочинців та факторів їхньої діяльності (частина II. Загрози майбутнього, комп'ютерні злочини (кіберсталкінг, інтернет-травля), кібертероризм і мережева зброя, тотальний контроль і загроза приватному життю особи, кіберпанк тощо). Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : мат. міжн. наук. практ. конф. (м. Київ, 05 листопада 2019 р.) ; за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор; уклад. О. І. Жеребко, А. О. Полтавський, О. В. Юдіна. Київ : КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 221-225. (672 с.)

322. Калюга К. В. Щодо особи "карантинного" злочинця. «Азовські правові читання»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. м. Бердянськ, 14-15 травня 2020 р. Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2020. С. 31-36. (223 с.)

323. Калюга К. В. Щодо особи злочинця в нових умовах вчинення та розслідування злочинів із застосуванням інформаційних технологій : матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму: «Концептуальні проблеми розвитку сучасної та прикладної науки». м. Івано-Франківськ. 15 травня 2020 р. С. 202-206. (736 с.)

324. Калюга К. В. Щодо особи злочинця у сфері інформаційних технологій і технологій зв'язку. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : матеріали II-ої науково-практичної конференції (м. Київ, м. Маріуполь, 27 лютого 2019 року). Київ-Маріуполь. С. 50-53. (162 с.)

325. Калюга К. В. Щодо особи злочинця, учасника збройних конфліктів. Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 18 вересня 2020 року : тези доповіді. Київ. 2020. С. 70-74. (612 с.)

326. Калюга К. В. Щодо особливостей кореляційного взаємозв'язку між особами злочинця та потерпілого : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України» (м. Сандомир, Польща, 27–28 січня 2017 року). Сандомир, 2017. С. 192-195.

327. Калюга К. В. Щодо особливостей профайлінгу особи злочинця. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи : матеріали круглого столу (м. Запоріжжя, 31 травня 2019). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. С. 75-78. (174 с.)

328. Калюга К. В. Щодо побудови типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів. *Вісник Запорізького*

національного університету. 2016. № 4. С. 122-128.

329. Калюга К. В. Щодо розроблення комплексної експертної методики визначення «віку» виконання документа. «Актуальні питання судової експертизи та криміналістики» : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса 7-8 листопада 2013 року м. Харків. С. 120-121.

330. Калюга К. В. Щодо становлення особи "політичного" злочинця в криміналістиці. Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26-27 червня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. С. 134-136. (176 с.)

331. Калюга К. В. Щодо сучасних можливостей моделювання особистості невідомого злочинця на ранніх стадіях розшукової діяльності. «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 09-10 жовтня 2015 року м. Херсон. С. 180-183.

332. Калюга К. В. Щодо сучасних тенденцій дослідження особи злочинця. Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції : матеріали Першого Харківського кримінального процесуального полілогу, присвяченого 50-річчю кафедри кримінального процесу та 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України Ю. М. Грошевого (16 грудня 2016 р., м. Харків). Харків, 2016 р. С. 283–287.

333. Калюга К. В. Щодо сучасного стану практики встановлення та ототожнення особи злочинця : матеріали XI Міжвідомчої науково-практичної конференції «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» 20 квітня 2017 р. м. Київ. С. 144-146.

334. Капитанский А. И., Литвин В. И. Искусство криминальной татуировки (Книга-альбом). Киев. 1998. 116 с.

335. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. Москва : Эксмо, 2006. 864 с.
336. Карпец И. И., Кудрявцев В. Н. Генетика, поведение, ответственность. Москва, 1982. С. 270.
337. Карпушева І. Ю. Суспільно небезпечна дія та інститут призначення покарання: перспективи розвитку. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : збірник наукових праць. Кривий Ріг : Вид-во Донецького юридичного інституту МВС України, 2009. № 2. С. 277-285.
338. Кастарнов Д. Б. Доказування обставин, які характеризують особу обвинуваченого (підозрюваного), у кримінальному провадженні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Друк «ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 20 с.
339. Катеринчук К. В. Проблеми причинного зв'язку у злочинах проти здоров'я особи. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. № 3 (25). Р. 115-118. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/3/25.pdf> (дата звернення: 02.04.2020)
340. Квачевський А. Про кримінальне переслідування, дізнанні та попередньому дослідженні злочинів за судовими статутами 1864. Санкт-Петербург, 1866. Ч.ч. 1-3.
341. Керівництво з розслідування злочинів : *науково-практичний посібник* / кол. авторів: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін.; за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : «Одисей», 2009. 960 с.
342. Кестлер Ю. Полный курс хиромантии. URL: <http://aldebaran.ru/>
343. Кестлер Ю. Полный курс хиромантии. Москва : Из-во Молодая гвардия, 1911. 80 с.
344. Кириченко А. А. Проблемы судебной одорологии : *монографія*. Харьков : Основа, 1997. 280 с.
345. Кириченко А. А., Басай В. Д., Щитников А. М. Основы юридической одорологии (теорология, правовая процедура, методика) : *монографія*. Ивано-Франковск; Минск : Изд-во Плай, ГЭКЦ МВД РБ, 2001.

346. Кириченко А. А., Биленчук П. Д., Клименко Н. И. Судебная одорология : *монографія*. Днепропетровск : Изд-во ДГУ, 1994. 150 с.

347. Кириченко О. А., Басай В. Д., Ткач Ю. Д. Слідознавство : [лекція №8]. Київ : РВВК ІВС, 2002. 40 с.

348. Кількість безробітних в Україні під час карантину зросла на понад півмільйона осіб - ТПП. *Укрінформ*. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2906584-kilkist-bezrobitnih-v-ukraini-pid-cas-karantinu-zrosla-na-ponad-pivmiljona-osib-tpi.html>

349. Клакхон К. Зеркало для человека. Введение в антропологию. Санкт-Петербург : Издательство Евразия, 1998. 353 с.

350. Клименко Н. И. О возможности криминалистической идентификации личности. Криминалистика и судебная экспертиза. Киев : РИО МВД УССР, 1972. Вып. 9. С. 216-219.

351. Клименко Н. И. Судова експертологія : курс лекцій : *навч. посіб.* Київ : Ін Юре, 2007. 528 с.

352. Кліщук Л. Майже 12 тисяч "воєнних" справ за 6 років війни: без правової визначеності й уваги ЗМІ. *Новинарня*. URL : novynarnia.com

353. Ковалів М. В. Інформаційно-аналітична робота в ОВС. Проблеми інформаційного забезпечення діяльності практичних підрозділів ОВС та впровадження інформаційних технологій в навчальний процес. Львів, 2004. С. 126-134.

354. Козлова І. Графологія – наука про почерк. *Шкільний світ*. 2001. № 12. С. 1-16.

355. Колесниченко А. Н. Структура и содержание методики расследования отдельных видов преступлений. Советская криминалистика : методика расследования отдельных видов преступлений. Киев : Вища школа, 1988. С. 15.

356. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учебное пособие; Министерство высшего и

среднего специального образования УССР, Харьковский юридический институт им. Ф. Э. Дзержинского. Харьков : Юрид. ин-т, 1985. 93 с.

357. Колмаков В. П. Идентификационные действия следователя. Москва : Юрид. лит., 1977. 112 с.

358. Колмаков В. П., Ароцкер Л. Е. Следственный эксперимент на предварительном следствии : метод. пособие / под ред. Н. Н. Бокариус. Харьков, 1949. 39 с.

359. Комаринец Б. М., Шевченко Б. И. Руководство по осмотру места преступления. Следы и вещественные доказательства на месте преступления. Москва : ГУРК милиции НКВД СССР, 1938. 271 с.

360. Конан Дойль А. История спиритуализма / пер. Джурри М. Санкт-Петербург : Звезда. глава 21. 1998. 123 с.

361. Кондратюк Л. В. Антропология преступления (микрোকриминология). Москва : Норма, 2001. 344 с.

362. Кони А. Ф. История развития уголовно-процессуального законодательства в России. собрание сочинений в 8-ми тт. Т. 3. Москва, 1967. 480 с.

363. Коновалова В. Е. Версия: концепция и функции в судопроизводстве : *монография*. Харьков : Изд-ль ФЛ-П Вапнярчук Н. Н., 2007. 192 с.

364. Коновалова В. Е. Психология в расследовании преступлений. Харьков : Вища школа, 1978. 144 с.

365. Коновалова В. Е. Убийство: искусство расследования : *монография*. изд-е 2-е допол. и перераб. Харьков : Издатель СПД ФЛ ВАПНЯРЧУК Н. Н., 2006. 320 с.

366. Коновалова В. Е., Сербулов А. М. Следственная тактика: принципы и функции. Москва : ЮрИнфоР, 2001. 198 с.

367. Коновалова В. О. Личность преступника. Криминологическая и криминалистическая характеристики. Вбивство: мистецтво розслідування : *монографія*. Харків : Факт, 2001. С. 37-47.

368. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : академічний курс : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 424 с.

369. Корецкий А. Д. Криминальная армалогия – учение о правовом режиме оружия : учебник. Москва : 2006, 547 с. URL: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=155158>

370. Корецкий А. Д., Землянухина Л. М. Личность вооруженного преступника и предупреждение вооруженных преступлений. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 864 с.

371. Корецкий Д. А. Комплексное криминологическое исследование тяжких преступлений, совершаемых с применением оружия : *монография*. Москва, 1997. 314 с.

372. Корецкий Д. А. Кримінальна армалогія - вчення про правовий режим зброї, 2010. Москва : Астрель, 2010. 607 с.

373. Корниенко Н. А. Следы человека в криминалистике. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 352 с.

374. Корнієнко В. В. Криміналістична характеристика особи злочинця та злочинних груп у сфері банківської діяльності. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 98-102. URL: <http://oaji.net/articles/2016/2258-1452249618.pdf>

375. Коронавирус подтолкнул развитие искусственного интеллекта. Межотраслевой журнал навигационных технологий Глонасс Вестник. URL : <http://vestnik-glonass.ru/news/corp/koronavirus-podtolknul-razvitie-iskusstvennogo-intellekta/>

376. Коронавирус помог поднять точность распознавания. Кейсы. Хайтек +. URL : <https://hightech.plus/2020/03/19/blagodarya-koronavirusu-tochnost-raspoznavaniya-lic-pod-maskoi-dostigla-95->

377. Коросташова Т. О., Ланцедова Ю. О., Тунтула О. С. Курс лекцій з криміналістики. Основи слідознавства. *авторська лекція / за наук. ред. О. А. Кириченка*. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 48 с.

378. Коршик М. Г., Степичев С. С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. Москва : Юрид. лит, 1969. 76 с.
379. Кочарова Г. И. Оpozнание на предварительном следствии. Москва, 1955. 26 с.
380. Краткое пособие по дактилоскопии / под ред. В. М. Комаринца, З. И. Мурзина. Киев, 1969. с. 35.
381. Крепелин Э. Введение в психическую клинику / пер. с нем. 3-е изд-е. Москва : БИНОМ. Лаборатория знаний, 2004. 493 с.
382. Крепье-Жамен Ж. Почерк и характер, 1888.
383. Кречмер Э. Строение тела и характер : пер. с нем. 2-е изд-е. Москва-Ленинград : Госиздат, 1930. 147 с.
384. Кречмер Э. Строение тела и характер. Körperbau und Charakter. Untersuchungen zum Konstitutionsproblem und zur Lehre von den Temperamenten / пер. с нем. Тартаковский Г. Я. Москва : «Академический Проект», 2015. 328 с. (Психологические технологии). ISBN 978-5-8291-1765-8. (in Russian).
385. Кривенко Т. Д., Чернова К. Т., Пациорковский В. В., Ястребов В. Б. Типология личности преступника и индивидуальное предупреждение преступлений. Москва : Издательство ВНИИ Прокуратуры Союза ССР. 1979.
386. Кривошеев А. С. Изучение личности обвиняемого в процессе расследования. Москва : Юрид. лит., 1971. 79 с.
387. Криворученко К. Професії майбутнього: ТОП-7 напрямків, що будуть популярними до 2020 року. *Освіторія*. URL : <https://osvitoria.media>
388. Криминалистика : учебник / под ред. Б. А. Викторова, Р. С. Белкина. Москва : «Юридическая литература», 1976. 552 с.
389. Криминалистика / под ред. д.ю.н., проф. В. А. Образцова. Москва : Юристь, 1997. 760 с.
390. Криминалистика / под ред. док. юрид. наук, проф. В. А. Образцова. Москва : Юристь, 2001. 760 с.
391. Криминалистика / под ред. Н. П. Яблокова, В. Я. Колдуна.

Москва : Изд-во МГУ, 1990. 752 с.

392. Криміналістически значимая інформація о лицах при расследовании компьютерных преступлений : материалы всероссийской межведомственной научно-практической конференции: «Человек как источник криміналістически значимой информации» / под ред. А. М. Зимина, М. Н. Шухина ; в 2 ч. Часть 1. Саратов : СЮИ МВД России, 2002. С. 3-13.

393. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти. кол. авторів : Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. / за ред. В. Ю. Шепітька. Київ : Видавничий Дім "Ін Юре", 2001. 684 с.

394. Криміналістика : *учебник* / под ред. И. Ф. Крылова. Ленинград : ЛДУ, 1976. 592 с.

395. Криміналістика. Книга I. Техніка і тактика розслідування злочинів. Москва, 1935. 272 с.

396. Кримінальний профайлинг (Анализ личности с помощью ProfileCenter). *SearchinForm. Information security.* URL : <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/profajling/vidy/kriminalnyj-profajling/>

397. Кримінальний процесуальний кодекс Швейцарії від 5 жовтня 2007 року (станом на 1 липня 2014 року). Swiss Criminal Procedure Code of October 5, 2007 (as amended upto July 1, 2014). URL: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=15255>

398. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Білорусь від 16 лип. 1999 р. URL: http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk9900295. (назва з екрана).

399. Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Казахстан (станом на 13 листопада 2015 року). URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852

400. Кримінологія : запрошення до дискусії : *монографія* / авт. кол.: О. В. Баляба, Е. В. Віленська, Е. О. Дідоренко, Б. Г. Розовський. Луганськ : РВВ ЛІВС, 2000. 318 с.

401. Кримінологія. Загальна частина : альбом схем / автори-

упорядники: С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, С. Г. Кулик, О. С. Шеремет. Чернігів : ПАТ «ПВК «Десна»», 2015. 658 с.

402. Кримінологія. Особлива частина : навч. посіб. для студ. юрид. спеціальностей вищ. закл. освіти / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред. І. М. Даньшина. Харків : Право, 1999. 232 с.

403. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева и В. Э. Эминова. Москва : Юристъ, 2004. С. 47.

404. Криминология : учебник для вузов / под. общ. ред. А. И. Долговой. Москва : Издательство НОРМА, 2001. С. 331.

405. Крутецкий В. Психология. Москва : Просвещение, 1986. 336 с.

406. Крутова В. И. Идентификация особей по обонятельным сигналам некоторых видов позвоночных : автореф. дисс. ... канд. биол. наук. ИЭ МЭЖ РАН. Москва, 1993. 24 с.

407. Крылов И. Ф. Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы. Ленинград, 1975. 188 с.

408. Кузнецов П. С. Криминалистическое познание следов преступления : учебное пособие. Екатеринбург : Изд-во Екатеринбургской высшей школы МВД России, 1996. 93 с.

409. Куликов В. И. Индивидуальный тест «Словесный портрет». Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 1988. 248 с.

410. Курилюк Ю. Б. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 419 КК України. *Юридична наука*. 2014. № 1. С. 72-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_1_9 (дата звернення: 30.03.2020)

411. Курс лекцій Криміналістика (криміналістична техніка). URL : <http://radnuk.info/pidrychnuku/kriminalis/251-krumunalist.html>

412. Куферштейн Е. З. Странник нечаянный : книга о Николае Агнивцеве - поэте драматурге. Санкт-Петербург : Б-ка Всемирного клуба петербуржцев, 1997. 156 с.

413. Лаврухин С. В. Криминалистическая концепция поведения

преступника. *Государство и право*. 2004. № 6. С. 58-65.

414. Лазурский А. Ф. Классификация личностей. Издание 3-е, переработаное. под ред. М. Я. Басова и В. Н. Мясищева. со статьёй проф. М. Я. Басова "Новые идеи в учении о личности. Ленинград : ГИЗ, 1924. 290 с.

415. Лазурский А. Ф. Очерк науки о характерах. Москва : Книга по Требованию, 2012. 368 с.

416. Ланде Д. В., Фурашев В. М. Основи інформаційного і соціально-правового моделювання : *монографія*. Київ : ТОВ "ПанТот", 2012. 144 с.

417. Ларин А. М. Работа следователя с доказательствами. Москва, 1966. 156 с.

418. Левенець І. В. Судова психіатрія : *навчальний посібник*. Тернопіль : Економічна думка, 2005. 328 с.

419. Леви-Стросс К. Структурная антропология / пер. с фр. Вяч. Вс. Иванова. Москва, 2001. 512 с.

420. Лейкина Н. С. Личность преступника и уголовная ответственность. Ленинград, 1968. 130 с.

421. Лекції по криміналістиці України 2007. URL : <https://sci.house/kniga-kriminalistika-scibook/lektsiji-kriminalistitsi-ukrajini.html>

422. Лисиченко В. К. Питання вдосконалення криміналістичної реєстрації та правові межі застосування дактилоскопіювання мешканців України. *Криміналістичний вісник*. 2002. Вип. 3. С. 34-40.

423. Личность преступника. Москва : Юрид. лит., 1975. 272 с.

424. Личность преступника и применение наказания. / под ред. Б. С. Волкова. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1980. 216 с.

425. Лозовский В. Татуировки. URL : <http://www.tyurem.net/mytext/how/039.htm>

426. Локар Э. Руководство по криминалистике / под ред. Митричева С. П.; пер. : Познышев С. В., Терзиев Н. В. Москва : Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. 544 с.

427. Локомоция. Значение слова "Локомоция" в Большой Советской

Энциклопедии. URL: <http://bse.sci-lib.com/article071187.html>

428. Ломброзо Чезаре Преступный человек, изученный на основе антропологии, судебной медицины и тюрьмоведения, 1876. 874 с.

429. Лосев А. Ф. История античной эстетики : Аристотель и поздняя классика. Том IV. Москва : «Искусство», 1975. 776 с.

430. Лу-Жанин Л. Торбидони Графология. Теория и практика. Сандер: изд-е Тантин, 1991.

431. Лужецька О. Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvnudpsu_2013_4_31.pdf

432. Лозовский В. Как выжить и провести время с пользой в тюрьме. Татуировки. *Всё о жизни в тюрьме.* URL : <http://www.tyurem.net/mytext/how/039.htm>

433. Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений. Москва : Юрид. лит., 1981. 152 с.

434. Лузгин И. М., Лавров В. П. Способ сокрытия преступления и его криминалистическое значение. Москва : МФЮЗО при Академии МВД СССР, 1980. 84 с.

435. Лукашевич В. Г. Методологія інтегративних процесів у сучасній криміналістиці. Актуальні проблеми кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики", присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року). Одеса : Фенікс, 2011. С. 239-241.

436. Лукашевич В. Г. О месте криминалистики в системе наук. *Держава та регіони.* серія : Право, 2003. № 2. С. 39-43.

437. Лукашевич В. Г. Сучасні проблеми криміналістичної методології. Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. Одеса : Юридична література, 2003. Вип. 20. С. 19–24.

438. Лукашевич В. Г. Деякі побіжні нотатки відносно застосування терміну "інформація" в юридичному вжитку. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали Міжнародного круглого столу (29 трав. 2015 р., м. Одеса) / відп. за вип. : В.В. Тіщенко, О.П. Ващук; НУ ОЮА: ПРЦ НАПрН України. С. 171-175. (340 с.)

439. Лукашевич В. Г., Юнацький О. В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого : *монографія*. Київ : КНТ, 2008. 184 с.

440. Лучшие рефераты по криминалистике и криминологии / сост. Г. Павлюк. серия «Банк Рефератов». Ростов – на – Дону: «Феникс», 2002. 224 с.

441. Люди уже начинают красть еду в магазинах. Как карантин повлияет на украинский криминал. *Страна. UA*. URL : <https://strana.ua/articles/analysis/264794-kak-karantin-povlijaet-na-bezrobotitsu-i-kriminal.html>

442. Людина і суспільство : *підручник для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів* / сост. Р. А. Арцишевський, С. О. Бондарук, С. С. Возняк та інші. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 436 с.

443. Ляпунов Б. В. Из глубины веков / под научной редакцией доктора исторических наук А. Я. Брюсова. Государственное изд-во культурно-просветительской литературы. Москва, 1953.

444. Майлис Н. Редкие объекты трассологических экспертиз. *Социалистическая законность*. 1993. № 1. С. 33-35.

445. Макаренко Є. І. Вступ у криміналістику : *навчальний посібник*. Дніпропетровськ : Академія митної служби, 2000. 194 с.

446. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії: Анатоль Франс. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Анатоль_Франс

447. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії: Вільям Гершель. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Вильям,_Гершель

448. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії: Генрі Фолдс. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Генрі,_Фолдс
449. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії: Едвард Генрі. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Едвард_Генрі
450. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії: Френсіс Гальтон URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Френсіс_Гальтон
451. Матеріал із Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki> – габитоскопия.
452. МВС запустило чат-бот для оперативного реагування на випадки домашнього насильства. *UNN Українські Національні Новини інформаційне агентство*. URL : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1867557-mvs-zapustilo-chat-bot-dlya-operativnogo-reaguvannya-na-vipadki-domashnogo-nasilstva>
453. Мейли Р. Структура личности. Экспериментальная психология. Москва, 1970. С. 258.
454. Мелюх В. П. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики контрабанди наркотичних засобів. URL: <http://intkonf.org/melyuh-vp-osoba-zlochintsy-a-yak-element-kriminalistichnoyi-harakteristiki-kontrabandi-narkotichnih-zasobiv/>
455. Менцл П. Микроследы и их роль в раскрытии и расследовании преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук / Павел Менцл. Москва, 1978. 17 с.
456. Мерзликин Й. Значение профайлинга в современном мире. Технология выявления неконгруентности. *Научный вестник Московского государственного технического университета гражданской авиации*. 2015. №218. С. 114-116.
457. Месмер Ф. А. Доклад об открытии животного магнетизма. Карлсруэ, 1781.
458. Месмеризм. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). Санкт-Петербург, 1890-1907.
459. Методика дактилоскопічної експертизи. Експертна спеціальність

4.6 Дактилоскопічні дослідження / укл. Жолтанська І. І., Кузнєцов В. А., Щавелєв А. В., Димитрова Ю. В., Кушніренко Н. В. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2014. 119 с.

460. Митричев С. П. Теоретические основы советской криминалистики (введение в науку) : учебное пособие для студентов ВЮЗИ. Москва : РИО ВЮЗИ, 1965. 92 с.

461. Михайлов О. Є., Горбань А. В., Міщук В. В. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Знання, 2012. 565 с.

462. Михлин А. С. Личность осужденных к лишению свободы и проблемы их исправления и перевоспитания. Фрунзе, 1980. С. 188-190.

463. Мишон Ж. И. Практическая система графологии, 1875.

464. Модестова Т. В. Вербальні та невербальні аспекти міжособистісної комунікації у сучасному контексті. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. № 1(22). С. 109-115.

465. Молибога Н. П., Абрамова В. М., Свобода Е. Ю. Признаки, используемые при проведении почерковедческих экспертиз текстов, подписей и цифровых записей : учебно-справочное пособие. Киев : НАВСУ, 2000. 68 с.

466. Морозов Б. Н. Использование криминалистической фотографии при расследовании пре ступлений : учебное пособие. Ташкент, 1990.

467. Мудьюгин Г. Установление личности потерпевшего при расследовании убийств. Социалистическая законность. 1956. № 2.

468. Мюллер В. Англо-русский словарь. 70000 слов и выражений. Изд-е 14-е, стереотип. Москва : «Советская энциклопедия», 1969. 912 с.

469. Навчальні матеріали онлайн: Криміналістика. URL: http://pidruchniki.com/1437070951617/pravo/slidova_kartina_zlochynu#318

470. Насильство: визначення поняття та приклади. Що таке насильство? URL: <http://www.coe.int/uk/web/compass/peace-and-violence> інформація с сайта <http://controlarms.org/en/>

471. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України /

за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

472. Наукову спроможність хіромантії довели криміналісти Росії. URL: <http://hoppet.net/?p=884>

473. Нахов И. М. Физиогномика как отражение способа типизации в античной литературе. В сб. : Живое наследие античности. Вопросы классической филологии, вып. IX. Москва : Изд-во МГУ, 1987. С. 69-88.

474. Небылицин В. Д. Избранные психологические труды. Москва, 1990. 403 с.

475. Негашева М. А. Основы антропометрии : учебное пособие. Москва, 2017. 216 с.

476. Нестерова І. А., Мацола М. І. Кримінологічне профілювання як один із сучасних напрямів запобігання злочинності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. №3. С. 182-185. (in Ukrainian).

477. Новицький В. Пам'ятка співробітникам поліції «Щодо застосування вогнепальної зброї». URL: <http://mediarnbo.org/2016/02/10/pam-yatka-spivrobotnikam-politsiyi-shhodo-zastosuvannya-vognepalnoyi-zbroyi/>

478. Новоселова Г. М. (сост.) Физиогномика. серия "Четвертое измерение". Санкт-Петербург : Библиополис, 1993. 312 с.

479. Новые сканеры лица способны узнавать людей в медицинских масках. SecurityLab.ru Positive Technologies. URL : <https://www.securitylab.ru/news/505319.php>

480. Новый энциклопедический словарь. Москва : Большая Российская энциклопедия, Рипол КЛАССИК, 2004. 1456 с.

481. Ньюренберг Д., Калеро Г. Как читать человека словно книгу : пер. с англ. Москва, 1988. 176 с.

482. Обозов Н., Щекин Г. Психология работы с людьми : советы руководителю. Киев, 1990. 205 с.

483. Образовательный портал Hotelugor: криминалистическая техника : *лекции*. URL : <http://www.hotelugor.ru/kriminalisticheskaya-tekhnika->

484. Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника. Москва : Юристъ, 1997. 336 с.

485. Образцов В. А. Криминалистика : *курс лекций*. Москва : Право и Закон, 1996. 447 с.

486. Образцов В. А. Криминалистическая характеристика преступлений: дискуссионные вопросы и пути их решения. Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. трудов. Москва, 1984. С. 7-15.

487. Образцов В. А. Серийные убийства как объект психологии и криминалистики : учебное и практическое пособие. Москва : Омега-Л, ИМПЭ им. А. С. Грибоедова, 2003. 208 с.

488. Образцов В. А., Богомолова С. Н. Криминалистическая психология : учеб. пособие для вузов. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2002. 447 с.

489. Образцов В. А., Степаненко Д. А. Теория криминалистической идентификации: состояние, проблемы, перспективы развития. Lex Russica. Москва : научн. труды МГЮА, 2006. № 4. С. 743-754.

490. Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника. Москва : Юристъ, 1997. 336 с.

491. Образцы экспертных заключений. Дактилоскопия, трасология, экспертиза холодного оружия / сост. Я. В. Рыбалко. Киев : РИО МВД УССР, 1986. 176 с.

492. Общая психодиагностика / под ред. А. Бодарева, В. Сталина. Москва, 1987. 303 с.

493. Общая психология : учебник / под ред. А. Петровского. Москва : Просвещение, 1986. 464 с.

494. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : науково-практичний посібник / за ред. Н. І. Клименко. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 216 с.

495. Оружие в массы: петиция на сайте Президента собрала 25 тысяч подписей электронный ресурс. URL : <https://petition.president.gov.ua/>
496. Оружие в массы: петиция на сайте Президента собрала 25 тысяч подписей. URL : <https://www.obozrevatel.com/politics/47906-oruzhie-v-massyi-petitsiya-na-sajte-prezidenta-sobrala-25-tyisyachpodpisej.htm>
497. Осмотр места происшествия ; справочное пособие / кол. авт. Запорожье : УВД Украины в Запорожской области, 1989. 73 с.
498. Основи загальної та юридичної психології : курс лекцій : навч. посібник / сост. Н. Р. Бобечко, В. П. Бойко, І. В. Жолнович, І. І. Когутич ; за ред. В. Т. Нора. Київ : Алерта : ЦУЛ, 2011. 224 с.
499. Основні аспекти передачі і сприйняття інформації в процесі спілкування. URL: <http://mediclab.com.ua/index.php?newsid=30140>
500. Особа злочинця. Бібліотека онлайн. URL: <http://book.net/index.php?p=achapter&bid=11935&chapter=1>
501. Особистість засудженого до позбавлення волі як об'єкт криміналістичного дослідження. URL: <http://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/diplomna-robota-magistra-Getti-Pavla-Gennadijovicha.pdf>
502. Оттоленги С. Экспертиза почерка и графическая идентификация / пер. с итальянского. Москва : Изд-во Наркомвнудела, 1926. С. 7, 8.
503. Палеха Ю. І., Леміш Н. О. Загальне документознавство : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2008. 393 с.
504. Пандемия коронавируса подтолкнула китайских разработчиков систем распознавания лиц наконец научить свои алгоритмы идентифицировать людей в медицинских масках. Блоги. ІТСua. URL : <https://itc.ua/blogs/pandemiya-koronavirusa-podtolknula-kitajskih-razrabotchikov-sistem-raspoznavaniya-licz-nakonecz-nauchit-svoi-algoritmy-identificzirovat-lyudej-v-mediczinskih-maskah/>
505. Папилярные узоры : Идентификация и определение характеристик личности (Дактилоскопия и дерматоглифика) / под ред. Л. Г.

Еджубова и Н. Н. Богданова. Москва : АК, 2002. 316 с.

506. Паршукова Л. П., Шакурова З. А. Физиогномика : читай по лицу. Ростов на Дону : Феникс, 2005. 251 с.

507. Первухина Л. Ф. Моделирующие возможности информационных систем по способу преступления в решении задачи розыска преступника. Организационно–тактические проблемы расследования преступлений. Красноярск, 1990. С. 121–131.

508. Петрушенко В. Л. Філософія : навчальний посібник. Львів : ТзОВ НВФ "Магнолія плюс", 2006. 243 с.

509. Пещак Я. Следственные версии. Криминалистическое исследование. Москва : Прогресс, 1976. 226 с.

510. Пирожков В. Ф. Криминальная психология : издание учебное (Юридическая психология). Москва : "Ось-89", 2001. 704 с.

511. Подільчак О. М. Кримінологічний профайлінг – реалізація вчення про особу злочинця. *Право і суспільство*. 2017. Частина 2. № 4. С. 154-157.

512. Подольный Н. А. Криминалистическая характеристика личности мошенника, совершающего преступную деятельность на рынке ценных бумаг. *Следователь*. 2002. № 5. С. 31-34.

513. Покоління Z. *Wikipedia*. URL : <http://uk.m.wikipedia.org>

514. Портретная идентификация личности в оперативно-розыскной и следственной работе. Москва, 1968. 100 с.

515. Порубов Н. И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве. Минск : Вышейш. школа, 1973. 367 с.

516. Потапов С. М. Введение в криминалистику : пособие. Москва : РИО ВЮА КА, 1946. 24 с.

517. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / кол. авт. / за ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. Харків : Вид-во Кроссруд, 2008. 364 с.

518. Практикум по экспериментальной и прикладной психологии / под ред. А. А. Крылова. Ленинград, 1990. 494 с.

519. Прейер В. К психологии письма, 1895. 108 с.
520. Причинний зв'язок. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
521. Проблематика етнічного профайлінгу в діяльності поліції : аналіз сучасної західної літератури : наук.-практ. вид. / за заг. ред. Дж. Перлина. Львів : Астролябія, 2011. 632 с. (in Ukrainian).
522. Програма поведінкового інтерв'ю. URL: www.fbi.gov
523. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Законопроект №1009 від 29.08.2019. URL : https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66252.
524. Протасевич А. А., Образцов В. А. Раскрытие убийств: нетрадиционные методы, приемы, рекомендации. Очерки теории и практики следственной работы. Иркутск : Изд-во ИГЭА, 1998. 308 с.
525. Профайлинг в психологии. URL : <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/profajling/napravlenie-profajlinga/profajling-v-psihologii/>
526. Профайлинг Технологии предотвращения противоправных действий / под ред. Ю. Вольнского-Басманова, Н. Эриашвили. 2-е изд. Москва : Юнити-Дана, 2013. 198 с.
527. Профайлинг. URL : <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/profajling/>
528. Профайлинг. URL : <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/profajling/profajling-v-rossii/>
529. Профайлинг. Материал из Википедии – свободной энциклопедии. URL : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
530. Психологический словарь. Локомоция. URL: <http://psychology.net.ru/dictionaries/psy.html?word=476>
531. Психология : словарь / под ред. А. Петровского, М. Ярошевского. Москва, 1990. 494 с.
532. Психология следователя. *Национальная академия внутренних дел Украины*. URL : <http://studfile.net/preview/7086947/page:2/>

533. Психологічні чинники огляду місця події. *Студопедия*. URL : https://studopedia.ru/21_134200_a-psihologichni-chinniki-oglyadu-mistsya-podii.html

534. Рабочая лекция по дисциплине «Психология в деятельности сотрудников органов внутренних дел». URL : http://213.182.177.142/kafedr/31.Uridicheskoj_psixolog/psy_v_deatelnosty/40.05.02/40.05.02/40.05.02_UUP/lekcii/8/%D0%BB8.htm

535. Радкевич П. Зерцало правосудия. Санкт-Петербург : Б. и., 1805. 166 с.

536. Разумов Э. А., Молибога Н. П. Осмотр места происшествия. Киев : РИО МВД Украины, 1994. 672 с.

537. Райт Р. Х. Наука о запахах / перевод с англ. Л. Г. Булавина, Т.А. Никольский; под ред. и с предисловием проф. Н. П. Наумова Москва : Изд-во «Мир», 1966. 96 с.

538. Распределение главных типов тактильных узоров на пальцах рук человека. *Руссий антропологический журнал*. т. XVI, вып. 1-2, 1927. С. 7-27.

539. Ратинов А. Р. Методологические вопросы психологического изучения личности пре ступника. Психологическое изучение личности преступника. Москва : Юрид. лит., 1976. С. 14-21.

540. Ратинов А. Р. Психологическое изучение личности преступника. Москва, 1981. 218 с.

541. Ратинов А. Р., Константинова Н. Я., Собчик Е. М. Самооправдание прступников. Личность преступника как объект психологического исследования : сб. науч. трудов / под ред. А. Р. Ратинова. Москва : Юридическая литература, 1979. 178 с.

542. Раш Б. Влияние физических причин на моральную способность. Американские просветители. Избранные произведения в двух томах. Том 1. Москва : Мысль, 1968. 836 с.

543. Раш Б. Лекции о животной жизни. Американские просветители. избранные произведения в двух томах. том 1. Москва : Мысль, 1968. 385 с.

544. Роганов С. А. Криминалистика. Завтра экзамен. Санкт Петербург : Питер, 2004. 192 с.
545. Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із збутом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: методичні рекомендації ; укладачі: Г. С. Бідняк, Н. В. Павлова, І. В. Пиріг, В. І. Слипченко, К. О. Чаплинський, Ю. А. Чаплинська, Н. П. Черняк. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. 64 с.
546. Рошаль В. М. Физиогномика. Сигнатуры жизни. Санкт-Петербург : Издательство: Астрель-Санкт-Петербург. АСТ, 2006. 144 с.
547. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2 т. Москва : Педагогика, 1989. Т. 1. 614 с.
548. Руденко В. П. Теория и практика обучения курсантов-кинологов в военно-учебных заведениях (1945-1997 гг.) : дисс. ... канд. пед. наук. Ак. погран. войск Украины. Хмельницкий, 1998. 229 с.
549. Руль Ю. В., Мартинова Т. О. Психологія профайлінгу : *навчальний посібник*. Київ : ДП Видавничий дім "Персонал", 2018. 236 с. (in Ukrainian). С. 57-58.
550. Русаков М. Н. Следы преступления : *учебное пособие*. Омск : Высшая школа милиции МВД СССР, 1988. 92 с.
551. Сабадаш В. П., Ларкін М. О. Криміналістика : навч. посіб. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 228 с.
552. Салтевский М. В. Использование запаховых следов для раскрытия и расследования преступлений : лекция для слушателей факультета повышения квалификации. Киев : Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1982. 52 с.
553. Салтевский М. В. Криминалистика в современном изложении юристов. Харьков : ИМП «Рубикон», 1996. 432 с.
554. Салтевський М. В. Криміналістика : *підручник*. у 2-х ч. Ч.1.

Харків : Консум, Основа, 1999. 416 с.

555. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

556. Салтевский М. В., Криминалистика : учебное пособие. Москва, 1996. 428 с.

557. Салтевский М. В. Криминалистическая одорология. Киев, 1976. 47 с.

558. Салтевский М. В. Следы человека и приемы их использования для получения информации о преступнике и обстоятельствах преступления : лекция. Киев : НИИРИО КВШ МВД СССР, 1983. 44 с.

559. Салтевский М. В. Теория и практика получения информации о преступнике для его розыска и отождествления. Киев : КВШ МВД СССР, 1977. 32 с. С. 5.

560. Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики : навч. посібник. Київ : ІСД МО України, УЮА, 1994. 180 с.

561. Самойлов Г. А. Основы криминалистического учения о навыках. Москва : НИИРИО ВШ МВД СССР, 1968. 119 с.

562. Самошина З. Г. Історичний нарис розвитку криміналістики в МДУ. Москва, 1982. 15 с.

563. Самые востребованные IT-профессии на 2020 год. *IT Рейтинг Украины*. URL : <https://it-rating.in.ua/#search-main>

564. Сахаров А. Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел. Москва, 1984. 43 с.

565. Сахарук Т.В. Поняття “Особа винного” за кримінальним правом України. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2004. № 4. С. 46-51.

566. Свентікова М. І. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики незаконного ввезення, виготовлення та розповсюдження порнографічних предметів. *Форум права*. 2011. № 4. С. 657-662. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11cmirpp.pdf>

567. Свирин Ю. Биологический (генетический) фактор как одно из условий преступного поведения. *Российская юстиция*. 1996. № 12. С. 23.

568. Сегай М. Я. Методология судебной идентификации. Киев : НИ и РИО МВД УССР, 1970. 256 с.

569. Седнев В. В., Ирхин Ю. Б., Одерий О. В., Коструб А. Н. Методология психологического портретирования при раскрытии и расследовании серийных насильственных преступлений: итоги и перспективы развития. *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. Київ : ТОВ Еліт Прінт, 2012. № 1 (17). С. 6-14.

570. Селиванов Н. А. Советская криминалистика: система понятий. Москва : Юридическая литература, 1982. 152 с.

571. Семеновский П. С. Дактилоскопия как метод регистрации. Москва : Изд-во «Розыск республики», 1923. 113 с.

572. Сержантов В. Ф., Гречаный В. В. Человек как предмет философского и естественнонаучного познания. Ленинград : Изд-во Ленинградского ун-та, 1980. 216 с.

573. Сеченов И. М. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / под ред. А. М. Прохоров 3-е изд. Москва : Советская энциклопедия, 1969. 350 с.

574. Сеченов И. М. О предметном мышлении с физиологических позиций. URL : relig-library.pstu.ru

575. Сеченов И. М. Рефлексы головного мозга. URL : www.raruss.ru

576. Сибиряков С. Л. Допреступные и криминальные отклонения в поведении детей и подростков. Волгоград, 2001. 172 с.

577. Сикорский И. Всеобщая психология с физиогномикой. Киев, 1912. 770 с.

578. Сковордин Ю. П., Горохов Ю. А., Коробейников В. Н. Криминалистика : учебное пособие. Курган : Изд-во Курганского гос. ун-та, 2001. 167 с.

579. Скрипченко О. В., Волинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. Загальна психологія : підручник. Київ : Либідь, 2005. 464 с. (in Ukrainian).

580. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та словосполучень / уклад. : Л. О. Пустовіт, О. І. Скопенко, Г. М. Сюта, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.

581. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Туркменистана. Постатейный / под общ. ред. А. В. Смирнова. Ашхабад, 2011. 656 с.

582. Снетков В. А. Габитоскопия : учебник ; отв. ред. : Белкин Р. С. Волгоград : Из-во НИиРИО ВСШ МВД СССР, 1979. 183 с.

583. Снетков В. А., Зинин А. М. Криминалистические средства и методы собирания, фиксации и использования признаков внешности при установлении личности. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1976. 36 с.

584. Снетков В. А., Зинин А. М., Виниченко И. В. Типы и элементы внешности (ТЭВ). Москва : ВНИИ МВЛ СССР, 1979. 208 с.

585. Советский энциклопедический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1989. 1632 с.

586. Соединенные Штаты Америки. Конституция и законодательные акты. / пер. с англ. О. А. Жидкова. Москва : Прогресс, Универс, 1993. 768 с.

587. Сорокач О. В. Щодо становлення та розвитку теорії і практики встановлення особи невідомих трупів : наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 10. С. 260-265.

588. Соціологія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. В. Г. Городяненка. Київ : Вид-й центр «Академія», 2002. 560 с.

589. Специализованный курс криминалистики (для слушателей вузов МВД СССР, обучающихся на базе среднего специального юридического образования) : учебник. Киев : НИиРИО Киевской высшей школы МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1987. 384 с.

590. Спиритизм. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). Санкт-Петербург, 1890-1907. 494 с.

591. Спінальні механізми генерації локомоторних рухів. Спінальний генератор. URL: <http://medbib.in.ua/spinalnyie-mehanizmyi-generatsii->

lokomotornyih.html

592. Спирица Е. Психология лжи и обмана. Как разоблачить лжеца. URL : <https://psy.wikireading.ru/3737>
593. Срезневский В. В. Гипноз и внушение. Петроград : Академическое издательство, 1920. 64 с.
594. Старовойтов В. И. Методологические и процессуальные аспекты идентификации человека с использованием собак-детекторов : дисс. ... канд. юрид. наук. Ак. управления МВД России. Москва, 2005. 202 с.
595. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів : *навч. посібник*. Київ : НВТ «Правник», 1997. 42 с.
596. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика сексуальних убивств: поняття, зміст, значення для розслідування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : Б. в., 1998. 18 с.
597. Старушкевич А. В. Особа злочинця та потерпілого як елемент криміналістичної характеристики сексуальних убивств : *навч. посібник*. Київ : НВТ «Правник»; НАВСУ, 1997. 63 с.
598. Статистика продаж всех поколений iPhone. URL: <http://www.apple.com> (дата звернення: 02.04.2020)
599. Статистика/Кіберполіція/МВС 2012-2019 рр. URL : https://mvs.gov.ua/ua/pages/274_Statistika.htm/;https://mvs.gov.ua/ua/infographic/nacionalna_policiya/Kiberpoliciya2018.htm
600. Столяренко А. М. Прикладная юридическая психология. Москва : Изд-во «Юнити-Дана», 2001. 639 с.
601. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі : *навчально-довідковий посібник*. Харків : ТОВ «Одіссей», 2004. 448 с.
602. Сулимов К. Т. Кинологическая идентификация индивидуума по обонятельным сигналам : дисс. ... канд. биол. наук. ИПЭиЭ РАН. Москва, 1995. 146 с.
603. Суханов Ст Би., Общая система симметричной локомоции

наземных позвоночных и особенности передвижения низших тетрапод. Ленинград : Наука, 1968. 228 с.

604. Сухаревская А. Как обмануть системы распознавания лиц. Можно ли выдать себя за другого или выпасть из поля зрения камер. *Ведомости*. URL : <https://www.vedomosti.ru/technology/articles/2018/03/28/755116-obmanut-sistemi>

605. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2005. 639 с.

606. Тацій В. Я. Перебудова кримінального процесу України в контексті Європейських стандартів: теорія, історія і практика : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. Харків, 2004. URL : <http://mego.info/>

607. Тегако Л. И. Дерматоглифика в современном научном познании человека. Нац. акад. наук Беларуси, Институт истории. Минск : Беларуская наука, 2015. 194 с.

608. Тегако Л. И. Научная хиромантия. Москва : «Эксмо», 2008. 176 с.

609. Тегако Л. И., Марфина О. В. Практическая антропология. Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. 320 с.

610. Теоретические проблемы учения о личности преступника. Москва, 1979. С. 72-77.

611. Терзиев Н. В. Криминалистическое отождествление личности по признакам внешности : *учебное пособие* ВЮЗИ. Москва, 1956. 130 с.

612. Терзиев Н. В., д-р юрид. наук, Эйсман А. А., канд. юрид. наук. Введение в криминалистическое исследование документов / под ред. Л. П. Рассказова; Научно-технический отдел управления милиции (Москва); Всесоюзный юридический заочный институт МЮ СССР. Часть 1. Москва, 1949. 124 с.

613. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. *Видання 16-те, доповнене та перероблене.*

Київ : Алерта ПЄ, 2020. 1070 с.

614. Тертышник В. М., Слинько С. В. Тайное становится явным: взаимодействие следователя, оперативного работника и эксперта-криминалиста при раскрытии и расследовании преступлений : учебное пособие. Харьков : «Гриф», 1997. 68 с.

615. Томас Ф. Тайны лица : Физиогномика : пер. с англ. Москва, 1991. 268 с.

616. Трепаков Е. А. Диагностика по руке? *Твое здоровье*. 1989. № 3-4. С. 44-47.

617. Трепаков Е. А. Кожный рисунок руки : наследственность и здоровье. *Твое здоровье*. 1989. №№ 1-2.

618. Українська радянська енциклопедія: у 12 т. / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О. К. Антонов та ін. 2-ге вид. Київ : Головна редакція УРЕ, 1974-1985. Т. 9: Поплужне-Салуїн / Головна редакція Української радянської енциклопедії. Вид. 2-ге. 1983. 558 с.

619. Учаткін Г. М. Законодавчо затвердити право громадян України на захист. URL : https://zbroya.info/uk/blog/17213_vibori-prezidenta-ukrayini-zakon-pro-zbroiu/

620. Учаткін Г. М. Законодавчо затвердити право громадян України на захист. URL : <https://petition.president.gov.ua/petition/40>

621. Фант Г. Акустическая теория речеобразования / пер. с англ. Л. А. Варшавского, В. И. Медведева / под ред. В. С. Григорьева. Москва : Наука, 1964. 284 с.

622. Федоров Г. В. Одорология: запаховые следы в криминалистике : монографія. Минск : Амалфея, 2000. 144 с.

623. Федоров Г. В. Теория и практика использования одорологии в борьбе с преступностью : дис. ... канд. юрид. наук. Академия МВД РБ. Минск, 1999. 144 с.

624. Федоров Ю.Д. Следственно–оперативная группа на месте происшествия (психологические аспекты) : учебное пособие. Ташкент :

НИиРИО Ташкентской высшей школы МВД СССР, 1982. 60 с.

625. Феномен. *Вікіпедія*. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Феномен>

626. Физиогномика. *Вікіпедія*. URL : <https://ru.wikipedia.org/wiki/Физиогномика>

627. Физиогномика: характер по лицу. URL : <https://poisk-ru.ru/s3487t1.html???history=0&pfid=1&sample=19&ref=2>

628. Филатова Е. Г. Уголовно-правовая, криминологическая и криминалистическая характеристика преступлений, совершаемых с использованием огнестрельного оружия и взрывных устройств. Москва, 1995.

629. Филимонов В. Д. Общественная опасность личности преступника. Томск, 1970. 278 с.

630. Фионик Д. Откуда берутся серийные убийцы: где полиция прячет трупы. *Антикор*. 04 янв. 2019. URL : https://antikor.com.ua/articles/279090-otkuda_berutsja_serijnye_ubijtsy_gde_politsija_prjachet_trupy (in Ukrainian).

631. Фионик Д. Откуда берутся серийные убийцы. Операция «Упырь»: как ловили харцызского душителя. Украина криминальная. 2 ноябр. 2018. URL : <http://cripo.com.ua/gangsters/otkuda-berutsya-serijnye-ubijtsy-operatsiya-upyr-kak-lovili-hartsyzskogo-dushitelya/> (in Ukrainian).

632. Фізіогноміка. Матеріал из Вікіпедії. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>

633. Флеминг Ф. Шпионы. Истории о тайных агентах. / под ред. Л. Майлс, Дж. Татчелл; Ил. Я. Джексон. Москва : Издательский дом "Росмэн", 1998. 63 с.

634. Фойгель О. І., Козулева А. О. Використання метода профайлінга в оперативній, слідчій і експертній діяльності. URL : www.cyberleninka.ru

635. Фрейд З. Психология бессознательного. Москва : Просвещение, 1989. С. 428-439.

636. Френология. Матеріал из Вікіпедії. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Френология>

637. Френология. Советский энциклопедический словарь. научно-редакционный совет : А. М. Прохоров (пред.). Москва : Советская энциклопедия, 1981. С. 1444. 1600 с.

638. Френологія. *Матеріал з Вікіпедії*. URL : <https://ru.wikipedia.org/wiki>

639. Френсис Гальтон Наследственность таланта, ее законы и последствия. Санкт-Петербург, 1875. 300 с.

640. Фуа П. Графология в повседневной жизни : пер. с фр. Париж, 1980. 56 с.

641. Фулфер М. Искусство чтения по лицу. Минск : Попурри, 2004. 176 с.

642. Характеристика осіб, які задіяні в наркобізнесі. *Студопедія*. URL : https://studopedia.com.ua/1_56626_harakteristika-osib-yaki-zadiyani-v-narkobiznesi.html

643. Хигир Б. Ю. Как в человеке распознать преступника? С помощью астрологии, хиромантии, физиогномики, тайны имени. Москва : АСТ: Астрель; Владимир : ВКТ, 2008. 540 с.

644. Хигир Б. Ю. Физиогномика. Москва : Астрель; АСТ; Хранитель, 2007. 637 с.

645. Хить Г. Л. Дерматоглифика народов СССР. Москва : «Наука», 1983. 280 с.

646. Хить Г. Л., Долинова Н. А. Расовая дифференциация человечества (дерматоглифические данные). Москва : «Наука», 1990. 204 с.

647. Хіромантія: по долоні можна дізнатися про людину все. *Людина і суспільство. Рівне Вечірнє*. 2013. URL : <https://rivnepost.rv.ua>

648. Хлынцов М. Н. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений. Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1982. 159 с.

649. Хрестоматія Адлер. А. Індивідуальна психологія. Історія зарубешньої психології. Москва : Издательство Московского университета,

1986. 344 с.

650. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. 3-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2007. 607 с.

651. Цветков П. П. Исследование личности обвиняемого. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1973. 149 с.

652. Цветков П. П. О криминалистическом исследовании внешнего облика человека. *Правоведение*. 1972. № 2. С. 121-127.

653. Центров Е. Е. Криминалистическое учение о потерпевшем. Москва : МГУ, 1988. 160 с.

654. Чезаре Ломброзо Преступный человек : пер. с ит. Москва : Эксмо ; МИДГАРД, 2005. 876 с. ISBN 5-699-13045-4. (in Russian).

655. Черняк Н. П., Зеленько Ю. В. Деякі ознаки особи злочинця, які впливають на обрання способу приховування злочину. *Вісник Запорізького юрид. ін.-ту*. 2008. № 1. С. 198-204.

656. Черняк Н. П., Ященко А. І. Криміналістична характеристика особи злочинця як джерело інформації під час розслідування різних видів убивств. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2008. № 2. С. 185-191.

657. Черняк Ю. Д. Информация и управление. Москва : Наука, 1974. 184 с.

658. Чечель И. Хиромантия для всех. Москва : Изд-во «Русский язык», 1991. 150 с.

659. Чешихин В. Е. Лафатер, Иоганн-Каспар. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). Санкт-Петербург, 1890-1907.

660. Чистикина Т. А., Прокопьев Н. Я., Марьинских С. Г. Дерматоглифика у спортсменов : *монографія*. Lap Lambert Academic Publishing GmbH KG, 2013. 170 с.

661. Что может рассказать о вас рисунок на пальцах. URL: <http://www.adme.ru/svoboda-psiholgiya/chto-mozhet-rasskazat-o-vas-risunok-na-palcah-1190460/>

662. Чулахов В. Н. Значение индивидуальности навыков и привычек для криминалистических целей. *Закон и право*. 2004. № 1. С. 44-46.
663. Чулахов В. Н. Криминалистическое учение о навыках и привычках человека / под ред. проф. Е. Р. Россинской. Москва : Изд-во «Юрлитинформ», 2007. 288 с.
664. Чулахов В. Н. Навыки и привычки преступника и потерпевшего как элементы криминалистической характеристики преступления. *Закон и право*. 2004. № 2. С. 30-33.
665. Чулахов В. Н. О понятийном аппарате криминалистического учения о навыках. *Вестник криминалистики*. 2003. № 3. С. 80-89.
666. Чулахов В. Н. Понятие привычки в криминалистическом аспекте. *Вестник криминалистики*. 2003. № 4. С. 62-69.
667. Чулахов В. Н. Учет навыков и привычек человека при планировании следственных версий. *Законность*. 2003. № 12. С. 9-10.
668. Чуфаровский Ю. В. Юридическая психология. Москва : Ористъ, 1995. 256 с.
669. Шамонова Т. Н. Следы человека на месте преступления, их роль в доказывании (биологический аспект). Москва : МосУ МВД Росси, Изд-во «Щит-М», 2007. 153 с.
670. Шаова Т. Г., Исмадова Т. И. Классификация элементов и признаков внешности человека. *Вестник криминалистики*. 2006. 1(5). С. 64-71.
671. Шапарь В. Б. Как читать человека по лицу, почерку, позе, мимике, жестам. Харьков : Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга»; Белгород : ООО «Книжный клуб "Клуб семейного досуга"», 2009. 336 с.
672. Шапарь В. Б. Как читать человека по лицу. Легкий способ. Харьков : Книжный Клуб «Клуб Семейного Досуга»; Белгород : ООО «Книжный клуб "Клуб семейного досуга"», 2011. 384 с.
673. Шварц Т. Судьба на ладони. Хиромантия. Санкт-Петербург : ПИТЕР, 2008. 144 с.

674. Шварци Т. Читаем лица. Физиогномика. Санкт-Петербург : ПИТЕР, 2010. 160 с.

675. Шевченко Б. И. Научные основы современной трасологии. Москва : тип. ТАСС, 1947. 54 с.

676. Шевченко Б. И. Теоретические основы трасологической идентификации в криминалистике. Москва, 1975. 87 с.

677. Шепітько В. Ю. Вступ до навчального курсу «Криміналістика» : *лекція*. Київ : Ін Юре, 2016. 192 с.

678. Шепітько В. Ю. Ідентифікація людини за ознаками зовнішності : *наук. практ. посіб.* Харків : ВКФ «Гриф», 2003. 112 с.

679. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид. переробл. і допов. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре»», 2004. 728 с.

680. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Ін Юре, 2010. 496 с.

681. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / за ред. акад. НАН України В. Я. Тація. Харків : Право, 2001. 560 с.

682. Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності : *навчальний посібник*. Харків : Право, 2006. 160 с.

683. Шепітько В. Ю. Соціально-психологічні характеристики особи злочинця в криміналістиці : проблеми використання типології можливостей моделювання. Вибрані твори. Харків : Вид. агенція "Апостіль", 2010. С. 548-556.

684. Шиканов В. И. Полезная книга о работе с запаховыми следами при расследовании преступлений. Труды Омской высшей школы милиции. Омск, 1977. вып. 24. С. 160-162. Рец. на кн. : Салтевский М. В. Криминалистическая одорология. Работа с запаховыми следами. Киев, 1976.

685. Шиканов В. И., Тарнаев Н. Н. Запаховые микроследы. Иркутск, 1974. 104 с.

686. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза: организация и проведение. Москва : Юридическая литература, 1979. 168 с.
687. Шнейдемилль Г. Определение почерка. Лейпциг. 1922.
688. Штангл А. Тайны маятника. Санкт-Петербург : Питер-Паблицинг, 1997. 224 с.
689. Шурухов Н. Г. Личность пенитенциарного преступника. *Социологические исследования*. 1993. № 8. С. 74-83.
690. Щекин Г. Визуальная психодиагностика и ее методы : в 2 кн. Киев, 1991. 616 с.
691. Щекин Г. Визуальная психодиагностика: познание людей по их внешности и поведению : учеб.-метод, пособие. 4-е изд., стереотип. Киев : МАУП, 2011. 616 с.
692. Щекин Г. Как читать людей по их внешнему облику. Киев, 1992. 238 с.
693. Щекин Г. Основы визуальной психодиагностики : *монографія*. Киев, 1989. 153 с.
694. Щербина И. В. Какие они – дети рожденные в 21 веке? URL : <http://womo.ua/analiziruu-eto-deti-pokoleniya-z/>
695. Эйсман А. А. Заключение эксперта : *монография*. Москва : Юридическая литература, 1971. 164 с.
696. Эйсман А. А. Некоторые вопросы теории исследования вещественных доказательств. *Вопросы криминалистики*. Москва. 1962. № 5. С. 35-40.
697. Экспериментальная психология / ред.-сост. П. Фресс, Ж. Пиаже : пер. с фр. Москва, 1975. 284 с.
698. Экспертное отождествление личности по чертам внешности. Москва, 1959. 277 с.
699. Ювал Н. Х. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього. Харків : КСД, 2019. 544 с. URL : https://andronum.com/index.php?dispatch=products.download_fragment2&prod

uct_id=17445

700. Юнг К. Психологические типы. Москва, 1930. 212 с.

701. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : "Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана", 2003. Т. 5: П-С. 736 с.

702. Яблоков Н. П. Криминалистика : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : МАУП, 2005. 781 с.

703. Яблоков Н. П. Криминалистическая методика расследования (некоторые теоретические положения). Москва : Изд-во МГУ, 1985. 333 с.

704. Якимов И. Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Москва : НКВД РСФСР, 1925. 430 с.

705. Якимов И. Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. Москва : Заготхоз милиции Республики, 1924. 210 с.

706. Ярошевский М. Г. Френология. Франкфурт Чага. Москва : Советская энциклопедия, 1978. Большая советская энциклопедия : в 30 т. / гл. ред. А. М. Прохоров. 1969-1978, т. 28.

707. Яскевич Я. С. Человек. Общество. Государство. Ответы на вопросы программы. тесты. Минск : ТетраСистемс, 2003. 336 с.

708. Blockchain – Блокчейн. *It enterprise*. URL : <https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/blockchain> (дата звернення: 22.11.2020)

709. Brent Snook. The Criminal Profiling Illusion: What's Behind the Smoke and Mirrors? / Snook Brent, Richard M. Cullen, Craig Bennell, Paul J. Taylor, Paul Gendreau. *Criminal Justice and Behavior*. 2008. P. 1257-1276.

710. Canter D., Heritage R. A Multiivariate Model of Sexuall Offence Behavior. *The Journal of Forensic Psychiatry*. 1989. vol. 1. 61 с.

711. Cisco Systems. URL: <https://www.cisco.com> (дата звернення: 02.01.2020)

712. Dern H. Operative Fallanalysen bei Totungsdelikten. *Kriminalistik*. 2000. № 8. P. 533-540.

713. Douglas et al. Criminal profiling from crime scene analysis / John E. Douglas M. S., Robert K. Ressler M. S., Ann W. Burgess R. N., D.N.Sc., Carol R. Hartman R. N., D. N. Sc. First published: September 1986; *Behavioral Sciences & the Law*. Volume 4, Issue 4 Autumn (Fall) 1986. Pages 401-421. URL : [//http://ravenndragon.net/montgomery/crimprofiling.pdf](http://ravenndragon.net/montgomery/crimprofiling.pdf)
714. Everett M. Rogers Diffusion of innovations. New-York: The Free Press, 1983. 453 p.
715. Forbes (1 february 2020). URL: <https://www.forbes.com> (дата звернення: 02.04.2020)
716. Frowd C. D., Hancock P. J. B., Carson D. EvoFIT: A Holistic, Evolutionary Facial Identification Technique for Creating Composites. *Association for Computing Machinery Transactions on Applied Psychology*. 2004. 1(1). P. 1-21.
717. Fullgrabe D. Physiologische Täterprofile. *Kriminalistik*. 2001. № 5. P. 297-305.
718. Gray J. Animal locomotion. London, 1968.
719. Greengard S. The Internet of Things. London : The VIT Press, 2015. 232 p.
720. Gross H. Archiv für Kriminalanthropologie und Kriminalistik, 1898-1915.
721. Gross H. Der Raritätenbetrug, 1901.
722. Gross H. Die Ehrenfolgebeistrafergerichtlichen Verurtheilungen. Graz, 1875.
723. Gross H. Enzyklopidieder Kriminalistik. Leipzig, 1901.
724. Gross H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. Graz, 1892.
725. Gross H. Kriminalpsychologie. Graz, 1898, 1905.
726. Gross H. Kriminalistische Tätigkeit und Stellung des Arztes. Braumüller, Wien, 1909.
727. Gross H. Lehrbuch für den Ausforschungsdienst der k. Gendarmerie,

1894.

728. Gross H. Zurechnung und strafrechtliche Verantwortlichkeit in positiver Beleuchtung. Berlin, 1903.

729. Gallon F., Finger-prints. London, 1892.

730. Hancock P. J. B. Evolving faces from principal components. *Behavior Research Methods. Instruments, Computers*. 2000. № 32(2). P. 327-332.

731. Harari Y. Sapiens. A Brief History of Humankind. London : Harvill Secker. 2014. 444 p.

732. Henry E., Classification and uses of finger-prints. London, 1905.

733. Howell A. CT, Speed in animals, Chicago, 1944.

734. James A. Brussel Casebook of a Crime Psychiatrist, 1968. (in Germany).

735. Kovera M. B., Penrod S. D., Pappas C., Thill D. L. Identification of computer generated facial composites. *Journal of Applied Psychology*. 1997. № 82. P. 235-246.

736. l'écriture a le caractere, par J. Crepieux-Jamin, Paris. 1895.

737. Lupke A. Täterprofile. *Kriminalistik*. 1999. № 12. P. 814–820.

738. Mcquiston-Surrett D., Topp L. D., Malpass R. S. Use of facial composite systems in U.S. Law enforcement agencies. *Psychology, Crime and Law*. 2006. № 12. P. 505-517.

739. National Center for the Analysis of Violent Crime (NCAVC) / Investigative & Operations Support / Critical Incident Response Group (CIRG) II Federal Bureau of Investigation. URL: <https://www.fbi.gov/services/cirg> (in USA).

740. Nicole H. Rafter. The Murderous Dutch Fiddler: Criminology, History, and the Problem of Phrenology. *Criminological Theory : A Text/Reader* / Stephen G. Tibbetts (Author), Craig Hemmens (Author). SAGE Publications, Inc, 2010. P. 207-218. 824 p.

741. Nicole Rafter. 3. Phrenology. The Abnormal Brain. *The Criminal Brain : Understanding Biological Theories of Crime*. NYU Press, 2008. P. 40-64. 352 p.

742. Pew Internet and American Life Project, August. 2013 (дата звернення: 02.01.2020)

743. Purkinje J. Commentarii de examine physiologico organivisusystematicutanei. Vraeislaviae, 1823.

744. Ressler R., Burgess A., Douglas S. Sexual Homicide. New York : The free press, 1995. 240 p.

745. Schoon G. A. A. The performance of dogs in identifying humans by scent: Proefschriftterverkrijging van de graad van Doctor aan de Rijksuniversiteitte Lei-den. Holandia, 1997. S. 144.

746. Scotia J. Hicks and Bruce D. Sales. Criminal profiling: developing an effective science and practice. Published by American Psychological Association, 2006. 293 p.

747. The Paul Ekman Group is now offering FACS / Facial Action Coding System URL : <http://www.paulekman.com/product-category/facs/>

748. Turvey Brent E. Criminal Profiling: an Introduction to Behavioral Evidence Analysis. Fourth Edition. Academic Press is an imprint of Elsevier, 2012. P. 32-35.

749. Wilson J. Q., Herrnstein R. J. Crime and human nature: the definitive study of the causes of crime. New York : Free Press, 1985. 641 p.

750. Zugleich online veröffentlicht auf dem Publikationsserverder Universität Potsdam. URL: <http://pub.ub.uni-potsdam.de/volltexte/2012/6177/>.

Назва з екрана

ДОДАТКИ

Додаток А

Дослідження проводить Калюга Каріна Вікторівна, к.ю.н., заступник завідуючого кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інститут економіки та права Класичного приватного університету м. Запоріжжя, Україна на базі Інституту економіки та права Класичного приватного університету.

Тема: «Особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку»

Анкета

(для: слідчих, прокурорів, суддів, слідчих суддів, експертів
(спеціалістів), поліцейських та викладачів вишів)

Пропонуємо Вам висловити свою думку з наступних питань:

1. Регіон _____
2. Місце роботи (звання, посада) _____
3. Стаж роботи (за спеціальністю) _____
4. Наявність допусків для участі у процесуальних діях _____
5. Чи відомі Вам витоки та розвиток поняття особи злочинця _____
_____
6. Яким чином Ви застосовуєте знання про криміналістичну характеристику особи злочинця _____
_____
7. Які концептуальні засади дослідження особи злочинця та тлумачення його значення ви використовуєте в своїй практиці _____
_____
8. Чи використовуєте досвід зарубіжних країн при вивченні особи злочинця _____
_____
9. Чи відомі Вам сучасні проблеми вивчення особи злочинця в криміналістичній науці і які _____
_____
10. Якою типологією особи злочинця Ви користуєтеся на практиці _____
_____
11. Яким чином Ви проводите криміналістичний аналіз особи злочинця _____
_____
12. Які джерела криміналістичної інформації про зовнішні ознаки людини та механізми утворення слідів Ви знаєте, назвіть будь-ласка найприоритетніші _____
_____

13. Назвіть шляхи удосконалення форм і методів застосування ознак зовнішності в розслідуванні на практиці _____

14. Положення яких окремих вчень, що відображують криміналістичну інформацію стосовно зовнішніх ознак і властивостей людини, Ви знаєте _____

15. Чи застосовуєте на практиці вчення про фізіогноміку та френологію _____

16. Чи застосовуєте на практиці вчення про дактилоскопію та хіромантію (хірогномія, хірологія) _____

17. Чи застосовуєте на практиці вчення про габітологію _____

18. Чи застосовуєте на практиці вчення про локомоцію _____

19. Чи застосовуєте на практиці вчення про одорологію _____

20. Чи застосовуєте на практиці вчення про скриберологію (почеркознавство), авторознавство та графологію _____

21. Чи застосовуєте на практиці вчення про фоноскопію _____

22. Які форми отримання інформації про особу злочинця Ви застосовуєте на практиці і які б рекомендували удосконалити чи запровадити _____

23. Яке значення мають відомості про особливості зв'язку особи злочинця та особи потерпілого _____

24. Які на Ваш погляд існують напрямки удосконалення використання інформації про особу злочинця _____

25. Який сучасний стан та Ваші пропозиції щодо перспектив роботи з інформацією щодо особи злочинця _____

26. Які особливості має особа злочинця в різних видах злочинів _____

27. Чи знайомі Ви із зарубіжним досвідом складання психологічних профілів (портретів) злочинців і яке вони мають значення для вітчизняного досудового розслідування кримінальних проваджень _____

28. Чи відомі Вам будь-які Національні (загальнодержавні та відомчі) програми/напрямки діяльності роботи з інформацією про особу злочинця _____

Аналітична довідка анкети
(окремо для: слідчих, прокурорів, суддів, слідчих суддів, експертів
(спеціалістів), поліцейських, адвокатів та викладачів вишів)

Дане дослідження було стосовно особи злочинця як об'єкта криміналістичного дослідження: щодо сучасного стану та перспектив розвитку; методологічних засад криміналістичного дослідження особи злочинця; формування окремої інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця; пізнавальних засобів окремої інтегративної криміналістичної теорії про особу злочинця; сучасних можливостей та перспектив застосування новітніх наукових знань про особу злочинця тощо. Дослідження проводилося в формі опитування серед слідчих, прокурорів, суддів, слідчих суддів, експертів (спеціалістів), поліцейських, адвокатів та викладачів вишів. В анкетуванні взяли участь 80 респондентів.

Отримані дані дозволили зробити наступні висновки:

1. 76 % висловили думку щодо загальної обізнаності особового складу служб правоохоронних органів із заданою проблематикою;
2. 69 % розповіли, чи відомі їм витoki та розвиток поняття особи злочинця;
3. 18 % відповіли позитивно щодо знань про застосування знання про криміналістичну характеристику особи злочинця;
4. 4 % відповіли позитивно - змогли назвати концептуальні засади дослідження особи злочинця та тлумачення його значення, які використовують в своїй практиці;
5. 44 % відповіли позитивно щодо наявного стану використання досвіду Зарубіжних країн при вивченні особи злочинця;
6. 17 % відповіли позитивно щодо обізнаності сучасних проблем вивчення особи злочинця в криміналістичній науці;
7. 4 % розповіли, якою типологією особи злочинця користуються на практиці;
8. 11 % розповіли, яким чином проводять криміналістичний аналіз особи злочинця;
9. 4 % розповіли, які джерела криміналістичної інформації про зовнішні ознаки людини та механізми утворення слідів знають і 2 % з них, назвали найприоритетніші з них;
10. 2 % назвали шляхи удосконалення форм і методів застосування ознак зовнішності в розслідуванні, що використовують на практиці;
11. 21 % назвали, положення яких окремих вчень, що відображують криміналістичну інформацію стосовно зовнішніх ознак і властивостей людини вони знають;
12. 14 % ствердили, що застосовують на практиці вчення про

фізіогноміку та френологію;

13. 90 % сказали, що застосовують на практиці вчення про дактилоскопію та хіромантію (хірогномія, хірологія);

14. 8 % сказали, що застосовують на практиці вчення про габітологію;

15. 8 % сказали, що застосовують на практиці вчення про локомоцію;

16. 85 % розповіли, що застосовують на практиці вчення про одорологію;

17. 75 % розповіли, що застосовують на практиці вчення про скриберологію (почеркознавство), авторознавство та графологію;

18. 54 % відповіли, чи застосовують на практиці вчення про фоноскопію;

19. 96 % розповіли які форми отримання інформації про особу злочинця застосовують на практиці і які б рекомендували удосконалити чи запровадити;

20. 97 % окреслили яке значення мають відомості про особливості зв'язку особи злочинця та особи потерпілого;

21. 49 % відповіли, які існують напрямки удосконалення використання інформації про особу злочинця;

22. 36 % розповіли про сучасний стан та надали пропозиції щодо перспектив роботи з інформацією щодо особи злочинця;

23. 48 % розповіли, які особливості має особа злочинця в різних видах злочинів;

24. 23 % розповіли, що знайомі із зарубіжним досвідом складання психологічних профілів (портретів) злочинців і яке вони мають значення для вітчизняного досудового розслідування кримінальних проваджень;

25. 18 % розповіли про те, чи відомі їм будь-які Національні (загальнодержавні та відомчі) програми/напрямки діяльності роботи з інформацією про особу злочинця.

КЛАСИЧНИЙ
ПРИВАТНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY

Україна, 69002 тел. (061) 764-57-15
м. Запоріжжя, (0612) 63-99-73
Жуковського, 70 "Б" факс (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

70 "B", Zhukovskogo st., tel. (061) 764-57-15
69002 Zaporizhja, (0612) 63-99-73
UKRAINE fax (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

Дослідження проводить Калюга Каріна Вікторівна, к.ю.н., заступник завідуючого кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту економіки та права Класичного приватного університету м. Запоріжжя, Україна на базі Інституту економіки та права Класичного приватного університету.

Дослідження стосується проблеми впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність.

Дане експертне опитування спрямоване насамперед на оцінку обізнаності адвокатської спільноти про існування, використання та перспективи методу профайлінгу у діяльності адвокатів з метою розробки рекомендацій щодо подальшого удосконалення застосування згаданого методу.

Будемо дуже вдячні за Вашу увагу та витрачений час до поставлених в цій анкеті питань.

Анкета
(для адвокатів)

Пропонуємо Вам висловити свою думку з наступних питань:

29. Регіон _____
30. Організаційна форма здійснення адвокатської діяльності:
- індивідуально;
  - адвокатське бюро;
  - адвокатське об'єднання.
31. Стаж адвокатської роботи _____
32. Стаж роботи за іншою юридичною професією (якщо є):
- прокурор – _____ років;
  - слідчий – _____ років;
  - суддя – _____ років;
  - державний виконавець – _____ років;
  - юрисконсульт/юрист – _____ років;
  - викладач/науковець – _____ років;
  - нотаріус – _____ років;
  - інше (_____) – _____ років.
33. Чи відомий Вам метод профайлінгу? _____
-
34. Якщо відомий, то яким чином Ви його застосовуєте? _____
35. Чи відомі Вам результати сучасних вітчизняних досліджень з профайлінгу? _____
-
36. Чи відомі Вам результати сучасних зарубіжних досліджень з профайлінгу? _____

---

37. Чи вважаєте Ви прийнятним використання профайлінгових методик як додатковий інструмент сторони захисту? _____

---

38. Які процесуальні можливості дають результати застосування профайлінгу? _____

---

39. Назвіть, будь ласка, Ваші пропозиції щодо подальшого застосування профайлінгу? _____

---

40. Які Ви можете виділити особливості адвокатського профайлінгу? _____

---

41. В яких галузях юридичного процесу можливо результативно та ефективно використовувати метод профайлінгу? _____

---

42. Чи потребує використання адвокатом профайлінгу наявності у нього вищої психологічної освіти? _____

---

43. Які, на Вашу думку, перспективи профайлінгу в діяльності адвокатів? _____

ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ В ОПИТУВАННІ!

104 публічних реєстри України

Наводимо адреси відкритих для користування реєстрів.

1. Національний портал відкритих даних:— <http://data.gov.ua>
2. Перевірка документа про освіту:— <https://osvita.net/ua/checkdoc>
3. Реєстр платників ПДВ:— <http://sfs.gov.ua/reestr>
4. Анульована реєстрація платників ПДВ:— <http://sfs.gov.ua/anulir>
5. Єдиний ліцензійний реєстр:— <http://irc.gov.ua/ua/Poshuk-v-YeLR.html>
6. Єдиний державний реєстр судових рішень:—
<http://www.reyestr.court.gov.ua>
7. Інформація з фондового ринку:— <http://smida.gov.ua/db>
8. Система реалізації конфіскованого та арештованого майна:—
<https://trade.informjust.ua>
9. Реєстр громадських об'єднань:— <http://rgo.informjust.ua>
10. Єдиний реєстр громадських формувань:—
<http://rgf.informjust.ua/home/index>
11. Реєстр друкованих ЗМІ та інформаційних агентств:—
<http://dzmi.informjust.ua>
12. Реєстр адвокатських об'єднань Києва:— <http://kmkdka.com/reestr-advokatskih-obiednan-kieva>
13. Публічна кадастрова карта:—<http://www.map.land.gov.ua/kadastrova-karta>
14. База даних втрачених паспортів:— <http://www.fin-risk.org/index.php?name=Passports>
15. Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців:— <https://usr.minjust.gov.ua>
16. Розшук МВС:— <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/uk/investigation>
17. Зниклі громадяни:—
<http://www.mvs.gov.ua/.../c.../investigation/search/missedPerson>
18. Перелік лікарських засобів, заборонених до рекламування, які відпускаються без рецепта:— http://moz.gov.ua/docfiles/639_2012_dod.rar
19. Централізована база даних МТСБУ. Реєстр виданих страхових полісів автоцивілки, перевірка поліса, даних автоцивілки. Пошук за державним номером автомобіля:—
https://mail.mtibu.kiev.ua/Cbd/MTSBU_Pages/Tree.aspx
20. Державний реєстр фінансових установ:— <http://www.kis.nfp.gov.ua>
21. Єдиний реєстр бюро кредитних історій:—
<http://nfp.gov.ua/content/inshi-reestri-ta-pereliki.html>
22. Перелік осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції:—
http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=126&lang=uk
23. Продукція, сертифікована Укрметртестстандартом:—

<http://www.ukrcsm.kiev.ua/index.p.../.../2009-02-12-13-16-36/-qq>

24. Єдиний реєстр спеціальних бланків нотаріальних документів:—
<http://mb.informjust.ua>

25. Стан мінерально-сировинної бази. Перелік корисних копалин загальнодержавного значення, які на даний час не розробляються:—
<http://www.geo.gov.ua/stan-mineralno-sirovinnoi-bazi.html>

26. Реєстрі навчальних закладів:— <http://www.reestr.osvita.net>

27. Єдиний реєстр адвокатів:— <http://www.unba.org.ua/erau>

28. Перевірка коду IMEI мобільних телефонів:—
<http://www.ucrf.gov.ua/baza-imei/perevirka-kodu-imei>

29. Державний реєстр потенційно шкідливих об'єктів:—
<http://sfd.archives.gov.ua/RUS/page4.html>

30. Єдина база чіпованих тварин:— <http://www.tracer.com.ua>

31. Державний реєстр лікарських засобів:— <http://www.drlz.kiev.ua>

32. Державний реєстр небезпечних факторів Держсанепідемслужби:—
<http://uhrc.gov.ua/registr>

33. Державний реєстр лікарських засобів, медичної техніки:—
http://www.moz.gov.ua/ua/portal/register_medicaltechnics

34. Державний реєстр телерадіоорганізацій:—
<http://www.nrada.gov.ua/ua/13720.html>

35. Реєстр адміністративних послуг:—
<http://poslugu.gov.ua/AdminService/List>

36. База даних експортерів:—
http://ukrexport.gov.ua/rus/ukr_export_exporters/...

37. База даних інфраструктури експорту:—
http://ukrexport.gov.ua/rus/baza_ukr_infrastructure/...

38. Оглядові геологічні карти:— <http://www.geo.gov.ua/oglyadov-geologchn-karti.html>

39. Перелік об'єктів, які є найбільшими забруднювачами довкілля:—
<http://www.menr.gov.ua/control/control4>

40. Реєстр екологічних аудиторів:— <http://www.menr.gov.ua/.../268-reiestr-ekolohichnykh-audytoriv>

41. Державний реєстр пестицидів і агрохімікатів, дозволених до використання:— <http://www.menr.gov.ua/control/control5>

42. Контроль ремонту доріг Київавтодор:— <http://remcontrol.com.ua/#>

43. Єдиний Реєстр медичних працівників та штампів:—
<http://umcbdr.com.ua/reyestri>

44. Перелік відомостей, що становлять службову інформацію і яким присвоюється гриф “Для службового користування”:—
<http://dstszi.kmu.gov.ua/dstszi/control/uk/publish/article...>

45. Реєстр наукових організацій:—
http://store.uintei.kiev.ua/reestr_new.html

46. Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень:—
<https://trade.informjust.ua/vpdoc/getdoc.aspx>

47. Реєстр адміністративних послуг:—
<http://poslugu.gov.ua/AdminService/List>
48. Перелік організацій-виконавців, які заявили право на податкові пільги— <http://www.me.gov.ua/Documents/Download...>
49. Розшук МВС. Мобільні телефони. Транспортні засоби у розшуку. Зброя у розшуку. Культурні цінності. Неопізнанні трупи. Особи, що не можуть надати про себе відомостей внаслідок хвороби або неповнолітнього віку:— <http://mvs.gov.ua/mvs/control/uk/investigation>
50. Перелік суб'єктів господарської діяльності, що мають ліцензію на діяльність з випуску та проведення лотерей:—
<http://www.minfin.gov.ua/control/publish/article/main...>
51. Реєстр ліцензіатів, яким дозволено діяльність у сфері збору, обробки, переробки відходів дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння:— <http://www.assay.gov.ua>
52. Електронна система розкриття інформації учасників фондового ринку ЕСКРІН:— <http://smida.gov.ua/db>
53. Реєстр дозволів на міжнародні перевезення:—
<http://www.mtu.gov.ua/uk/1234365r6i8ghjn.html>
54. Довідник вантажних станцій Укрзалізниці:—
http://www.uz.gov.ua/cargo_transport.../general_information/.../
55. Єдина база даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень:— <http://email.court.gov.ua/search>
56. Виробники авіаційної техніки:—
<http://www.avia.gov.ua/uploads/documents/10006.pdf>
57. Типи повітряних суден, які схвалені для експлуатації в ЦА:—
<http://avia.gov.ua/uploads/documents/8471.pdf>
58. Реквізити аеропортів цивільної авіації України:—
<http://avia.gov.ua/documents/diyalnist/aeroport/24145.html>
59. Адреси масової реєстрації платників податків:— <http://sts.gov.ua/mr>
60. Інформація стосовно ліцензій з надання послуг з перевезення пасажирів, вантажів повітряним транспортом:—
<http://www.avia.gov.ua/.../Aviaperevezennya-ta-lit.../23894.html>
61. Дізнайся більше про свого бізнес-партнера:—
<http://sfs.gov.ua/businesspartner>
62. Перелік суб'єктів яким видано ліцензії на проведення тур операторської діяльності Держкомтуризму:—
<http://www.tourism.gov.ua/ua/services/licensing/25408>
63. Перелік чинних галузевих будівельних норм (ВБН, ГБН) у сфері дорожнього господарства:— <http://www.ukravtodor.gov.ua/gbn-u-sferi-dorozhnogo-gospoda...>
64. Перелік виданих дозвільних документів (ЄКМТ) Укртрансінспекції:— <http://www.uti.gov.ua/transinsp/uk/publish/category/49824>
65. Реєстри учасників фондового ринку:—
<http://www.nssmc.gov.ua/fund/registers>

66. Реєстр рішень НКЦПФР щодо реклами цінних паперів та фондового ринку:— <http://www.nssmc.gov.ua/activities/reklama>
67. Рейтингові агентства НКЦПФР:—
<http://www.nssmc.gov.ua/fund/rateagencies>
68. Реєстр аудиторських фірм НКЦПФР—
<http://www.nssmc.gov.ua/fund/auditors-register>
69. Реєстрація емісій цінних паперів:—
<http://www.nssmc.gov.ua/activities/stockregistration>
70. Реєстр великих платників податків на 2015 рік:—
http://sfs.gov.ua/.../m.../000/115/167732/Dodatok_1_Re_str_.xlsx
71. Оперативні дані щодо стану фондового ринку:—
<http://www.nssmc.gov.ua/fund/stanrinku>
72. Перелік осіб зарахованих до президентський кадровий резерв “Нова еліта нації”:— <http://www.president.gov.ua/ru/documents/16463.html>
73. Перелік центрів надання адміністративних послуг м. Київ:—
<http://ac.dozvil-kiev.gov.ua/OneStopShop/List>
74. Перевірка оригінальності ідентифікаційного номеру малого судна в Регістрі судноплавства:— <http://shipregister.ua/cin/cin3.html>
75. Реєстрова книга суден в Регістрі судноплавства:—
<http://shipregister.ua/ships/reg-ships.pdf>
76. Судна, сертифіковані Регістром судноплавства:—
<http://shipregister.ua/ism.html>
77. Перевірка дійсності документа Регістра судноплавства:—
<http://shipregister.ua/ships/index.html>
78. Пошук суден в Регістрі судноплавства:—
<http://shipregister.ua/ships/search.html>
79. Державний реєстр дитячих закладів оздоровлення та відпочинку:—
<http://drdz.mlsp.gov.ua/msm>
80. Українська міжбанківська валютна біржа. Фондовий, товарний ринок, електронні аукціони з продажу нафтопродуктів:—
<http://www.uice.com.ua>
81. Перелік земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності, права на які плануються продавати на земельних торгах:— <http://dazru.gov.ua/perelik-zemelnix-dilyanok-silskogospod.../>
82. Повний перелік державних топографо-геодезичних і картографічних підприємств, перелік інститутів землеустрою:—
<http://land.gov.ua/.../107650-perelik-derzhavnykh-topografo-h...> та—
<http://land.gov.ua/.../107650-perelik-derzhavnykh-topografo-h...>
83. Реєстр гарантів. Державна фіскальна служба:—
http://sfs.gov.ua/.../ma.../000/076/120338/re_str_garant_v_n.doc
84. Перелік об'єктів права інтелектуальної власності, включених до митного реєстру:—
http://sfs.gov.ua/.../mater.../000/062/100237/ovi_10.06.2015.xls
85. Перелік вилученого митницями майна (крім конфіскованого), що

передано в

реалізацію:http://sfs.gov.ua/.../1667.../Customs_goods_month_01.06.2015.xls

86. Реєстр підприємств, яким надано дозвіл на відкриття та експлуатацію митного складу:—

http://sfs.gov.ua/.../000/057/94929/Re_str_MS_01.06.2015.xls

87. Комплексна інформаційна система Держфінпослуг:—

<http://kis.nfp.gov.ua>

88. Державний реєстр оцінювачів та суб'єктів оціночної діяльності:http://www.spfu.gov.ua/.../SPFU_UploadsListI.../20150626_DRO.xls

89. Реєстр організаторів аукціонів по відчуженню майна:<http://www.spfu.gov.ua/.../RegisterOrganizers%D0%90uctionsSal...>

90. Реєстр корпоративних прав держави:<http://www.spfu.gov.ua/.../RegisterStateCorporateRights.aspx>

91. Реєстр договорів Фонду державного майна:—

<http://www.spfu.gov.ua/.../SPFUSit.../RegisterLegalEntities.aspx>

92. Потенційні об'єкти оренди Фонду державного майна:—

<http://www.spfu.gov.ua/.../SPFUSi.../PotentialRentObjects.aspx>

93. Реєстр агентів. Моторно транспортне страхове бюро України МТСБУ:— <https://cbd.mtibu.kiev.ua/MTS.../Parameters/SearchParams.aspx...>

94. Перелік державних геологічних підприємств:—

<http://www.geo.gov.ua/derzhavn-geologchn-pdpriyemstva.html>

95. База даних “Законодавство України”:—

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws>

96. Електронна митниця:— <http://minrd.gov.ua>

97. Реєстр магазинів безмитної торгівлі:—

http://sfs.gov.ua/.../material/000/057/94931/Re_str_MBT_01.06...

98. Єдиний реєстр суб'єктів господарювання, які можуть здійснювати реалізацію безхазяйного майна та майна, що переходить у власність держави, у 2015 році:— http://sfs.gov.ua/.../124/179847/_diniy_re_str_sayt_090615.xls

99. Поштові індекси та відділення поштового зв'язку:—

http://services.ukrposhta.com/postindex_new

100. Інформація про власників істотної участі у банках:—

<http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article...>

101. Стан довкілля:— <http://www.ecobank.org.ua/state/Pages/default.aspx>

102. Національний реєстр електронних інформаційних ресурсів:— <http://e-resurs.gov.ua>

103. Державний реєстр нерухомих пам'яток:—

<http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/294593> та—

<http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/294599>

104. Реєстр документів дозвільного характеру:—

http://irc.gov.ua/ua/reestr_rddh

Джерело:

http://www.mdoffice.com.ua/ru/aSNewsDic.getNews?dat=07072015&num_c=486761

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
В.о. голови Ленінського
районного суду м. Запоріжжя
Дубина Л.А.
«28» травня 2017 р.

АКТ

впровадження у діяльність Ленінського районного суду міста Запоріжжя
результатів дисертаційного дослідження докторанта кафедри кримінального
процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету Калюга Каріни Вікторівни

Комісія у складі:

1. суддя – Добров Микола Васильович,
2. суддя – Гнатюк Олександр Миколайович,
3. суддя – Ісаков Дмитро Олександрович,

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження
докторанта Калюги Каріни Вікторівни на тему «Теорія та практика
встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики»
використовуються суддями Ленінського районного суду міста Запоріжжя при
розгляді кримінальних справ (проваджень), що пов'язані зі встановленням та
ототожненням особи злочинця (із використанням нових теоретичних положень
та практичних рекомендацій) під час вирішення завдань судового провадження;
обґрунтуванням своїх рішень науковими положеннями та надійним науковим
забезпеченням застосування норм кримінального процесу.

1. *[Підпис]*
2. *[Підпис]*
3. *[Підпис]*

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Херсонського НДЕКЦ
МВС України

П. М. Сакал

10.09.2016

АКТ

**впровадження у діяльність Херсонського НДЕКЦ УМВС України
результатів дисертаційного дослідження за темою «Теорія та практика
встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики»
к.ю.н., заступника завідувача кафедри кримінального процесу та
криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного
приватного університету Калюги Каріна Вікторівни**

Комісія у складі:

- заступника директора центру – завідувача відділу забезпечення діяльності центру Сіякова Ф. В.

членів комісії:

- заступника директора центру – завідувача відділу криміналістичних видів досліджень Гребенюка С. М.,

- провідного фахівця з організаційно-методичного забезпечення відділу забезпечення діяльності центру Херсонського НДЕКЦ МВС України Цихановської Л. Г.,

склали даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження заступника завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету Калюга К. В. з теми «Теорія та практика встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, знайшли своє відображення у висновках, методичних рекомендаціях та пропозиціях, які сприяли підвищенню ефективності діяльності експертної служби: формуванню нових підходів до огляду місця події, роботи з обліковою інформацією, висування та виведення наслідків експертних версій.

Дисертантом комплексно розглянуті проблемні питання стосовно історії становлення поняття особи злочинця в криміналістичних дослідженнях; напрямів та прийомів вивчення особи злочинця; наукових основ криміналістичної гомеоскопії (гомології); практичного значення наукових знань про особу та їхнє сучасне завдання та роботи з інформацією про особу злочинця тощо.

У цьому плані дисертант вірно виділяє проблему дослідження витоків та розвитку поняття особи злочинця; криміналістичної характеристика особи злочинця; концептуальних засад дослідження особи злочинця та тлумачення його значення; сучасних проблем вивчення особи злочинця в криміналістичній науці; типології особи злочинця; криміналістичного аналізу особи злочинця; дослідження джерел криміналістичної інформації про зовнішні ознаки людини та механізми утворення слідів і напрямків удосконалення використання інформації про особу злочинця.

Висновки, пропозиції та рекомендації практичного характеру знаходять своє відображення в професійній підготовці працівників експертної служби, підвищення їх кваліфікації; організації взаємодії експерта (спеціаліста) з підрозділами органів внутрішніх справ та розв'язанні низки дискусійних питань діяльності органів під час участі в науково-практичних конференціях практичних працівників правоохоронних органів, а також знайшли своє відображення в наукових публікаціях у виданнях України та зарубіжних наукових виданнях, у навчальному посібнику та монографії, а саме:

1. До проблеми складання "криміналістичного портрету" злочинця та його використання на початковому етапі розслідування // НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ «ДЕРЖАВА ТА РЕГІОНИ» СЕРІЯ: ПРАВО (2011. - № 4). – С. 164-167.

2. Проблемні питання вивчення права працівниками міліції та підготовки юристів-професіоналів в органах внутрішніх прав: радянський та сучасний аспекти // ВІСНИК Запорізького національного університету (2013. - № 1 (частина II)). – С. 227-230.

3. До питання щодо необхідності розвитку та напрямів співпраці криміналістів // НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ «ДЕРЖАВА ТА РЕГІОНИ» СЕРІЯ: ПРАВО (2014. - № 2). – С. 128-131.
4. Татування – як криміналістична ознака особи злочинця // ПРАВО ТА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ (2014. - № 1-2). – С. 78-83.
5. Деякі проблемні питання почеркознавчих досліджень в сучасних умовах нового процесуального законодавства // ВІСНИК Запорізького національного університету (2014. - № 1). – С. 215-219.
6. Обґрунтування можливості та доцільності детективної діяльності в Україні // Право України (2014. - № 12). – С. 170-177.
7. Нетрадиційність криміналістичного методу діагностики ознак і властивостей людини // Науково-практичний господарсько-правовий журнал Підприємство, господарство і право (2015. - № 7 (235)). – С. 53-57.
8. Холодна зброя: сучасний погляд // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» (2015. – Том XV). С. 99-104.
9. До використання нетрадиційних методів дактилоскопії // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони» Серія: Право (2016. - № 1). - Київ: Класич. приват. ун-т, N 1.-С. – С. 64-68.
10. Про методологію науки в особливих умовах (нового покоління правознавців): філософський аспект // Міжнародна науково-практична конференція 13 травня 2016 року м. Кривий Ріг. – С. 267-269.
11. Деякі перспективні напрями інформаційного забезпечення боротьби зі злочинністю // Міжнародна науково-практична конференція «Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування» 14 квітня 2016 року м. Одеса. – С. 61-63.
12. Щодо актуальності використання окремих «нетрадиційних» вчень, які відображають криміналістичну інформацію // Круглий стіл «Інформаційне та науково-методичне забезпечення досудового розслідування та судового провадження» 21 квітня 2016 року м. Запоріжжя. – С. 75-78.
13. Деякі особливості криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля // Науково-практична конференція «Юридичні науки: проблеми та перспективи» 24-25 червня 2016 року м. Запоріжжя. – С. 122-124.

14. Щодо криміналістичного аналізу особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів // Науково-практична конференція «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» 26-27 серпня 2016 року м. Запоріжжя. – С. 91-95.

15. Деякі проблемні питання застосування логіко-психологічної логіко-психологічних методів на досудовому розслідуванні // Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання державотворення в Україні» 05 жовтня 2016 року м. Запоріжжя. – С. 79-81.

16. Питання встановлення закономірностей, що лежать в основі утворення криміналістично значущої інформації // Всеукраїнська науково-практична конференція «Кібернетика в Україні: правові та організаційні питання» 21 жовтня 2016 року м. Одеса. – С. 202-204.

17. До проблеми використання окремих "нетрадиційних" теорій, що відображають криміналістичну інформацію щодо особи злочинця // Scientific peer-reviewed journal European Reforms Bulletin (2016. - № 2). – t. Luxembourg: Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg. – P. 25-28.

18. Мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину: Монографія / під наук. ред. В. Г. Лукашевича. – Запоріжжя: «Дніпровський металург», 2012. – 352 с.

19. Калюга К. В. Збирання, обробка та використання початкової інформації про злочин і особу злочинця: навчально-методичний посібник / К. В. Калюга; за наук. ред. В. Г. Лукашевича. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 204 с.

Голова комісії:

Ф. В. Сіяков

Члени комісії:

С. М. Гребенюк

Л. Г. Цихановська

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Проректор Національної
 академії прокуратури України
 Ю.Г.Севрук
 « 25 » 2017 року

**АКТ
 ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОГО
 ДОСЛІДЖЕННЯ У НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС**

Комісія у складі: начальника відділу підготовки та підвищення кваліфікації військових прокурорів, кандидата юридичних наук, доцента Туркота М. С., начальника відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство Столітнього А.В., заступника начальника відділу підготовки прокурорів з підтримання державного обвинувачення в суді, кандидата юридичних наук Козія В. В., склала цей акт про те, що опубліковані результати дисертаційного дослідження Калюга Каріни Вікторівни на тему: «Теорія та практика встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, використовуються у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекційних, семінарських і практичних занять зі слухачами Національної академії прокуратури України у процесі викладання таких навчальних дисциплін: «Кримінальний процес України»; «Криміналістика»; «Криміналістична техніка»; «Методика розслідування окремих видів злочинів», а саме:

1. До проблеми складання «криміналістичного портрету» злочинця та його використання на початковому етапі розслідування // НАУКОВО-

ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ «ДЕРЖАВА ТА РЕГІОНИ» СЕРІЯ: ПРАВО (2011. - № 4). – С. 164-167.

2. Проблемні питання вивчення права працівниками міліції та підготовки юристів-професіоналів в органах внутрішніх прав: радянський та сучасний аспекти // ВІСНИК Запорізького національного університету (2013. - № 1 (частина II)). – С. 227-230.

3. До питання щодо необхідності розвитку та напрямів співпраці криміналістів // НАУКОВО-ВИРОБНИЧИЙ ЖУРНАЛ «ДЕРЖАВА ТА РЕГІОНИ» СЕРІЯ: ПРАВО (2014. - № 2). – С. 128-131.

4. Татування – як криміналістична ознака особи злочинця // ПРАВО ТА ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ (2014. - № 1-2). – С. 78-83.

5. Деякі проблемні питання почеркознавчих досліджень в сучасних умовах нового процесуального законодавства // ВІСНИК Запорізького національного університету (2014. - № 1). – С. 215-219.

6. Обґрунтування можливості та доцільності детективної діяльності в Україні // Право України (2014. - № 12). – С. 170-177.

7. Нетрадиційність криміналістичного методу діагностики ознак і властивостей людини // Науково-практичний господарсько-правовий журнал Підприємство, господарство і право (2015. - № 7 (235)). – С. 53-57.

8. Холодна зброя: сучасний погляд // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія» (2015. – Том XV). С. 99-104.

9. До використання нетрадиційних методів дактилоскопії // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони» Серія: Право (2016. - № 1). - Київ: Класич. приват. ун-т, N 1.-С. – С. 64-68.

10. Про методологію науки в особливих умовах (нового покоління правознавців): філософський аспект // Міжнародна науково-практична конференція 13 травня 2016 року м. Кривий Ріг. – С. 267-269.

11. Деякі перспективні напрями інформаційного забезпечення боротьби зі злочинністю // Міжнародна науково-практична конференція

«Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування» 14 квітня 2016 року м. Одеса. – С. 61-63.

12. Щодо актуальності використання окремих «нетрадиційних» вчень, які відображають криміналістичну інформацію // Круглий стіл «Інформаційне та науково-методичне забезпечення досудового розслідування та судового провадження» 21 квітня 2016 року м. Запоріжжя. – С. 75-78.

13. Деякі особливості криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля // Науково-практична конференція «Юридичні науки: проблеми та перспективи» 24-25 червня 2016 року м. Запоріжжя. – С. 122-124.

14. Щодо криміналістичного аналізу особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів // Науково-практична конференція «Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах» 26-27 серпня 2016 року м. Запоріжжя. – С. 91-95.

15. Деякі проблемні питання застосування логіко-психологічної логіко-психологічних методів на досудовому розслідуванні // Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання державотворення в Україні» 05 жовтня 2016 року м. Запоріжжя. – С. 79-81.

16. Питання встановлення закономірностей, що лежать в основі утворення криміналістично значущої інформації // Всеукраїнська науково-практична конференція «Кібернетика в Україні: правові та організаційні питання» 21 жовтня 2016 року м. Одеса. – С. 202-204.

17. До проблеми використання окремих "нетрадиційних" теорій, що відображають криміналістичну інформацію щодо особи злочинця // Scientific peer-reviewed journal European Reforms Bulletin (2016. - № 2). – t. Luxembourg: Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg. – P. 25-28.

18. Мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних

властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину: Монографія / під наук. ред. В. Г. Лукашевича. – Запоріжжя: «Дніпровський металург», 2012. – 352 с.

19. Калюга К. В. Збирання, обробка та використання початкової інформації про злочин і особу злочинця: навчально-методичний посібник / К. В. Калюга; за наук. ред. В. Г. Лукашевича. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 204 с.

Комісія вважає, що сформульовані за результатами досліджень Калюги Каріни Вікторівни пропозиції, висновки, рекомендації, які стосуються електронної складової кримінального провадження на досудовому розслідуванні, а саме використання сучасних інформаційних технологій при проведенні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, електронне оформлення процесуальних рішень, організація електронного процесуального діалогу учасників кримінального провадження, а також розробка й використання алгоритмів електронного процесуального контролю для виявлення порушень належної правової процедури в кримінальному провадженні

мають важливе теоретичне та практичне значення для підготовки та підвищення кваліфікації прокурорів і можуть використовуватися при формуванні навчально-методичного забезпечення.

Члени комісії:

Начальник відділу підготовки та підвищення кваліфікації військових прокурорів, кандидат юридичних наук, доцент

М. С. Туркот

Начальник відділу підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство

А.В. Столітній

Заступник начальника відділу підготовки прокурорів з підтримання державного обвинувачення в суді, кандидат юридичних наук

В. В. Козій

впровадження у навчальний процес та наукову діяльність Університету митної справи та фінансів результатів дисертаційного дослідження

м. Дніпро

30 червня 2017 р.

Комісія у складі: в. о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, кандидата юридичних наук, доцента В. В. Варави, доцента кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, доктора юридичних наук, професора В. М. Тертишника, доцента кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, кандидата юридичних наук, доцента О. В. Карнаухова, склала цей акт про те, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження за темою "Теорія та практика встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики" докторанта кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, докторанта кафедри Калюга Каріни Вікторівни.

Результати дисертаційного дослідження опубліковані в роботах: Калюга К. В. Установлення кореляційного взаємозв'язку між особою злочинця та потерпілого-перспективний напрям удосконалення криміналістичної характеристики злочину // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». - 2016. - № 6. - С. 118-121; Калюга К. В. Історія походження криміналістичного поняття особи злочинця // Підприємство, господарство і право. - 2016. - № 12. - С. 249-253; Калюга К. В. До проблеми моделювання типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів // Науково-практичне видання Прикарпатський юридичний вісник, науково-практичний журнал, випуск № 5(14). - С. 110-114; Калюга К. В. Сучасний стан проблеми встановлення та ототожнення особи злочинця // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». - 2017. - № 2. - С. 123-125; Калюга К. В. Скриберологія (почеркознавство), авторознавство та графологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця // Науковий журнал «Актуальні питання публічного та приватного права». - 2017. - № 1(15). - С. 84-87 використовуються в навчальному процесі, навчально-методичній та науковій діяльності кафедри кримінально-правових дисциплін Університету митної справи та фінансів, впроваджені до текстів лекцій, семінарських, практичних занять, робочої навчальної програми дисципліни «Криміналістика» та «Актуальні проблеми доказування у кримінальному процесі».

Голова комісії:

В. о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів
кандидат юридичних наук, доцент

В.В. Варави

Члени комісії:

Професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів
доктор юридичних наук, професор

В.М. Тертишник

Доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів
кандидат юридичних наук, доцент

О.В. Карнаухов

ПРИТВЕРДЖУЮ»

М.О. Фролов
Завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики
Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету

М.О. Фролов

26 травня 2017 року

АКТ

впровадження у навчальний процес результатів дисертаційного дослідження докторантки кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету Калюги Каріни Вікторівни на тему «Теорія та практика встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики»

Комісія у складі:

голови – декана юридичного факультету Запорізького національного університету, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого юриста України Коломоєць Т.О.,

та членів комісії –

завідувача кафедрою кримінального права та правосуддя, доктора юридичних наук, професора, Заслуженого діяча науки і техніки Дудорова О.О.;

доцента кафедри кримінального права та правосуддя, кандидата юридичних наук, доцента Узунової О.В.;

доцента кафедри кримінального права та правосуддя, кандидата юридичних наук Ларкіна М.О.;

завідувача навчальною лабораторією криміналістики Запорізького національного університету, доцента кафедри кримінального права та правосуддя, кандидата юридичних наук Шалдирвана П.В.

склали даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження докторантки кафедри кримінального процесу та криміналістики Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету Калюги Каріни Вікторівни на тему «Теорія та практика встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики» використовуються в навчальному процесі при вивченні дисциплін «Криміналістика» та «Кримінальний процес», а також знайшли своє відображення в навчально-методичних матеріалах з таких дисциплін та спецкурсів, як «Кримінологія», «Кримінально-процесуальні документи», «Кримінально-виконавче право», «Інформаційне право», «Особливості розслідування комп'ютерних злочинів» й «Судова медицина та психіатрія» для студентів денної та заочної форм навчання юридичного факультету Запорізького національного університету та у роботі науково-

пошукового товариства студентів, аспірантів та викладачів кафедри з дослідження актуальних проблем криміналістики, кримінології, кримінального права, кримінального процесу та кримінально-виконавчого права, де використані наукові публікації:

1. Калюга К.В. До проблеми складання «криміналістичного портрету» злочинця та його використання на початковому етапі розслідування / К.В. Калюга // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони». Серія: Право. – 2011. – № 4. – С. 164-167.
2. Калюга К.В. Татуювання – як криміналістична ознака особи злочинця / К.В. Калюга // Право та державне управління. – 2014. – № 1-2. – С. 78-83.
3. Калюга К.В. Обґрунтування можливості та доцільності детективної діяльності в Україні / К.В. Калюга // Право України. – 2014. – № 12. – С. 170-177.
4. Калюга К.В. Нетрадиційність криміналістичного методу діагностики ознак і властивостей людини / К.В. Калюга // Підприємство, господарство і право. – 2015. – № 7 (235). – С. 53-57.
5. Калюга К.В. До використання нетрадиційних методів дактилоскопії / К.В. Калюга // Науково-виробничий журнал «Держава та регіони» Серія: Право. – 2016. – № 1. – С. 64-68.
6. Калюга К.В. До проблеми використання окремих «нетрадиційних» теорій, що відображають криміналістичну інформацію щодо особи злочинця / К.В. Калюга // Scientific peer-reviewed journal «European Reforms Bulletin». – 2016. – № 2. – P. 25-28.
7. Калюга К.В. Современные возможности моделирования личности неизвестного преступника на ранних стадиях расследования преступлений / К.В. Калюга // Юридична наука. – 2016. – № 11 (65). – С. 125-134.
8. Калюга К.В. Криміналістичний аналіз особи злочинця, як елемента криміналістичної характеристики злочинів / К.В. Калюга // Право України. – 2016. – № 12. – С. 132-139.
9. Калюга К.В. Щодо побудови типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів / К.В. Калюга // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки. – 2016. – № 4. – С. 122-128.
10. Калюга К.В. Установлення кореляційного взаємозв'язку між особою злочинця та потерпілого-перспективний напрям удосконалення криміналістичної характеристики злочину / К.В. Калюга // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – № 6. – Том 3. – С. 118-121.
11. Калюга К.В. К вопросу формирования частного криминалистического учения о личности преступника / К.В. Калюга // The scientific heritage. – 2016. – № 7 (7). – Vol. 1. – P. 89-92.
12. Калюга К.В. Історія походження криміналістичного поняття особи злочинця / К.В. Калюга // Підприємство, господарство і право. – 2016. – № 12. – С. 249-253.

13. Калюга К.В. До проблеми моделювання типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів / К.В. Калюга // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – Випуск 5 (14). – С. 110-114.
14. Калюга К.В. Збирання, обробка та використання початкової інформації про злочин і особу злочинця: навчально-методичний посібник / К.В. Калюга; за наук. ред. В.Г. Лукашевича. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 204 с.

Голова комісії:

Декан юридичного факультету
Запорізького національного університету,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України

Т.О. Коломоєць

Члени комісії:

Завідувач кафедрою
кримінального права та правосуддя,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України

О.О. Дудоров

Доцент кафедри кримінального права
та правосуддя, кандидат юридичних наук, доцент

О.В. Узунова

Доцент кафедри кримінального права
та правосуддя, кандидат юридичних наук

М.О. Ларкін

Завідувач навчальною
лабораторією криміналістики
Запорізького національного університету,
доцент кафедри кримінального права
та правосуддя, кандидат юридичних наук

П.В. Шалдирван

КЛАСИЧНИЙ
ПРИВАТНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Україна, 69002 тел. (061) 764-57-15
м. Запоріжжя, (0612) 63-99-73
Жуковського, 70 "Б" факс: (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

CLASSIC
PRIVATE
UNIVERSITY

70 "B", Zhukovskogo st., tel. (061) 764-57-15
69002 Zaporizhja, (0612) 63-99-73
UKRAINE факс: (061) 764-57-15
(061) 220-10-02

№ 347-2

"15" березня 20 20 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження заступника завідувача кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту економіки та права Класичного приватного університету Калюги Каріни Вікторівни на тему «Особа злочинця як об'єкт криміналістичного дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку»

Теоретичні, методологічні й практичні положення та висновки з проблем дослідження особи злочинця як об'єкта криміналістичного дослідження: сучасний стан та перспективи розвитку; розробки і застосування принципово нових положень і практичних рекомендацій з розвитку окремої криміналістичної теорії про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця, а також сучасні методи та науково-технічні засоби збирання, дослідження і використання ознак зовнішності особи злочинця, розроблені К. В. Калогою, знайшли застосування в межах науково-дослідної теми Класичного приватного університету: «Організаційно-правове, науково-методичне й інформаційне забезпечення досудового слідства та судового провадження» (державний реєстраційний номер 0111U008727).

Роль автора полягає в дослідженні і оцінці закономірностей, пов'язаних з утворенням (виникненням) відображень, які містять інформацію стосовно зовнішніх ознак та властивостей особи злочинця, закономірності виявлення, збирання, оцінювання та використання цієї інформації в практиці розслідування злочинів. У тому числі нетрадиційними науковими течіями, які на сьогодні є ще мало розробленими напрямками.

Зазначені теоретичні положення, обговорені на засіданні кафедри кримінального права, процесу та криміналістики - запроваджені у навчальний процес під час викладення навчальних дисциплін: «Кримінальний процес України», «Криміналістика», «Основи судової експертизи» та спецкурсів «Сучасні інформаційні технології та їх використання в практичній юридичній діяльності», «Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістики», «Проблеми розслідування окремих видів злочинів», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства».

Перший проректор з науково-педагогічної та наукової роботи Класичного приватного університету, доктор економічних наук, доктор юридичних наук, професор,

О. В. Пожатаєва

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ

Наукові праці, у яких опубліковано основні результати дисертації:

Монографії:

1. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Мистецтво здобувати і використовувати початкову інформацію про особу злочинця: від моделювання зовнішнього вигляду та психологічних властивостей до висування і розробки криміналістичних версій щодо кола осіб, причетних до злочину : монографія ; під наук. ред. В. Г. Лукашевича. Запоріжжя : «Дніпровський металург». 2012. 352 с.
2. Калюга К. В. Окрема криміналістична теорія про зовнішні ознаки та властивості особи злочинця : монографія. Запоріжжя : КСК-Альянс. 2017. 296 с.
3. Калюга К. В. Мистецтво здобувати та використовувати інформацію щодо особи злочинця : монографія. Харків : Право, 2019. 256 с.

Статті у періодичних фахових виданнях України:

4. Калюга К. В. До проблеми складання «криміналістичного портрету» злочинця та його використання на початковому етапі розслідування. Держава та регіони. Серія : Право. 2011. № 4. С. 164–167.
5. Калюга К. В. Татуювання – як криміналістична ознака особи злочинця. Право та державне управління. 2014. № 1–2. С. 78–83.
6. Калюга К. В., Узунова О. В. Деякі проблемні питання почеркознавчих досліджень в сучасних умовах нового процесуального законодавства. Вісник Запорізького національного університету. 2014. № 1. С. 215–219.
7. Калюга К. В. Нетрадиційність криміналістичного методу діагностики ознак і властивостей людини. Підприємство, господарство і право. 2015. № 7 (235). С. 53–57.
8. Калюга К. В. До використання нетрадиційних методів дактилоскопії. Держава та регіони. Серія: Право. 2016. № 1. С. 64–68.
9. Калюга К. В. Щодо побудови типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів. Вісник Запорізького національного університету. 2016. № 4. С. 122–128.
10. Калюга К. В. До проблеми моделювання типового криміналістичного портрета злочинця в різних видах злочинів. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. № 5 (14). С. 110–114.
11. Калюга К. В. Щодо взаємозв'язку особливостей особи злочинця і специфіки її протиправної поведінки (в екологічних злочинах). Науковий вісник публічного та приватного права. 2016. № 2. С. 75–79.

12. Калюга К. В. Деякі можливості використання слідів локомоції для встановлення особи невідомого злочинця. Судова та слідча практика в Україні. 2017. № 4. С. 43–47.

13. Калюга К. В. Криміналістичний портрет озброєного злочинця. Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. 2017. № 78. С. 68–74.

14. Калюга К. В. Використання одорології в отриманні інформації щодо особи злочинця. Порівняльно-аналітичне право. 2017. № 1. С. 236–238.

15. Калюга К. В. Габітологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2017. № 1(15). С. 146–151.

16. Калюга К. В. Скриберологія (почеркознавство), авторознавство та графологія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. Актуальні питання публічного та приватного права. 2017. № 1(15). С. 84–87.

17. Калюга К. В. Сучасний стан проблеми встановлення та ототожнення особи злочинця. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2017. № 2. С. 123–125.

18. Калюга К. В. Фоноскопія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету (2017. № 25). С. 102-105.

19. Калюга К. В. Современные возможности моделирования личности неизвестного преступника на ранних стадиях расследования преступлений (Современное состояние и перспективы работы с информацией о личности преступника). Юридична наука. Juridical science. 2016. № 11 (65). С. 125–134.

20. Калюга К. В. Криміналістичний аналіз особи злочинця, як елемента криміналістичної характеристики злочинів. Право України. 2016. № 12. С. 132–139.

21. Калюга К. В. Установлення кореляційного взаємозв'язку між особою злочинця та потерпілого – перспективний напрям удосконалення криміналістичної характеристики злочину. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2016. № 6. С. 118–121.

22. Калюга К. В. Історія походження криміналістичного поняття особи злочинця. Підприємство, господарство і право. 2016. № 12. С. 249–253.

23. Калюга К. В. Профайлінг як сучасний засіб встановлення особи злочинця. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. №1-2 (Том 2). С. 156-159.

24. Калюга К. В., Узунова О. В. Дослідження взаємозв'язків на шляху пошуку дієвих методів встановлення закономірностей розкриття злочинів. Вісник Запорізького національного університету : збірник наукових праць. Юридичні науки. Запоріжжя : Запорізькій національний університет, 2020. № 1. С. 245-251.

25. Калюга К. В. Окремі аспекти історії практики застосування методу профайлінга. Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.-метод. зб. / Київський НДІ Судових експертиз ; редкол. : Д. В. Журавльов (голов. ред.) та

ін. Київ, 2020. вип. 65. С. 308-316.

26. Калюга К. В. Інформація про особу злочинця "політика" в криміналістиці. Науково-практичний господарсько-правовий журнал. Підприємство, господарство і право. 2020. № 7. С. 352-358.

Статті в зарубіжних періодичних наукових виданнях:

27. Калюга К. В. A brief review of studying the problems of examining the scene of an incident in criminalistics» (Краткий обзор исследований проблем осмотра места происшествия в криминалистике). Scientific letters of Academic of Michal Baludansky. 2013. № 1 (1). С. 38–39.

28. Калюга К. В. До проблеми використання окремих «нетрадиційних» теорій, що відображають криміналістичну інформацію щодо особи злочинця. European Reforms Bulletin. 2016. № 2. Р. 25–28.

29. Калюга К. В. К вопросу формирования частого криминалистического учения о личности пре ступника. The scientific heritage. 2016. Р. 1. № 7 (7). С. 89–92.

30. Калюга К. В. Сучасні підходи до моделювання невідомого злочинця. Visegrad Journal on Human Rights. 2017. № 1/2. С. 80–83.

31. Калюга К. В. Физиогномика и френология как отражение криминалистической информации о личности пре ступника. Legeas i viata. 2017. № 5. С. 52–55.

32. Калюга К. В., Лукашевич В. Г., Деєв М. В., Узунова О. В., Рудь Д. О. Modern Law enforcement agencies of Ukraine: reform problems and development prospects (Сучасні правоохоронні органи України: проблеми реформування та перспективи розвитку). Revista Género & Direito's Edition in August 2020 with the link: <http://periodicos.ufpb.br/ojs2/index.php/ged/index>.

33. Калюга К. В., Покатаєв П. С., Лукашевич В. Г., Гришина Т. А., Павленко І. О. On the development of the socio-psychological (forensic) portrait of the "Quarantine" criminal (До розробки соціально-психологічного (криміналістичного) портрету "карантинного" злочинця). PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology. Vol. 17 No.7. 2020. Р. 1-11: <https://archives.palarch.nl/index.php/jae/article/view/967/959>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

34. Калюга К. В. Напрями використання «криміналістичного портрету» на початковому етапі розслідування. Інформатизація судово-експертної діяльності: матеріали Круглого столу / Навчально-науковий інститут підготовки слідчих і криміналістів Національної академії внутрішніх справ (29 березня 2012 р., м. Київ). Київ : ННПСК НАВС, 2012. С. 126–131 (очна участь).

35. Калюга К. В. Щодо вдосконалення організаційно-тактичної діяльності з огляду місця події з метою отримання інформації стосовно особи злочинця. Запорізькі правові читання: матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції (17–18 травня 2012 р., м. Запоріжжя) :

Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2012. С. 154–156 (очна участь).

36. Калюга К. В. Щодо криміналістичної практики в умовах реформування системи кримінальної юстиції. Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до 95-річчя Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського (18–19 квітня 2013 р., м. Алушта). Алушта, 2013. С. 66–68 (заочна участь).

37. Калюга К. В. Щодо розроблення комплексної експертної методики визначення «віку» виконання документа. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю створення Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (7–8 листопада 2013 р., м. Харків). Харків, 2013. С. 120–121 (очна участь).

38. Калюга К. В. Щодо актуальності окремих психодіагностичних криміналістичних вчень у нових реаліях дії чинного Кримінального процесуального кодексу України. Кримінальний процесуальний кодекс України: перші проблеми та здобутки : матеріали Круглого столу (12 вересня 2014 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2014. С. 13–16 (очна участь).

39. Калюга К. В. До проблем вивчення особи злочинця криміналістичною наукою в сучасних реаліях. Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17 листопада 2014 р.) ; за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2014. С. 106–107 (очна участь).

40. Калюга К. В. Перспективи реформування експертної служби в Україні. Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : матеріали Першої міжнародної мультидисциплінарної конференції Міжнародного гуманітарного університету (15 травня 2015 р., м. Одеса). Одеса, 2015. С. 55–56 (заочна участь).

41. Калюга К. В. Хіромантия як нетрадиційний криміналістичний метод діагностики ознак і властивостей людини. Запорізькі правові читання : матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2015 р., м. Запоріжжя) ; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2015. С. 243–245 (очна участь).

42. Калюга К. В. Інформаційно-методичне забезпечення наукових досліджень. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів : матеріали міжнародного круглого столу (29 травня 2015 р., м. Одеса). Одеса, 2015. С. 132–135 (заочна участь).

43. Калюга К. В. Щодо сучасних можливостей моделювання особистості невідомого злочинця на ранніх стадіях розшукової діяльності. Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (09–10 жовтня 2015 р., м. Херсон). Херсон, 2015. С. 180–183 (заочна участь).

44. Калюга К. В. Про методологію науки в особливих умовах (нового покоління правознавців): філософський аспект. «Донецький юридичний інститут: 55 років на теренах освіти і науки»: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (13 травня 2016 р., м. Кривий Ріг). Кривий Ріг, 2016. С. 267–269 (заочна участь).

45. Калюга К. В. Деякі перспективні напрями інформаційного забезпечення боротьби зі злочинністю. Процесуальні та криміналістичні аспекти досудового розслідування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (14 квітня 2016 р., м. Одеса). Одеса, 2016. С. 61–63 (очна участь).

46. Калюга К. В. Щодо актуальності використання окремих «нетрадиційних» вчень, які відображають криміналістичну інформацію. Інформаційне та науково-методичне забезпечення досудового розслідування та судового провадження: матеріали Круглого столу (21 квітня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 75–78 (очна участь).

47. Калюга К. В. Деякі особливості криміналістичної характеристики злочинів проти довілля. Юридичні науки: проблеми та перспективи: матеріали науково-практичної конференції (24–25 червня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 122–124 (очна участь).

48. Калюга К. В. Щодо криміналістичного аналізу особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики злочинів. Інтеграція юридичної науки і практики в сучасних умовах: матеріали Науково-практичної конференції (26–27 серпня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 91–95 (очна участь).

49. Калюга К. В. Деякі проблемні питання застосування логіко-психологічних методів на досудовому розслідуванні». Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (05 жовтня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 79–81 (очна участь).

50. Калюга К. В. Питання встановлення закономірностей, що лежать в основі утворення криміналістично значущої інформації. Кібернетика в Україні: правові та організаційні питання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (21 жовтня 2016 р., м. Одеса). Одеса, 2016. С. 202–204 (заочна участь).

51. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Сучасні підходи до криміналістичного дослідження особи злочинця. Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18–19 листопада 2016 р.). Івано-Франківськ, 2016. С. 120–125 (заочна участь).

52. Калюга К. В. Тлумачення значення поняття особа злочинця. Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності (25 листопада 2016 р.): зб. матеріалів конференції; редкол.: Кобилянський О. Л., Комаринська Ю. Б., Свобода Є. Ю. Київ: Навчально-науковий інститут № 2 Національної

академії внутрішніх справ, 2016. С. 122–126 (очна участь).

53. Калюга К. В. До виокремлення основних ознак особи злочинця: доктринальний підхід. Круглий стіл, присвячений 68-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини: збірник тез (08 грудня 2016 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2016. С. 54–55 (очна участь).

54. Калюга К. В. Щодо сучасних тенденцій дослідження особи злочинця. Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції: матеріали Першого Харківського кримінального процесуального полілогу, присвяченого 50-річчю кафедри кримінального процесу та 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка Національної академії правових наук України Ю. М. Грошевого (16 грудня 2016 р., м. Харків). Харків, 2016 р. С. 283–287 (очна участь).

55. Калюга К. В. Щодо особливостей кореляційного взаємозв'язку між особами злочинця та потерпілого. Розвиток правового регулювання у Східній Європі: досвід Польщі та України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27–28 січня 2017 р., м. Сандомир, Польща). Сандомир, 2017. С. 192–195 (заочна участь).

56. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Щодо витоків та розвитку криміналістичного поняття особи злочинця. Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення прав та свобод людини і громадянина: матеріали Круглого столу (10 березня 2017 р., м. Запоріжжя). Запоріжжя, 2017. С. 62–66 (очна участь).

57. Калюга К. В. Визначення основних напрямів дослідження теоретичних та практичних проблем встановлення та ототожнення особи злочинця засобами криміналістики. Процесуальні аспекти досудового розслідування: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 15-річчю створення кафедри кримінального процесу та 95-річчю Одеського державного університету внутрішніх справ (07 квітня 2017 р., м. Одеса). Одеса, 2017. С. 76–78 (заочна участь).

58. Калюга К. В. Щодо сучасного стану практики встановлення та ототожнення особи злочинця. Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: матеріали XI Міжвідомчої науково-практичної конференції (20 квітня 2017 р. м. Київ). Київ, 2017. С. 144–146 (заочна участь).

59. Калюга К. В. До проблеми використання інформації про особу злочинця. *Science and education: trends and prospects*: Collection of scientific articles. Ascona Publishing, New York, United States of America, 2018. P. 230–232. (t. New York, 368 p.) (заочна участь).

60. Калюга К. В. Інформація про особу злочинця в сучасному освітньому просторі. *Європейські перспективи сенсу життя*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 11 травня 2018 року). Запоріжжя, 2018. С. 191–192 (очна участь).

61. Калюга К. В. Інформація про особу «політичного» злочинця в криміналістиці. *Протидія злочинності: теорія і практика*: матеріали VIII

Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26 жовтня 2018 року). Київ : Національна академія прокуратури України. 2018. С. 186-188 (очна участь).

62. Калюга К. В. Щодо особи злочинця у сфері інформаційних технологій і технологій зв'язку. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики* : матеріали II-ої науково-практичної конференції (м. Київ, м. Маріуполь, 27 лютого 2019 року). Київ-Маріуполь. С. 50-53 (заочна участь).

63. Калюга К. В. Феномен та детермінація поняття особи сучасного злочинця. *Інститут пробації в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 16 квітня 2019 року). Київ : Національна академія прокуратури України. 2019. С. 91-92 (заочна участь).

64. Калюга К. В. Щодо особливостей профайлінгу особи злочинця. *Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи* : матеріали круглого столу (м. Запоріжжя, 31 травня 2019). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2019. С. 75-78 (очна участь).

65. Калюга К. В. Щодо нової генерації (покоління осіб Z) українських злочинців та факторів їхньої діяльності. The 12th International youth conference "Perspectives of science and education" (September 27, 2019) SLOVO\WORD, New York, USA. 2019. P. 347-350 (заочна участь).

66. Калюга К. В. Щодо нової генерації (покоління осіб z) українських злочинців та факторів їхньої діяльності (частина II. Загрози майбутнього, комп'ютерні злочини (кіберсталкінг, інтернет-травля), кібертероризм і мережева зброя, тотальний контроль і загроза приватному життю особи, кіберпанк тощо). Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали Міжнародної науково практичної конференції (м. Київ, 05 листопада 2019 р.) ; за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор; уклад. О. І. Жеребко, А. О. Полтавський, О. В. Юдіна. Київ : КНДІСЕ Мінюста України, 2019. С. 221-225 (заочна участь).

67. Калюга К. В., Деєв М. В. Щодо впровадження профайлінгу в адвокатську діяльність. Сорок треті економіко-правові дискусії (юридичне спрямування) : матеріали Міжнародної науково-прикладної інтернет-конференції. Львів, 2019. С. 61-63 (заочна участь).

68. Калюга К. В. Щодо особи "карантинного" злочинця. «Азовські правові читання» : матеріали Міжнародної науково-практичної Конференції. м. Бердянськ, 14-15 травня 2020 р. Бердянськ: ТОВ «Модем-1», 2020. С. 31-36 (заочна участь).

69. Калюга К. В., Лукашевич В. Г. Щодо особи злочинця в нових умовах вчинення та розслідування злочинів із застосуванням інформаційних технологій : матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного симпозиуму : «Концептуальні проблеми розвитку сучасної та прикладної науки». м. Івано-Франківськ. 15 травня 2020 р. С. 202-206 (заочна участь).

70. Калюга К. В., Узунова О. В. Щодо аналогії причинного зв'язку між діями і суспільно-небезпечними наслідками та взаємозв'язку між точками

доступу на мапі за допомогою пристроїв. Запорізькі правові читання : матеріали Щорічної міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року ; за заг. ред. Т. О. Коломоець. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 232-234 (очна участь).

71. Калюга К. В. Щодо становлення особи "політичного" злочинця в криміналістиці. Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26-27 червня 2020 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет. 2020.С. 134-136 (очна участь).

72. Калюга К. В. Щодо особи злочинця, учасника збройних конфліктів. Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 18 вересня 2020 року : тези доповіді. Київ. 2020. С. 70-74 (очна участь).

73. Калюга К. В. Щодо найбільш затребуваних ІТ-професій сьогодні. Застосування інформаційних технологій у діяльності правоохоронних органів : зб. матеріалів круглого столу (09 грудня 2020 р., м. Харків) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2020. С. 41-44 (очна участь).

Праці, які додатково демонструють результати дослідження:

74. Калюга К. В. Збирання, обробка та використання початкової інформації про злочин і особу злочинця : навчально-методичний посібник ; за наук. ред. В. Г. Лукашевича. Запоріжжя : КПУ. 2014. 204 с.